

interTALENT UNIDEB

inter TALENT U N I D E B

© Debreceni Egyetem 2017

Szerkesztő:

Mándy Zsuzsanna

Tördelés és grafika:

Meszesán László

ISBN 978-963-473-953-1

Kiadó:

Debreceni Egyetem

KÖSZÖNTÉS

Az emberi erőforrásokkal való gazdálkodás kulcskérdései közé tartozik világszerte a tehetségek azonosítása és kibontakoztatása. A fejlett és feltörekvő gazdaságok és társadalmak ilyen irányú törekvéseit főként az iskolarendszeren keresztül, azon belül is elsősorban az egyetemek segítségével kívánják megvalósítani. Az egyetem küldetéséhez tartozik, hogy felismerje a tehetséget, és a maga eszközeivel segítse, előmozdítsa annak fejlődését, érvényesülését. Ez nem csupán egy szép feladat, vállalás az intézmény részéről, de elsőrendű érdek is, a társadalom elvárása, amit az oktatás, a képzés minden szintjén egyre inkább megjelenít.

Az egyetemi tehetséggondozás és a tudományos pályára való felkészítés, a kutatói utánpótlás képzése összhangban állnak egymással, és ezeket a célokat a legnagyobb hatékonysággal az önálló kutatási eredmények időről időre történő nyilvános bemutatása, mások eredményeivel való összemérése révén lehet megvalósítani. A tudományos rendezvények megfelelő kereteket biztosítanak mindehhez, és alkalmat is adnak arra, hogy egy ország, egy régió tehetséges és szakmai ambíciókkal is rendelkező egyetemi hallgatói összemérjék felkészültségüket egy-egy adott képzési és tudományterületen.

Ezt a célt szolgálja konferenciánk is, amelyen az elhangzó előadások összefoglalói olvashatók ebben a kötetben. A konferenciára Debrecenben, a Debreceni Egyetemen kerül sor, amely évtizedek óta a várossal együtt a magyarországi tehetséggondozás fellelegvára, innovációs központja. Ezzel együtt pedig széles és sokrétű képzési portfóliójával egyetemünk szinte az

egész magyar felsőoktatás diszciplináris kínálatát lefedi, így megfelelő szakmai háttérrel is nyújt egy tíz felsőoktatási képzési területet átfogó rendezvény számára. A konferencián szereplő több mint hatvan előadó a Kárpát-medencei felsőoktatási tér számos egyetemét és főiskoláját képviseli, olyan intézményeket, amelyekben magyar nyelvű képzés (is) folyik. Az előadások magyar és angol nyelvűek, ahogyan azt a kötetben megjelent tartalmi összefoglalók is tükrözik.

Biztosak lehetünk abban, hogy ez a konferencia a tudomány világában szereplő fontos problémaköröket megjelenítő, színvonalas előadásaival jól fogja szolgálni a tehetségek fejlődésének és az itt képviselt intézmények hallgatói közötti kapcsolatok kialakításának, jövőbeni együttműködésének ügyét. A rendezvénynek helyszínt adó Debreceni Egyetem, a konferencia védnökei és szervezői nevében ehhez kívánok sikeres és értékekben gazdag szakmai eszmecserét valamennyi előadó és résztvevő számára.

Prof. Dr. Bartha Elek
oktatási rektorhelyettes

BÁN HENRIETTA

Ungvári Nemzeti Egyetem
Fizika és Matematika Tanszék
Lektor: prof. Grabar Alexander

SZEMÉLYES TELEMETRIKUS RENDSZEREK ALTERNATÍV ENERGIAFORRÁSAI

Bevezető

Legfrissebb felmérések szerint az elkövetkező 10 éven belül az IoT (Internet of Things) rendszerek térhódításának következményeként kb. 100 millió ember fog Internethez kapcsolt ún. „okos ruhát” hordani. Ezek az öltözetek (vagy kellékek) valójában érzékelőkkel felszerelt ruhadarabokat (cipő, trikó, kabát, sapka stb.) jelentenek. Képzeljük például el, hogy felsőruhánkba hőmérő, nyomásérzékelő, páratartalom mérő, szívritmus és EKG érzékelő, a vér oxigéntartalmát mérő érzékelő (szaturáció), légzésérzékelő (a felsőtest térfogatát mérő), izzadás mérő (a bőr ellenállása által) stb. vannak integrálva. Mindezek a szenzorok egy alacsony fogyasztású mikrokontrollerhez kapcsolódnak, mely elemezze a kapott adatokat, és következtet általuk a viselőjük fizikai és pszichikai állapotára. Ha a kapott értékek túllépnek bizonyos határértékeket, figyelmeztetheti viselőjüket a veszélyállapot fellépéséről, vagy riaszthatja a mentőszolgálatot vagy bárki mást. Egy ilyen rendszer alkalmazható tűzoltók, mentősök vagy segélyszolgálati alkalmazottak telemetrikus rendszereként, vagy

akár idős egyedülálló emberek vagy gyerekek egészségi állapotának a figyelésére. Ha a kapott adatokat helyben tároljuk (például mikro SD kártyán), felfoghatjuk a rendszert személyes „fekete dobozként” is. Ahhoz, hogy a rendszer mennél tovább működjön, a használt alkotó elemeket úgy kell kiválasztanunk, hogy minimális energiát használjanak fel (például MSP432 ultra alacsony fogyasztású Texas Instruments ferroelektromos memóriával támogatott mikrokontrollerek), és olyan alternatív energiaforrásokat is alkalmazhatunk, melyek átalakítják a viselő személy mozgás- és hőenergiáját elektromos energiává. Ezáltal az ilyen „okos ruha” gyakorlatilag addig működik, ameddig viselője aktív állapotban van (gyakorlatilag örökéletű).

Kutatásunk célja: prototípus szintű személyes telemetrikus rendszer tervezése alternatív energiaforrással tűzoltósági alkalmazásra.

Humán energetika

Az emberi test egy hatalmas energia tározó. Egy átlagos 68 kg-os homo sapiens zsírtartaléka (a testtömeg 15%-a) elegendő egy négy szobás lakás áramellátására majdnem 3 (pontosan 2,67) nap időtartamra. Ez az egyszerű példa illusztrálja, hogy testünk valójában óriási potenciális energia tartalékkal rendelkezik, melynek bizonyos részét felhasználhatjuk mobil rendszerek működtetésére. Az 1 táblázatban összefoglaltuk a különböző tevékenységek során felhasznált és szétosztott energia mennyiségét. Mint láthatjuk, még csak alvás közben is egy 80 wattos égőnek megfelelő energiamennyiséget használunk fel és veszítünk el. Ha figyelembe vesszük, hogy a legtöbb energia-átalakító rendszer hatásfoka ritkán nagyobb 50%-nál, a valójában felhasználható energiamennyiség a felére redukálódik. Azon kívül azzal is számolnunk kell, hogy átalakítóink működése ne okozzon kényelmetlenséget viselőjüknek. Ez szintén bizonyos veszteséggel jár. Ahhoz, hogy teljes mértékben felbecsülhessük a felhasználható energia

Tevékenység	Kilocal/óra	Watt
Alvás	70	81
Fekvés	80	93
Ülés	100	116
Allás	110	128
Beszélgetés	110	128
Evés	110	128
Sétálás	140	163
Autóvezetés	140	163
Zongorázás	140	163
Háztartás	150	175
Acsmesterség	230	268
Túrázás	350	407
Úszás	500	582
Hegymászás	600	698
Távolsági futás	900	1,048
Sprintelés	1400	1,630

1. táblázat: Tevékenységenként felhasznált és szétszórott energiamennyiség

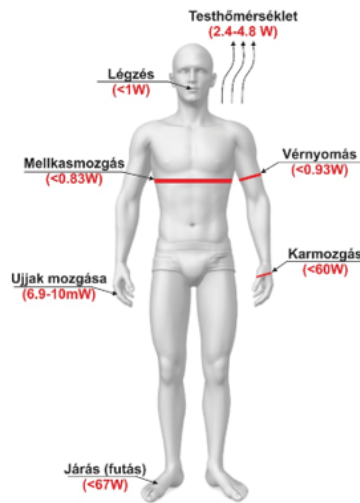
mennyiségét, soroljuk fel az emberi szervezet főbb energiaforrásait. Ezek a következők (1es ábra): a test hőtermelése, légzés, vérnyomás, ujjak, kar és lábmozgása, táplálkozás során elfogyasztott kémiai energiaforrások stb.

Ha csak tisztán a hőenergiát vesszük figyelembe, a kapott értékek természetesen sokkal kisebbek (2. táblázat), mint a mozgásenergia. Azon kívül számolnunk kell a környezet hőmérsékletével is, mivel a legtöbb átalakító a hő különbséget használja.

Tevékenység	Teljesítmény (W)		
	Összesen	Érzékelhető	Látens
Ülő nyugalmi állapot	100	60	40
Ülő könnyű munka (írás)	120	65	55
Étkezés	170	75	95
Gyaloglás 1,5 m / sec	305	100	205
Nehéz munka (emelés)	465	165	300
Atlétika	525	185	340

2. táblázat: Hővesztés különböző tevékenységek közben [1].

A 2. ábrán láthatjuk, hogy az ilyen típusú energia átalakítót az ember fején (sapka), nyakán vagy a mellkasán a legoptimálisabb elhelyezni.

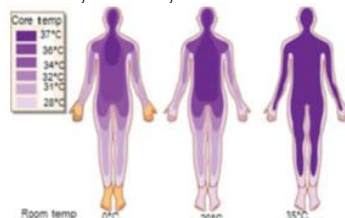

1. ábra: az emberi szervezet főbb energiaforrásai

Energiaátalakítók

Napjainkban egyre több módszer létezik arra, hogy az emberi testet, mint alternatív energiafejlesztő rendszert hasznosíthassuk:

- Közvetlen *humán* átalakítók:
 - o A test belső bioelektromos potenciáljait alkalmazó rendszerek;
 - o Bio- elemek, melyek a vérben található glukózt vagy a veritekben lévő sót hasznosítják.
 - o Az emberi test hőjét hasznosító rendszerek:
 - Termo elektromos átalakítók;
 - Piro elektromos átalakítók.
 - o Mozcásenergia átalakítók:

2. ábra: Hő elosztás különböző környezeti hőmérsékleteknél [2].

- Piezoelektromos átalakítók;
- Triboelektromos vagy elektrostatikus átalakítók;
- Klasszikus indukciós átalakítók.

- A környezeti hatásokat hasznosító átalakítók, melyeket az öltözetbe integrálhatunk:

- o Fotoelektromos átalakítók;
- o Elektromágneses átalakítók (rádió szmog);
- o Akusztikus átalakítók;
- o Kémiai átalakítók (esővizet, oxigént, hidrogént, széndioxidot használó elemek).

Ezeket az energiafejlesztő rendszereket kombinálhatjuk, amihez a legtöbb analóg elektronikai elemeket gyártó cég (Linear Technology LTC 3330, Texas Instruments bq25505 stb.) kész vagy félkész megoldásokat ajánl (úgynevezett energy harvesting megoldások).

Triboelektromos átalakítók

A triboelektromos hatás, vagy más néven dörzselektromosság - két különböző anyag összedörzsölésekor jön létre. A természetben fellelhető minden anyagot úgy nevezett triboelektromos táblázatba helyezhetünk az alapján, hogy dörzsöléskor pozitív vagy negatív töltést von magára, és milyen ennek a töltésnek a nagysága.

Mint az utóbbi időben kiderült, az évszázadok óta ismert jelenség nagyon effektív energiafejlesztők készítésére alkalmas [6]. Sajnos, ezeknek a rendszereknek is van hátránya, mégpedig csak egy síkban történő mozgás elektromos árammá való átalakítására hasznosíthatóak. Márpedig az emberi test 3D mozgást végez. Ennek a hátránnak a kompenzálására por alapú TENG-eket fejlesztettek [7].

Csoportunk továbbfejlesztette ezt a

Energiaforma	Teljesítmény sűrűség
Hőmérséklet-változás	10 W/cm ³
Közvetlen napfény	100 mW/cm ²
Mesterséges világítás	100 μ W/cm ²
Termoelektromos	60 μ W/cm ²
Rezgés (mikrogenerátor)	4 μ W/cm ³ (emberi mozgás – Hz)
Rezgés (mikrogenerátor)	800 μ W/cm ³ (gépek – kHz)
Rezgés (piezoelektromos)	200 μ W/cm ³
Járás	7 W/cm ²
Akusztikus zaj	0.003 μ W/cm ² at 75 dB
Akusztikus zaj	0.11 μ W/cm ² at 110 dB
Véráramlás	800 μ W
Elektrosztatikus energia	160 μ W

3. táblázat: Napjainkban használt energia-átalakítók hatásfoka [3]

rendszert, ferroelektromos Sn2P2S6 mikrorészecskékkkel helyettesítve a műanyag granulátumot, és 3D alakban csoportosítva az elementáris generátorcellákat. Ezzel jelentőse (20%-al) nőtt a cellák hatásfoka, valamint sorosan és párhuzamosan kapcsolva őket könnyen szabályozhatjuk a termelt áram erősségét és feszültségének nagyságát [8].

Piezoelektromos átalakítók

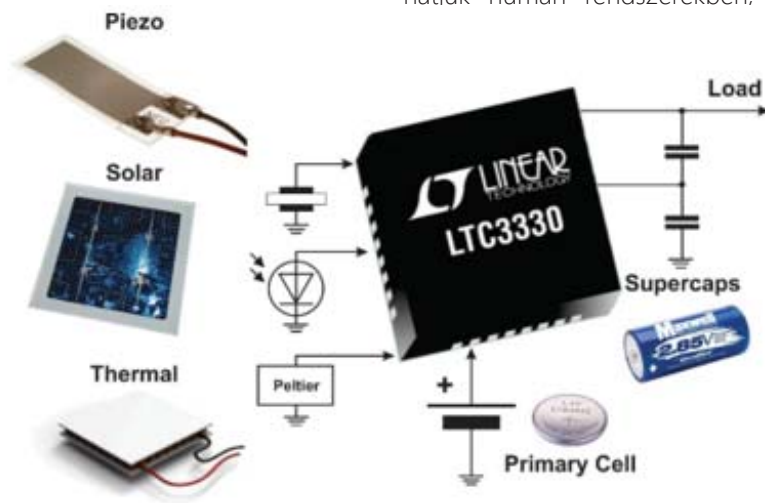
A második legperspektivikusabb mozgásgenerátortípus a piezoelektromosságon alapuló átalakítók csoportja [9]. Több amerikai cég is gyárt sorozatban piezoelektromos generátorokat (például – MIDÉ [10]), melyek leginkább az iparban kerülnek alkalmazásra, mint lokális áramforrások. Ezeket is alkalmazhatjuk humán rendszerekben, de

az emberi test alacsony frekvenciájú mozgásának következtében hatásfokuk nagyon alacsony. Azonkívül legtöbbjük szintén csak egyirányú deformáció hasznosítására alkalmas, ami jelentősen csökkenti hatékonyságukat.

Csoportunk Sn2P2S6 alapú 3D pizogenerátorok fejlesztésével is próbálkozik, melyek sokkal hatékonyabbak, mint a sorozatban gyártott termékek. Az alapelv itt is a 3D elhelyezés (egy 3D kockastruktúrában). A 10x10x5mm³-es Sn2P2S6 monokristályokat félceppfolyós szilikongumiba ágyazzuk, és rugalmas falú tartályba helyezük. Ha egy ilyen tartályt (általában 5x5x1,5cm³) például a cipősarokba integrálunk, bármilyen irányú mozgás vagy nyomásváltozás elektromos árammá alakítódik át. A szilikongumi hidrosztatikus (minden irányból egyforma) nyomássá alakítja át a külső deformációt, ami összenyomja a monokristályokat, amelyek a piezoeffektusnak köszönhetően felületi töltést indukálnak, ami egy AC-DC átalakítón keresztül táplálja az LTC3300 típusú energy-harvesztet. Energiatárolóként szuperkondenzátorokat alkalmazunk, melyek sokkal effektívebbek, mint a klasszikus kémiai akkumulátorok. Nincs memória effektusuk, nagyon gyorsan feltöltődnek, jól viselik az extrém hőmérsékletváltozásokat, gyakorlatilag korlátlan fel-le töltésciklust bírnak ki stb.

Személyes telemetrikus rendszer

IoT ruhaként egy tűzoltósági telemetrikus rendszert fejlesztettünk, melynek felépítése a 7-es és a 8-as ábrán láthatóak.

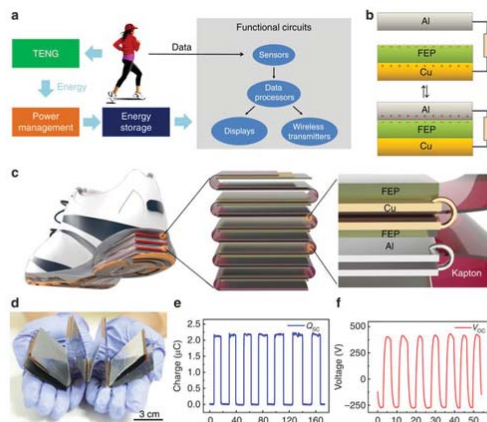

3. ábra: LTC 3330 energy harvester tipikus alkalmazása.

Positive	Polyformaldehyde 1.3-1.4	(continued)	Negative
	Ethylcellulose	Polyester (Dacron)	
	Polyamide 11	Polyisobutylene	
	Polyamide 6-6	Polyurethane flexible sponge	
	Melanine formol	Polyethylene Terephthalate	
	Wool, knitted	Polyvinyl butyral	
	Silk, woven	Polychlorobutadiene	
	Aluminum	Natural rubber	
	paper	Polyacrylonitrile	
	Cotton, woven	Acrylonitrile-vinyl chloride	
	Steel	Polybisphenol carbonate	
	Wood	Polychloroether	
	Hard rubber	Polyvinylidene chloride (Saran)	
Nickel, copper	Polystyrene		
Sulfur	Polyethylene		
Brass, silver	Polypropylene		
Acetate, Rayon	Polyimide (Kapton)		
Polymethyl methacrylate (Lucite)	Polyvinyl Chloride (PVC)		
Polyvinyl alcohol	Polydimethylsiloxane (PDMS)		
(continued)	Polytetrafluoroethylene (Teflon)		

Positive	Aniline-formol resin	Polyvinyl alcohol	Negative
	Polyformaldehyde 1.3-1.4	Polyester (Dacron) (PET)	
	Ethylcellulose	Polyisobutylene	
	Polyamide 11	Polyurethane flexible sponge	
	Polyamide 6-6	Polyethylene terephthalate	
	Melanine formol	Polyvinyl butyral	
	Wool, knitted	Formo-phenolic, hardened	
	Silk, woven	Polychlorobutadiene	
	Polyethylene glycol succinate	Butadiene-acrylonitrile copolymer	
	Cellulose	Nature rubber	
	Cellulose acetate	Polyacrylonitrile	
	Polyethylene glycol adipate	Acrylonitrile-vinyl chloride	
	Polydiallyl phthalate	Polybisphenol carbonate	
Cellulose (regenerated) sponge	Polychloroether		
Cotton, woven	Polyvinylidene chloride (Saran)		
Polyurethane elastomer	Poly(2,6-dimethyl polyphenyleneoxide)		
Styrene-acrylonitrile copolymer	Polystyrene		
Styrene-butadiene copolymer	Polyethylene		
Wood	Polypropylene		
Hard rubber	Polydiphenyl propane carbonate		
Acetate, Rayon	Polyimide (Kapton)		
Polymethyl methacrylate (Lucite)	Polyethylene terephthalate		
Polyvinyl alcohol	Polyvinyl Chloride (PVC)		
(continued)	Polytrifluoroethylene		
	Polytetrafluoroethylene (Teflon)		

4. táblázat: Triboelektromos táblázat melyben az anyagok a szerint vannak csoportosítva, hogy mennyire könnyen »adják le« az elektronokat (és pozitívan töltődnek fel), vagy fordítva, vonzzák az elektronokat (és negatívan töltődnek fel) [4].

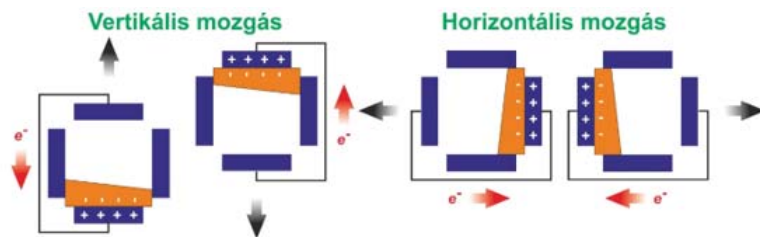
4. ábra: Tipikus film alapú triboelektromos nanogenerátor (TENG) a - alkalmazása, b, c – felépítése és késztermékbe való integrálása, d – reális kinézete, e, f – töltésének nagysága és a fejlesztett feszültség nagysága [5].

Az egyenruhába (ami lehet bármilyen típusú), hőmérséklet érzékelőt, nyomásérzékelőt és páratartalom mérőt integráltunk. Ezeket a funkciókat 2dr BOSCH BME280 típusú szenzor látja el. Az egyik a ruha alatti, a másik pedig a külső paramétereket méri. A kapott adatok I2C interfészen keresztül a vezérlő Texas Instruments EXP430F5529LP mikrokontrollerbe kerülnek, ahol alózetes adatfeldolgozáson esnek át (kalibráció, hibaszűrés, a légnyomás tengerszint fölötti magasságá történő átalakítása stb.).

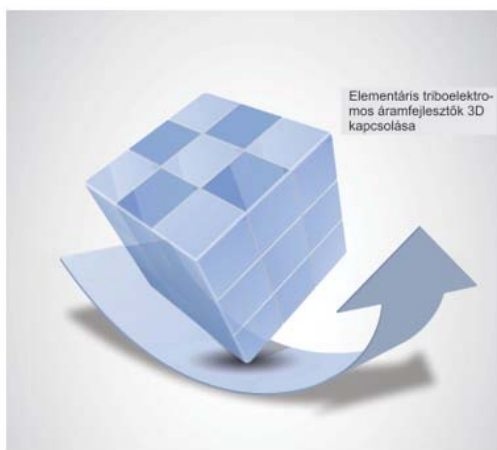
Azon kívül, az érzékeny testrészek területére tenzorezisztív nyomás Cp-0152 és deformáció érzékelők vannak elhelyezve. A rendszer vezérlése ENERGIA alapú szoftverrel történik, mely a TI CC3100BOOST WiFi modulon keresztül AP-üzem-módban WEB-felületen keresztül teszi lehetővé a távoli hozzáférést.

Összefoglaló

Kutatásunk végső célja olyan ruhába integrálható többcsatornás telemetrikus rendszer fejlesztése (és prototípus szintű elkészítése) amely alternatív energia forrásokkal rendelkezik és ferroelektromos anyagokon alapuló piezoelektromos, piroelektromos, triboelektromos és fotoelektromos átalakítókat használ [4]. A rendszert idősgondozásra, beteggondozásra, speciális munkakörülmények között dolgozó emberek (tűzoltóság, mentőszolgálat stb.) távoli megfigyelésére lehet majd felhasználni. Lokális adatrögzítővel felszerelve a készülék személyes „fekete doboz” -ként is felfogható.

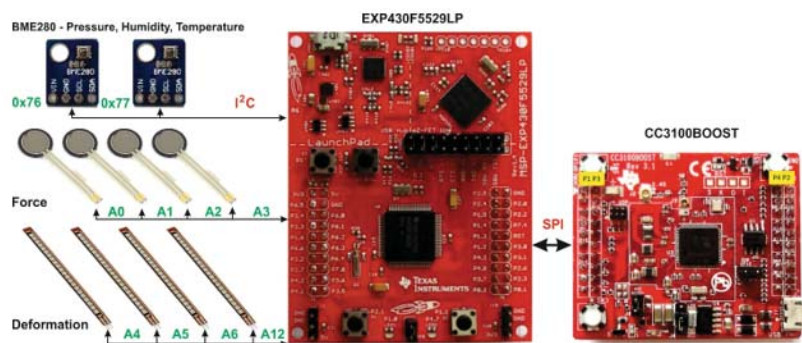
5. ábra: Mikrorészecskékel feltöltött 3D-mozgás elektromos árammá való átalakításra alkalmas TENG [7].

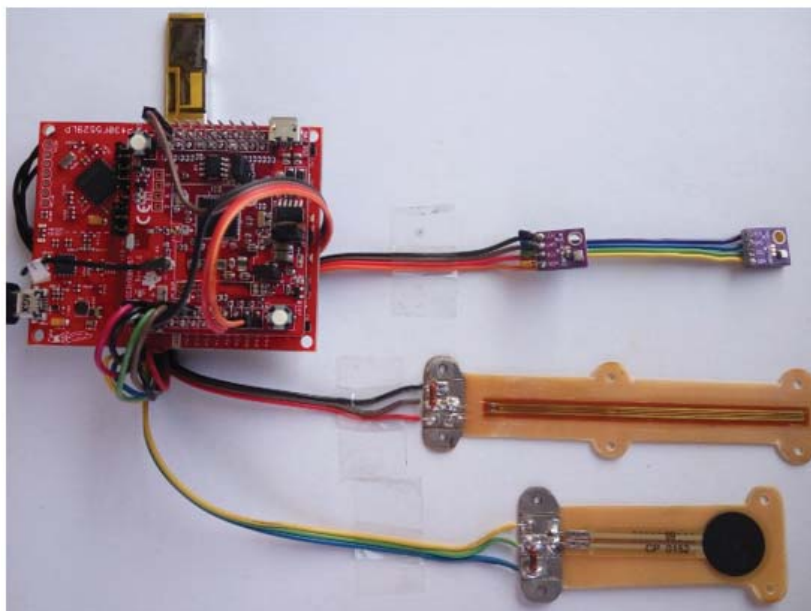
6. ábra: Soros és párhuzamos kapcsolás révén könnyen szabályozhatjuk a 3D-TENG által termelt áram erősségét és feszültségének nagyságát [8].

7. ábra: Személyes telemetrikus rendszer tűzoltósági felhasználásra.

8. ábra: Az IoT rendszer sematikus felépítése.

10. ábra: Személyes telemetrikus rendszer működő makettje.

Felhasznált irodalom

1. Riemer, R., and A. Shapiro. 2011. Biomechanical energy harvesting from human motion: theory, state of the art, design guidelines and future directions. *J. Neuroeng. Rehabil.* 8:1–13.
2. Sue, C. H., and N. C. Tsai. 2011. Human powered MEMS-based energy harvest devices. *Appl. Energy* 93:390–403.
3. Vikrant Bhatnagar & Philip Owende, Energy harvesting for assistive and mobile applications, *Energy Science and Engineering*; 3(3): 153–173, (2015), doi: 10.1002/ese3.63.
4. Davies, D. K. Charge Generation on Dielectric Surfaces. *J. Phys. D: Appl. Phys.* 1969, 2, 1533–1537.
5. Simiao Niu, Xiaofeng Wang, Fang Yi, Yu Sheng Zhou & Zhong Lin Wang, A universal self-charging system driven by random biomechanical energy for sustainable operation of mobile electronics, *Nature Communications* 6, Article number: 8975 doi:10.1038/ncomms9975, 2016
6. Zhonglin Wang, Long Lin, Jun Chen, Simiao Niu, Yunlong Zi, *Triboelectric Nanogenerators (Green Energy and Technology)*. Springer, 2016, 517p.
7. Daewon Kim, Yura Oh, Byeong-Woon Hwang, Seung-Bae Jeon, Sang-Jae Park, Yang-Kyu Choi, *Triboelectric Nanogenerator Based on the Internal Motion of Powder with a Package Structure Design*, *ACS Nano*, 10 (1), 2016, pp 1017–1024.
8. Triboelectric-piezoelectric nanogenerator based on the internal motion of ferroelectric powder / A. Molnar, V. Gerasimov, D. Gal // PFSS-VI, 6th International Seminar «Properties of ferroelectric and superionic systems», 17–18 november 2016, Uzhhorod, Ukraine, p.55–56.
9. Status and prospects of development of piezoelectric generators / A. Gritsenko, V. Nikiforov, Shchegolev T / „Components and technologies”, FineStreet, Russia: St. Petersburg, ISSN: 2079-6811 - №9, 2012. - P. 63–68.
10. PPA Products Datasheet, MIDÉ, Rev. 3, 2016, p. 86. (<http://www.mide.com/>)

BEKE IVETT

Debreceni Egyetem

Kommunikáció- és médiatudomány

Témavezető: Dr. Keszeg Anna

VLOGGEREK STILÁRIS BESZÉDKÓDJAINAK ELEMZÉSE

Bevezetés

A YouTube folyamatosan változó médiakörnyezettel rendelkezik, de egy olyan hely, ahol a gyakorlatok és identitások összekapcsolódnak a kulturális termeléssel és fogyasztással, kereskedelmi és nem kereskedelmi vállalkozásokkal, és ahol profizmus és amatőrizmus egymással interakcióba lép, hat egymásra, és keveredik. Napjainkban, az új média korában a YouTube gyakori beszédtema, főleg mert bár a mindig is kereskedelmi vállalkozás volt, nem rendelkezik tiszta üzleti modellel. Az új média megjelenésével a kulturális termelés új paradigmája bontakozik ki, melynek jellemzői a platformok közötti szabad átjárás, és a felhasználók részvételének különféle formái. A korábbi fogyasztók (consumer) egyben tartalom-előállítók (producer) váltak. Az új generáció kialakulásával összeolvadt a két fogalom, és kialakul a prosumer, aki mindkét tevékenységet egyaránt végzi. Az online sztárok médiabőségben lettek híresek, a megjelenés gyakoriságát ők befolyásolják, egyszerre több csatornán is jelen tudnak lenni. Tudják, hogy az aktív jelenlét és a folyamatos

tartalomgyártás nagyon fontos, ezáltal médiahasználatuk dinamikus. Népszerűségük többnyire a videókban szereplő beidézett tartalmak széles körű ismertségén alapul, ezek például lehetnek könyvek, filmek, számítógépes játékok. Tehát a népszerűség „közös generációs élményvilágon” (Glózer – Guld, 2015, 42.o.) alapul, mely intertextuálisan működő kultúrát eredményez. Mindezek által megteremtődik a közös nyelv, számos narratívát, élményt és szimbólumot biztosít, és lehetőséget ad a fiatal közösségnek az önkifejezésre, a megértésre. Az új média közönsége a Z generáció, amelynek képviselői az 1990-es évek elejétől/közepétől a 2000-es évek elejéig született fiatalok. Jellemző rájuk, hogy kis létszámú nukleáris családban nevelkednek idősebb szülők gyermekeiként, magas szintű oktatásban részesülnek, jó technikai érzékkel és problémamegoldó képességgel rendelkeznek.

A legfontosabb sajátosságuk pedig az, hogy ők már a digitalizált világba születtek bele, őket szokás digitális bennszülötteknek hívni. (Glózer, – Guld – Maksa – Németh, 2014, 5. o.) Új médiakörnyezetbe születve új

magatartásformákat gyakorolnak, ilyen például a multitasking művelete, amely többirányú párhuzamos tevékenységek elvégzését jelenti.

A digitális médiában az internet előtti kor folklórjelenségeihez hasonlítható folyamatok mennek végbe, ezért jelenik meg az internetes folklór fogalma. Anonim felhasználók tartalmakat hoznak létre, tesznek közzé, amit aztán mások megtekinthetnek, továbbíthatnak, módosíthatnak. Így egy tartalom többféle verziója is jelen lesz az interneten, a konvergens médiatermékek pedig a digitális folklór részévé válnak. (Blank 2009 idézi Glózer, 2014. 1. o.) A YouTube kultúrájában az amatőr videózás, a videoblog, vagy röviden vlog, közönség- és brandépítésre képes. A legnépszerűbb feltöltőket hívjuk YouTube hírességeknek, entrepreneurial, azaz vállalkozói vloggereknek. (Burgess – Green, 2009, 89. o.)

A tanulmányomban elméleti és módszertani áttekintést szeretnék adni, hogy hogyan lehet YouTube videók és a bennük szereplő vloggerek kommunikációs technológiáit elemezni. Kutatásom során beauty

vloggerekkel foglalkoztam, a csatornáikon megjelenő szponzorált tartalmakkal, a hitelességgel. A tanulmány elkészítése során sajátos médiaszöveg-elemzéssel, tartalomelemzéssel és a Dell Hymes-i Speaking-moddal dolgoztam. A következőkben ezen elemzési módszereket ismertetem, azt, hogy pontosan hogyan épülnek ezek fel, hogy működnek, és hogy hogyan lehet ezeket általánosan alkalmazni.

Mintavételi eljárások

A módszer alkalmazása előtt fontos az elemzésre szánt videók kiválasztása, így a következőkben az általam felhasználásra került mintavételi eljárásokat ismertetem. Három vlogger videóival dolgoztam: a 2016. augusztusi TubeNews adatok szerint az első legtöbb feliratkozószámmal rendelkező beauty videósok FollowAnna, Viszok Fruzi és Móni Szépségvilága. Az általuk észlelt hitelességi formákat, nyelvi formulákat ebben a tanulmányban nem részletezem, mert általánosságban szeretném ismertetni a módszertan működését. Rétegzett mintavétellel választottam ki a témában releváns videókat, mindhárom videósnál két-két listát hoztam létre. Egyet a százezres feliratkozósám elérése előtti, szépségápolási termékekkel foglalkozó kedvencs, haul és unboxing videókból, és egy másikat, az ez utáni időszakból. Az általam a fenti szempontok szerint kiválasztott videókból létrehozott hat listát véletlenszerű mintavétellel szűkítettem, mindegyikből két-két videót véletlenszerűen kiválasztva. Céлом az volt, hogy könnyen leolvashatóvá váljon az, hogy a különböző időszakokban készített, ugyanazon típusú videók product placement tartalma

mennyiben változott.

Módszertan

A tanulmányom fő témája a termékelhelyezés, a szponzorált tartalom megjelenése a beauty vloggerek körében, a kutatásom mégsem marketinges, hanem inkább kommunikációs szempontból, kommunikáció- és médiatudomány területéről közelítette meg ezt a témát. A tanulmány elkészítése során sajátos médiaszöveg-elemzéssel dolgoztam. A videók (és a bennük szereplő vloggerek kommunikációs technológiáinak) elemzésére tartalomelemzés módszerét az antropológia területéről származó, Dell Hymes által kidolgozott módszertannal, a beszélés néprajzával (Anthropology of Speaking) kombináltam. Ez utóbbi „összekapcsolja a nyelvészet és az antropológia nézeteit, hiszen a kommunikáció különböző formáit a kulturális tudás és viselkedés részének tekinti.” (Boronkai, 2011, 88.o.)

A kutatás adatainak kifejezésére tartalomelemzést használtam. Klaus Klipperdorff szerint a tartalomelemzés szimbolikus módszer, mivel szimbolikus alapanyagokból, médiaszövegekből dolgozik. (Rose, 2010, 392.o.) Alkalmazása során a vizsgált szöveg részletes ismertetésén alapuló interpretatív, értelmező műveleteket is végez a kutató. A tartalomelemzés segítségével különböző időpontokban keletkezett szövegek, ez esetben videók tartalmát vizsgálhatjuk, és ebből következtetéseket vonhatunk le. Nálam a középpontban az állt, hogy a product placement, azaz termékelhelyezés megjelenése az adott YouTube-csatornákon milyen vál-

tozásokat hozott, hogyan változott meg annak mennyisége és minősége az idő előrehaladtával, illetve a feliratkozószaámok növekedésével. Azok a tanulmányok, amelyek a tartalomelemzést alkalmazzák, adataikat általában megállapításaik alátámasztására használják fel. Nagyszámú képet, ez esetben videókat, videók képkockáit oly módon kell a tudományos leírás tárgyává tenni, hogy garantáljuk azok megismételhetőségét. Ha a befogadást is vizsgálni szeretnénk, akkor ennek a módszernek annyi hátránya lehet, hogy a képek jellemzőit nem lehet egy az egyben megragadni, és azok előállításáról, befogadásáról is csak keveset tud elárulni a módszer. Ezért kiegészíthető a videók alatti, valamint a közösségi oldalakon megjelenő kommentek, hozzászólások elemzésével. A beauty vloggerek esetében a tartalomelemzést én a szépségápolás kultúriparként történő megközelítésével egészítettem ki. A kultúripár olyan iparág, amelynek a művészet, a szórakoztatás és az információszolgáltatás a fő feladata. Az ennek megfelelő kutatás során az elemző feladat az, hogy adott iparág, tanulmányomban a vlogger kultúra résztvevői, a videósok és szponzorai között lezajló folyamatokat feltárjuk, és azokat vizsgálatnak vessük alá. Cél a termelés, a médiaszövegek létrehozásának, körülményeinek, vagyis a kultúripár anyagi valóságának megragadása. Tanulmányom elkészítése során szabadon hozzáférhető, interneten fellelhető médiatartalmakból dolgoztam, és az elmúlt években e témában készült szakirodalmakat is felhasználtam a folyamatok megértésére, azok érthetővé tételére.

A következőkben a Dell Hymes-féle Speaking modellt ismertetem.

A Hymes által létrehozott Speaking-modell (1. ábra) a kommunikációs komponenseket rendszerezi, a videóelemzések során ezek az összetevők végigjárhatóak. A modell először is vizsgálat tárgyává teszi a beszédhelyzetet, tehát hogy hogyan teremti azt meg a vlogger, és hogy ennek milyen fizikai összetevői vannak: köszönés szóban, integetés stb. Ezután a résztvevőket vizsgálhatjuk, csak a vlogger szerepel, vagy többen is vannak, vagy a kapcsolatteremtés után interakcióba is kerülnek egy külső személlyel. Ilyen eset lehet, amikor a háttérben, off screen, azaz a videón kívül elhelyezkedő személy szólítja meg, a videós rápillant és válaszol, vagy ha esetleg valaki benyit a szobába, ahol éppen a videó rögzítése folyik. A kutatásom nem tér ki a közönségkutatásra, de néhol könnyen észrevehető, hogy a hozzászólások révén létrejön-e videós és a közönség közötti kommunikáció. A harmadik összetevő értelmében azt vizsgálhatjuk, hogy mik a beszélő céljai, intenciói. Product placement tartalom vizsgálatakor, azt figyelhetjük meg, hogy a tartalmakat akarja-e promotálni, saját népszerűségét kívánja-e fenntartani, ezek kombinációját kísérel meg, vagy esetleg teljesen más, egyéb célokat vehetünk észre. A következő komponens a helyzet, ennek kapcsán azt vizsgálhatjuk, hogy a videós milyen helyzetben van, általában belső térben jelenik-e meg, a kamera rögzített-e. A jeleknek számára is kitérhetünk, ezekből hány van, azokat hogyan nyitja meg, és vezeti fel, hogyan folytatja, illetve hogyan zárja le.

A videók esetében ez úgy alkalmazható, hogy a vágások számát és jelentőségét vizsgáljuk. A következő komponens a kulcs, ami alapján a

beszédhelyzet tonálisát megértjük. Itt olyan dolgokra kell kitérjünk, hogy a beszélő milyen nyelvtani formulákat használ, választékosan beszél-e, milyen a hangneme, és hogy milyen típusú beszédssituációkat létesít. Ezután következnek az eszközök, a vlogger milyen eszközökkel, hogyan próbálja közönségét elérni és a termékeket bemutatni. A tárgyak helye rögzített-e, megfogja-e őket, vagy csak illusztrációk. Közel tartja-e a kamerához őket, vagy csak videó-részleteket vág be róluk. Az utolsó előtti vizsgálandó szempont a normákra és a társadalmi szabályokra tér ki. Arra, hogy mi a Youtuber tevékenysége, hogy a legfontosabb szabály a videózásban a hitelesség. A kérdés pedig az, hogy hogyan próbál hiteles maradni, és hogy erről a közönségét hogyan próbálja meggyőzni. A modellnek a műfaj az utolsó komponense, hogy milyen a kommunikációs helyzet műfaja, tehát, hogy milyen saját videót választ leggyakrabban a közönsége elérésére a videós. A beauty vloggerek esetében a leggyakrabban a haul, azaz szerzeményes videók, a termékteszt, a mi van a postaládámban videók, valamint a DIY (Do It Yourself) azaz Csináld magad videók, illetve gyakran találkozhattunk még reggeli vagy esti rutint bemutató, mit kaptam kará-

csonyra/szülinapomra jellegű felvételekkel, de kedvelt náluk a tag, és a kihívás műfaj is.

Konklúzió

Ha a videó-elemzések során végigkövetjük a fent ismertetett lépéseket, módszertani elemeket, akkor azokból sok minden kimutatható, számos következtetés levonható, ha több vlogger videót vizsgáltuk, azok viselkedési- és beszélőtípusainak összehasonlítását is el lehet végezni. Az én kutatásom során a hitelesség állt a középpontban: a vállalkozói beauty vloggerek hogyan próbálják azt fenntartani miközben szponzorált tartalmakat mutatnak be videóikban. A tizenkét videó elemzése után általánosságban elmondható, hogy a videósok személyisége, beszédkézsége, magabiztossága fejlődött az idő előrehaladtával, és az egyre több elkészített videóval. A videóelemzések révén, a Speaking-modell értelmében látszanak a stílári különbségek. Az elemzések elvégzése után az általam vizsgált vloggerek, König Annát (FollowAnna), Viszkok Fruzsit és Berta Mónikát (Móni Szépségvilága) három címkével láttam el. Anna címkéje a Girl next door. Anna egy olyan hétköznapi lány, aki köny-

<i>S – Setting/Scene</i>	Beszédhelyzet, fizikai összetevő
<i>P – Participants</i>	Résztvevők [<i>speaker</i> (beszélő) and <i>audiences</i> (közönség)]
<i>E – Ends</i>	Célok és intenciók
<i>A – Act sequence</i>	Helyzet
<i>K – Key</i>	Kulcs, ami alapján a beszédhelyzet tonálisát megértjük
<i>I – Instrumentalities</i>	Eszközök
<i>N – Norms</i>	Normák és Társadalmi szabályok
<i>G – Genres</i>	Kommunikációs helyzet műfaja

1. ábra: Speaking-modell szerkezete

nyen azonosul a fiatalokkal, hitelességét saját magához hű, önmagára jellemző kifejezés- és viselkedésmódokkal igyekszik megtartani, ilyen a vidámság, a sok mosolygás, a gyors beszédtempó, és gyakran a hadarás. Fruzsni a Diva in progress címkét kapta. A klasszikus hollywood-i televíziózás 40-es, 50-es évek nőalakjának femme fatale-ja. Egyszerű főiskoláslányként ismerjük meg, de egyre kiismerhetetlenebbé válik, elérhetetlenségi ideált testesít meg. Az idő előrehaladtával egyre nagyobb sikereket elérve a videózáshoz, a nézőihez való hozzáállása megváltozik, ahogy a profizmusa nő, nézőivel szembeni interaktivitása egyre csökken. Szembemegy a mainstream média, a Glamour, a Joy, a Cosmopolitan magazinok által közvetített nőképpel. A kutatásom idejében zöld haja volt, smink nélkül is vállalja arcát videóiban. Gyakran jelennek meg nála különböző cégektől érkezett csomagok, amiket a videóiban meg is mutat. Sok sminkes és kihívás videója van, a másik két lányhoz viszonyítva sokkal több, a számuk 500 feletti. Azt a következtetést vontam le, hogy ezzel kompenzál, hogy ne legyen több a szponzorált tartalom a csatornáján. Sajátos a hanghordozása, az idő előrehaladtával sílusában nem változik, célja, hogy saját magához hű maradjon.

kötelezettnek lenni a részvételi kultúrában.” (Burgess - Green, 2009, 105.o.)

Mindezeket a következtetéseket a fent ismertetett módszertan alkalmazása után, a kimutatott eredmények alapján vontam le, készítettem el. A tanulmányom pedig Jean Burgess és Joshua Green szavaival zárom: „A vállalkozói vloggerek „nem szolgálnak kész modellekkel az esztétikai újításokra, megmutatják, hogyan lehet a közönség figyelmét felkelteni, és, hogy hogyan lehet el-

Irodalomjegyzék

1. Boronkai Dóra: Elméletek és modellek a kommunikációról http://igyk.pte.hu/files/tiny_mce/File/kari_projektek/informaciotudaservernyesules/tananyagok/1_alprojekt/KE/02_Elmeletek_es_modellek_2.pdf (Letöltés dátuma: 2016. 08. 19.). 88.
2. Burgess, Jean – Green, Joshua (2009): The Entrepreneurial Vlogger: Participatory Culture Beyond the Professional-Amateur Divide Pelle Snickars – Patrick Vonderau (szerk.): Youtube Reader, National Library of Sweden, Litvánia, 89, 105.
3. Glózer Rita – Guld Ádám: Ádám (2015): Új média - új típusú sztárok?: A Youtube magyar hírességei. Információs Társadalom. 2, 42.
4. Glózer Rita – Guld Ádám – Maksa Gyula – Németh Boglárka (2014): Z Nemzedék: Médiahasználat és kommunikációs szokások. Korunk. 3, 5.
5. Glózer Rita: Glózer Rita (2014): Z-generációs tartalom-előállítók az új médiában. Egy YouTube-os amatőr videó-készítő munkássága. Marketing & Management. 2, 1.
6. Rose, Gillian (2010): Tartalomelemzés (in: Blaskó Ágnes – Margitházi Beja: Vizuális kommunikáció, Szöveggyűjtemény, Typotex, Budapest, 392.

BIHARI ERIKA

Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

MODERNIZÁCIÓS TÖREKVÉSEK A FOGYASZTÓI JOGVITÁK ALTERNATÍV VITARENDEZÉSÉBEN, A BÉKÉLTETŐ TESTÜLETEK ELJÁRÁSA

Előszó

Tanulmányomban a jelenleg is tartó kutatásom eddigi fontosabb megállapításait és eredményeit kívánom röviden bemutatni. A kutatás témája jogegységesítési és modernizációs törekvések a fogyasztói jogviták alternatív vitarendezésében. A kutatás elsődleges és általános célja, hogy elősegítse a fogyasztóvédelmi intézményrendszer, azon belül is a békéltető testületek, mint alternatív vitarendezési eszköz hatékonyabb jogalkalmazását, illetve hozzájáruljon a hazai fogyasztóvédelmi jog fejlődéséhez.

A kutatásról

Ezen kitűzött célok eléréséhez és a kutatás eredményességének érdekében szükségesnek tartottam megvizsgálni a kutatás eddigi szakaszában, hogy mit is jelent pontosan az alternatív vitarendezés a fogyasztói jogvitákban, hogyan alakult ez ki az Európai Unióban és hazánkban, illetve milyen vitarendezési eszközök léteznek Magyarországon és ezek hogyan működnek (különösen

a békéltetés intézménye). Tanulmányoztam a releváns EU-s és a hazai joganyagot, valamint szakirodalmat, illetve vizsgáltam a békéltető testületek működését, elemeztem statisztikáit és ügyeit.

Jelen tanulmányban arra vállalkozom, hogy egy átfogó képet adjak az alternatív vitarendezés jelentéséről, a fogyasztói jogviták alternatív vitarendezésének kialakulásáról, a békéltető testületi eljárásról, mint hazánkban talán legjelentősebb alternatív vitarendezési eszközről, az elmúlt közel két évtizedben a békéltető testületek hatékonyabb működése érdekében tett fontosabb jogszabályi változásokról, illetve arról, hogy ezen változások hogyan alakították a testületek eljárását.

Fogalmi alapvetés

A jogérvényesítés alapvető jellemzője, hogy az érdekelt felek a közöttük felmerült vitákat általában peres eljárás keretében, bíróság előtti eljárásban rendezik. Sok esetben azonban nem vezet eredményre a hosszadalmas, költséges pereske-

dés, kimenetele bizonytalan lehet, a végrehajtása pedig kétséges. A bíróságok tehermentesítése, a gyors és igazságos vitarendezés igénye hívta életre az új eljárási típusokat, amelyek megteremtik a jogviták hatékony, költségkímélő, szakszerű megoldását. Ezek az ún. alternatív vitarendezési módok (a továbbiakban: ADR).¹ Az ADR több variációját is kidolgozták már a fogyasztói jogvitáktól a gazdasági perekig, többek között a munkajog és a büntetőjog területén is bebizonyosodott, hogy a peres eljárás mellett hatékonyabb megoldást jelent a felek aktívabb közreműködését igénylő alternatív vitarendezési mód. Többféle eljárási utat jelenthet, ilyen különösen a közvetítés, a választott bíraskodás, a döntőbíráskodás és a békéltetés is.²

A kutatás szempontjából fontos meghatároznunk a békéltetés fogalmát. A békéltetés a bíróságon kívüli vitarendezésnek az a módja, amely során a felek egy független személy vagy testület segítségével

¹ Alternatív vitarendezés angolul: Alternative Dispute Resolution (ADR).

² Dézsi Andrea, A fogyasztói vitarendezés alternatív megoldásai az Európai Unióban, Debreceni Jogi Műhely, 2009/1. 6. évf.

próbálják megoldani a fennálló jogvitájukat. Ennek a személynek vagy testületnek a megoldási javaslata, amely lehet egy vélemény vagy határozat is, nem köti a feleket, azonban általában előrevetíti a bíróság esetleges döntését.³

A fogyasztói jogviták alternatív vitarendezésnek kialakulása

A fogyasztói jogviták alternatív vitarendezése elsősorban jelentős gazdasági hatások eredményeként jött létre Európában. Egyik és talán legjelentősebb ilyen hatás a hiányjelenségek felszaporodása nyomán kialakult gazdasági állapot, azaz a hiánygazdaság. Ez az állapot a piacgazdaságban is kialakulhat, de elsősorban a szocialista országokban volt jellemző a hidegháború éveiben. Gyakoriak voltak a sorban állások bizonyos árucikkekért, folyamatosan keresni kellett számos terméket. Rosszabb minőségű szolgáltatást lehetett csak elérni.

A másik hatásként, amely inkább kiegészítő elemként értelmezhető, az állami fogyasztói panaszkezelés említendő. Az államok hatóságaiakon keresztül nyújtottak segítséget a fogyasztóknak panaszai orvoslásában, illetve igyekeztek a problémákat előre kiszűrni és belső körökben megoldani.

Az 1970-es és 80-as években az alternatív vitarendezés gondolatát egész Európában nagy figyelem és érdeklődés követte, különösen a fentebb említett két hatás miatt, így felmerült tehát a fogyasztók jogérvényesítésének kérdése közössé-

gi szinten. Megindultak a szakmai elvek és a gyakorlat kialakítása, a nemzeti jogszabályok kidolgozása.⁴ Az Európai Unió alapvető célja, hogy megőrizze az európai gazdaság versenyképességét a világ gazdaságban, ezáltal biztosítva az európai polgárok magas élet színvonalát és jólétét. A kormányfők 1972. évi párizsi csúcstalálkozóját követően deklarálták azt, hogy az európai polgárok élet színvonalának növelése és megőrzése nem pusztán az elsődleges gazdasági célokon keresztül érhető el, hanem a fogyasztóvédelem eszközrendszere is ehhez járulhat hozzá. Az európai versenyképességet érintő gazdasági céljainak és a fogyasztók magasabb szintű védelmének furcsa kettős játéka határozta meg az Európai Unió fogyasztóvédelmi jogalkotását az elmúlt 20 évben. Mivel az EU célja között mindig a belső piac kihasználtságának a növelése szerepelt, ezért felismerték, hogy a fogyasztók úgy ösztönözhetőek a leginkább vásárlásra, ha biztosítva van számukra egy hatékony, gyors és egyszerű vitarendezési mód abban az esetben, ha kifogásolnák a terméket vagy szolgáltatást.⁵ Így az európai jogalkotó az utóbbi időben a fenti céloknak megfelelően sokkal inkább a fogyasztók egységesen magas színvonalú, anyagi jogainak a garantálására fókuszált, párhuzamosan egységes kereteket teremtve a vállalkozások kereskedelmi tevékenységének végzéséhez. Az Európai Unió jogalkotója megalkotta

4 HEGEDŰS Márta Anikó, A békéltető testületek szerepe a fogyasztóvédelemben. „Egy testületről”, Magyar Közigazgatás, 2003. (53. évfolyam), 6. szám, 378.
5 SIMON Rita, *A fogyasztói viták alternatív vitarendezése Európában – ötlet-verseny és fórum shopping a nemzeti szabályozás és implementációs kötelezettség tükrében?*, Iustum Aequum Salutare, 2016/2. (12. évfolyam) 64-65.

az utóbbi években az fogyasztók alternatív vitarendezésére vonatkozó irányelveit, amelyek a hagyományos belföldi keretek között (alternative dispute resolution ADR)⁶, valamint a határon átnyúló, elektronikus szerződések (online dispute resolution ODR)⁷ kapcsán nyújtanak bíróságon kívüli igényérvényesítési esélyt a gyengébb feleknek.

Az alternatív vitarendezés fogyasztói jogvitákban, csak a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvénnyel (továbbiakban: Fgytv.) került be a hazai jogrendben. Részenben az Európai Unióhoz való csatlakozás, és az ezzel járó jogharmonizációs követelmény következtében vált a jogrend részévé. Azért mondhatjuk, hogy csak részben, mert hatással voltak a gazdasági változások és a társadalmi szükségesség is e folyamatra.⁸ A csatlakozást követően az állam kivonult a magánjogi viszonyokból, valamint egyfajta fogyasztói társadalom kezdett kialakulni és ez a társadalom megtanult a vállalatokkal együtt, a piacgazdaságban élni.⁹

Ezen kialakult helyzetet követően további finomhangolásra volt szükség, nyugat-európai mintára, az önkéntesség jegyében rendezték a fogyasztói panaszokat. Konkrét eljárás alakult ki arra, ha a fogyasztó

6 Az Európai Parlament és a Tanács 2013/11/EU irányelve (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről.

7 Az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EU rendelete (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták online rendezéséről.

8 SZIKORA Veronika, *A fogyasztóvédelem fejlődése Magyarországon*, in: *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog - európai kitekintéssel* (szerk.: Szikora Veronika), (A Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesületének kiadványa), Center Print Nyomda, Debrecen (2010), 33.

9 DÉZSI Andrea, *A fogyasztói vitarendezés alternatív megoldásai az Európai Unióban*, Debreceeni Jogi Műhely, 2009/1. 6. évf.

3 FAZEKAS Judit, *Fogyasztóvédelmi jog*, CompLex Kiadó, Budapest, 2007, 251.

tó érvényesíteni szeretné jogait, hogyan kell eljárnia. Meg kell tennie az első lépést, fogyasztói panaszt kell megfogalmaznia.

A békéltetés Magyarországon

A fogyasztóvédelmi intézményrendszeren belül kiemelt jelentőséggel bírnak a békéltető testületek, melyek hazánkban 1999-től működnek. A panaszkezelési szabályok legutóbbi változásának köszönhetően a békéltető testületek, mint a magánjogi jogérvényesítés utolsó alternatív formái, a fogyasztók tájékoztatási csatornáiba be lettek építve (kezdve az ügyfélszolgálati válaszlevelektől egészen a fogyasztóvédelmi hatósági eljárásokat befejező végzéseig mindenhol konkrét címmel és elérhetőséggel feltüntetésre kerülnek a békéltető testületek). Ezáltal nagyon kevés olyan fogyasztói jogvita van, amely a fogyasztó aktív hozzáállása mellett (és nem a passzivitásából) nem kerül, vagy nem kerülhet a békéltető testület elé. A békéltetés, fejlődésének eredményeként, ma már két részre tagolódik, ugyanis létezik egy úgynevezett klasszikus, általános és egy pénzügyi békéltető eljárási forma.

Az „általános” békéltető testület

Az általános békéltető testületek alapvető intézményi és eljárási szabályairól az Fgytv. rendelkezik. Fontos hangsúlyozni, hogy a békéltető testületek a megyei (fővárosi) kereskedelmi és iparkamarák mellett működnek, de eljárásukban független testületek, tagjaikat egyenlő arányban a gazdasági kamarák,

másrészt a fogyasztói érdekek képviselőjét ellátó társadalmi szervezetek delegálják, döntéseikben nem befolyásolhatók egyéb szervezetek által. Ezzel a követelménnyel biztosított, hogy az adott ügyben eljáró testületi tagok az ügyet pártatlanul, részrehajlás nélkül döntsék el. A testületek egy olyan gyors, független szakmai és olcsó vitarendezési lehetőséget adnak a fogyasztóknak, mint gyengébb félnek, mellyel elkerülhetik a gyakran hosszadalmas bírósági eljárást, igényeiket azonban hatásosan tudják érvényesíteni. A hazai békéltető testületek ingyenesen igénybe vehető és az ország egész területén hozzáférhető vitarendezési fórumok.

Hatáskörükbe tartozik a fogyasztó és a vállalkozás közötti, a termék minőségével, biztonságosságával, a termékfelelősségi szabályok alkalmazásával, a szolgáltatás minőségével, továbbá a felek közötti szerződés megkötésével és teljesítésével kapcsolatos vitás ügy bírósági eljáráson kívüli rendezése. Feladatuk e célból a fogyasztó és a gazdálkodó szervezet közötti vitás ügy egyezsége alapuló rendezésének megkísérlése.

Egyezség hiányában az eljáró tanács az ügy érdemében kötelezést tartalmazó határozatot hoz, ha a kérelem megalapozott, és a vállalkozás a békéltető testület döntését magára nézve kötelezőként elismeri, vagy ajánlást tesz, ha a kérelem megalapozott, de a vállalkozás az eljárás kezdetekor úgy nyilatkozott, hogy a döntést kötelezőként nem ismeri el, illetve ha a döntés elismeréséről egyáltalán nem nyilatkozott. Előfordulhat olyan eset is, amikor a tanács az eljárást megszünteti. Ilyen, például ha a fogyasztó a kérelmét

visszavonja, a felek az eljárás megszüntetésében megállapodnak vagy az eljárás lefolytatása lehetetlen.¹⁰

A Pénzügyi Békéltető Testület

Az általános testület mellett működik egy másik, a pénzügyi fogyasztói jogvitákkal foglalkozó testület. A Pénzügyi Békéltető Testületet a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről szóló törvény hozta létre 2011. július 1-jén. Ezt megelőzően nem volt pénzügyi békéltetés Magyarországon. A pénzügyi tárgyú jogvitákkal a fogyasztók korábban a lakhelyük szerint illetékes békéltető testületekhez fordulhattak.¹¹

A pénzügyi békéltetés létrehozásának gondolata annak érdekében fogalmazódott meg, hogy a pénzügyi szolgáltatók ügyfeleikkel való együttműködése kikényszeríthető legyen, továbbá, hogy szakmailag jól felkészült, tapasztalt, a pénzügyekben jártas jogászok és közgazdászok működjenek közre a pénzügyi tárgyú jogvitákban, egyszerűen, gyorsan és költségkímélő módon.¹² A Testület tevékenységének fő célja a pénzügyi szervezetek által nyújtott szolgáltatásokat igénybevevők jogos érdekeinek védelme és a pénzügyi közvetítőrendszerrel szembeni közbizalom erősítése. A 2013. év szeptember végével megszűnt a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, így jelenleg a Tes-

¹⁰ www.bekeltetes.hu (letöltés: 2017. április 3.)

¹¹ http://gfmt.hu/cikkek/nehany_gondolat_a_penzugyi_bekelteto_testuletrol.php?lang=hun (letöltés: 2017. április 3.)

¹² Németh Csaba, A pénzügyi fogyasztóvédelmi jog fejlődése Magyarországon 2008-2014 között (II. rész), Gazdasági Jog, 2015/3., 3.

tület a Magyar Nemzeti Bank, mint erős bázis, szervezeti keretei között, azon belül önálló és független belső szervezetként működik.

Érdekeséggéppen szeretném megemlíteni, hogy a 2015. évben óriási számú ügy érkezett a Testülethez, ugyanis az egyes fogyasztóknak korábban nyújtott forint és devizahitelek tekintetében jogszabályok és rendeletek alapján a Testület lett a törvényi elszámolás és forintosítás eredményeképpen előálló jogviták jogorvoslatának elsődleges fóruma. A Testület működésének első négy évében összesen közel 13.000 fogyasztói kérelem érkezett, 2015-ben pedig az új ügyek száma 20.353 volt, míg 2016-ban már csak 4408 új ügy érkezett.¹³

Továbbá az idén január 1. napját követően beérkezett fogyasztói kérelem alapján indult eljárásokban az eljáró tanács vagy testületi tag egyezség hiányában akkor is kötelezést tartalmazó határozatot hozhat, ha a pénzügyi szolgáltató alávetési nyilatkozatot nem tett, de a kérelem megalapozott és a fogyasztó érvényesíteni kívánt igénye – sem a kérelemben, sem a kötelezést tartalmazó határozat meghozatalakor – nem haladja meg az egymillió forintot.¹⁴

Modernizációs törekvések, jogszabályváltozások a békéltetésben

Az Fgytv. ez idáig több módosításon

¹³ <https://www.mnb.hu/bekeltetes/bemutakozas/eves-jelentesek> (letöltés: 2017. április 3.) A Pénzügyi Békéltető Testület éves jelentései.

¹⁴ A 2016. évi LIII. törvény 106. §-a módosította a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvényt (MNB tv.)113. §-át.

esett át, amely a békéltető testületekre is hatással volt és egyúttal még hatékonyabb eljárást eredményezett. Ezen módosítások között szerepel a testületek éves jelentéskészítési kötelezettsége az illetékes miniszternek, amellyel az átláthatóság követelményét erősítette a jogalkotó.

A kamara köteles a testület tagjairól listát vezetni, és kérés esetén azt a járási hivataloknak, kormányhivataloknak és érdekképviselői szervezeteknek meg kell küldenie. A testület szakmaiságának alátámasztására született kiegészítés volt, hogy egyedül eljáró testületi tag csak az lehet, aki jogi végzettséggel rendelkezik. Úgy gondolom, ez lényeges eljárási garanciaként értékelhető a testület eljárásában.

A modernizációs törekvések közül továbbá kiemelendő az, hogy a jogalkotó a gazdálkodó szervezet együttműködésének kikényszeríthetősége érdekében szankciókat határozott meg. Ha a gazdálkodó szervezet nem tesz eleget a tanács ajánlásának, a békéltető testület – a fogyasztó nevének megjelölése nélkül – a jogvita tartalmának rövid leírását és az eljárás eredményét – legkorábban az ajánlásnak a vállalkozás részére történt kézbesítésétől számított hatvan nap elteltével – nyilvánosságra hozza, a fogyasztók széles körének védelme érdekében.¹⁵

Mára egyértelművé vált, hogy a vállalkozások együttműködőek, a felek egy asztalhoz leülve szót értenek egymással, kifejtik érveiket-ellenérveiket. Így megoldódnak a fogyasztóvédelmi vitás ügyek a Testület előtt. A fogyasztóvédelemről szóló törvény nem teszi ugyan kötelezővé

az egyes testületek számára a teljesített ajánlások nyilvánosságra hozatalát, ugyanakkor a legtöbb ügyet kezelő Budapesti Békéltető Testület úgy döntött, hogy mind a fogyasztók, mind a vállalkozások tájékoztatásának érdekében 2016 szeptemberétől egyes ajánlásokat közléstesz honlapján, példaként szolgálva így más, együttműködő vállalkozásoknak is, elősegítve ezzel az alternatív vitarendezési fórum működésének hatékonyságát. (Segítséget nyújtának a fogyasztóknak hol érdemes vásárolni vagy épp szolgáltatást igénybe venni). Az ajánlások mellett a Testület nyilvánosságra hozza a cégek nevét is, amelyek készek voltak a vita gyors, békés lezárására a békéltető testületi eljárásban és egyezséget kötöttek.¹⁶

Az egyik ügy – amely jó példa a vállalkozás együttműködésére – szerint a fogyasztó elhunyt édesapjának korábban szerződése volt egy hírközlési szolgáltatóval, és abból tartozása volt. Legnagyobb meglepetésére, a haláleset után hét évvel már az Intrum Justitia Zrt. követeléskezelőtől kapott több mint százezer forintról szóló fizetési felszólítást. Ekkor derült ki neki, hogy édesapja korábban tartozást halmozott fel, amelyet nem rendezett. A Budapesti Békéltető Testület előtt pedig az is világossá vált számára, hogy a hírközlési cég korábban eladta a követelést, ezért kellene most azt neki kifizetnie. Végül az eljárás azzal ért véget, hogy a követeléske-

¹⁶ A listában együttműködő bepanaszoltként legtöbbször szereplő vállalkozások között említhető a Deichmann Cipőkereskedelmi Kft., a Reno Cipő Kft., a Vodafone Magyarország Zrt., az E-ON Energiaszolgáltató Kft., a UPC Magyarország Kft., a CCC Hungary Shoes Kft, a Szinga Sport Kft., a Magyar Telekom Nyrt., a BKK Zrt., a Wizz Air Hungary Kft. és a Intrum Justitia Zrt. is.

¹⁵ Fgytv. 36. § (1).

zelő felülvizsgálta az álláspontját és törölte a közel száztízezer forintos összegről szóló tartozást.

Egy másik ügyben a fogyasztó harmincezer forintért leértékelt téli bakancsot vásárolt a Reno Cipő Kft-től, amelyet kifejezetten vízállónak mondtak. Azonban már az első viselést követően mindkettő bakancs beázott, az üzletben pedig azzal utasították el, hogy a cipő mégsem vízálló. A Budapesti Békéltető Testület az ügyet eldöntő ajánlásában rámutatott arra, hogy a használati útmutató szerint egyértelműen vízálló bakancsról volt szó, ezért pedig a fogyasztónak a vételár visszajár. Később a panaszos visszajelezte a Testületnek, hogy az ajánlást követően megfizették neki a bakancs teljes vételárát.

Online vásárlással függött össze az a vita, amelyben a fogyasztó harmincezer forintért megrendelt egy autós kamerát az S.C.Dante International S.A. vállalkozástól (www.emag.hu), mégis már egy hónap használat után annak csatlakozója elromlott. „Nem rendeltetésszerű használat” miatt először elutasították a panaszát, később viszont az ügy rendeződött azzal, hogy a webáruház önként teljesítette a Testület ajánlását. Egy látássérült fogyasztó ügye is megoldódott, akinek a meghibásodott mobilinternet stick-jét több mint másfél hónapig nem javította, nem cserélte a Magyar Telekom Nyrt. A Budapesti Békéltető Testület előtt megkötött egyezség végül arról szól, miszerint kap egy teljesen új modemet és 18.000 Ft-ot írnak jóvá a számláján kárpótlásként.¹⁷

¹⁷ <http://bekeltet.hu/hirek/vallalkozasokkal-a-fogyasztovedelemert/> (letöltés: 2017. április 3.)

Együttműködési kötelezettség az eljárás során

Véleményem szerint az egyik legfontosabb változás az együttműködési kötelezettség az eljárás során. Miért is gondolom ezt? A magyar jogalkotó felismerve azt, hogy az alternatív eljárások legtöbbször a felek együttműködésének a hiánya miatt eredménytelenek, kötelezővé tette a vállalkozásoknak az együttműködés kötelezettségét az eljárás során (pl.: írásbeli nyilatkozat, eseti alávetési nyilatkozat, tények-bizo-

illetékes fogyasztóvédelmi hatóság, fogyasztóvédelmi eljárás keretében fogyasztóvédelmi bíróságot fog ki-szabi.²¹

E kötelezettségből kitűnően látszik az, hogy a rendszer igyekszik egy még hatékonyabb együttműködést kiépíteni a panaszos és a vállalkozás között. Láthatjuk, hogy a rendelkezés bevezetése, amely 2015 szeptemberétől hatályos, ösztönözte a vállalkozásokat az együttműködésre. Majdnem duplájára nőtt az együtt működő vállalkozások száma egy év alatt.

Forrás: Az MKIK számítása a békéltető testületek ügyforgalmi adatbázisa alapján²²

nyítékok előadása, meghallgatáson történő megjelenés-egyezségi kísérlet¹⁸).

Erre azért is volt szükség, mert sok esetben a vállalkozások, főként a folyton együtt nem működő vállalkozások esetén már nem vezetett eredményre az adataik nyilvánosságra hozása. Mindemellett az EU is úgy véli, hogy a vállalkozásokat ösztönözni kell az alternatív vitarendezési eljárásokban való részvételre.²⁰ Egyebekben az együttműködési kötelezettség megszegésének az a komoly jogkövetkezménye, hogy az

¹⁸ Fgytv. 36/B. §.

¹⁹ Fgytv. 29 § (8).

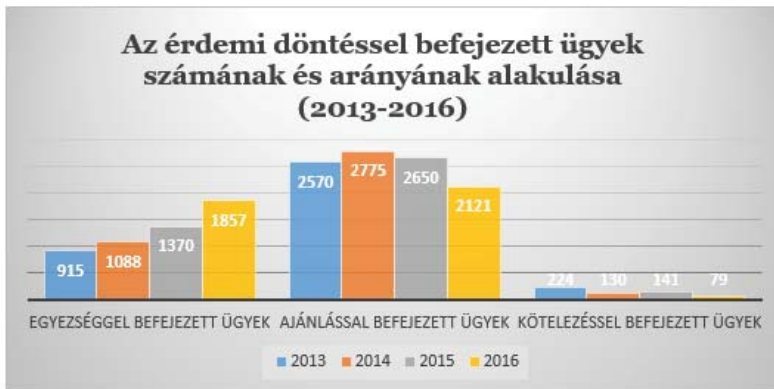
²⁰ T/4820. számú törvényjavaslat.

Egyértelműen kimutatható az is, hogy pusztán a bepanaszoltak megjelenései folytán, valamint az együttműködési kötelezettség megsértésének szigorú jogkövetkezményei miatt lényegesen több egyezség született országosan a békéltető testületi eljárásokban. Más esetben az eljárás a panaszos kérelmének visszavonása, a felek megállapodása miatt került megszüntetésre, amely mindenképpen az eljárás eredményességi mutatóját jeleníti meg.

Az eljárás szempontjából fontos

²¹ Fgytv. 29 § (8).

²²⁻²⁴ www.bekeltetes.hu, A békéltető testületek éves beszámolója 2011-2016-ig.

Forrás: Az MKIK számítása a békéltető testületek ügyforgalmi adatbázisa alapján²³

azt hangsúlyozni, hogy működik egyfajta korrekciós eljárás, ami azt jelenti, hogy a testület döntésével szemben van lehetősége a panaszosnak jogorvoslatra, mind anyagi mind pedig eljárási szempontból. Ez a bírósági eljárást

sok együttműködőek, a panaszosok meg vannak elégedve a testületek eljárásával, hiszen sikeresen zárták le ügyüket.

Az egyik legújabb módosítás (az online vitarendezést biztosító EU-s

formának, hogy a belföldi ügyletek esetén is használható az online bejelentés. A vita 90 napon belül rendezhető, az eljárás a feleknek díjmentes, és az EU minden hivatalos nyelvére elérhető.

Végezetül úgy gondolom, fontos a testületek PR tevékenységéről pár szót szólni. Ugyan ez nem törvénymódosítás, vagy irányelv implementálás, azonban mégis jelentős ez a tevékenység. Jellemző a békéltető testületek azon munkája, hogy hónapról hónapra kitelepülnek különböző vállalkozásokhoz vagy egyéb rendezvényeken végeznek kihelyezett fogyasztóvédelmi tanácsadást, tájékoztatást, annak érdekében, hogy még ismertebbé váljanak mind a fogyasztók, mind pedig a vállalkozások körében.²²

Forrás: Az MKIK számítása a békéltető testületek ügyforgalmi adatbázisa alapján²⁴

jelenti ugyan abban az ügyben. Az országos statisztikai adatokból kitűnik, hogy erre a 2016-os évben nem sok esetben került sor. A tavalyi évben a 16 nyilvántartott bírósági ügyből 4-et határozatával lezárt a bíróság és 12 van még jelenleg folyamatban. A pernyertes ügyek aránya 100% (4 db) az összes lezárt, bíróság által elbírált ügyből, míg pervesztes ügy a tavalyi évben nem volt. Véleményem szerint ez szintén azt mutatja, hogy a vállalkozá-

irányelv magyar jogba történő implementálását követően), az online vitarendezési platform használata útján választott alternatív vitarendezési eljárás lehetősége.

Az Európai Unió Bizottsága egy online vitarendezési platform működtetésével kívánja egyszerűbbé, költséghatékonyabbá és gyorsabbá („alternatív vitarendezés fő elvei”) tenni a határon átnyúló vitarendezést. Érdekessége az online plat-

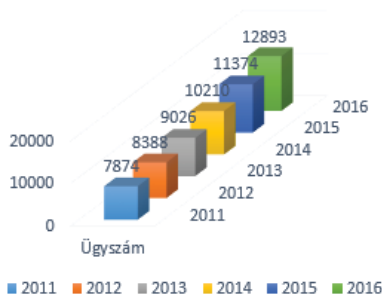
Az eredmények összegzése

Összességében elmondható, hogy az alternatív vitarendezés, valamint a békéltető testületek, mint alternatív vitarendezési formák sikerességének a feltételei, illetve hazai és uniós jogszabályi háttere adottak. Internetes vásárlás, garanciális viták, hűségsszerződések, internetes előfizetések, parkolási bírságok – a békéltetés számtalan ügyben jelenthet megoldást azokban a vitás esetekben, amelyekben a fogyasztó nem tudott megegyezni korábban a kereskedővel. A békéltető eljárás napjainkra felértékelődött. A dinamikus növekvő ügyszám többek között annak az eredménye, hogy

²⁵ http://www.bekeltetes.hu/admin/data/file/443_bekelteto_2016_tanulmany.pdf (letöltés: 2017. április 3.) A békéltető testületek 2016. évi beszámolója.

²⁶ www.bekeltetes.hu, A békéltető testületek éves beszámolója 2011-2016-ig.

A békéltető testületek ügyszáma 2011-2016

Forrás: Az MKIK számítása a békéltető testületek ügyforgalmi adatbázisa alapján²⁶

a testületek irányába megnyilvánul egyfajta társadalmi bizalom, a testületek eljárása változásokon esett át, működésük kiszámítható és szakmai alapú. Láthatjuk, hogy az elmúlt években (6 mért évben) a lezárt ügyek száma, hogyan alakult 2011-től 2016-ig. A békéltetés számtalan ügyben jelenthet megoldást azokban a vitás esetekben, amelyekben a fogyasztó nem tudott megegyezni korábban a kereskedővel és nem kíván bírósághoz fordulni.

Zárszó

A tanulmányban megkíséreltem bemutatni az alternatív vitarendezés kialakulását, a békéltetés rendszerét hazánkban, illetve a testületek működésének kezdete óta bekövetkezett - véleményem szerint kardinális - változásokat. Ezen változások következtében úgy gondolom a békéltetés hazánkban egy következő szintre lépett, azonban még mindig lehetnek olyan elemek a rendszerben, amiket korrigálni, pontosítani kell az eljárás hatékonyságnak érdekében.

Mindemellett a jogalkalmazói rendszer elemi érdeke az, hogy a jogalkalmazást végző személyek

egységes iránymutatás mellett végezzék tevékenységüket, garantálva a jogbiztonság érvényesülését. A jogszabályi háttér ugyan kedvez a fogyasztói jogviták egyezséggel történő lezárásához, ugyanakkor a jogviták ajánlással vagy kötelezéssel történő lezárásakor szükségszerűen felmerül a helyi jogegység, az országos jogegység, illetve az arra való törekvésnek és a kialakulatlan mechanizmusoknak a hiánya. Így jelen kutatás többek között a békéltető testületek jogalkalmazásának egységesítését is igyekszik előmozdítani.

A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium által a 2016/2017-es tanévben támogatott „A jogászképzés színvonalának emelését célzó programok” (Debreceni Egyetem Állam – és Jogtudományi Kar) keretében készült.

Felhasznált irodalom, jogszabályok, internetes hivatkozások

2013/11/EU irányelv

2016. évi LIII. törvény a pénzügyi közvetítőrendszerért érintő egyes törvények módosításáról

524/2013/EU rendelet

BALOGH Virág – KASZAINÉ DR. MEZEY Katalin – PÁZMÁNDI Kinga – ZAVODNYIK József, Magyar fogyasztóvédelmi és reklámszabályok, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010.

DÉZSI Andrea, A fogyasztói vitarendezés alternatív megoldásai az Európai Unióban, Debreceni Jog Műhely, 2009/1. 6. évf.

FAZEKAS Judit, Fogyasztóvédelmi jog, CompLex Kiadó, Budapest, 2007.

1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről

HAJDÚ József – RÚZS MOLNÁR Kirsztina, Az alternatív vitamegoldás rendszerének általános jellemzői, különös tekintettel a munkaügyi vitákra, in: A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései tanulmánykötet, Miskolc, Novotni Kiadó, 2001.

HAJNAL Zsolt – OSZTOVITS András, A fogyasztói igényérvényesítési lehetőségek, in: Magyar fogyasztóvédelmi magánjog - európai kitekintéssel (szerk.: Szikora Veronika), (A Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesületének kiadványa), Center Print Nyomda, Debrecen, 2010.

HAJNAL Zsolt, Alternatív vitarendezési formák a hazai szabályozásban, in: Fogyasztói jogérvényesítés (szerk.: Joó Imre) (A Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesületének kiadványa), Center Print Nyomda, Debrecen, 2010.

HEGEDŰS Márta Anikó, A békéltető testületek szerepe a fogyasztóvédelemben. „Egy testületről”, Magyar Közigazgatás, 2003. (53. évfolyam), 6. szám.

www.mnb.hu/bekeltetes/bemutakozas/eves-jelenteseink

2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról

NÉMETH Csaba, A pénzügyi fogyasztóvédelmi jog fejlődése Magyarországon 2008-2014 között (II. rész), Gazdasági Jog, 2015/3.

SIMON Rita, A fogyasztói viták alternatív vitarendezése Európában – ötlet-verseny és fórum shopping a nemzeti szabályozás és implementációs kötelezettség tükrében?, Iustum Aequum Salutare, 2016/2. 12. évf.

SZIKORA Veronika, A fogyasztóvédelmi jog történeti kialakulása Európában, különös tekintettel a magánjog-egységesítési folyamatokra, in: Magyar fogyasztóvédelmi magánjog - európai kitekintéssel (szerk.: Szikora Veronika), (A Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesületének kiadványa), Center Print Nyomda, Debrecen, 2010.

www.bekeltet.hu/hirek/vallalkozasokkal-a-fogyasztovedelemert/

www.bekeltetes.hu, A békéltető testületek éves beszámolója 2011-2016-ig.

www.bekeltetes.hu/admin/data/file/443_bekelteto_2016_tanulmany.pdf

www.gfmt.hu/cikkek/nehany_gondolat_a_penzugyi_bekelteto_testuletrol.php?lang=hun

BOLLMANN ANNA KLAUDIA

Debreceni Egyetem
Népegészségügyi kar

Lektor: Dr. Holló Gábor

PERSEVERATION AND STRESS AS A LINK BETWEEN ILLNESS REPRESENTATIONS AND SOMATIC COMPLAINTS

Introduction

Individuals are motivated to regulate or minimize their health-related risk and to decrease health threats in ways consistent with their own perceptions. An influential theory of how people perceive and respond to their illness situation is the Common Sense Model of Self-Regulation (CSM) – previously known as Parallel Process Model – developed by Leventhal and his colleagues (1-3). Leventhal and his colleagues identify three basic assumptions of the CSM (4,5):

(1) *Individuals are active problem solvers.* Consistent with cognitive models of behavioural processes(?), the CSM treats the individual as an active problem solver, a common-sense “scientist” trying to make sense of his/her world. Here, “problem solving” suggests that most human actions are purposeful and goal-oriented. In the context of health and illness, individuals are expected to first try to “make sense” of the illness, and then to develop coping strategies (based

on their illness perceptions) in an effort to regain health and normal functioning. Here, the process of illness adaptation is similar to problem solving.

(2) *Individuals adapt to the illness based on their “common sense” beliefs.* Thus, coping strategies and health outcomes are based on how the individual understands his or her illness.

(3) *Objective, medical representations of illness are distinct from subjective, individual representations of illness.* The CSM proposes that stimuli – such as symptoms – generate both cognitive and emotional representations of the illness. This distinction is important, because individual representations, regardless of medical accuracy, shape the responses of individuals to the illness. Subjective representations may be constructed according to the abstract and concrete sources of information available to the individual, including healthcare providers, media, social networks, and previous experiences with the

illness itself.

Based on these assumptions, the CSM of self-regulation works through a parallel processing system consisting of two pathways: 1) abstract cognitions (feelings of vulnerability); and 2) concrete experience (symptoms). These pathways interact as an individual adapts to an illness by creating coping procedures to manage the emotions and the symptoms. Individuals construct a representation of the illness based on these pathways for which they generate goals of self-management, and then derive feedback criteria to evaluate the response efficacy (6,7). According to the model, illness perceptions in the representation stage of the model are clustered around five dimensions of health threats: (1) *identity* of threat, i.e. the symptoms that patients attribute to the illness, (2) the *time line* dimension, which is a measure of the perceived duration of the illness, (3) the *consequences* of the illness, which measure the perceived impact the illness has on the patient’s life, (4) beliefs about its *cause*, and (5)

beliefs about the *controllability* of the illness. Each dimension is related to the individuals' beliefs about factors related to their symptom or illness. These make up the patient's overall *perception* of the illness. It should be noted, however, that in the health context, the terms belief and perception are often used synonymously (5).

The representations are processed in three main stages. First, the individual forms the representation of the illness. Cues to or information about the illness come from symptoms, but also as social messages (i.e. from lay people such as friends and family, diagnosis from doctor/caregiver, information from media). Cognitive factors and emotional reactions form an individual interpretation of the illness threat. In the second stage, the individual adopts coping strategies to deal with the problem followed by a third stage, where the individual evaluates the efficacy of these behaviours. The model illustrates the individual's self-regulating process by constantly assessing if coping is effective and whether the individual is successfully managing to achieve a renewed sense of equilibrium, and provides a useful conceptual framework for understanding health behaviour (8).

There is a large body of evidence that describes the relationship between health and illness perceptions. Associations between illness perception and psychological outcomes have been supported empirically by studies across a number of illnesses, including congenital heart disease (9), chronic fatigue syndrome (10), rheumatoid arthritis (11), diabetes (12), cancer

(13), and others. Recent meta-analytic findings have demonstrated that the endorsement of multiple perceived consequences, a stronger illness identity, a chronic timeline, and less perceived control are typically related to poorer psychological outcomes (14). However, there is variability across disease populations in regards to which cognitions are associated with poorer psychological functioning, suggesting not only the importance of the specific content, but that other factors could also contribute to the maintenance or the development of illnesses. According to a new model, beside illness perceptions, perseverative cognitions could also play an important role in illness-related behavior and general psychological and somatic health.

According to the perseverative cognition hypothesis, it is not stress itself or reactivity to stressors that are the most predictive of chronic subjective health complaints. Instead it is the prolonged consequences (such as prolonged HPA activity) that remain even after the presence of the stressor that are more potent factors for predicting somatic health. According to this model, stressful events can only lead to subjective health complaints if repeated or sustained stress-related cognition prolongs the physiological stress-related activity. Perseverative cognitions such as catastrophization, rumination or worry are capable of maintaining stress-related physiological and psychological arousal, and thus contribute to the development of chronic subjective health complaints (15-18).

I hypothesised that negative

perceptions of their illnesses will lead to increased perseverative thoughts and stress, which may lead to even more somatic symptoms in turn. In order to examine the suggested relationship, the association between illness perception and perseverative thoughts and subjective health complaints was investigated.

Methods

Participants and procedure

A total of 451 participants (118 males, 333 females) completed the survey battery. The mean age of the respondents was 25.54 years (*SD* 7.26), with a range of 18 to 51 years. The sample consisted of undergraduate university students from different fields: e.g. biology, psychology, medicine, pedagogy, theology. Participants were selected using a convenience sampling method. Questionnaires were group-administered to the university students during regular lectures or the participants were recruited through electronic divulgation (e.g., notices on web sites, mailing lists). Eligibility criteria included willing to volunteer to complete the survey battery. The study was approved by the Ethical Board of the Institute of Psychology of the University of Debrecen, Hungary.

Measures

The Brief Illness Perception Questionnaire (B-IPQ)

The Brief Illness Perception Questionnaire (B-IPQ) (B-IPQ; 19) uses a single-item approach on a 0–10 scale to assess perceptions relevant to: consequences, timeline, personal control, treatment control, identity, concern, emotions and illness comprehensibility. The B-IPQ is a widely used instrument, and a recent meta-analysis showed that pooled correlations between illness perceptions and depression, anxiety, blood glucose levels and quality of life were consistent with previous research and theory, while all items were able to predict outcomes up to one-year follow-up (20).

Perseverative Thinking Questionnaire (PTQ)

The Perseverative Thinking Questionnaire (PTQ; 21–22) is a 15-item questionnaire assessing the tendency to engage in repetitive negative thinking independent of a disorder-specific content. The PTQ consists of three subscales: Core features of repetitive negative thinking, perceived unproductiveness of repetitive negative thinking, and repetitive negative thinking capturing mental capacity. Its internal consistency was high (Cronbach's $\alpha = .94$).

Perceived Stress Scale-4 (PSS-4)

The Perceived Stress Scale (PSS; 23) was used to measure the degree to which a participant perceived stress in his/her life during the past month. Scores range from 0 to 40 with the higher score corresponding to a higher perceived stress level. The Hungarian version has been shown to have good psychometric properties (24). The internal consistency of the PSS-4 in this study was good (Cronbach's $\alpha = .82$).

Patient Health Questionnaire Somatic Symptom Severity Scale (PHQ)

The Patient Health Questionnaire Somatic Symptom Severity Scale (PHQ; 25–26) is a questionnaire which inquires about 15 somatic symptoms or symptom clusters by asking the patient to rate their severity during the previous 4 weeks on a 3-point scale. In this sample, the internal consistency of the PHQ was good (Coefficient Alpha = .77).

Results

Firstly, correlations among the variables were examined. There were moderate to strong correlations between the Perseverative Thinking Questionnaire, Perceived Stress Scale, Somatic Symptoms Questionnaire and Brief Illness Perception Questionnaire (Table 1). Almost every item of the Brief Illness Perception was demonstrated to be in correlation with the examined

variables (Table 2).

Table 1 Spearman's correlation coefficients between the Perseverative Thinking Questionnaire (PTQ), Perceived Stress Scale (PSS), Somatic Symptoms Questionnaire (PHQ) and Brief Illness Perception Questionnaire (B-IPQ)

	PTQ	PHQ	PSS
PHQ	,398**		
PSS	,606**	,502**	
B-IPQ	,234**	,385**	,301**

** = $p < 0.01$

Table 2 Spearman's correlation coefficients between the items of the Brief Illness Perception Questionnaire in relation to the Perseverative Thinking Questionnaire (PTQ), Perceived Stress Scale (PSS), and Somatic Symptoms Questionnaire (PHQ)

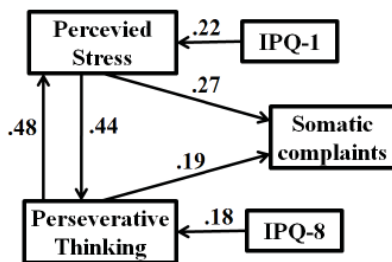
	PTQ	PHQ	PSS
B-IPQ1	,276**	,392**	,408**
B-IPQ2	,143*	,08	,098
B-IPQ3	-,201**	-,219**	-,209**
B-IPQ4	-,155*	-,176**	-,187**
B-IPQ5	,216**	,399**	,310**
B-IPQ6	,180**	,334**	,326**
B-IPQ7	-,113	-,081	-,084
B-IPQ8	,347**	,423**	,387**

* = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$

After that, hierarchical regression analyses were conducted to test the mediating effect of stress and perseverative thinking between illness representations and somatic complaints, while controlling for gender. As shown in Figure 1, Perceived stress and Perseverative

thinking significantly predicted Subjective health complaints; while two specific illness representations (item 1: „How much does your illness affect your life?” and item 8: „How much does your illness affect you emotionally? (e.g. does it make you angry, scared, upset or depressed?)” have a significant direct effect on perceived stress and perseverative thinking.

Figure 1 The final mediation model and path coefficients.

Numbers indicating beta coefficients; IPQ-1 & IPQ-8: First and the last items of the Brief Illness Perception Questionnaire

perceived stress and somatic health complaints.

In the present cross-sectional study, specific illness perceptions were connected to somatic health complaints, and this association was mediated by perseverative thoughts and perceived stress. Our results therefore indicate that some illness representations can exert a statistically significant effect on somatic health complaints; however, this effect is not direct, but it operates through perceived stress and perseverative thoughts.

In conclusion, our results demonstrate that the impact of specific negative illness representations on somatoform complaints were mediated by trait-like perseverative thoughts and perceived stress. Our results highlight that negative illness representations can be possible relevant factors in the pathogenesis of somatization, therefore they can be potential targets in prevention and intervention programmes among undergraduate university students.

Discussion

As a whole, the current study provides initial evidence for the notion that illness perceptions, in general, have a significant association with perseverative thinking, perceived stress and somatic health complaints. However, some specific illness representations – the perceived length (B-IPQ item 2) and the understanding of the illness length (B-IPQ item 7) – showed insignificant association with perseverative thinking,

References

1. Leventhal, H., Meyer, D., Nerenz, D. (1980). The common sense representation of illness danger. In Rachman, S. (Ed.) *Contributions to medical psychology*. Vol. 2. New York: Pergamon, 7-30.
2. Leventhal, H., Nerenz, D., Steele, D. J. (1984). Illness representations and coping with health threats. In Baum, A., Taylor, S. E., Singer, J. E. (Eds.) *Handbook of psychology and health*, Vol. 4: social psychological aspects of health. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, 219-52.
3. Leventhal, H. (1970). Findings and theory in the study of fear communications. *Advances in experimental social psychology*, 5, 119-186.
4. Leventhal, H., Halm, E., Horowitz, C., Leventhal, E. A., Ozakinci, G. (2004). Living with Chronic Illness: A Contextualized, Self-Regulation Approach. In Sutton, S., Baum, A., Johnston, M. (Eds.). *The SAGE handbook of health psychology*. Thousand Oaks SAGE Publications.
5. Leventhal, H., Brissette, L., Leventhal, E. (2003). The Common-Sense Model of Self-Regulation of Health and Illness. In L. Cameron, H. Leventhal (Eds.) *The Self-Regulation of Health and Illness Behavior*. New York: Routledge, 42-65.
6. Leventhal, H., Brissette, L., & Leventhal, E. (1992). Illness cognition: using common sense to understand treatment adherence and affect cognition interactions. *Cognitive Therapy and Research*, 16, 143-163.
7. Whitmarsh, A., Koutantji, M., & Sidell, K. (2003). Illness perceptions, mood, and coping in predicting attendance at cardiac rehabilitation. *British Journal of Health Psychology*, 8, 209-221.
8. Ogden, J. (2007). *Health psychology: a textbook*. Maidenhead ; New York: Open University Press/McGraw-Hill Education.
9. Schoormans, D., Mulder, B. J., van Melle, J. P., Pieper, P. G., van Dijk, A. P., Sieswerda, G. T., Sprangers, M. A. (2014). Illness perceptions of adults with congenital heart disease and their predictive value for quality of life two years later. *European Journal of Cardiovascular Nursing*, 13(1), 86-94.
10. Heijmans, M. J. (1998). Coping and adaptive outcome in chronic fatigue syndrome: importance of illness cognitions. *Journal of Psychosomatic Research*, 45(1), 39-51.
11. Moss-Morris, R., Weinman, J., Petrie, K., Horne, R., Cameron, L., Buick, D. (2002). The revised illness perception questionnaire (IPQ-R). *Psychology and Health*, 17(1), 1-16.
12. Eiser, J. R., Riazi, A., Eiser, C., Hammersley, S., Tooke, J. E. (2001). Predictors of psychological well-being in types 1 and 2 diabetes. *Psychology and Health*, 16(1), 99-110.
13. Hulbert-Williams, N., Neal, R., Morrison, V., Hood, K., Wilkinson, C. (2012). Anxiety, depression and quality of life after cancer diagnosis: what psychosocial variables best predict how patients adjust? *PsychoOncology*, 21(8), 857-867.
14. Hagger, M. S., Orbell, S. (2003). A meta-analytic review of the common-sense model of illness representations. *Psychology and Health*, 18(2), 141-184.
15. Brosschot, J. F. (2002). Cognitive-emotional sensitization and somatic health complaints. *Scandinavian journal of psychology*, 43, (2), 113-121.

16. Brosschot, J. F., Gerin, W., Thayer, J. F. (2006). The perseverative cognition hypothesis: A review of worry, prolonged stress-related physiological activation, and health. *Journal of Psychosomatic Research*, 60, 113–124.
17. Brosschot, J. F., Pieper, S., Thayer, J. F. (2005). Expanding stress theory: Prolonged activation and perseverative cognition. *Psychoneuroendocrinology*, 30, 1043–1049.
18. Brosschot, J. F., Verkuil, B., Thayer, J. F. (2010). Conscious and unconscious perseverative cognition: is a large part of prolonged physiological activity due to unconscious stress?. *Journal of psychosomatic research*, 69(4), 407–416.
19. Broadbent, E., Petrie, K. J., Main, J., Weinman, J. (2006). The brief illness perception questionnaire. *Journal of Psychosomatic Research*, 60, 631–637.
20. E. Broadbent, C. Wilkes, H. Koschwanez, J. Weinman, S. Norton, K. J. Petrie (2015). A systematic review and meta-analysis of the Brief Illness Perception Questionnaire, *Psychology of Health*, 30(11), 1361–1385.
21. Ehring, T., Raes, F., Weidacker, K., Emmelkamp, P. M. (2012). Validation of the Dutch version of the perseverative thinking questionnaire (PTQ-NL). *European Journal of Psychological Assessment*, 28(2), 102–108.
22. Ehring, T., Zetsche, U., Weidacker, K., Wahl, K., Schönfeld, S., Ehlers, A. (2011). The Perseverative Thinking Questionnaire (PTQ): Validation of a content-independent measure of repetitive negative thinking. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 42, 225–232.
23. Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of health and social behavior*, 385–396.
24. Stauder, A., Konkoly, T. B. (2006). Az észlelt stressz kérdőív (PSS) magyar verziójának jellemzői. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika*, 7(3), 203–206.
25. Kroenke, K. (2006). Physical symptom disorder: a simpler diagnostic category for somatization-spectrum conditions. *Journal of Psychosomatic Research*, 60, 335–339.
26. Kroenke, K., Spitzer, R. L., Williams, J. B. W. (2002). The PHQ-15: Validity of a New Measure for Evaluating the Severity of Somatic Symptoms. *Psychosomatic Medicine*, 64, 258–266.

BONCÁS GABRIELLA

Debreceni Egyetem
Gazdaságtudományi Kar

TÖKÉLETES ILLÚZIÓ TORZULT ÉNKÉP A FOKOZÓDÓ MARKETINGTEVÉKENYSÉG HATÁSÁRA

Témaválasztás indoklása

Az életemnek szerves részét képezik az edzések, ezért számomra fontos a megfelelő mennyiségű és minőségű táplálék bevitele, valamint az egészséges önbizalom és énkép kialakítása. Ezzel szemben rengeteg ember küzd önbizalomhiánnyal és érintett különféle testképzavarokban és mentális betegségeken, melyet véleményem szerint a mindenhol áradó marketing tevékenység is eredményez. Kutatásom fő célkitűzése tanulmányozni az említett betegségek és az erőteljes reklámozás közötti kapcsolat feltárása.

A reklámokban etikus és etikátlan eszközöket alkalmaznak a vásárlás elérése végett. A márkázás és a luxusmárkák, továbbá a reklámpszichológia különféle eszközei befolyásolják a fogyasztót. Ennek eredménye a kialakuló énképtorzulás mentális betegségek, valamint étkezési- és testképzavarok formájában.

Célkitűzések

A marketing tevékenység és reklámok befolyásoló hatásának tanulmányozása is célom, amely során a gyermekek manipuláló reklámoknak eshetnek áldozatául. Az emberek körében kialakulhat a gerontofóbia, azaz öregedéstől vagy idősektől való félelem, valamint a márkamegcsallottság és a kényszervásárlás.

Kutatásom során megvizsgálom, hogy az egyre karcsúsodó szépségideál és a kórosan sovány divatmodellek okozhatnak-e étkezési- és testképzavarokat. Számos nő elégedetlen kinézetét tekintve, melyet felerősít a reklámokban megjelenő tökéletes virtuális nő alakja. A karcsúsodó tendencia létjogosultságát szakirodalmakkal is alátámasztom:

GARNER et al. (1980) megvizsgálta, hogy a Playboy Magazin és a Miss America szépségverseny által körvonalazódott ideális női kép felerősíti a karcsúság fontosságát, mivel a résztvevő hölgyek testsúlya jelentősen alacsonyabb az átlagos nők testsúlyához képest (1. ábra).

SILVERSTEIN és szerzőtársai (1986) tanulmányukban a Vogue és a Ladies' House Journal női modelljeit tekintve megállapították, hogy 1949-től kezdve egyre vékonyabb testalkat jelent meg az említett magazinokban. MARTIN és KENNEDY (1993) szerint a hajszálvékony modellek alkalmazása a reklámokban katalizátorként működhet az étkezési- és testképzavarokban szenvedők számára, hiszen az önbizalomhiányos fiatal felnőttek hajlamosak magukat a sovány modellekhez hasonlítani. STEPHENS et al. (1994) feltételezései összhangban vannak MARTIN és KENNEDY állításaival, mivel szerintük elégedetlenség alapjaként definiálható a nőknél az a tendencia, hogy ugyanazt az alakot szeretnék elérni, amivel a hirdetésben szereplő fotómodellek rendelkeznek.

1. ábra: **100 év szépségkirálynői és az egyre karcsúsodó szépségideál**

Forrás: Saját szerkesztés I1, I2, I3, I4, I5, I6 alapján

Márkázás kialakulása

Napjainkban akármerre járunk márkanévekbe botlunk, számszerűsítve több mint 3000 márkauzenettel találkozhatunk naponta. A termékek célja örömet okozni nekünk fogyasztóknak, továbbá elérni, hogy olyannyira elégedettek legyünk, hogy legközelebb is az adott márkájú árucikket válasszuk (KOTLER – KELLER, 2006; LEHU, 2009; PAPP-VÁRY, 2013).

Ha a régi korok állattartó társadalmát tanulmányozzuk a „tobrand” ige azt jelentette: égetni. Tulajdonlást fejezett ki a szó jelentéstartama, mivel a billogozás segített elkerülni, hogy illetéktelenek eltulajdonítsák a gazda által birtokolt állatokat. Itt körvonalazódik az ellentét: régen a távoltartás volt a fő cél, jelenleg az ellenkezője, azaz az emberek bevonzásán van a hangsúly és elérni,

hogy minél többet vásároljanak az adott termékből a vásárlók (CLIFTON-SIMMONS, 2003; CHEVERTON, 2005).

A márka fejlődésének különböző szakaszait különíthetjük el. A tömegtermeléssel együtt jelent meg a mai értelemben vett márka. A márkákat ígérekkel kapcsolták össze, majd önálló személyiségként ábrázolták. Az egyszerű márkázás továbbfejlesztéseként megjelent a márkaimázs. A marketing szakemberek figyelnek a fiatal generációk bevonására, hiszen tudják, ők a jövőbeli potenciális fogyasztók. Reklámozás során átveszik a fiatal korosztály életstílusát, attitűdjét. Az erős márkaimázs biztonsági pozíciót biztosít az adott brand számára, viszont az erőteljes imázsépítés negatív következményekkel járhat, ha a márka fontosabbá válik a termék-nél.

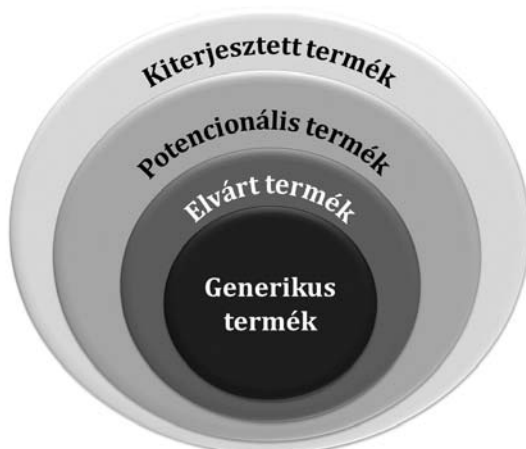
MÁRKAIMÁZS		
ERŐ	PRESTÍZS	ÉRTÉK
ár, disztribúció, sales promo reklám	hírnév, egyediség, tapasztalat	márkaszemélyiség, fogyasztói kör, hűség

2. ábra: **Márkaimázs**

Forrás: Saját szerkesztés SAS (2016) alapján

A 60-as években megjelent az emocionális jelleg, azaz nem csak a termék és az adott márka fontosságát emelték ki, hanem igyekeztek érzelmeinket megragadni az árucikkkel a szakemberek. A XX. században a márkákat felváltották a „no-name” termékek. A babyboom generációhoz köthető a márkavakság kialakulása, ez a csoport az alacsonyabb árkategóriájú névtelen árukat részesítette előnyben a drága termékekkel szemben. A következő jelentős korszak a márkák feltámadását öleli fel. A hagyományos és az új modell között hatalmas különbségeket fedezhetünk fel. A régi modell rétegző a különféle jellemzőket a termékre, mint egy hagyma, az új modell pedig élet-

stílust közvetít. Kialakítja a vágyakozás érzését, szeretnénk ugyanazt tapasztalni, mint a márkát reklámozó modellek vagy akár hírességek (KLEIN, 2000; CHEVERTON, 2005).

3. ábra: **Termék-hagyma**

Forrás: Saját szerkesztés CHEVERTON (2005) és (17) alapján

Régen jellemző volt a termék-hagyma felépítés, amely a generikus terméket, elvárt terméket, potenciális terméket és a kiterjesztett terméket tartalmazta. Ezzel szemben ma az SZCP folyamat szerepe meghatározó, azaz a szegmentálás, a célpiac kiválasztás és a pozicionálás. A differenciálás is fontos, mivel megkülönböztethetővé kell tenni a terméket más cégek termékeitől. A találó márkanév, szlogen és logó, pedig a név hallatán eszébe jut a fogyasztónak. A hozzáadott érték pluszt biztosít a versenytársakkal szemben. Életérzés kialakításával és a percepció menedzsmenttel, mely során a meglévő gondolathoz új gondolatot társítanak (SZIGETI-SZAKÁLY, 2011; PAPP-VÁRY, 2013).

A termék eladása során fontos folyamat a reklámozás, a termék megismertetése a fogyasztókkal. Reklámozási felületek terén is ren-

geteg platform áll rendelkezésre, mint az okostelefonok, televízió, laptop, újságok, magazinok, folyóiratok, szaklapok, szórólapok, rádió és óriásplakátok mind különböző

reklámozási eszközként is alkalmazhatóak. Ha barátainkkal folytatott beszélgetésünk során beszámolunk egy adott termékkel, márkával kapcsolatos pozitív tapasztalatunkról, akkor mi magunk válunk reklámeszközzé. Ez az egyik leghatékonyabb eszköz, hiszen az elégedett vevőnél nincsen jobb reklám (SEBŐK, 2013; 18).

Luxusmárkák és a márka-ismertség

A márkaépítés során ki kell emelni a márka ismertség kiépítését. A márka-ismertség piramis modellje szemlélteti, hogy a fogyasztók mekkora hányada ismeri az adott márkát. Az alsó szinten az ismeretlen márka áll. Gyakorlatban ez nem létező fogalom, mivel a megjelenést követően egy kis réteg megismeri a terméket, viszont arra akad példa, hogy egy terméket, vagy adott márkát nem ismer a fogyasztó. A következő szint a támogatott márka-ismertség,

a fogyasztó ezen a szinten már egy felsorolásból képes felismerni és kiválasztani az adott brandet. A spontán márka-ismertséget az jellemzi, hogy a vásárló magától képes a termék megemlékezésére, kategorizálására. A legfelső szint a "Top of mind" kategória, itt csupán a leg-sikeresebb cégek vezető termékei szerepelnek. A fent említett piramis és a márka-ismertség kapcsolata luxustermékek-nél teljesen eltérő. Ezen termékek-nél a túlzott márka-ismertség és elérhetőség negatívumként funkcionál. A luxustermékek ismertségének piramisán a "Top of mind" szint a legalsó réteg. Itt már megfelelő minőséggel rendelkezik a márka, de az exkluzivitás kritériuma még nem teljesül. Az ismertség erősödésével lehetőség nyílik egyre magasabb ár kialakítására, így a termék elérhetőségi köre szűkül. Precíz marketing stratégia alkalmazásával elérhető az adott márka luxusmárkává alakítása (SCHOLTZ, 2008; WÉBER, 2011).

4. ábra: **Márka-ismertség piramis modellje hagyományos termékek-nél és luxuscikkeknél**

Forrás: Saját szerkesztés SCHOLTZ (2008) és WÉBER (2011) alapján

Reklámpszichológia

Nőkép a reklámokban

Különböző nőtípusok bemutatása, karakterizálás: gondoskodó édesanya, precíz háziasszony, odaadó feleség, tökéletes szerető,

szexuális objektum. A reklámok hajlamosak a nőket szép tárgyként megjeleníteni, kiknek legfőbb problémái szépség, kinézet, család, háztartás és egészség terén kimerülnek. A női szépséget reklámeszközként is alkalmazzák, a kettős-élvezet segítségével könnyebben eladnak bizonyos termékeket. Gondoljunk csak autók és alkoholos italok női alakkal történő reklámozására. A tökéletesség eladása során az életérzés eladása és az azonosulni vágyás fokozása a cél. Ezen reklámeszközök nyomán tudtak kialakulni a szépségre építő ágazatok, azaz a divat-, kozmetikai-, és luxusipar, valamint a plasztikai sebészet (VIRÁNYI, 2010).

Természetes szépség ellen

Főként a divat- és szépségipar reklámjaiban megfigyelhető az irreális kép ábrázolása, mivel túlságosan törekednek a szakemberek a tökéletesség és hibátlanúság hangsúlyozására. Szeretnék elérni, hogy a fogyasztó vágya legyen az azonosulás a reklámban szereplő modellel, ezzel is segítve a termék eladását. Ezt tovább fokozzák a szereplő körül ábrázolt tökéletes világgal, amibe mi is szeretnénk elmenekülni. A cél a termék szükségletté tétele (VIRÁNYI, 2010).

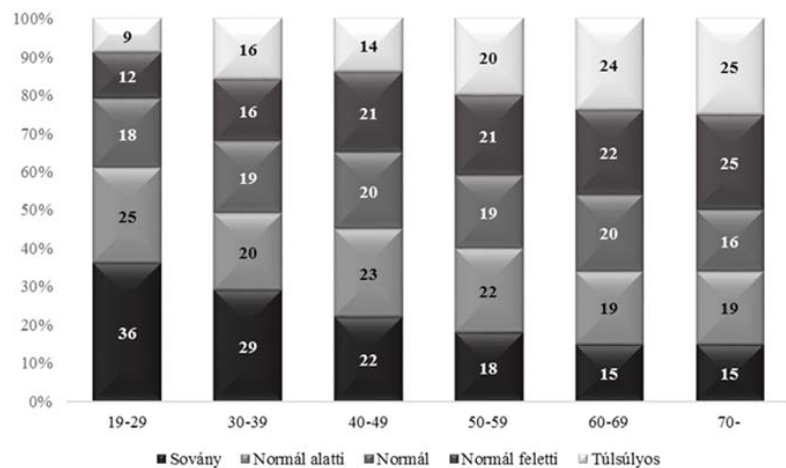
Idősek a reklámokban

Az idősek a modernkor társadalmában egyfajta tabu témát jelentenek, mivel félünk az öregedéstől, az időskort nem a szépségeivel kapcsoljuk össze, hanem negatív asszociációkkal, mint az öregség, betegségek és a halál. Ezen okok miatt a reklámokban is kevés idős szereplővel találkozhatunk, általában gyógyszer reklámok esetén tűnnek fel. Változás tapasztalható, mivel a marketing-szakemberek és a nagyvállalatok is

kezdik belátni, hogy lehetetlen ezt a fogyasztói csoportot figyelmen kívül hagyni, ezért kezdenek megjelenni az idősebb karakterek is a reklámokban, valamint készítenek kifejezetten idősödő korosztály célzó reklámokat is (VIRÁNYI, 2010).

A tökéletesség és tökéletlenség ellentéte

Étkezési- és testképzavarok

5. ábra: **Testsúly szerinti megoszlás testtömegindex alapján képzett korcsoportokban (%)**

Forrás: Saját szerkesztés I9 alapján

Anorexia nervosa: Az ókori elnevezés az „an-orexis” jelentése a hiányzó vágy. Az anorexia nervosa nevű szindróma egy testképzavar-ként definiálható, mely nagymértékű fogyással és a kövérségtől való undorral párosul, súlyos testi leromláshoz vezet. A betegségben szenvedő egyénekre jellemző a súlyfóbia, még akkor is kövérnek hiszik magukat, amikor már kórosan soványak és testtömeg-indexük, jóval a normális szint alatt mozog ($BMI = \frac{TESTTÖMEG[kg]}{(TESTMAGASSÁG)^2[m^2]}$). Táplálékmegevonás jellemző alakjuk megőrzése érde-

kében. Az önsanyargató életmód eredményeképp az érintettek súlyuk akár 30-40%-át is elveszíthetik, amely testi és lelki leépüléssel jár. Pszichés téren megfigyelhető a szorongás, depresszió, alvászavar és a környezettől való elzárkózás. A nő-férfi arány 10:1, tehát a nőket fokozottabban érinti a betegség (RISKÓ, 1993; NÉMETH, 2000; TÚRY, 2001; KIRKPATRICK – CALDWELL, 2004).

6. ábra: Az anorexia nervosa szövődményei

Forrás: Saját szerkesztés I10 alapján

Főként jó módú, magasabb társadalmi státuszú nőket, huszonéveseket érint a betegség, mely sok esetben egy ártatlannak tűnő fogyókúrával kezdődik, majd egyre tudatosabb önmegtartóztató magatartás jön létre, amely egyre többféle étel fogyasztását zárja ki, így az idő múlásával kórossá válhat. Tovább rontja a helyzetet, hogy a tinédzserek könnyedén hozzáférnek az internetes oldalak fogyókúrák „jó tanácsaihoz”, továbbá a fiatalok fórumokon biztatják egymást a koplálásra (KISS, 2012; FÜTŐ, 2012).

7. ábra: A bulimia nervosa szövődményei

Forrás: Saját szerkesztés I11 alapján

Bulimia nervosa: A görög „büosz” ökor, illetve „limosz” étvágy szóból alakult ki, ezzel is utalva a betegség alatti falásrohamokra. RISKÓ (1993) szerint a bulimia nervosa szindróma rendszeresen, titokban végzett

falással, önhánytatással, koplalással, vízajtók, illetve hashajtók indokolatlan alkalmazásával írható le... a bulimia előfordulhat sovány, normális súlyú és elhízott személyeknél egyaránt. A kontroll elvesztése és a testkép manipulációja meghatározó, sok esetben az anorexiából alakul ki a betegség. A sikertelen diétázást túlevések követik, me-

lyet kompenzáló viselkedés váltja fel önhánytatás formájában. Az érintettre jellemző a felszabadultság érzése mikor kielégíti vágyát az evést, ezt követően a boldogságérzetet büntudat váltja fel. Gyakran az egyének titokban tartják a betegséget, amikor senki nem látja őket akár több tízezer kalóriát is bevisznek szervezetükbe 20-30 perc alatt. Naponta akár 10 önhánytatás is követheti ezt extrém esetekben. Legáltalább hetente kétszer jellemző az evésroham. A betegség általában 18 éves kor körül alakul ki, 4-5 év is lehet a lefolyása. Az egyének testsúlya átlagos, vagy kissé átlag alatti. Jellemző viselkedésforma a tetszeni akarás, valamint mások felé orientálódás (NÉMETH, 2000; TÚRY, 2001; KIRKPATRICK – CALDWELL, 2004; DINYA, 2017; ELEK, 2017).

Exorexianervosa: Azexorexia edzésfüggőségként írható le, a szenvedélybetegségek közé sorolhatjuk. Az érintettek megszállottan szeretnék kontrol alatt tartani testsúlyukat és alakjukat, ennek érdekében folyamatosan emelik az edzésszámot vagy az időtartamot. A fitneszfüggőség oka lehet szorongás, önbizalomhiány, továbbá bizonyítási kényszeren alapuló lelki problémák. Elvonási tünetek jelentkeznek edzés kimaradás esetén. A felnőttek 0,3-0,5 százalékát érintő, főként férfiak körében megfigyelhető betegségről beszélhetünk a Budapesti Corvinus Egyetem Viselkedéskutató Központjának adatai szerint. Kibontakozását elősegítő tényezők a nagyvállalatok által generált elvárások. A reklámfilmekben szereplő férfiak izmos testtel rendelkeznek, mely magas elvárásokat állít fel a férfiak számára. Ezen felül az egészséges életmód és testedzés divatosabbá válása is erősítheti eme modernkori

betegség kialakulát (I12).

Orthorexianervosa: A betegséget egészségfüggőséget jelent, a kifejezés az „ortho” helyes, az „orexis” vágy, étvágy és a „nervosa” megszállottság szóból jött létre. A megszállott egészségmánia létrejöttében a média és marketing tevékenységeknek jelentős szerepet tulajdoníthatunk. A nők célja elérni a „tökéletes külsőt”, ennek érdekében sokszor fogyókúrába kezdenek. Kezdetben a cél a kívánt testsúly megtartása, később ez átválthat kényszerességbe, ekkor az egyén életét teljesen átszövik az étkezések, szorongást válthat ki egy nem elég „tisztá” étel elfogyasztása. Akár egyes táplálékok fogyasztását is kizárja az érintett, például nem eszik tojást, húst vagy tejet. A mánia főként a megfelelő egzisztenciával rendelkező csoportokat érinti és leginkább nőkre jellemző. Kialakulást elősegíti a tökéletes test utáni vágyakozás, ami az exorexia esetén említett okok következtében szintén kialakulhat (I13).

Inverz-anorexia: A betegséget főként a férfiakat jellemzi. Testépítők sok esetben erősítő hormonokat és anabolikus szteroidokat használnak, valamint a táplálékkiegészítők alkalmazása is jellemző, mint az izomtömeg növelését segítő fehérjepor és kreatin. Ezen férfiak körében gyakori a betegség kialakulása, amely azt jelenti, hogy az egyének még akkor is soványnak érzik magukat, amikor már hatalmas izomtömeggel rendelkeznek. A zavar hasonlít a diszmorfofóbiára, mely egy pszichiátriai zavar, jellemzője, hogy az egyén egyes testrészeit torzultnak, aránytalannak látja. Az izomdiszmorfia-nál az észlelésbeli zavar az izomzat megítélésének terén tapasztalható

(TÚRY, 2001).

Mentális betegségek

Gerontofóbia: Az öregedés az élet elkerülhetetlen velejárója, amit nem tudunk megállítani. Sokakban az időssé válás gondolata aggodalmat vált ki. A problémakör egy újfajta betegség kialakulását hordozza magában, amely a gerontofóbia. A szó a latin „geron” öregember és a görög „phobos” azaz félelem szóból tevődik össze. A gerontofóbiát extrém félelem az öregedéstől, avagy az idős személyektől. Okként említhető a haláltól való félelem, melyet az idősödés szimbolizál. A szorongás kiindulópontja lehet az időskortól való félelem, vagy egy idősödő személy képe is. A kezeletlen betegség negatívan irányba mozdítja el az érintettet, zárkózottságot és a közösségi programoktól való távolmaradást eredményezhet (I8). A fő probléma, hogy az időskorra nem értéként tekintenek az emberek, hanem igyekeznek tudomást se venni az öregedés és a halál elkerülhetetlen. Negatív hatás a betegség kialakulását tekintve az öregkori veszteségek megléte, mint a hátrányos anyagi- és szociális helyzet. Posztmodern társadalmunk alkotója az elektronikus és nyomtatott sajtó, mely az aktivitást, a minél nagyobb mértékű fogyasztást szorgolja. Következésképp könnyen negatív sztereotípiákat köthetünk az idős és beteg emberekhez (SEMSEI, 2008).

Márkamegszállottság: Az emberek sokkal többet hajlandóak költeni márkázott termékekre, mint a név nélküli társaikra. A vállalatok hírnevüknek és történelmüknek köszönhetően magas árakat szabhatnak ki termékeikre, ezt az emberek magas minőséggel és

exkluzivitással társítják. Egyeseknél függőség is megjelenhet bizonyos brandek kapcsán. A betegek szorongának, ha nem engedhetik meg maguknak neves divattervezők darbjainak megvételét. A betegség az alacsony önértékelésből is kiindulhat, az egyén saját értékességét a neves márkák viselésével akarja növelni. Brandek nélkül a függőségben szenvedők „senkinek” érezhetik magukat (BOORMAN, 2007; I14).

Kényszervásárlás: A viselkedési függőség egy típusa, amely esetén az egyén képtelen ellenállni a vásárlásnak. Alapja nem valós szükséglet, a beteg vásárlás által szeretne boldoggá válni a kontroll elvesztésének árán is. Bipoláris affektív zavar is okozhatja a betegséget, azaz mániás depresszió, ezen esetben az érintett bizonyos tevékenységeket túlzásba viszi. A betegséget általában a családtagok és barátok veszik észre és kérhetnek orvosi segítséget. A kényszeresség eladósodottságba sodorhatja az érintett személyt. A korkép terjedését a modernkori fogyasztói társadalom és a fogyasztásorientáltság okozza. A kényszer, hogy mindenből a legújabb, legmodernebb, valamint legtrendibb termék legyen a miénk. A kutatók az USA-ban jelenleg 8-9%-ra becsülik az érintettek arányát, akik főként nők (Banschick, 2014; TAUSZIG, 2014; SZABÓ, 2016).

Gyerekek befolyásolása: Naponként átlagosan 3-4 órát is eltölthetnek a gyermekek televízió előtt. Manapság a vállalatok 12 milliárdnál is több reklámot játszanak le a gyerekeknek szóló áruk piacán. A néhány éves korosztály kíváncsi a reklámokra, igaz nem a tartalom a kiváltó ok, hanem a ritmus, a színek és a különféle technikák. Ők még

képtelenek felismerni a reklámok és a filmek közötti különbséget, elhiszik azt, amit az üzenet közvetít, nem kérdőjelezi meg azt, ezért is nevezhető tisztességtelennek a túlzottan fiatal gyerekeknek történő reklámozás (RANSCHBURG, 2006).

Testképzavarok jelentősége

Magyarországon a 15 és 29 év közötti nők 3-10%-a szenved valamilyen evészavarban. 1% érintett anorexiában, további 4% szenved bulimiában, míg 1% falási zavarokban, további 4%-ot pedig kevert formák érintenek. Kisebb mértékű zavart evési szokások jellemzik a lányok 30%-át és a fiúk 16%-át. Az evészavarokban szenvedők száma hazánkban 30 000-50 000 fő között mozog. Célokat képezi a marketing tevékenység és az evési- és testképzavarok, mentális betegségek között fennálló kapcsolat feltárása. Az elhízástól való félelem kialakulásához hozzájárulnak a marketing és média tevékenység által felerősített eszményképek is. A viselkedésre jellemző, hogy az emberek utánóznak másokat, hogyha véleményük szerint ez pozitív következményekkel fog járni. Erre példaként említhetők a szépség- és testideálok, melyeket a híres divatházak csontsovány modelljei súlyosbítnak, hiszen fokozzák a kényszert, hogy nekünk is vékonynak kell lennünk, ahhoz hogy a társadalom elfogadjon bennünket és „sikeres” emberré váljunk. A hirdetésekben megjelenő sovány modellek követendő példaként szolgálhatnak a betegségben szenvedőknek. A hirdetőik gyakran használnak vékony modelleket, mert hatékonyabbnak gondolják az eladást, ha vonzó külsejű alanyt alkalmaznak. Továbbá megfigyelhető, hogy az évek során a kultúra előrehaladtával az egyre vékonyabb

testalkat az ideál (SILVERSTEIN et al., 1986; DINYA, 2017) (I15; I16).

Férfiak és az izomdiszmorfia

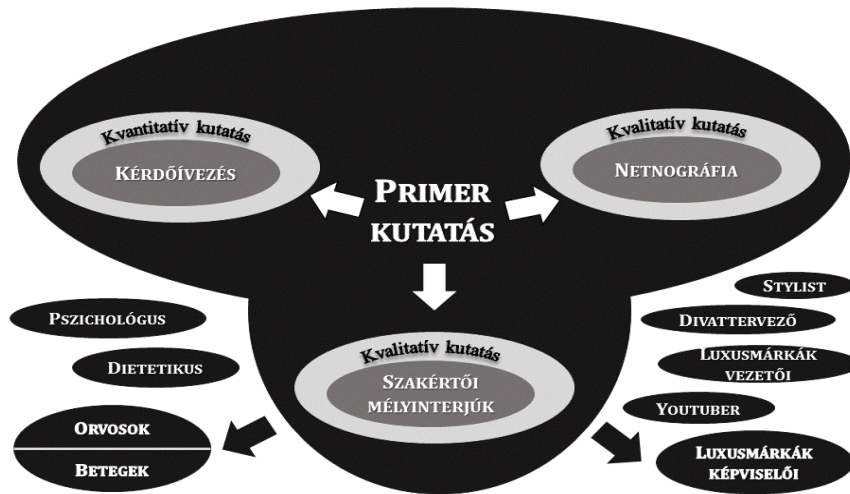
Túry Ferenc pszichiáter 11 budapesti testépítő klubban végzett felméréséből, melyben 140 megkérdezett vett részt az alanyok 4-5%-át érintette az izomdiszmorfia. 10% bevallotta a szteroidok szedését is az izomtömeg növelésének érdekében. A média által kialakított eszményi férfikép, melyet az izmos és alacsony testzsírszázalékkal rendelkező férfiak képviselnek elősegíti a betegség kialakulását. Emellett ne felejtjük hangsúlyozni a filmekben szereplő erőteljes izomzattal rendelkező szereplőket se. A torzult kép gyökerei már gyermekkorból is eredeztethetők, mivel a fiúk kiskorban irreális izomzatú játékhősökkel játszanak. Tehát ez a nyomás néhány éves korban elkezdődhet, akár csak a lányoknál a barbie-baba által közvetített helytelen kép. Napjainkban fedetlen, kidolgozott férfi testtel hirdetnek parfümöket, alsóneműket. Terjed a divatos body builder (testépítő) ideál is, amit „Schwarzenegger ideálként” is megemlíthetünk. Emellett a kulturális nyomás részét képezik az amerikai Playgirl magazinok meztelen férfitest ábrázolásukkal (GOLDFIELD et al., 1998; POPE et al., 1999; LEIT et al., 2001; LANTZ et al., 2002; DIEDRICH, P. – LEE, C., 2010; VÉGH, 2014) (I17).

Kutatásmódszertan és szekunder kutatáson alapuló hipotézisek

fogok alkalmazni, mely során a betegségben szenvedőknek és a téma iránt érdeklődőknek a magatartását,

a fogyasztókban.

- A marketing tevékenység és a reklámok tabu témaként kezelik az

8. ábra: Primer kutatás

Forrás: Saját szerkesztés

Tanulmányomban az elvégzett szekunder kutatás eredményei kerültek bemutatásra, ezenkívül további szekunder kutatásokat fogok készíteni, emellett felállítottam a hipotéziseimet, amelyek vizsgálatát a primer kutatásaim során hajtok végre. Primer kutatásom 3 fő részből fog állni. A kvalitatív kutatások terén szakértői mélyinterjúkat bonyolítok le, mely során a betegek, orvosok és a luxusmárkák főbb képviselőinek a véleményét fogom feltárni a fent említett betegség és a marketing tevékenység kapcsolatát illetően. Orvosok terén pszichológusok, dietetikusok véleményét fogom megismerni. A luxusmárkák területén pedig divattervezők, stylistok, luxusmárkákat képviselő cégek vezetőinek, továbbá youtubereknek a véleményét térképezem fel a témával kapcsolatban. Majd netnográfát

véleményét figyelem meg. Kvantitatív kutatás során kérdőívezést fogok végrehajtani, mely reprezentatív jellegű lesz, a fent említett betegségekben érintettekre fog kiterjedni, az életkor és nem szerinti eloszlást tükrözve. Eddigi kutatásaim alapján az alábbi hipotézisek állíthatók fel:

- Az étkezési- és testképzavarokban szenvedők torzult énképének kialakulásához hozzájárult korunk egyre karcsúsodó szépségideálja és a reklámok által sugallt tökéletesség.
- A férfiak körében az izomdisz-morfia kialakulásának fő okaként definiálható napjaink túlzóan izmos férfikép ideálja és a marketing tevékenység által felerősített nyomás.
- A luxusmárkák reklámjaiban használt manipuláló eszközök célja a termékhez való ragaszkodás fokozása és a vásárlás elősegítése, mely eredményeképp márkamegszállottság és vásárlásfüggőség alakulhat ki

öregedést ezáltal kialakítják a fiatalabb korosztályokban az öregedéstől való félelmet, valamint az idős korosztály esetén az értéktelenség érzését, hozzájárulva a gerontofóbia fokozódásához.

- A kiskorúaknak történő reklámozás törvényi szabályozása nem elég hatékony, nagyfokú manipuláció figyelhető meg a gyerekeknek közvetített reklámokban, melyek a gyermekek és serdülőkorúak énképét súlyosan rongálják.

Felhasznált irodalom:

- BANSCHICK, M. (2014): The Shopaholic. When Shopping Becomes an Illness. URL: <https://www.psychologytoday.com/blog/the-intelligent-divorce/201407/the-shopaholic> (Letöltés dátuma: 2016. december 29.)
- BOORMAN, N. (2007): Confessions of a brandaddict... URL: <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-477986/Confessions-brand-addict-.html> (Letöltés dátuma: 2016. december 29.)
- CHEVERTON, P. (2005): A sikeres menedzsment kulcsa... A márkaimázs felépítése. Nélkülözhetetlen útmutató a márka menedzsmenthez. Pécse Direkt Kft. Alexandra Kiadója, Pécs, pp. 1-8
- CLIFTON, R. – SIMMONS, J. (2003) – Brands and Branding. The Economist, ProfileBooksLtd, London, pp 13-15
- DIEDRICHS, P. – LEE, C. (2010): GI Joe or Avarage Joe? The impact of avarage-size and muscularmalefashionmodelsonmen's and woman's body image and advertisementeffectiveness. Body Image. Vol. 7. Iss. 3. pp. 218-226
- DINYA Z. (2017): A bulímia és más táplálkozási zavarok – Hogyan ismerjük fel? A bulímia valójában mintegy háromszor gyakoribb jelenség, mint a korábban egyedüli evészavarként elfogadott anorexia, és jóval nehezebb felismerni a bajt. URL: <http://m.webbeteg.hu/cikkek/psziches/337/a-bulimia-bulimia-nervosa> (Letöltés dátuma: 2017. január 2.)
- ELEK CS. (2017): Bulímia tünetei és kezelése. URL: http://www.hazipatika.com/betegsegek_a_z/bulimia/124 (Letöltés dátuma: 2017. január 2.)
- FÚTÓ L. (2012): Túlzásba vitt koplálás: az anorexia nervosa. URL: <http://www.vital.hu/themes/psyc/anorexia1.htm> (Letöltés dátuma: 2017. január 1.)
- GARNER, D. D. – GARFINKEL, P. E. – THOMPSON, M. (1980): CulturalExpectations of ThinnessinWomen, PsychologicalReports, Iss. 47,pp. 483-491
- GOLDFIELD, G. S. – HAPER, D. W. – BLOULIN, A. G. (1998): Arebodybuildersatriskfor an eatingDisorder? EatingDisorder, 6, pp. 133-157
- KISS É. (2012): Anorexia nervosa tünetei és kezelése. URL: http://www.hazipatika.com/betegsegek_a_z/anorexia_nervosa/123 (Letöltés dátuma: 2017. január 1.)
- KIRKPATRICK, J. – CALDWELL, P. (2004): Evészavarok. Anorexia nervosa, bulimia, kényszerevés és egyebek. Hajja& Fiai Könyvkiadó, Debrecen, pp. 19-66
- KLEIN, N. (2000): No Logo. Brands, Globalisation, Resistance. TakingAimattheBrandBullies. VintageCanada Edition, Canada, pp. 9-41, 71-90
- KOTLER,P. – KELLER, K. L. (2006): Marketingmenedzsment. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. ?
- LANTZ, C. D. – RHEA, D. J. – CORNELIUS, A. E. (2002): Muscledysmorphia in elite-levelpowerlifters and bodybuilders: a test of differenceswithin a conceptualmodel. Journal of Strength&Conditioning Research. 16(4), pp. 649-655
- LEHU,J-M. /jean-marc/ (2009): Brandedentertainment. Productplacement&brandstrategy in theentertainment business. KoganPage, London-Philadelphia, pp. 25-28
- LEIT, R. A. – POPE, H. G. – GRAY, J. J. (2001): Culturalexpectations of

muscularity in men: The evolution of Playgirlcenterfolds. *International Journal of Eating Disorders*, 29(1), pp. 90-93

MARTIN, M. – KENNEDY, P. (1993): Advertising and Social Comparison Consequences for Female Preadolescents and Adolescents, *Psychology and Marketing*, 10(5), pp. 399-412

NÉMETH A. szerkesztette BÁBEL B. – BONCZ I. – GÁDOROS J. – LUKÁCS E. – MÓROTZ K. – MOLNÁR K. – NÉMETH A. (2000): Kényszerbetegség és határterülete. Solvay Pharma Kft., Budapest, pp. 199-201

PAPP – VÁRY Á. (2013): A márkanév ereje. Szempontok a sikeres brand építéshez. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, pp. 11-17, 18-50, 51-56

POPE, H. G. – OLIVARDIA, R. – GRUBER, A. – BOROWIECKI, J. (1999): Evolving ideals of male body image as seen through action toys. *International Journal of Eating Disorders*, 26(1), pp. 65-72

RANSCHBURG J. (2006): Áldás vagy átok?. Gyerekek a képernyő előtt. Saxum Kiadó Bt., pp. 113-122

RISKÓ Á. (2000): Étkezési zavarok. Anorexia. Bulimia. Obesitas. Magyar Pszichiátriai Társaság. Print- Tech Kft., Budapest, pp. 5-8, 9-16

SAS I.: Tanulmányok. URL: <http://www.sasistvan.hu/tanulmanyok/> (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)

SEBŐK O. (2013): A legjobb reklám. *Piac&Profit*. 17. évfolyam, 3. szám, pp. 12-14

SEMSEI I. (2008): Gerontológia. Egészségügyi Kari Jegyzetek sorozat 15. kötete. Start Nyomda, Nyíregyháza, pp. 322-381

SCHOLTZ P. (2008): Luxusmarketing. Szakdolgozat. Budapest, pp. 4-13, 27-35, 62-63

SILVERSTEIN, B. – PERDUE, L. – PETERSON, B. – KELLY, E. (1986): The Roles of the Mass Media in Promoting a Thin Standard of Bodily Attractiveness for Women, *Sex Roles*, Vol. 14, Iss. 9/10, pp. 519-532

STEPHENS, D. – HILL, R. – HANSEN, C. (1994): The Beauty and Female Consumer: The Controversial Role of Advertising, *Journal of Consumer Affairs*, Vol. 28, Iss. 1, pp. 137-150

SZABÓ J. (2016): „A vásárlás olcsóbb, mint a pszichiáter” – Biztosan?. URL: <http://www.igenelet.hu/cikkek/a-vasarlas-olcsobb-mint-a-pszichiater--biztosan> (Letöltés dátuma: 2016. december 29.)

SZIGETI O. – SZAKÁLY Z. (2011): Marketing. TÁMOP 4.2.5 Pályázat. Kaposvári Egyetem, Kaposvár, pp. 21-24

TAUSZIG M. (2014): Kényszeres vásárlás tünetei és kezelése. URL: http://www.hazipatika.com/betegsegek_a_z/kenyszeres_vasarlas/824?autorefreshed=1 (Letöltés dátuma: 2016. december 29.)

TÚRY F. (2001): Anorexia – Bulimia. Az evés zavarai. Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, pp. 11-14, 22-32, 36-40

VÉGH F. (2014): Minden, amit tudni akartál az izomdiszmorfiáról. URL: <http://pszichologuskereso.hu/blog/minden-amit-tudni-akartal-az-izomdiszmorfiarol> (Letöltés dátuma: 2017. január 2.)

VIRÁNYI P. (2010): Reklámszociológia. Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 247-258

WÉBER K. (2011): Luxusmarketing. Szakdolgozat. Budapest, pp. 6-13, 15-16, 26

Internetes források:

11: URL: http://akns-images.eonline.com/eol_images/Entire_Site/2015813/

- rs_1024x759-150913204605-1024.Betth_Cantrell-jmd-091315.jpg (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)
- I2: URL: http://www.tabletmag.com/wp-content/files_mf/missamerica620.jpg (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)
- I3: URL: <http://www.eonline.com/photos/13593/miss-america-90-years-of-winners/> (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)
- I4: URL: <http://cdn.inquisitr.com/wp-content/uploads/2012/04/erika-harold.jpg> (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)
- I5: URL: <http://missamerica.org/wp-content/uploads/2016/01/1993-240x300.jpg> (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)
- I6: URL: <http://missamerica.org/wp-content/uploads/2016/01/1999-240x300.jpg> (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)
- I7: URL: http://images.slideplayer.hu/7/1976284/slides/slide_3.jpg (Letöltés dátuma: 2017. február 16.)
- I8: A reklámozás. URL: http://penzugysziget.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=815&catid=220&Itemid=313 (Letöltés dátuma: 2016. december 26.)
- I9: URL: http://www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20150610_suly.html (Letöltés dátuma: 2017. február 27.)
- I10: URL: <https://jenibrown.wordpress.com/category/fashion-illustration/> (Letöltés dátuma: 2017. február 27.)
- I11: URL: <https://www.helpguide.org/articles/eating-disorders/bulimia-nervosa.htm> (Letöltés dátuma: 2017. február 27.)
- I12: URL: SZABÓ E.: Exorexia (kóros sportolás) tünetei és kezelése. URL:http://www.hazipatika.com/betegsegek_a_z/exorexia_koros_sportolas/980?autorefreshed=1 (Letöltés dátuma: 2016. december 28.)
- I13: MEIXNER Z.:Orthorexianervosa tünetei és kezelése. URL:http://www.hazipatika.com/betegsegek_a_z/orthorexia_nervosa/974 (Letöltés dátuma: 2016. december 28.)
- I14: (2012): BrandAddiction: To Be orNotto Be?. URL: <http://inspirationfeed.com/articles/design-articles/brand-addiction-to-be-or-not-to-be/> (Letöltés dátuma: 2016. január 30.)
- I15: URL: <http://www.origo.hu/tafelspicc/kozelet/20130313-anorexia-bulimia-es-egyeb-eveszavarok.html> (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)
- I16: GERARD, P.: Psychology, Marketing and EatingDisorders: IntegratingtheEvidenceFromtheliterature. URL:<http://www.acrwebsite.org/search/view-conference-proceedings.aspx?Id=11562> (Letöltés dátuma: 2017. január 1.)
- I17: URL: <http://www.origo.hu/itthon/20080131-betegseg-allhat-a-rogeszmes-testepites-hattereben.html> (Letöltés dátuma: 2017. február 26.)

BOROS JÓZSEF

Debreceni Egyetem
Gazdaságtudományi Kar
Témavezető: Kun András István

HALLGATÓI ÖNÉRTÉKELÉS VIZSGÁLATA A DEBRECENI EGYETEM KÉT KARÁN

Bevezetés

E tanulmányban a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karáról és Természettudományi és Technológiai Karáról származó 511 fős mintán vizsgálok meg, hogy összefüggést mutat-e a kari hovatartozás azzal, hogy az egyes hallgatók hogyan ítélik meg a vizsgára történő felkészültségüket, különös tekintettel a Dunning–Kruger-hatás megjelenésére. Az elemzésben kitérek a vizsga előtt és a vizsga után adott becslések irányára, pontosságára, korrigálására és ezek változására.

Jelen írás a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karán működő Oktatás-gazdaságtani Kutatócsoportban korábban elvégzett vizsgálatokat (Boros et al., 2016; Kun et al., 2016a.) viszi tovább az elemzéseiről módszertan fejlesztésével, illetve bővíti ki azokat korábban nem vizsgált kérdésekkel.

Szakirodalmi áttekintés

A szakirodalmi áttekintést Boros (2016) alapján dolgoztam fel. A ta-

nulmányomban vizsgált témakör – a hallgatói teljesítmények hallgatók általi értékelése – jelentős szakirodalmi múltra tekint vissza: már az 1970-es években is foglalkoztak ezzel a területtel (lásd Keefer, 1971; Ries et al., 1971).

Az önértékelés központi szerepet tölt be életünk minden fázisában, meghatározó tényező, hogy milyennek látjuk magunkat. Az óvodások még csak a környezetükből hallott jellemzőket ismételik meg, a kisiskolások képesek magukra, mint bizonyos képességekkel, célokkal, tulajdonságokkal és törekvésekkel rendelkező egyének tekinteni. Ettől az életkortól minősíteni tudják magukat, a felnőttek visszajelzéseinek és a társaikkal való összehasonlításnak köszönhetően el tudják helyezni személyüket (Kőrössi, 2009). A tanulmányaikkal előre haladó fiatalok ugyancsak mérlegelni kényszerülnek képességeiket és tudásukat, amikor a számukra legmegfelelőbb továbbtanulási vagy munkába állási alternatívák közül döntenek (Keller, 2016). Az egyén képességeinek fejlődésével párhuzamosan egyre realisabb önértékelés lenne feltéte-

lezhető.

Azonban az empirikus bizonyítékok amellet szólnak, hogy az emberek általában túlzottan optimisták, amikor szociális és intellektuális tevékenységeik minőségét kell megbecsülniük. Különösen a gyengén teljesítők gyakran túlértékelik saját teljesítményüket, mivel a hozzá nem értésük megfosztja őket annak a képességétől, hogy felismerjék hiányosságait (Ehrlinger et al., 2008). Tanulmányom célja többek között ezen megállapítás valószerűségét vizsgálta egyetemi hallgatók körében, figyelembe véve, de ki is bővíve Kun et al. (2016a) és Boros et al. (2016) korábbi vizsgálatait. Kutatómomban alapul veszem Macdonald (2004) azon megállapítását, hogy az oktatóknak szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy a hallgatók jelentős része nem képes megfelelő pontossággal felmérni saját felkészültségét. Ezen hiányosságuk az erőforrások nem optimális felhasználását eredményezheti. A gyengébben teljesítők kevés időt fordítana felkészülésre, míg a jól teljesítők aránytalanul sok erőforrást fordítanak a tananyag tökéletes

elsajátítására, elvonva így az időt más tevékenységektől. Falchikov és Boud (1989) a hallgatók önértékelését olyan megközelítésben vizsgálta, hogy a diákok és a tanárok által meghatározott érdemjegyeket összehasonlította egymással. Tanulmányukban három fő területre összpontosítottak; az alul- vagy felülbecslés meghatározására, a különböző teljesítményűek önértékelési tendenciáinak összehasonlítására, illetve a nemek közötti különbségekre.

A téma egyes kutatói arra a következtetésre jutottak, hogy a hallgatói teljesítmény növelése és az önmenedzselte tanulás megvalósítása előmozdítható az önértékelés fejlesztésével (Karnilowicz, 2012; Scott 2017). Az egyetemi oktatásban ez olyan módon jelentkezhet, hogy az oktatók és az oktatási intézmények – a jelenség tudatában – fokozottabb figyelmet fordítanak a teljesítményértékelések és a visszacsatolások rendszerességére.

Nicol és Macfarlane-Dick (2006) rámutatnak arra, hogy a hallgatók önmaguktól is végeznek becsléseket saját munkájukkal kapcsolatban, vagyis a felsőoktatási intézményeknek van milyen alapra építkezni. Arra is felhívják a szerzők a figyelmet, hogy ha ezek az önértékelések nem pontosak, akkor a hallgatók hibásan határozhatják meg tanulmányi céljaikat, vagy rosszul irányíthatják tanulási erőfeszítéseiket, ami gyengébb teljesítményhez vezet egyrészt az egyén számára, másrészt pedig magának az intézménynek is. Ha a szerényebb képességű és/vagy kevésbé felkészült hallgatók felülértékelik jövőbeli teljesítményüket, akkor túl kevés erőforrást fordítanak a tananyag

elsajátítására, ezáltal a várakozásaik és céljaik nem fogják fedni egymást. Továbbá elérhetetlen célokat is kiűzhetnek maguk elé. Másik oldalról viszont, ha alulértékeljük magunkat, akkor időt és erőforrást pazarolhatunk el, amelyet egyéb kihívások teljesítésére vagy más lehetőségek kihasználására fordíthatnánk. Mindemellett korábbi kutatások azt mutatták, hogy a hallgatók önértékelési képességüket fejleszthetik, javíthatják (többek között Everett, 1983; Pintrich, 1995; Baartman–Ruijs, 2011), habár más tanulmányok nem támasztották ezt alá (például Fitzgerald et al., 2003).

A témában az elmúlt két évben több olyan kutatás is született a Debreceni Egyetemen, ami a nemzetközi szakirodalomban ismertett megállapításokat kívánta a hazai felsőoktatási intézményben megvizsgálni. A dolgozat közvetlen előzményeként szolgálnak Boros et al. (2016), Kun (2016a,b), Kun et al. (2016a,b) és Máté et al. (2016) munkái is. Az intézmény két karának (Gazdaságtudományi Kar és Természettudományi és Technológiai Kar) hallgatóit is tanulmányozták, hogyan képesek a dolgozatok, illetve zárthelyi dolgozatok eredményét a számonkérés teljesítése előtt és után is megbecsülni (az objektívabbnak elfogadott oktatói értékelésekhez képest). A fentebb hivatkozott tanulmányok tekintetbe vették az alul- és felülbecslés irányát (előjeles hiba), az értékelés pontosságát (abszolút értékben mennyire tér el a tényleges (oktató által adott) pontszám a hallgatók becsléseitől), az önértékelés korrigálásának mértékét (az utólagos és az előzetes becslési hibák változása), illetve a gazdasági szakos hallgatók esetén a feladattípusokat és a képzési tí-

pust (nappalis vagy levelezős) és a a nemek befolyásoló hatását.

A vizsgálatokhoz általában egyszerű statisztikai módszereket (t-próbák, lineáris korreláció és leíró statisztika) alkalmaztak, míg Kun (2016b) regresszió-elemzést használt.

Az eredményekből a következő következtetéseket vonhatjuk le:

- A jobb teszteredmény szignifikánsan kisebb mértékű felülbecslési hibát jelez előre a vizsgát követő és megelőző vizsgálatok alapján is (a jobb teljesítményű hallgatók kevésbé hajlamosak a felülbecslésre, sőt nem egyedi, hogy alulértékelik magukat). Kun et al. (2016a) csak részben erősítette ezt meg, mert az igaz-hamis tesztek esetén, csak a vizsga előtti becslések tekintetében mutatta ki a jobban teljesítők nagyobb pontosságát.
- Egységes volt az a tapasztalat, hogy a vizsgát követően a hallgatók kisebb mértékben térnek el a tényleges pontszámuktól (képesek korrigálni előzetes hibás önértékelésüket).
- A nemek közötti eltérés Boros et al. (2016) esetén nem mutatható ki szignifikánsan (egyedüli kivétel, hogy a TTK-s hallgatóknál az esszékérdések során a férfiak 10%-os szignifikancia szinten túlértékelték magukat női társaikkal szemben), míg Kun (2016b) ezzel ellentétes eredményt talált (szignifikáns különbség tapasztalható a nemek között: a nők a feleletválasztásos teszteken mind előzetes becslés mind összpontszám tekintetében hajlamosabban voltak magukat túlértékelni, mint a férfiak).
- Szignifikáns különbségek mu-

tathatók ki a különböző képzési típusban részt vevő hallgatók esetében az önértékelés előzetes és utólagos értékeiben, a tényleges pontszámában, az előzetes- és utólagos becslési hibákban és az utólagos becslések pontosságában (Kun et al., 2016b).

A szakirodalom áttekintése után a következő kutatási kérdést fogalmaztam meg, amelyet hat különböző szempont szerint is megvizsgáltam:

Van-e összefüggés a hallgatói önértékelés és aközött, hogy egy adott hallgató melyik karon folytatja tanulmányait?

Anyag és módszer

Az adatfelvételre a Debreceni Egyetem két különböző karán került sor; Gazdaságtudományi Kar (későbbiekben GTK) és Természettudományi és Technológiai Kar (későbbiekben TTK). A mintában összességében 511 hallgató szerepelt. Az 1. táblázat összefoglalja a két almintát legfontosabb ismérveit. Az elemszámok nagyságrendje megegyezik, és a nemi arányok is alig térnek el. A két vizsgán írt dolgozatok típusa és maximális pontszáma eltérő, aminek a torzító hatását a későbbi vizsgálatok során sztenderdizálással oldottam meg.

Az anyaggyűjtés Kun (2016b) módszere alapján lett megvalósítva. A vizsga megírása előtt, a dolgozatlapok kézhezvételét megelőzően minden hallgató egy értékelő lapot kapott kézhez. Ezen a lapon kellett feltüntetniük, hogy az adott vizsga adott feladattípusából szerezhettek maximális pontszámából megítélésük szerint mennyit fognak elérni. A megfelelő beazonosíthatóság céljából megkérdezésre került továbbá a hallgató neve és azonosító kódja. A reális becslésre úgy voltak motiválva a hallgatók, hogy a pontosan becslők szerzett összpontszáma egy 1-nél nagyobb számmal (1,10 vagy 1,05 – tárgytól függően) került megszorzásra. Erről a vizsgáztató oktató is tájékoztatta a résztvevőket, illetve az értékelő lapokon is feltüntetésre került. Ez a módszer két hozadékkal is rendelkezik; egyrészt a vizsgázók nem hasra ütés szerűen fogják saját felkészültségüket értékelni, így motiválva vannak a reális megítélésben, másrészt pedig biztosított az is, hogy a teszteredmények csak kevésbé torzulnak a felmérés miatt, hiszen alacsony pontszám mellett a becslés nem adott jelentős előnyt (ha egy adott hallgató pontosan becslte meg, hogy 5 pontot fog elérni, akkor 0,5 pont ($5 \times 1,1 = 5,5$) előnye származott, míg egy 25 pontos eredményt pontosan becsló személy esetén ez már 2,5 pontban ($25 \times 1,1 = 27,5$) mérhető).

A vizsgakérdések megválaszolását követően az érintetteknek egy újabb értékelést kellett adniuk teljesítményükről, ami már a vizsgalapon szerepelt (elkerülve azt, hogy a korábban végzők esetleg a vizsgáztató figyelmetlenségéből vagy a vizsga végén tapasztalható nagy mozgolódásból kifolyólag ne jusson értékelő laphoz). A hallgatók előzetesen nem tudták, hogy két körben lesznek megkérdezve, és az is csak az utólagos kitöltést megelőzően lett tudatva velük, hogy végső soron csak az utólagos becsléseik lesznek figyelembe véve az esetleges plusz pontok elszámolásánál. Ennek köszönhetően szintén adott volt a motiváció, és a vizsgafeladatok megismerése után lehetőséget kaptak a vizsgázók, hogy korrigálják esetleges torzított előzetes becsléseiket (előfordulhat az, hogy valaki a tananyag 80%-át magabiztosan elsajátította, így ennek megfelelően becsüli meg a vizsga kitöltését megelőzően az általa várható teljesítményt, viszont ha balszerencséjére a kérdések jelentős része az általa kevésbé elsajátított tananyagból lett feltéve, akkor a plusz pontok megszerzésének reményében lehetősége van racionálisan pontosítani az utólagos becslését).

A mintán lineáris regresszió-elemzések kerültek elvégzésre a rendelkezésre álló változók segítségével.

1. táblázat: A minta összesítő leírása

Felvétel ideje	2014/15. II. félév	2014/15. II. félév
Tárgy megnevezése	Szervezeti magatartás	Ökológia alapjai
Elemszám	298 fő	213 fő
Nemek megoszlása	83 férfi (28%), 215 nő (72%)	63 férfi (30%), 150 nő (70%)
Csoport	8 csoport, 1 vizsgaidőpont	12 csoport, 5 vizsgaidőpont
Feladattípus	Feleletválasztás és igaz-hamis kérdések	Esszékérdések vagy esszé és definíció kérdések
Maximális pontszám	20 (10+10) pont	25 vagy 40 (20+20) pont

Forrás: Saját szerkesztés

Abból a célból, hogy a vizsgálati eredményekben a különböző típusú vizsgasorok eltérő nehézsége ne jelenhessen meg, a vizsgalap-változatok szerint sztenderdizáltam az eredmények és a hallgatói becsléseket is, így az esetleges torzító hatás minimalizálva lett.

Eredmények és azok értelmezése

Javaslatként szerepel Kun (2016b) cikkében, hogy a különböző karokhoz tartozás hallgatói önértékelésre gyakorolt hatását is érdemes lenne vizsgálni. A szakirodalom korábbi áttekintése során erre irányuló vizsgálatokat nem találtam. Összesen hat különálló lineáris regresszió-elemzést végeztem el.

A statisztikai elemzések SPSS statisztikai programcsomaggal történő elvégzéséhez egy összesített adattáblát készítettem a két karról származó eredményekről. Következő lépésben karonként kalkuláltam összesített sztenderd előjeles hibát (a felül- és alulbecslések tendenciájának meghatározásához) a vizsgát megelőző és követő becslésekre egyaránt. Továbbá sztenderdizáltam az összesített abszolút hibát is számoltam a pontosság meghatározásához, szintén a vizsga előtti és utáni időszakra. Végezetül pedig ezen összesített értékek változását is kalkuláltam.

Abból kifolyólag, hogy a feladatípusok különbözőek voltak, amelyeknek az összesítése torzításhoz vezethet, minden esetben 0,5-es súllyal szerepeltettem a karon belül vizsgált két-két feladatípust. Azt követően, hogy a kari összesített eredményeket kategóriánként megkaptam, a két karra vonatkozó együttes

értékeket alkottam meg (szintén 0,5-es súllyal számolva egy-egy kar eredményét a torzítás csökkentése céljából). Eredményként hat különböző – sztenderdizált mutatókból számolt – függő változót kaptam, amelyekre a lineáris regresszió-elemzéseket futtattam le:

- előzetes összesített előjeles hiba
- utólagos összesített előjeles hiba
- előzetes összesített abszolút hiba
- utólagos összesített abszolút hiba
- összesített előjeles hibák változása
- összesített abszolút hibák változása

Az első két változó segítségével képes voltam a felülbecslések irányát meghatározni, a második két változó a pontosságra vonatkozik, az utolsó két változó pedig ezek változását (az utólagos és előzetes változások különbsége) mutatja.

A két karról származó összpontszámokból kalkuláltam egy sztenderd összesített pontszámot. Ehhez sztenderdizáltam a három, különböző maximálisan elérhető pontszámmal bíró feladat pontszámait (20-25-40 pont), majd összeadtam őket. Az elemzések során ezt az értéket szerepeltettem az egyik független változóként. További független változói voltak a vizsgálatomnak a nem és a kar. Az SPSS-es programban 0-val (Gazdaságtudományi Kar) és 1-essel (Természettudományi és Technológiai Kar) jelöltem a különböző karokat.

Mind a hat elemzést két lépésben végeztem el. Az első lépés során a független változóim közül a nemet és a sztenderdizált összpontszámot

(táblázatokban STDösszpontszámként jelölve) helyeztem a modellembe. Ezt követően a második lépésben a kar változója is bekerült a modellbe. Ennek a két lépésnek köszönhetően megfigyelhettem, hogy az adott független változók mekkora szignifikancia szintet értek el, továbbá mekkora magyarázó hatása (korrigált R²) volt kezdetben a modellnek, illetve hogyan változtak ezek az értékek azt követően, hogy a kar változó is a modell része lett. A folyamat megvalósításához az SPSS programon belül a lineáris regresszió-elemzés „enter” módszerét alkalmaztam. Minden elemzés után feltüntettem a regressziós egyenletet is, amely az eredmények még szemléletesebb bemutatását célozza.

Az első lineáris regresszió-modell, ahogy az a 2. táblázatban is látható, az előzetes összesített előjeles hibát vizsgálja, megmutatja, hogy a független változóknak mekkora hozzájárulása van az előzetes becslések során jelentkező felül-, vagy alulértékelési tendenciákra.

Az első lépésben csak a sztenderdizált összpontszám értéke volt szignifikáns, és ez nem változott azután sem, hogy a második lépés során bekerült a kar is, mint független változó. Az R² értékeiből azt is láthatjuk, hogy az első lépés során még 5,9%-ot magyarázott a modell, ami a kar modellbe bekerülésének hatására 5,7%-ra csökkent.

2. táblázat: Az 1. lineáris regressziós modell

Függő változó az előzetes összesített előjeles hiba.				
Független változók	Első lépés		Második lépés	
	B	t	B	t
Konstans	-0,082	-1,145	-0,080	-1,000
Nem	0,119	1,402	0,119	1,399
STDösszpontszám	-0,162***	-5,553***	-0,162***	-5,545***
Kar			-0,005	-0,060
F	16,010***		10,652***	
R ²	0,063		0,063	
Korrigált R ²	0,059		0,057	
N	477		477	

Megjegyzés: STDösszpontszám = sztenderdizált összpontszám

Forrás: Saját szerkesztés

$$\text{Előzetes összesített felülbecslés mértéke} = -0,80 + 0,119 \times \text{nem} - 0,162 \times \text{STDösszpontszám}^{***} - 0,005 \times \text{kar} \quad (1)$$

Az előzetes összesített felülbecslés mértékére létrehozott egyenlet azt mutatja meg, hogy kizárólag a sztenderdizált összpontszám járul hozzá statisztikailag szignifikáns mértékben az előzetes összesített felülbecslés mértékének változásához. Az (1) egyenlet szerint, ha egy szórásnyival nő az összpontszám minden más független változó változatlansága mellett, akkor 0,162 szórással csökken az előzetes felülbecslés mértéke. Tehát minél több pontot ér el valaki, annál kevésbé becsüli felül előzetesen a teljesítményét.

Az utólagos összesített előjeles hiba vizsgálatára elvégzett második lineáris regresszió modellből kapott eredmények a 3. táblázatban olvashatóak. Ebben a vizsgálatban a független változók utólagos összesített előjeles hibákra gyakorolt hozzájárulását néztem meg, azaz, hogy a két lépés során hogyan alakultak a vizsgát követő felül-, és alulértékelési tendenciák. Hasonlóan az első modellhez jelen esetben is csak a sztenderdizált összpontszám mutatott szignifikáns értéket.

A korrigált R² alapján a karhoz tartozás, mint független változó beke-

rülése előtti 4,2%-os magyarázó erő 4,21%-osra változott.

3. táblázat: A 2. lineáris regressziós modell

Függő változó az utólagos összesített előjeles hiba.				
Független változók	Első lépés		Második lépés	
	B	t	B	t
Konstans	0,190	0,340	0	0,004
Nem	0,006	0,085	0,005	0,071
STDösszpontszám	-0,401***	-18,140***	-0,402***	-18,157***
Kar			0,055	0,882
F	164,746***		110,036***	
R ²	0,420		0,421	
Korrigált R ²	0,417		0,417	
N	458		458	

Megjegyzés: STDösszpontszám = sztenderdizált összpontszám

Forrás: Saját szerkesztés

$$\text{Utólagos összesített felülbecslés mértéke} = 0 - 0,005 \times \text{nem} - 0,402 \times \text{STDösszpontszám}^{***} - 0,055 \times \text{kar} \quad (2)$$

Az utólagos összesített felülbecslés mértékére létrehozott egyenletből az látható, hogy egyedül a sztenderdizált összpontszám függő változóhoz való hozzájárulása szignifikáns. A (2) egyenlet alapján, minden egyéb független változó változatlanságát feltételezve, ha egy szórásnyival nő az összpontszám, akkor 0,402 szórással csökken az utólagos felülbecslés mértéke. Tehát az derült ki, hogy a magasabb pontszám az utólagos értékelés során is kisebb eltérést eredményez, a különbségek azonban az utólagos becsléseknél nagyobb mértékben csökkennek,

mint előzetesen.

A harmadik lineáris regressziós modellel azt néztem meg, hogy a független változók hogyan járulnak hozzá az előzetes összesített abszolút hibához (ami vizsgálataimban a pontatlanság mértékét jelenti). A kapott eredményeket a 4. táblázatban olvashatjuk. Az első lépésben a konstans és a sztenderdizált összpontszám is szignifikáns volt, míg a kar független változó bekerülése után a konstans elvesztette szignifikáns értékét, viszont a sztenderdizált összpontszámén kívül még a kar változójának hozzájárulása is szignifikáns lett.

Ha figyelembe vesszük a korrigált R² változását, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a második modell magyarázó ereje nagy mértékben növekedett meg (2,6%-ról 32,5%-ra).

4. táblázat: A 3. lineáris regressziós modell

Függő változó az előzetes összesített abszolút hiba.				
Független változók	Első lépés		Második lépés	
	B	t	B	t
Konstans	0,321***	5,109***	-0,052	-0,896
Nem	0,046	0,623	0,063	1,015
STDösszpontszám	-0,097***	-3,790***	-0,103***	-4,846***
Kar			0,818***	14,550***
F	7,266***		77,561***	
R ²	0,030		0,330	
Korrigált R ²	0,026		0,325	
N	477		477	

Megjegyzés: STDösszpontszám = sztenderdizált összpontszám

Forrás: Saját szerkesztés

$$\text{Előzetes összesített abszolút hiba} = -0,052 + 0,063 \times \text{nem} - 0,103 \times \text{STDösszpontszám}^{***} + 0,818 \times \text{kar}^{***} \quad (3)$$

Az (3) egyenletben az látható, hogy a sztenderdizált összpontszám és a karhoz tartozás is szignifikáns mértékben járul hozzá az előzetes összesített abszolút hibához. Függetlenül attól, hogy egy hallgató melyik karon (GTK vagy TTK) tanul, ha egy ponttal többet szerez a vizsgán, akkor a pontatlansága 0,103 szórással csökken, vagyis pontosabb lesz. Ha pedig a sztenderdizált összpontszámról tételezzük fel, hogy független, akkor elmondható, hogy a TTK-s hallgatók 0,818 szórással pontosabbak, mint az azonos eredményt elért GTK-s társaik. Ez a szignifikáns eredmény már részben alátámasztja azt, hogy eltérés van a különböző karon tanuló hallgatók önértékelésében.

Az 5. táblázatban az lett összefoglalva, hogy a független változók milyen módon járulnak hozzá az utólagos összesített abszolút hibához. Hasonlóan ahhoz, mint az előző modellben is, itt is az első lépésben még a konstans és a sztenderdizált összpontszám értéke adott szignifikáns eredményt, míg a kar bekerülése után szintén a kar és a sztenderdizált összpontszám lett szignifikáns.

A korrigált R²-et figyelembe véve szintén egy nagy arányú növekedés látható a második modellben (1,5%-ról 29,5%-ra nőtt meg a második modell magyarázó ereje)

5. táblázat: A 4. lineáris regressziós modell

Függő változó az utólagos összesített abszolút hiba.				
Független változók	Első lépés		Második lépés	
	B	t	B	t
Konstans	0,295***	4,576***	0,015	0,258
Nem	-0,006	-0,082	-0,020	-0,310
STDösszpontszám	-0,075***	-2,991***	-0,089***	-4,176***
Kar			0,807***	13,464***
F	4,496**		64,609***	
R ²	0,019		0,299	
Korrigált R ²	0,015		0,295	
N	458		458	

Megjegyzés: STDösszpontszám = sztenderdizált összpontszám

Forrás: Saját szerkesztés

$$\text{Utólagos összesített abszolút hiba} = 0,015 - 0,02 \times \text{nem} - 0,089 \times \text{STDösszpontszám}^{***} + 0,807 \times \text{kar}^{***} \quad (4)$$

A (4) egyenlet szerint megállapítható, hogy a sztenderdizált összpontszám és a kar is szignifikáns hozzájárulással bír az utólagos összesített abszolút hibára. Függetlenül attól, hogy egy hallgató melyik karon folytatja tanulmányait, ha egy ponttal többet szerez a vizsga során, akkor az utólagos pontatlansága 0,089 szórással csökken. Abban az esetben, ha a sztenderdizált összpontszámot vesszük függetlennek, akkor

a TTK-s hallgatók 0,807 szórással pontosabbak, mint az azonos eredményt elért GTK-s hallgatók. Ez a vizsgálat is alátámasztja, hogy különbségek vannak a GTK-s és TTK-s hallgatók önértékelései között.

A független változók hozzájárulását az összesített előjeles hibák változásához a 6. táblázat szemlélteti. Az első lépésben még a konstans értéke 10%-on szignifikáns értéket mutatott, míg a sztenderdizált összpontszám 1%-on volt szignifikáns. A második lépés során, amikor a kar is bekerült a modellbe a sztenderdizált összpontszámon kívül a kar változó is újra szignifikáns lett.

Kezdetben a modell 3,9%-ot magyarázott (korrigált R²), míg a má-

sodik lépésre ez 5,2%-ra emelkedett.

6. táblázat: Az 5. lineáris regressziós modell

Függő változó az összesített előjeles hibák változása.				
Független változók	Első lépés		Második lépés	
	B	t	B	t
Konstans	-0,204*	-1,695*	-0,081	-0,628
Nem	0,108	0,762	0,114	0,812
STDösszpontszám	0,201***	4,272***	0,209***	4,464***
Kar			-0,333**	-2,580**
F	9,573***		8,687***	
R ²	0,043		0,058	
Korrigált R ²	0,039		0,052	
N	425		425	

Megjegyzés: STDösszpontszám = sztenderdizált összpontszám

Forrás: Saját szerkesztés

$$\text{Összesített felülbecslés változása} = -0,081 + 0,114 \times \text{nem} + 0,209 \times \text{STDösszpontszám}^{***} - 0,333 \times \text{kar}^{***} \quad (5)$$

A (5) egyenlet alapján, az összesített felülbecslés változásához (amelyet az utólagos hiba és előzetes hiba különbségéből kapunk) a sztenderdizált összpontszám és a kar járul hozzá. Ha azt tesszük fel, hogy a független változóink nem változnak, akkor kizárólag az összpontszám egy ponttal való emelkedése 0,209 szórással csökkenti a felülbecslés mértékét. Feltéve, hogy a sztenderdizált összpontszámot változatlan marad, akkor elmondhatjuk, hogy a TTK-s hallgatók 0,333 szórásnyival kisebb értékben mérsékelik felülbecslési tendenciájukat, mint a GTK-s társaik, azaz a TTK-s hallgatók 0,333 szórással nagyobb mértékben tévednek.

A 7. táblázatban ismertetett eredmények a független változók hozzájárulását mutatják az összesített abszolút hibák változásához. Az első lépés során csupán a konstans értéke volt szignifikáns, míg a kar bekerülését követően a sztenderdizált összpontszám és a kar is újra szignifikáns értékeket mutattak.

Az R²-et figyelembe véve azt találtam, hogy a kezdeti 0,5%-os magyarázó erő a második lépést követően 29%-os lett.

Következtetések

A lineáris regresszió-elemzésekkel próbáltam választ kapni arra, hogy a kari hovatartozás előre jelezhető-e a hallgatói önértékelésekben mutató eltérések egy részét. A becslési hibák irányát illetően (azaz az első két esetben) nem kaptam szignifikáns eredményt a karok tekintetében, azonban a többi négy vizsgálat rendre szignifikáns (a felülbecslési tendenciák változásai 5%-on, a másik három eset 1%-on adott

7. táblázat: A 6. lineáris regressziós modell

Függő változó az összesített abszolút hibák változása.				
Független változók	Első lépés		Második lépés	
	B	t	B	t
Konstans	0,483***	4,118***	-0,031	-0,293
Nem	0,065	0,471	0,038	0,330
STDösszpontszám	-0,065	-1,428	-0,099**	0,039**
Kar			1,393***	12,985***
F	1,104		57,230***	
R ²	0,005		0,290	
Korrigált R ²	0		0,285	
N	425		425	

Megjegyzés: STDösszpontszám = sztenderdizált összpontszám

Forrás: Saját szerkesztés

$$\text{Összesített pontosság változása} = -0,031 + 0,038 \times \text{nem} - 0,099 \times \text{STDösszpontszám}^{**} + 1,393 \times \text{kar}^{***} \quad (6)$$

Az összesített pontosság változására alkotott egyenletből az olvasható ki, hogy a függő változóhoz a kar és a sztenderdizált összpontszám járul hozzá. A (6) egyenlet alapján, ha a független változók közül kizárólag a sztenderdizált összpontszám növekszik egy egységgel, akkor annak köszönhetően 0,099 szórásnyi értékben csökken a pontatlanság. Míg, ha a karon kívül minden más független változót változatlanak teszünk fel, akkor azt kapjuk, hogy a TTK-s hallgatók azonos elért pontszám mellett 1,393 szórásnyival pontatlanabbak a GTK-s hallgatókhoz képest.

szignifikáns eredményt) kapcsolatot rendelt a karokhoz.

A kapott eredmények mindenképp jelzés értékűnek számítanak a felsőoktatási intézmények számára, ugyanis újabb bizonyítékként szolgál, hogy jelentős szereppel bírhatnak a kari kötődések.

A későbbi kutatások során érdemes lehet nagyobb mintára, több karra kiterjeszteni a vizsgálatokat, hogy megerősített következtetések legyenek levonhatók, továbbá érdekes eredményeket nyújtana adott egyének, csoportok több vizsgán párhuzamosan végzett vizsgálata,

vagy tanulmányaik során az önértékelés változásának monitorozása.

Hivatkozások

- Baartman, L. – Ruijs, L. (2011): Comparing Students' Perceived and Actual Competence in Higher Vocational Education. *Assessment & Evaluation in Higher Education* 36 (4): 385–398.
- Boros J. (2016): Hallgatói önértékelés vizsgálata a Debreceni Egyetem különböző karai között. TDK dolgozat, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Debrecen.
- Boros J. – Kovács É. K. – Kun A. I. – Török P. (2016): Hallgatói önértékelés-vizsgálat a Debreceni Egyetem Természettudományi és technológia karán. *Taylor*, 9 (1) 130-138.
- Ehrlinger, J. – Johnson, K. – Banner, M. – Dunning, D. – Kruger, J. (2008): Why the unskilled are unaware: Further explorations of (absent) self-insight among the incompetent. *Organizational Behavior and Human Decision Process* 105 (1) 98-121.
- Everett, M. S. (1983): Influence of Trait Anxiety on Self-grading. *Educational Directions* 8 (1) 4–9.
- Falchikov, N. – Boud, D. (1989): Student Self-Assessment in Higher Education: A Meta-Analysis. *Review of Educational Research*, 59, 395-430.
- Fitzgerald, J. T. – Gruppen, L. D. – White, C. B. – Davis, W.K. (1997): Medical Student Self-assessment Abilities: Accuracy and Calibration. Presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Chicago, IL, April.
- Karnilowicz, W. (2012): A comparison of self-assessment and tutor assessment of undergraduate psychology students. *Social Behavior and Personality*, 40 (4) 591-604.
- Keefer, K.E. (1971) Characteristics of students who make accurate and inaccurate self-predictions of college achievement, *Journal of Educational Research*, 64, 9, 401–404.
- Keller T. (2016): Ha a jegyek nem elég jók... . Az önértékelés szerepe a felsőoktatásba való jelentkezésben. *Közgazdasági Szemle*, 63 (1) 62-78.
- Kőrössi J. (2009): A tanulói énkép formálódása és a tanári értékelés kapcsolata. Letöltve: <http://ofi.hu/tudastar/3-vitaforum/tanuloi-enkep>. Letöltés dátuma: 2016.10.11.
- Kun A. I. (2016a): Önértékelés és teljesítmény az üzleti felsőoktatásban. *Taylor*, 8 (3) 112-120.
- Kun A. I. (2016b): A comparison of self versus tutor assessment among Hungarian undergraduate business students, *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 41 (3) 350-367.
- Kun A. I. – Boros J. – Kovács É. K. (2016a): Teljesítmény és önértékelés összefüggésének empirikus vizsgálata alapképzéses hallgatók esetében, felvételválasztásos és igaz-hamis tesztek használatával, Elhangzott a Hungarian Conference on Educational Research konferencián, 2016.05.26., Kaposvár.
- Kun A. I. – Kovács É. K. – Boros J. (2016b): A comparison of self-assessment tendencies of full-time and part-time university students. *EINCO*, megjelentetés alatt.
- Macdonald, A. (2004): Student self-evaluation of coursework assignment: a route to better perception of quality. *Learning and Teaching in Higher Education*, 1 (1) 102-107.

- Máté D. – Kiss Zs. – Takács V. – Molnár V. (2016): Measuring financial literacy: A case study of self-assessment among undergraduate students in Hungary. *Analele Universitatii in Oradea : Stiinte Economice = Annals of University of Oradea. Economic science* 25 (1), 690-697.
- Nicol, D. – Macfarlane-Dick, D. (2006): Formative Assessment and Self-regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice. *Studies in Higher Education* 31 (2) 199-218.
- Pintrich, P. R. 1995. *Understanding Self-regulated Learning*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Ries, A.L. – Kreit, L.H. – Podshadley, K.W. (1971) A comparison of dental student self-evaluations with predicted and actual teacher evaluations, *Journal of Dental Education*, 35, 493-495.
- Scott G. W. (2017): Active engagement with assessment and feedback can improve group-work outcomes and boost student confidence. *Higher Education Pedagogies*, 2 (1) 1-13.

BRUNDA ANETT

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

AZ Ő VÉTKÜK? A FIATALKORÚAK SZABADSÁGELVONÁSSAL JÁRÓ SZANKCIÓINAK (RE)SZOCIALIZÁLÓ ÉS (RE) INTEGRÁLÓ KÖTELEZETTSÉG

Bevezetés¹

A mindennapokban azt vehetjük észre, hogy egyre több gyermek² követ el kisebb, nagyobb csínyt, mely már-már súrolja a büntetőjog határát, vagy akár át is töri azt.³ Azonban a statisztikai adatok azt mutatják, hogy évről-évre egyre kevesebb fiatalkorúval szemben induló büntetőeljárás.⁴

Egyre alacsonyabb a bűncselekményt elkövető gyermekek átlá-

géletkora, s nő a gyerekek által elkövetett erőszakos⁵ vagy más, súlyosabb⁶ bűncselekmények száma. Ennek számos oka lehet, az okok között említhetjük például a globalizálódást, a hírközlési eszközök fejlődését, a médiában megjelenő erőszakot⁷, a szeretet és törődés hiányát, a serdülőkori pszichés változásokat stb.

⁵ Statisztikai tükör (2014), i.m. 7. o.

⁶ LACZKOVICS Mária: A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések tapasztalatairól, Kriminológiai Közlemények 66., 111. o.

⁷ Megjelenik a média oksági tényezőként szerepe többek közt a következőkben: Dr. GIBICSÁR Gyula: A gyermek- és a fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzői, Magyar jog, 1996. (43. évf.) 9. sz. 539. o., Dr. KEREZSI Klára: A fiatalkorú bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre. Új tendenciák., In.: A 10. Ferenczi György Nevelőintézeti Tudományos Napok keretében, a Perspektíva Alapítvány szervezésében megrendezésre került esély című konferencián a Rákospalotai Javítóintézetben 2005. november 16-17-én elhangzott előadások és szekciók anyagai, Perspektíva Alapítvány, Budapest, 2006, 28. o., HEGEDŰS Judit: Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból, Gondolat Kiadó, Budapest, 2010, 94-95. o., DOMOKOS Andrea: Prevenációs lehetőségek a fiatalkorú erőszakos elkövetők körében, Rendőrtisztviselőiskola, Budapest, 1999, 14. o.

A büntető törvénykönyv – úgy a régi, mint az új – a fiatalkorúak esetében a helyes irányú fejlődést tűzi ki célul, valamint a bűnelkövető fiatal is a társadalom hasznos tagjává kívánja integrálni. Ez a koncepció érvényesül az új büntetőeljárás törvény esetében is.⁸

Álláspontomszerint egymég teljesen ki nem alakult személyiséggel rendelkező egyén esetén, amilyen a gyermek is, mindenképpen a nevelés elsődlegessége kell, hogy érvényesüljön. Amennyiben ez a családjában nem teljesült, akkor a büntetőeljárás eredményeként alkalmazott szankció során kell a viselkedését olyan szintre hozni, hogy a társadalmi együttélés szabályainak megfeleljen, ezáltal a társadalom hasznos tagjává válhasson, s ne legyen bűnismétlő. Rousseau úgy vélte, hogy „A gyermek, mint természeti lény eredendően jó, csak a társadalmi együttélés rontja meg...”⁹ A nagy francia gondolkodó ezen mondata alapján

⁸ T/13972 törvényjavaslat a büntetőeljárásról. (Országgyűléshez benyújtva: 2017. február 14.)

⁹ Jean-Jacques ROUSSEAU: Emil avagy a nevelésről 1762.

dolgozatomban azon premisszából indulok ki, hogy a társadalom, a nevelés hatalmas befolyással van a gyermek későbbi életére, így az igazságszolgáltatással való kapcsolata is.

Ugyan a legjobb, legideálisabb körülményekkel sem garantálható az, hogy az összes gyermek, fiatal felnőtt nevelése eredménnyel jár¹⁰, azonban hipotézisem az, hogy a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás képes lehet arra, hogy a bünt elkövető fiatalot a jó út felé terelje¹¹, s ezzel a fiatal a társadalom hasznos tagjává válhasson¹², azonban ennek számos feltétele van még a büntetés-végrehajtási nevelésen kívül, főképp a szabadulást követően.

A fiatalok (re)szocializációja és (re)integrációja a szabadságelvvel járó szankciók során

A (re)szocializációs és a (re)integrációs célok csak akkor érhetőek el, ha a zárt intézményben alkalmazott nevelés során az elítélt szellemi és fizikai állapota fennmarad, sőt fejlődik, azonban ez csak a gyermek sajátosságaira figyelemmel lehet hatékony fhhez az is szükséges,

10 MÓDOS Tamás: Büntetés-végrehajtási nevelés, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998, 47. o.

11 Kerezi Klára és Kó József felmérése alapján csak a javítóintézeti neveltek 8 %-a követ el az intézeti tartózkodás ideje alatt újabb bűncselekményt, s ők tekinthetők a kemény magnak, akiken valószínűleg nem fog változtatni az intézeti nevelés sem. Az intézetből elbocsátottak 74 %-a nyilatkozott úgy, hogy az intézeti nevelés segített abban, hogy az elkövetkezőkben elkerüljék a törvénnyel való összeütközést. (KEREZI Klára – KÓ József: A fiatalok büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága, Kriminológiai tanulmányok (2000-), 2008. 45. köt., 109. és 113. o.)

12 Ezt bizonyítja a több száz „megjavult” fiatal. (ROSTA Andrea: A fiatalok bűnözés kriminológiája és szociológiája, L'Harmattan, Budapest, 2014, 363. o.)

hogy tudatosan végiggondolt és célirányos módszer legyen kidolgozva, s ebben megfelelő szakemberek segítségét tudják igénybe venni, ők foglalkozzanak a fiatalokkal. A rabnevelés abban az esetben a leghatékonyabb, ha önkéntesen vesz részt az elítélt a nevelésben, és abban aktívan közreműködik.¹³ A zárt intézeti nevelésnek a mentálhigiénés, szociális jellegű, egészségügyi, nevelési-oktatási szükségletekből kell kiindulnia.¹⁴ Vókó György szerint elsősorban az életviszonyaik alakítására kell hangsúlyt fektetni, a második terület a cselekvésük szabályozása, s a legvégső, egyben legnehezebb is a gondolkodásmódjuk átalakítása.¹⁵

A fiatalkori bűnözés leggyakoribb kriminogén tényezői a nevelési és szocializációs problémák.¹⁶ Amennyiben azt szeretnénk elérni, hogy a már bünt (itt elsősorban a bűncselekményekre gondolok) elkövető fiatalok ne lépjenek újra a bűn ösvényére, akkor a nevelésükre, a (re)szocializációjukra és (re)integrációjukra kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni.

A kriminogén tényezők szorosan összefüggnek egymással, hiszen a családi problémák okai lehetnek az iskolai kudarcoknak is, melyek szere-

13 RUZSONYI Péter: Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalok fogvatartottak szabadságvesztés büntetésének végrehajtásában, Börtönügyi szemle, 2008. (27. évf.) 4. sz. 16. o.

14 HEGEDŰS Judit (szerk.): A javítóintézet világa, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2010., 77. o.

15 VÓKÓ György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006, 270. o.

16 KOVÁCS Krisztina: Fiatalok bűnelkövetők reszocializációs nevelése – Speciálpreventív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően, De iurisprudentia et iure publico, 2013. 2. sz., 11. o.

tethiánnyal párosulva a kortárs-csoportok felé terelik a fiatalot, ami nem feltétlenül pozitív hatásokat okoz, s a csapatszellem a csoportos elkövetési magatartás melegágya lehet, mely a fiataloknál gyakori. Sári Eszter kutatása kimutatta, hogy ha egy fiatal egy decens közösség iránt elkötelezett, ennek a tevékenységében aktívan részt vesz, akkor a felfogása is normakövető lesz, döntően védve van a kriminális devianciától.¹⁷ A családnak nem csupán a kriminalizálódási folyamatban van fontos hatása, hanem a szabadulás után is meghatározó szerephez jut, hiszen amennyiben a fiatalok egy változatlan környezetbe kerül vissza, mely ugyanazon kriminogén tényezőket vonultatja fel, melyek a zárt intézetbe kerüléshez hozzájárultak, akkor nem várhatjuk azt, hogy a büntetés-végrehajtás során elért eredmények tartósak legyenek, tehát a családi kapcsolat fenntartása és a család egzisztenciális biztonságának megteremtése nem elég, ez magában a visszailleszkedést nem segíti.¹⁸

A zárt intézetben első lépésként a (re)szocializációnak kell megvalósulnia, hiszen feltűnően nő az aluszocializáltak száma, akik az elemi szintű szociokulturális és etnikai kultúra ismeretekkel sem rendelkeznek.¹⁹ Ez szorosan a szabadságelvonást végrehajtó intézet berkein belül is véghezvihető, majd ezt követheti a (re)integráció, mely már nem csupán

17 SÁRI Eszter: Fiatalok, boldogság?! Egy felmérés eredményei rendezett háttérű tinédzserek körében, Ügyészek Lapja, 2016. 5. szám, 15. o.

18 http://www.dji.hu/Szakmai_tev/Standardizalas_dokumentumai/3_A_javitointezeti_neveltek_csaladi_reintegracioja.pdf 25. o.

19 http://www.dji.hu/Szakmai_tev/Standardizalas_dokumentumai/3_A_javitointezeti_neveltek_csaladi_reintegracioja.pdf 44. o.

az intézeti nevelők feladata, hanem a társadalom, a „kinti” környezet is fontos szerephez jut. Mindkét folyamatban nélkülözhetetlen az, hogy a fiatal motivált legyen, hiszen motiváció nélkül időpazarlásnak tekinthető ez az erőfeszítés.

A fiatalokorú elkövetők (re)szocializációjában nagy teret kell kapnia a konfliktuskezelési és a szociális programoknak.²⁰ A programokon kívül számos egyéb tényező is meghatározza az eredményességet. A börtönkörnyezet kialakításán²¹ kívül a nevelés és a nevelők személye van a legnagyobb hatással az elért jövőbeli vissza- és/vagy beilleszkedésére, ez abban is tetten érhető, hogy a gyermeket akarata ellenére nem lehet átváltoztatni²², azonban megfelelő nevelők esetén nagyobb lehet a készség a változás felé vezető ösvény kipróbálására. A nevelők esetében az lenne az ideális, hogyha minden neveltre jutna egy nevelő, s ha egyszerre be tudná tölteni a nevelő, a tanár, az ellenőr, a biztonsági tiszt, a csoportvezető, a büntető, a mintakép, a szociális előadó és a jogász feladatokat, azonban ez csak egy utópisztikus álom hazánkban.²³

20 Kovács, i.m. 11. o.

21 Bővebben: REYNOLDS, B.: Korrekciós szolgálat. Kockázattértékelés és rehabilitáció Kanadában, Börtönügyi Szemle, 1996/3. 20-28. o., 23. o.

22 Módos Tamás: A reszocializáció módszertana: nevelés-módszertani tansegédlet, Büntetés-Végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 2003, 5. o.

23 Azonban ez nem állítható általánossággal. Az új-skóciai Nova Scotia Youth Centreben a személyi állomány közel nyolcvan százaléka foglalkozik nevelési feladatokkal, s a fogvatartott személyi állomány aránya megközelíti az 1:1 arányt. Kanadában a youth worker-öknek rendelkeznie kell a fent felsorolt feladatok ellátására predesztináló képességekkel. Hazánk felsőfokú képzési rendszerében ilyen szerteágazó és

Számos (re)szocializáló és (re)integráló program van amelyet alkalmaznak hazánkban is. Ezek közül dolgozatomban az állatasszisztált terápiát, a meseterápiát és a drámapedagógiát emelem ki.

Állatasszisztált programok

Az állatokkal folytatott terápiás foglalkozások már a 18. század végén megjelentek Angliában a mentális betegségben szenvedőkkel kapcsolatban, majd elterjedt Európa-szerre, s kiterjedt a fizikai betegségben szenvedőkre is, azonban ez a 20. században háttérbe szorult.

Megemlíteném Sigmund Freud, hiszen van, aki szerint ő volt az első, aki bevonta a kutyát a pszichoterápiába. Terápiás foglalkozásai során gyakran jelen volt valamelyik kutyája. A híres pszichoanalitikus észrevette, hogy a kutya válaszreakciói kiváló indikátorai voltak a páciensek pillanatnyi elmeállapotának. Megfigyelte azt is, hogy a kutyák jelenléte pozitívan befolyásolta a pácienseket. Ezt főleg gyermekeknél és serdülőkorúaknál észlelte, akik nagyobb hajlandóságot mutattak a nyitott beszélgetésre – főképp a számukra fájdalmas témákat érintve –, amikor a kutya a szobában volt. A kutya jelenléte a felnőtt páciensek komfortérzetét is növelte. Freud azt a következtetést vont le, hogy az állat jelenléte egyfajta biztonságérzetet és elfogadást eredményezett a páciensek részéről. Freud gondosan lejegyezte ezeket a megfigyeléseket, és ezekkel az írásokkal tulajdonképpen előmozdította a kutyák

komplex ismeretek elsajátítása nem hiszem, hogy lehetséges most. Érdemes lenne elgondolkodni egy, kifejezetten a büntetés-végrehajtási rendszer számára ideális pedagógusképzésben vagy legalább posztgraduális képzés keretében.

terápiában való szisztematikus alkalmazását.²⁴

Az állatasszisztált terápiát az 1960-as években egy amerikai pszichológus, Boris M. Levinson, dolgozta ki az érzelmileg zavart, illetve árva gyerekek gyógyítására. A módszer később kiterjesztette súlyos, gyógyíthatatlan betegek segítésére (enyhítette a depressziót), illetve idősekre, akiknél az egyedüllét és magány miatti szellemi és fizikai leépülést tudta gátolni és lassítani az állatterápia segítségével.

Állatasszisztált foglalkozásnak azokat a programokat nevezik, melyek során egy vagy több állat társaságában látogatnak meg egészséges vagy beteg embereket.²⁵

Az állatasszisztált terápia célja a terápiában részesülők fejlesztése. Terápiás hatásként megjelenik a motorikus funkciók (nagy- és finommotorika, mozgáskoordináció, egyensúlyérzék), kognitív képességek (kiemelten a figyelem, emlékezet, gondolkodás), pszichés és szociális funkciók (bizalomépítés, önbizalom, társas kapcsolatok, pozitív énkép, pozitív viselkedésminta, önértékelés, felelősségtudat, együttműködési képesség, empátia) kialakítása, fejlesztése, javítása, megerősítése.²⁶

A pszichés és szociális hatások miatt mindenképpen eredményes lehet nemcsak a gyógyítás során, hanem a (re)szocializációra és (re)integrációra váró fiatalok esetén is,

24 Guzi Zsuzsanna: Állat-asszisztált terápia a büntetés-végrehajtási intézetekben <http://diejp.hu/wp-content/uploads/2013-2-09.pdf>, 5-6. o.

25 <http://www.juharos.hu/juharos/kutyaterapia.html>

26 <http://www.allatterapia.hu/aacutellatasszisztataacutelt-teraacutepia.html>

sőt amennyiben figyelembe vesszük Freud megállapításait, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fiataloknál még eredményesebben is alkalmazható. Fizikai²⁷, érzelmi²⁸ és pszichikai értelemben fejlődés érhető el, hiszen szorongásuk csökkenhet, a társakkal – akik szintén részt vesznek ebben a programban – könnyebben kerülnek interakcióba, könnyebben teremtenek kapcsolatokat emberekkel, van olyan élőlény, melyről gondoskodniuk kell, mely pozitívan hathat a (re)szocializációra, (re)integrációra. Fejlődik személyiségük, agressziókezelési-, empátiás- és megértő képességük és készségük. Ezen program során is érezhetik, milyen a jó értelemben vett csoporthoz tartozás.²⁹

Rengeteg külföldi példa áll rendelkezésre a sikeres alkalmazás terén, fiatalok körében ilyen példának tekinthető a McLaren Fiatalok Bűntetés-végrehajtási Intézetének a „Pooch Project”-je. Ebben a projektben az elítéltek örökbefogadásra készítik fel a rájuk bízott kutyákat.³⁰ A magyarországi alkalmazások során is csak pozitív visszacsatolás volt. A következőkben ezeket ismertetem bővebben.

A szirmabesenyői Fiatalok Bűntetés-végrehajtási Intézetében többfajta ilyen program működött. Az egyik ilyen az úgynevezett „Élővilág-szoba” volt. Az erőszakos cselekmények visszaszorítása és a speciális nevelési igényű csoportban való elhelyezés érdekében ke-

rült kialakításra. A fogvatartottak két hullámos papagájt, egy törpehórcsógót, két tengerimalacot, tíz kisméretű akváriumi díshalat és négy perui mókust vettek gondozásba. Az állatok megfelelő életkörülményeinek biztosítása érdekében egy különálló, elzárt helységbe telepítették, ahol az állatok gondozására, kezelésére vonatkozóan belső szabályozást alakítottak ki.³¹

A másik „programcsomag”, a „cellakutya” 2009 novemberétől 2010 novemberéig tartott.³² A program két részre lett volna osztható. A „cellakutya 1” a Miskolci Állatsegítő Alapítvány és az alapítvány mellett tevékenykedő önkéntes kiképzők (ARM – Miskolci Állatvédelmi és Kutyasport) közreműködésével vette kezdetét. A program első része egy tizenkét hetes kiképzési szakasz volt, mely során a kiválasztott öt fiatalok öt menhelyi kutyával foglalkozott, s képezte ki az alapvető engedelmességi szintre. Az első foglalkozás alkalmával a kapcsolatteremtés, a bizalom és az elfogadás kialakítása dominált. A foglalkozások alkalmával a kiképzők törekedtek megismertetni milyen az ember és állat közötti erőszakmentes közeg, valamint tudatosan olyan vezényszavak alkalmazását és tanítását irányozták elő, melyeknek kiemelt jelentőségű személyiségformáló hatás tulajdonítható. Időben előre haladva szorosabb kötődés alakult ki a kutyák és az elítéltek között, mely hozzájárult a mélyebb és őszintébb érzelem nyilvánítások külvilág felé kommunikálásához. A „cellakutya 2” előkészítése elkezdődött, azonban teljesezésbe nem ment. A második szakaszban az állatok már teljesen az elítéltek ellátására lettek volna

³¹ Guzi, i.m. 13. o.

³² <http://cellakutya.blog.hu/>

bízva. A programok során mind az áldozat, mind a kezelhetetlen, agresszív és deviáns magatartástípusú fogvatartottak részt vehettek. A zárt intézetben felvett szerepek a program során leolvadtak az elítéltekről. A fiatalok megtanultak dicsérni, türelmesebbek és fegyelmezettebbek lettek, így a fegyelmi és a büntető ügyek száma is csökkent az intézetben.³³

A tököli büntetés-végrehajtási intézetben is – a szirmabesenyőihez hasonlóan – kutyákkal végzett terápiás program zajlott. A fegyőrök pozitív változást tapasztaltak az elítéltek viselkedésében a program ideje alatt, mivel komoly visszatartó erő jelentett a foglalkozásokon való részvétel megvonása a kirívó, agresszív magatartás tanúsítása esetén.³⁴ Valamint megemlítené az is, hogy kis ideig egy közeli menhelyre is vitték a fiatalokat, hogy segítsenek az állatok (főleg kutyák) élőhelyének takarításában.

Aszódon jelenleg koncentráltan nem jelenik meg, azonban van olyan otthoncsoport, ahol kisméretű állatokat, pl.: nyulat nevelnek.

A Budapesti Javítóintézetben a munkafoglalkozások között jelenik meg az állatokkal való foglalkozás. Az állatokkal ebben az intézményben egyszerre csak néhány gyermek foglalkozhat, viszont itt vannak hullók, kisebb és nagyobb rágcsálók, emlősök.

A rákospalotai javítóintézet a pilisszántói Kapcsolat Lovastérapiás Központtal nyújt a fia-

³³ SZITKA Szabolcs: Műhelymódszerek

a fiatalok fogvatartottak kezelés stratégijában : állatasszisztált programok, Börtönügyi szemle, 2010. (29. évf.) 2. sz. 53-58. o.

³⁴ Bővebben: Guzi, 17-20. o.

²⁷ Többek között csökkenti a stresszt.

²⁸ Az állatok képesek szeretet adni a velük foglalkozó személyeknek, ami a növendékek életéből (is) sok esetben hiányzik, s a fiatalok könnyebben kezdenek el kötődni az állatokhoz.

²⁹ Guzi, i.m. 11. o.

³⁰ Guzi, i.m. 23-24. o.

taloknak állatasszisztált terápiát. Egy-egy növendéknek arra is lehetősége van, lehet, hogy a nyár folyamán a tábori hangulatot is megtapasztalja.³⁵ Ezzel a programmal már a (re)integrálási folyamat is kezdetét veszi, hiszen „külsős” helyszínen, idegen emberekkel tölti idejét a növendék. Megemlíti, hogy 2013-ban és 2014-ben kutyákkal is vezettek terápiás alkalmakat.³⁶

Meseterápia³⁷

A mese³⁸, a meseterápia mindazoknak lehetőséget nyújt önmaguk megtalálására, akik valamilyen krízishelyzetbe kerülnek az életükben, hiszen minden mese arra épül, hogyan lehet a rendezetlenséget rendé alakítani. A mesében megjelenő próbatételek valójában az életben megjelenő különfajta problémákat jelenítik meg. A biblioterápiához hasonlóan a gyerekek ezen terápia során is jobban megismerhetik önmagukat, s kialakulhat, elmélyülhet bennük a helyes minta.

A mesefoglalkozások célja abban áll, hogy a résztvevők felfedezzék a világban zajló összefüggéseket, tudják elhelyezni magukat és másokat ebben a rendszerben, s az

35 http://www.dji.hu/Szakmai_tev/Standardizalas_dokumentumai/7_Jo_szakmai_gyakorlatok_bemutatasa.pdf 92-94. o.

36 http://www.dji.hu/Szakmai_tev/Standardizalas_dokumentumai/7_Jo_szakmai_gyakorlatok_bemutatasa.pdf 95. o.
37 Bővebben a <http://mese.mesepedagogia.hu/> és a <http://www.antalfaimarta.hu/mese/mesemegkuzdes.pdf> oldalakon olvasható információ a témáról.

38 Mesén nem a minden problémától, veszteségtől, vértől mentes, cukormázzal befedett alkotást értek, hanem pl. a klasszikus Grimm meséket, ahol a való élet zord eseményeit is felvonultatják, s ezzel tanítják a gyerekeket.

emberi élet problémáira vonatkozó különféle megoldási javaslatok is felcsillanni látszanak egyes mesék kapcsán, s az interperszonális kapcsolataikat – különös tekintettel a verbális kommunikációra –, valamint az értő olvasási képességüket is fejleszteni tudják. A mesék által tehát a fiatalok elé egy másfajta perspektíva helyeződik, helyeződhet, mely által megerősítést kaphatnak arról, hogy az egyes problematikus helyzetekben van kiút, van olyan alternatíva, ami a helyes úton visz.

Az EMMI Budapesti Javítóintézetében 2013 óta van meseterápia. Az elején a módszer ellenállásokba ütközött, hiszen egy dedós tevékenységformának állították be. A gyermekek részéről is ellenállás mutatkozott, mivel nagy részük csak óvodában vagy – amennyiben az óvodai nevelés hiányzott – ott sem hallottak mesét.³⁹ Az idegentől való félelem, tartás pedig távolságtartást eredményez. Napjainkra azonban bevált módszerként alkalmazzák.

Drámapedagógia

A dráma pedagógiai értelemben egy „olyan játék, amely felépít egy képzeletbeli világot, szereplőit ebbe bevonja, valós problémákkal ütközteti őket, s ezáltal valós tudásra és tapasztalatokra tesznek szert. A dráma ereje abban rejlik, hogy: a dráma - cselekvésnek tűnik. Cselekvésbe ágyazott gondolkodás ez, melynek célja a jelentésteremtés, közvetítő közege pedig két kontextus (a valós történet és a megjele-

39 http://www.dji.hu/Szakmai_tev/Standardizalas_dokumentumai/7_Jo_szakmai_gyakorlatok_bemutatasa.pdf, 123-129. o.

nített tartalom) kölcsönhatása”⁴⁰ A többi módszerhez hasonlóan ezen program is a fiatakorúak életvezetésére kíván pozitív hatást gyakorolni. A foglalkozások során a gyermekek megismerhetik saját maguk és a társadalom mellett a saját népének és más népek kultúráját is. Fejleszthető a koncentráció, a közösségben élés, a kreativitás.

A drámapedagógia jelen van több intézet életében is. A Debreceni Javítóintézet és a Fiatakorúak Büntetés-végrehajtási Intézete is alkalmazza a módszert a (re)szocializálás érdekében. A tököli intézet sikerei vitathatatlanok, hiszen az elítéltek által előadott darab nem csak az intézet berkein belül volt népszerű, hanem vendégszereplési lehetőséget is biztosítottak az elítéltekből álló társulat számára.

A programok összegzése

Az általam megismert módszerek alapján az alább részletezett konklúziókat vontam le.

A rendkívül sokrétű programok közös jellemzője, hogy a programok keretében a fiatal életvezetését, világhoz való hozzáállását igyekeznek megváltoztatni, hogy ezáltal a (re)szocializációt és a (re)integráció segítésék elő.

A gyermekek nevelése az izolált, zárt intézeti keretek között sem működőképes akkor, ha a fiatal motiválatlan, tehát az első lépés az, hogy motiválni kell a fiatalokat arra, hogy akarjanak változni, akarjanak az adott programon részt venni.

40 <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/pedagogia/a-dramapedagogia-hatasai-a-nevelésben>

Nem csupán a gyermeket kell azonban motiválni – láthattuk ezt a meseterápia első megbicsaklásával –, hanem minden olyan személyt, aki interakcióba kerül az adott elítélttel. A gyerekek nevelése mind közösségi, mind egyéni foglalkozások segítségével megvalósítható. Szükség van természetesen mind a kétfajta módszerre, azonban álláspontom szerint a közösségi nevelés mindenképpen nélkülözhetetlen – persze csak az egyéni szocializáció minimális szintre hozása után – az eredményes (re)szocializáció és (re)integráció érdekében.

Összegzés

A büntetés-végrehajtás intézményei a jó irányba próbálják terelni a bűncselekményt elkövető gyermek életét, a jogszabályi rendelkezések alapján nem a büntetés a fő cél, hanem a nevelés, a (re)intergrálás.

Elmondható tehát, hogy a fiatalok büntetés-végrehajtási nevelése hasznos, a nevelési és a bűnismétlés megelőzési célt valósít meg⁴¹, hiszen – ha az elhatározás adott – mindenki képes a változásra. A kérdés csak az, hogy mennyire lesz ez tartós. A jogintézmények továbbfejlesztésével eredményesebbé lehetne tenni a büntetés-végrehajtási nevelést. Ez természetesen nem csupán az intézeteken múlik, hanem megannyi egyéb befolyásoló tényező is van. Ezek közé tartozik a család, a környezet, a társadalom, az akarat. Azonban a legfontosabb az, melyet már Cesare Beccaria is belátott,

jobb megelőzni, mint büntetni.⁴² Tehát amennyiben a családok, a környezet, a társadalom, a gyermekvédelmi alapellátás megfelelően együttműködik, abban az esetben nem lenne szükséges a tűzoltásra. De ha szükséges a baj elhárítása, akkor a fiatalok bűnelkövetők esetében – amennyiben csak szabadságelvonással járó szankcióval lehet „honorálni” a tettet – Beccaria szerint is mielőbb el kell kezdeni nevelni, (re)szocializálni és (re)integrálni, s ezt a javítóintézetekben hatékonyabban lehet végrehajtani, hiszen jobb finanszírozással rendelkeznek, egy nevelőre kevesebb gyermek jut, szabadabbak a gyermekek, tehát közelebb vannak a társadalomhoz.

Álláspontom szerint tehát, amennyiben a tisztelt Bíróság a fiatalokkal szemben alkalmazható szankciók közül csak a szabadságelvonással járóval tudja honorálni a cselekményt, akkor – akár hosszabb tartamú – javítóintézeti nevelést kellene alkalmazni. El kell gondolkodni a jogalkalmazónak is, hogy vajon mivel tesz jót a fiatalnak, mi lehet az a szankció, mely ténylegesen arányban áll az elkövetett bűncselekménnyel, és a fiatalok számára nem csak büntetést jelent, hanem a törvényekben is megjelenő nevelési cél tükröződik vissza. A kérdés tehát adott: vajon mivel segítünk igazán?

⁴¹ Gondolhatunk itt például a Kerezi – Kó – Gosztanyi kutatóhármás 2007-es megállapítására, mely szerint a javítóintézetből legalább öt éve elbocsátott növendékek esetében 62 %-os az eredményesség.

⁴² BECCARIA, Cesare: Bűnökről és büntetésekről, Eötvös József Kiadó, 1998, 65. o.

Felhasznált irodalom

Könyvek

- A 10. Ferenczi György Nevelőintézeti Tudományos Napok keretében, a Perspektíva Alapítvány szervezésében megrendezésre került esély című konferencián a Rákospalotai Javítóintézetben 2005. november 16-17-én elhangzott előadások és szekciók anyagai, Perspektíva Alapítvány, Budapest, 2006
- Beccaria, Cesare: Bűnökről és büntetésekről, Eötvös József Kiadó, 1998
- Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban, KJK-Kerszöv, Budapest, 2005
- Elek Balázs: Diákcsíny vagy bűncselekmény? Büntetőjogi kézikönyv diákoknak, szülőknek és tanároknak, Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 2008
- Hegedűs Judit (szerk.): A javítóintézet világa, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2010
- Hegedűs Judit: Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból, Gondolat Kiadó, Budapest, 2010
- Herczog Mária: Fiatalkorú bűnelkövetők családi háttere, KKT, Budapest, 1994
- Kerezi Klára: A védtelen gyermek. Erőszak és elhanyagolás a családban, KJK, Budapest, 1995
- Kovács Krisztina: Fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációs nevelése – Speciálpreventív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően, De iurisprudentia et iure publico, 2013. 2. sz.
- Módos Tamás: A reszocializáció módszertana: nevelés-módszertani tansegédlet, Büntetés-Végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 2003
- Módos Tamás: Büntetés-végrehajtási nevelés, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998
- Rosta Andrea: A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája, L'Harmattan, Budapest, 2014
- Sárik Eszter: Az ifjúság édes madara...: értékrendkérdések, vallásosság a tizenégy-tizenhét évesek korcsoportjában, In.: Finszter Géza-Kőhalmi László-Végh Zsuzsanna (szerk.): Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére, PTE ÁJK, Pécs, 2016
- Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006
- Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog és szabálysértési tételek : B/3 témakör: büntetés-végrehajtási jog, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2015
- Folyóiratcikkek:
- Dr. Gibicsár Gyula: A gyermek-és a fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzői, Magyar jog, 1996. (43. évf.) 9. sz. 539-544. o.
- Kerezi Klára – Kó József: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága, Kriminológiai tanulmányok, 2008. 45. köt. 93-148. o.
- Laczkovics Mária: A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések tapasztalatairól, Kriminológiai Közlemények 66.
- Sárik Eszter: Fiatalság, bolondság?! Egy felmérés eredményei rendezett háttérű tinédzserek körében, Ügyészek Lapja, 2016. 5. szám 13-30. o.
- Reynolds, B.: Korrekciós szolgálat. Kockázateértékelés és rehabilitáció Kánadában, Börtönügyi Szemle, 1996/3. 20-28. o.
- Ruzsonyi Péter: Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalkorú fogvatartottak szabadságvesztés büntetésének végrehajtásában, Börtönügyi szemle,

2008. (27. évf.) 4. sz. 16. o.

Internetes források:

Guzi Zsuzsanna: Állat-asszisztált terápia a büntetés-végrehajtási intézetekben <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2013-2-09.pdf>

Dr. Hatvani Erzsébet – Dr. Hegedűs Judit: Tapasztalatcsere valamennyi hazai javítóintézetben, a hazai bevált gyakorlatok összegyűjtése és tanulmányban történő bemutató elemzése http://www.dji.hu/Szakmai_tev/Standardizalas_dokumentumai/7_Jo_szakmai_gyakorlatok_bemutatasa.pdf

Dr. Hatvani Erzsébet - Juhász Péter - Zámboori Tamás: A fiatalok családi kapcsolatainak erősítését, családba történő visszaillesztését segítő, a további kriminalizálódást fékező stratégia és hozzá kapcsolódó cselekvési terv tanulmány formájában és végrehajtása http://www.dji.hu/Szakmai_tev/Standardizalas_dokumentumai/3_A_javitointezeti_neveltek_csaladi_reintegracioja.pdf

Statisztikai tükör 2014/99. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/javitointezet.pdf>

<http://www.juharos.hu/juharos/kutyaterapia.html>

<http://www.allatterapia.hu/aacutellatassziszaacutelt-teraacutepia.html>

<http://cellakutya.blog.hu/>

<http://mese.mesepedagogia.hu/>

<http://www.antalfaimarta.hu/mese/mesemegkuzdes.pdf>

<http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/pedagogia/a-dramapedagogia-hata-sai-a-nevelesben>

BRUNDA ANETT

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

PRIMUS INTER PARES? A VÁLASZTÓJOG EGYENLŐSÉGÉRŐL

A magyar választójogi szabályozás reformja során a határon túl élő, magyarországi lakóhellyel nem rendelkező magyar állampolgárok is választójoghoz jutottak, mely számos, a választójog alapelveket érintő problémát vetett fel. Álláspontom szerint ezen problémák központi eleme, origója az egyenlőséggel kapcsolatos problémák.

Egy ember egy szavazat elve

A választójog egyik tartalmi eleme, hogy a szavazás során minden voksnak egyenlő esélye van arra, hogy képviselést eredményezzen. A lehetőség mindenkinél ugyanakkora kell, hogy legyen. Ez jelenik meg az egyenlőség elvében: minden szavazónak ugyanannyi számú szavazattal, és lehetőleg azonos súllyal kell kihatnia a választások eredményére.² A szavazatok számát és értékét nemre, fajra, etnikai hovatartozásra, 1 dr. Brunda Anett, ügyészégi fogalmazó, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi szakjogász képzés, lektor: Dr. Balogh Judit
2 BODNÁR Eszter: A választójog alapjogi tartalma és korlátai, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014, 43.

műveltségre, vagyonra stb. tekintettel nem lehet differenciálni.³ A választójog egyenlőségének tehát két aspektusát említhetjük meg. Már a 809/B/1998. AB határozat foglalkozik a kérdéssel, amely ezen két követelményt határozza meg.⁴ Ez biztosítja, hogy a szavazásban mindenki azonos jogokkal vegyen részt, amit az „egy ember, egy szavazat” elve fejez ki.

A 2011. évi CCIII. törvény hatályos szabályozása a határon túli állampolgárok részére csak a pártlistára történő szavazást teszi lehetővé, szemben a magyarországi lakóhellyel rendelkezőkkel, hiszen ők egyéni jelöltekre és pártlistákra is leadhadják szavazataikat.⁵ Összegezve így a szavazati arány 1:2 alakul, mondhatjuk úgy is, hogy a külföldi, magyar lakóhellyel nem rendelkező állampolgároknak csupán fél sza-

vazata van, s ezzel a szabályozás sérti az egyenlőség elvét. Vannak, akik úgy vélik, hogy ez a szabályozás nem sérti ezen elvet, hiszen az alacsony érintettség alacsonyabb befolyásolási lehetőséget indokol.⁶ Az AB 3086/2016. (IV. 26.) számú határozata is ezt az álláspontot tette magáévá. A testület úgy véli, hogy a szabályozás „tartalmilag azonosan garantálja a választójogot.” Azonban véleményem szerint ez az álláspont a fentebb említett AB határozatra is tekintettel nem tekinthető védhetőnek.

Mindenképpen meg kell jegyezni, hogy vannak olyan nemzetközi emberi jogi egyezmények, amelyek deklarálják az egyenlő választójog elvét. Azt nem rögzíti egyik egyezmény sem, hogy a külföldön élő állampolgároknak kötelező lenne megadni a választójogot, azonban ha a jogalkotó úgy dönt, hogy ennek a személyi körnek is megad-

3 VON MÜNCH, Ingo: Artikel 38., Wahlen zum Bundestag, In: von Münch, Ingo-Kunig, Philip: Grundgesetz-Kommentar, C. H. Beck'sche Verlangsbuchhandlung, München, 1995, 599.

4 ABH 2000, 783, 784. Ezt az érvelést a későbbi határozatok is átvették, mint például a 22/2005. (VI.17.) AB határozat (ABH 2005, 246, 249-250.)
5 12.§

6 LÁSZLÓ Róbert: A választójogi szabályozás átalakulása 2010-2014. http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_21_Laszlo.pdf SZIGETVÁRI Viktor-TORDAI Csaba: A határon túliak választójogáról http://hazaeshaladas.blog.hu/2011/07/05/a_hataron_tuliak_valasztojogrol

ja e jogot, akkor azt a belföldön élővel azonos módon, súllyal és tartalommal kell szabályozni.⁷ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány (a továbbiakban: PPJNE) 25. cikk b) pontja rendelkezik erről. Ez elsősorban a névleges értékre vonatkozik és nem az eredményértékre, ebből következően a PPJNE szerint mind az arányos, mind a plurális választási rendszer elfogadható. Elfogadható az is, hogy akadályoztatás esetén egy közeli családtag helyettesíti a választópolgárt (proxy voting). Azonban a magyar szabályozás, amely alapján az egyik személyeknek kétszer anynyi szavazata van, mint a másoknak, az sérti az Egyezségokmányt.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 1. kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikke közvetve írja elő a választójog egyenlőségét. Eltérést ugyan enged – a nemzeti kisebbségek védelme érdekében –, lehetővé teszi a lakóhelyhez kötést. De Jakab András azt is megállapítja, hogy fél szavazat adása nem lehetséges.⁸

Az EJEB az Oran vs. Törökország ítéletében is arra az álláspontra jutott, hogy a hat hónapnál régebben külföldön élők esetében az, hogy csak pártlistákra szavazhatnak, nem jelenti a választójog egyenlőségének sérelmét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyar szabályozás esetén is ezt állapíthatjuk meg, hiszen vannak szembeötlő különbsé-

⁷ JAKAB András: A külföldön élő magyar állampolgárok választójoga egyenlőségének kérdése a választási törvény koncepciójában <http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-38.pdf> 8 im. JAKAB Meg kell állapítanunk, hogy sem az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, sem az EJEB előtt nem fordult még elő ilyen jellegű eset, így Jakab András tézise még nem nyert megalapozást, de én hasonló véleményen vagyok a Jogtudományi Intézet igazgatójával.

gek a hazai és a török szabályozás között. Ott minden hat hónapnál régebben külföldön élőt csupán ez a részjogosultság illet meg, szemben hazánkkal. A magyar jogi szabályozás esetén azon személyek, akik úgy laknak külföldön, hogy tartanak fenn magyarországi lakóhelyet, továbbra is rendelkeznek egy második szavazattal, melyet az egyéni választókerületi jelöltekre adhatnak le, így a szabályozás diszkriminatív, hiszen semmilyen objektív, ésszerű, igazolható indok nincs, mely ezt a különbségtételt indokolná.⁹ Valamint a döntéshez fűzött különvéleményt is meg kell vizsgálni. A különvélemény utal a német Alkotmánybíróság 2014-es döntésére, melyben a testület kifejtette, hogy az egyenlőség elvével nem fér össze az eltérő bánásmód alkalmazása, csak abban az esetben van lehetőség ennek az alkalmazására, ha megfelelő súlyú alkotmányos indok vezérli, s ebben az esetben nem tartották ilyennek a többségi döntésben felhozottakat, és a jogalkotó számára biztosított választási lehetőség sem nyújt megfelelő indokot.¹⁰ A különvéleményben olvasható az is, hogy a technikai nehézségek, melyre a többségi vélemény utal, nem indukálnak olyan súlyú problémát, mely megoldhatatlanná tenné az egyenlőség biztosítását. A különvélemény a többségi állásponttól eltérően a politikai stabilitás szempontjából sem látja indokoltnak a szabályozást hiszen a parlamenti szétagoltságra elegendő megoldást jelent a választási küszöb. Megjegyzendő az is,

⁹ Az AB az idej, már hivatkozott határozatában objektív körülménynek véli a lakóhellyel rendelkezést. Azonban Czine Ágnes álláspontja az, hogy az állammal szembeni fennálló kapcsolat intenzitására nem lehet egyértelműen következtetni a lakóhely meglétéből, illetve nem létéből.
¹⁰ Szemben a magyar AB 2016 áprilisi döntésével.

hogy hazánkban a stabil kormányzás lehetőségét valószínűleg nem veszélyeztetné az a lehetőség, hogy a határon túli, magyarországi lakóhellyel nem rendelkező szavazók is szavazhatnak egyéni listákra, főleg úgy, hogy a később ismertetett javaslatom szerint nem jelentős számú egyéni választókerületi képviselői helyről döntenének. Azonban ezzel a megoldással kiteljesedhetne a politikai véleményalkotási joguk, valamint az egyenlőség is biztosítottá válna.

Véleményem szerint a jogalkotói megoldással egy másodlagos állampolgári státus alakult ki, amely hazánk közjogi hagyományaival nem fér össze, s álláspontom szerint hazánk nemzetközi kötelezettségeivel is ellentétes.

A demokrácia a morális egyenlőséget tiszteletben tartó eljárási követelményeket feltételez, a többségi szavazás eredménye pedig csak akkor igazolható, ha tiszteletben tartják az egyenlőség elvét.¹¹

Az AB az 1/2013. (I. 7.) határozatában kifejtette, hogy az aktív választójog korlátozása a demokrácia és a népszuverenitás elveinek korlátozását is jelenti.¹² Ugyan a korlátozás lehet alkotmányos, hisz ezen alapjog is korlátozható, azonban álláspontom szerint a fent elemzett korlátozás a legújabb AB határozat többségi véleményére figyelemmel sem lehet igazolható.

¹¹ TÓTH Gábor Attila: Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányjogról, Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 170.
¹² ABH 2013, 3, 20.

Külföldön élő = külföldön élő?

Álláspontom szerint – az AB tavalyi határozatának többségi álláspontjával szemben – meg lehet állapítani a diszkriminációt is a külföldön tartózkodó magyarországi lakóhellyel rendelkező és magyarországi lakóhellyel nem rendelkező individuumok közt, hiszen az előbb említett személyi körnek két szavazata van, míg az utóbbinak csak egy, s e két személyi kör összehasonlítható helyzetben van, és nem áll fenn olyan ok, mely indokolná az eltérően kezelést. Az eltérő kezelést a levélszavazás intézménye körében is megfigyelhetjük. Így kicsit kiegészítve a témát ezen kérdéskörrel is foglalkozom.

Ingo von Münch úgy véli, hogy az általánosság elvéből következik, hogy a postai úton történő szavazást be kell vezetni, mivel így minden választópolgár számára lehetőség nyílna a szavazata leadására.¹³ Álláspontja szerint az egyenlőség elvén sem ejtene csorbát a postai szavazás.¹⁴ Ezen álláspontot z 54/2008. (IV. 28.) AB határozat is respektálja, amelyben a testület kifejtette, hogy a választójog egyenlőségének elvét az nem sérti, ha a külföldön szavazók más időpontban adhatják le szavazataikat, hiszen a jogbiztonság elvének kedvez a választás eredményének gyors, hiteles megállapítása.¹⁵

A jogalkotó szabad mérlegelésének körébe tartozik, hogy milyen szavazási módot határoz meg, de a szabályozás nem lehet ellentétes az alkotmány rendelkezéseivel.¹⁶ Ál-

láspontom szerint a szavazás napján külföldön tartózkodó személyek homogén csoportot képeznek, s így de iure, közvetlen hátrányos megkülönböztetéssel találkozunk. A két személyi körhöz tartozó személyek, tehát a magyarországi lakóhellyel rendelkező külföldön tartózkodó és a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező külföldön tartózkodó személyek összehasonlíthatóak, s nem mutatnak releváns különbséget ezen kérdéskör vonatkozásában. Az AB-hoz e téma kapcsán érkezett egy alkotmányjogi panasz, melyet a testület 2014. március 13-i végzésében¹⁷ bírált el. Az AB elég vitatható érvelés alapján jutott arra a konklúzióra, mely szerint „nem állapítható meg a központi névjegyzékbe vételére irányuló kérelemnek kizárólag a „magyarországi lakcímmel nem rendelkező” választópolgárok általi előterjesztésének lehetősége miatt az indítványozó érintettsége, jogsérelme ennek alapján nem is következhetett be,¹⁸ tehát a testület az indítványozó érintettségét éppen azon eljárási cselekmény esetében várta volna el, amelyből történő kizárásának alkotmányellenességét állította.¹⁹ Az AB, a későbbi, ugyancsak ezzel a kérdéskörrel foglalkozó döntésében, a 3086/2016. (IV. 26.) határozatában, a többségi vélemény [51] bekezdésében szintén arra az álláspontra helyezkedik, hogy a két személyi kör homogén csoportot alkot. Ez a korlátozás azonban álláspontom szerint – az AB többségi álláspontjával ellentétesen – nem tekinthető objektívnek és nem is ésszerű.

17 3048/2014. (III.13.) AB végzés

18 3048/2014. (III.13.) AB végzés indokolás [12] pont

19 POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: Alapjogok az új választójogi szabályozásban http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_16_Pozsar-Szentmiklosy.pdf

A szavazatok beérkezési idejével kapcsolatosan beszélhetünk a határon túl élő, lakhellyel nem rendelkező állampolgárokra nézve diszkriminációról. A külképviseleteken leadható szavazatok beérkezési határideje a szavazást követő negyedik nap 24 óra,²⁰ ezzel szemben a levélszavazatok esetén úgy rendelkezik a törvény, hogy a választópolgárnak úgy kell feladnia a levélsomagot, hogy az a szavazást megelőző napon 24 óráig megérkezzen a Nemzeti Választási Irodához, vagy a magyarországi szavazásra nyitva álló napot megelőző tizenöt napon belül minden munkanapon hivatali időben, 9-16 óráig illetve a külképviseleti szavazás ideje alatt eljuttathatja bármely külképviseleti irodába. Van még egy további lehetőség, amely szerint a magyarországi szavazás időszakában bármely egyéni választókerületi választási irodába is eljuttatható a szavazat.²¹ Az utóbbi két alternatíva azonban csak nagyon kevés személy esetén érvényesülhet. Az pedig, hogy a szavazást megelőző napon meg kell érkeznie a levélsomagnak, azt jelenti, hogy a lakóhellyel nem rendelkező külföldi választópolgár nem voksolhat addig, míg a többi választópolgár megteheti. Ezzel hátrányos helyzetbe kerül. Alkotmányos célról beszélhetünk, hiszen a korlátozás egy alkotmányos érték érdekében történhetett: a választás tisztaságának megőrzése az, mely miatt a korlátozás születhetett. E rendelkezés szükségesnek is mutatkozhat, azonban megfelelő mértékűnek (azaz arányosnak) semmiképp sem. Kevésbé korlátozó rendelkezéssel is elérhető lenne a fent említett cél. Az érintett választópolgárok számára lehetőséget kellene biztosítani arra, hogy a magyarországi szavazás le-

20 2013. évi XXXVI. törvény 284. §

21 2013. évi XXXVI. törvény 279. § (2)

zárásának időpontjáig postára ad-
hassák szavazataikat, vagy legalább
azt engedni, hogy – ugyanúgy, mint
a külképviseleteken leadott szava-
zatok – küldeményeik a szavazást
követő negyedik nap éjfélig beér-
kezhessenek. Ha a normaalkotó
biztosít alternatív rendelkezéseket,
mentesíthetné, azonban mivel ezek
nem jelentenek tényleges alt

Merre tovább? A szavazatok egyenlővé tétele

Olyan választási rendszert kell
megalkotnia az adott államban la-
kóhellyel nem rendelkező állam-
polgárok számára szavazati jogot
adó országnak, amellyel nem azok
határozzák meg a választás végki-
menetelét, akikre nem hat ki a dön-
tés következménye. Álláspontom
szerint egy működő, alkotmányos
rendszerhez el kellene különíteni a
hazai és diaszpóraszavazók által le-
adott szavazatokat.

A fentebb felvetett problémák kikü-
szöbölésére különböző megoldási
javaslatok vannak.

Legeredményesebbnek és egy de-
mokratikus jogállamhoz leginkább
illeszkedőnek azt tartanám, ha egy
második szavazatot biztosítanának
a határon túl élő, magyarországi la-
kóhellyel nem rendelkező választó-
polgár számára, ez csak korrektúrát
jelentene. Ezt többféleképpen le-
hetne megvalósítani. Alkalmazható
lehetne külön választókerület kiala-
kítása²², egyes választókerületekhez

22 A 5006/12. módosító javaslat szerint
Kövér László külhoni választókerületi
jelöltre is lehetővé tette volna a
szavazást. Ugyancsak a külhoni egyéni
választókerületek melletti módosító
javaslatot terjesztett elő a Nemzeti

is hozzászámításra kerülhetnének
a külhoni szavazatok, s a választó-
polgárok az ottani egyéni jelöltekre
szavaznának.²³ A következő lehető-
ség szerint ugyanúgy, mint a nem-
zetiségi egy külön listára szavaz-
hatnának a határon túli, lakóhellyel
nem rendelkező magyarok is, s így
a képviseletük is biztosítva lenne.
Külön érdekképviseleti szervezet és
a második kamara létrehozása is
felmerülhet alternatívaként²⁴, azon-
ban ezek szerintem a legproblémá-
sabb megoldások.

Személy szerint a külföldi példákon
alapuló külön mandátumi rendszert
preferálom, mivel ekkor a határon
túli magyarok képviselete nem ren-
delődne alá a magyar pártpolitikai
viszonyoknak, és a kisebbségi pár-
tok nem tagolódna be erőteljesen
a magyar pártpolitikai viszony-
rendszerbe.²⁵

A határokon túl élő magyar szár-
mazásúak számát, akkor azt körül-
belül 4,5 millióra tehetjük a 2010-es
népszámlálási adatok és különböző
becslések alapján. Ebből körülbelül
3,5-3,8 millió potencióális válas-
tópolgárral számolhatunk akkor, ha
minden külföldön élő, magát ma-
gyarnak valló személy kérelmezné,
és megkapná a magyar állampol-

Összetartozás Bizottsága is (5006/24.
módosító javaslat). Számos külföldi példát
is megemlíthetünk ilyen struktúrával pl.:
Franciaország, Portugália, Olaszország).
23 Hasonlóan Lengyelországhoz,
Litvániához, Gruziahoz és Lettországhoz.
Ezen megoldás alapján is aránytalanná
válhatnak a választókerületek, tehát itt is
nagymértékben figyelembe kellene venni
az arányosság elvének való megfelelést.
24 Erre példa lehet a 5006/20. módosító
javaslat, amely azonban részleteket nem
tartalmazott, s az országos pártlistára
szavazás lehetőségét negligálta volna.

25 A határon túli magyarok választójoga a
Velencei Bizottság jelentésének tükrében
http://www.mensura.ro/iras/a_hataron_tuli_magyarok_valasztjoga_a_velencei_bizottsag_jelentesenek_tukreben

gárságot. Egyes választókerületek-
ben hazánkban a szavazópolgárok
száma nagyságrendileg 75.600 fő.
Ebből kifolyólag a 3,5-3,8 millió kül-
földi potencióális magyar választó-
polgárra 45-49 választókerület jut-
na, ha ugyanúgy számolnánk, mint
a hazai viszonylatban. Ez azonban
nem reális alternatíva, hiszen nem
veszi fel minden magyar származá-
sú személy az állampolgárságot. A
2014-es választások előtt körülbelül
610.000-en lettek egyszerűsített ho-
nosítás révén magyar állampolga-
rok, s ebből csupán nagyságrendileg
160.000²⁶ állampolgár élt a szavazás
lehetőségével. Jelenleg körülbelül
850.000 egyszerűsített honosítással
magyar állampolgárrá lett honfitár-
sunk van, s 2016. október 1. napjáig
274 627-en éltek a regisztráció le-
hetőségével.²⁷ Ez azt jelenti, hogy ha
a 22/2005. (VI.17) AB határozatot is
figyelembe kívánjuk venni, akkor kö-
rülbelül négy mandátumot kellene
biztosítani egyéni listásként a hatá-
ron túli magyaroknak. Így biztosítot-
tá válna a képviseletük is a magyar
országgyűlésben, s nem válnának
másodrendű állampolgárrá azáltal,
hogy csupán fél szavazattal szólhat-
nak bele a döntéshozatalba. Azon-
ban ennek felülvizsgálatát minden
választás előtt el kellene végezni,
tehát figyelembe kellene venni az
egyszerűsített honosítással magyar
állampolgárrá válók, s a szavazás-
ra regisztráltak számarány-növe-
kedését. Ehhez azonban ki kellene
jelölni egy határidőt, amely bizto-
sítaná azt, hogy számarányukhoz
megfelelően lehessen módosítani
a választási törvényeket. Ezen el-
képzelés megvalósításához az or-
szággyűlési képviselők választásáról
szóló 2011. évi CCIII. törvény 3. §

26 http://www.valasztas.hu/hu/ogv2014/853/853_0.html

27 http://www.valasztas.hu/hu/ref2016/1144/1144_0_index.html

(1) és (2) bekezdését akként kellene módosítani, hogy a határon túli, lakóhellyel nem rendelkező magyar állampolgárokat megilleti számarányukra tekintettel bizonyos mandátum, melynek számával emelendő a 199 fő.²⁸ Valamint egy (3) bekezdést is be kellene illeszteni, ami szabályozná, hogy a megfelelő képviselet érdekében minden országgyűlési választást megelőző év első napjáig köteles lenne az Országgyűlés felülvizsgálni az egyszerűsített honosítás alapján magyar állampolgárrá váló, szavazásra regisztrált állampolgárok számát.²⁹

Ezen módosítások értelmében módosítani kellene a 4. § (1) bekezdésének a) pontját, az eddigi „azok ne lépják át a megyehatárokat, valamint a főváros határát” szövegrész helyett a következőt kellene deklarálni „azok Magyarországon ne lépják át a megyehatárokat, valamint a főváros határát”. A fent említett szakasz b) pontjában is hasonló változást kellene eszközölni, mivel ez a kitétel is csak hazánk közigazgatási határain belül teljesülhet.

A 12. § (1) bekezdése javaslatom alapján módosítandó, a magyarországi lakóhely kitétel az egyenlőség biztosítása érdekében kiveendő.

A (3) bekezdés pedig hatályát vesztené. Valamint a mellékletek módosítása is szükséges lenne.

Álláspontom szerint a külföldön tartózkodó magyarországi lakóhellyel rendelkező és az ilyen lakóhellyel nem rendelkező állampolgárok közti

28 A jelenlegi helyzetben két mandátum.
29 A 2011. évi CCIII. törvény 4.§ (6) bekezdése alapján, a 22/2005. (VI.17) AB határozatra tekintettel, a választást megelőző év első napjától nem lehetséges a választókerületek módosítása.

megkülönböztetést nem lehet fenntartani, sem a szavazatok számában, sem a szavazatok leadásának módjában. Így véleményem szerint, a lakóhellyel nem rendelkező magyar választópolgárnak is két szavazattal kellene rendelkeznie.

A postai szavazás

Véleményem szerint a levélszavazás bevezetése minden hátrányával együtt nem volt elhibázott lépés. A világ számos államában biztosítják ezt a lehetőséget. A személyi kör túl szűk meghatározása azonban nem biztosít diszkriminációmentes választójogot. Ahol alkalmazzák e szavazási módot, általában sokkal bővebb a jogosult kör.

Az Egyesült Királyságban a népképviselési törvény 2000-es reformja után bárki szavazhat – kérelem leadása után – levélben, a külföldön élők (regisztráció után) szavazhatnak postai úton. Szlovéniában minden külföldön élő számára biztosított a levélszavazás, emellett még a katonaság, betegség vagy idős koruk miatt a szavazás napján nem az állandó lakóhelyükön tartózkodóknak is lehetősége van igénybe venni a postai szavazást.³⁰ Az Amerikai Egyesült Államok Oregon államában általános a postai szavazás.³¹ Ausztráliában is alanyi jog a postai szavazás, ha a névjegyzékbe vétel megtörtént.³² Svédországban

a külképviselési szavazás kiegészítésére szolgál a levél útján történő szavazás, azonban csak külföldről lehetséges.³³ Ausztriában azok, akik nem képesek a szavazóhelyiségben leadni szavazatukat, szavazhatnak levél útján. A szabályozás nem taxatív sorolja fel az okokat, hanem csak példálózva ad néhány indokot. Elvileg csupán kényelmi szempontból nincs lehetőség erre, de nincs semmiféle ellenőrzési rendszer vagy szankció, amellyel sújtanák az ezzel ok nélkül élőket. Akár külföldről is szavazhatnak ilyen módon, s a külképviseléseken is leadható a postai szavazat.³⁴ Litvániában azok jogosultak erre, akik valamilyen okból nem képesek megjelenni a szavazóhelyiségben a szavazás napján. A 2003-as magyar tervezet³⁵ alapján bárki kérhetné volna a postai úton történő szavazás lehetőségét, aki a névjegyzékben szerepelt. A 2013. évi XXXVI. törvény eredeti szövegének 265. § (1) bekezdése is lehetővé tette volna a szavazás napján külföldön tartózkodó valamennyi állampolgár számára a levélszavazás lehetőségét is a külképviselési mellett. Ezen azonban a 2013. évi LXXXIX. törvény változtatott, s a ma hatályos szöveget illesztette a törvénybe. Álláspontom szerint a fent említett külföldi megoldások fényében, valamint a hátrányos megkülönböztetés elkerülése végett aggálymentesebb lett volna az eredeti szöveg megtartása.

Az ilyen módon szavazókat mindenképpen szükséges nyilvántartásba venni, hiszen csak ily módon kerülhet el a kétszeri szavazás, s őrizhető meg a választás tisztasága.

33 LEMON, Kristina: Implementation of postal voting in Sweden, In. Zubor, 77.

34 STEIN, Robert: After 60 Years of Preparation- Postal voting for Everyone. In. Zubor, 73.

35 T/9843/7. javaslat

30 HALLÓK Tamás: A levélben szavazás az új szabályok tükrében, Miskolci Jogi Szemle, 2014/1. szám, 110.

31 Elections in the 21st Century: from paper ballot to e-voting, <http://www.electoral-reform.org.uk/publications>, 26. és BERINSKY, Adam J.-BURNS, Nancy-TRAUGOTT, Michael W.: Who votes by mail?, http://www.vote.caltech.edu/sites/default/files/who_votes_by_mail.pdf (letöltve: 2016.09.28.)

32 Ausztrál választási törvény 183. § (1)-(2) bekezdése

Vannak olyan országok, mint például Hollandia, Litvánia, Svédország és Svájc³⁶, amelyekben nincs külön névjegyzéke a postai szavazóknak. Ezzel ellentétben van névjegyzék Luxemburgban, Olaszországban, Spanyolországban és Írországban, és külön tartják nyilván a külföldön élőket és onnan szavazókat Németországban és Szlovéniában is.³⁷ A hatályos magyar szabályozás is úgy rendelkezik, hogy a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező azon személyek, akik a választójogukkal élni kívánnak, regisztrálni kötelesek magukat a központi névjegyzékbe a választást megelőző 15. napig, s ezáltal felvételt nyernek a levélben szavazók névjegyzékébe is.³⁸ Tulajdonképpen esetükben ezáltal válik lehetővé az állampolgári jogosultság gyakorlása.³⁹

A levél útján szavazók esetében szükséges a szavazatsomagok kézbesítése is. Ez történhet személyesen, meghatalmazott útján illetve postai úton. A személyes átvétel a legbiztonságosabb, ez szolgálna leginkább a választások tisztaságának megőrzését, azonban ez a szavazók körére tekintettel nem meghatározó. Álláspontom szerint a meghatalmazotti úton történő átvétel az, mely legkevésbé garantálja a fair eljárást. Ezekről egy későbbi fejezet során részletesebben értekeznek, valamint a levélszavazás hátrányai közt is említettem. A postai kézbesítésnek is vannak természetesen hátrányai,

36 Svájcban előre kell jelezni ugyan, hogy a választópolgár postai úton fog szavazni. A levélszavazás tartalmazza majd a személyazonosság igazolását.

37 Im. HALLÓK 2014, 114. Németországban a szavazóknak külön választószelvényt kell igényelniük a Bundeswahlgesetz (BWG) 36.§ alapján.

38 2013. évi XXXVI. törvény 266. § (2)

39 1/2013. (I.7.) AB határozat indokolásának [77]

amelyeket a levélszavazásnál elemeztem, mégis úgy gondolom, ez a megoldás még mindig megbízhatóbb, mint a meghatalmazott útján történő szavazatsomag-kézbesítés.

A postai szavazás során garantálni kell a szabad akarat kifejezését. Erre alkalmas lehet a személyi azonosítás. Ez lehetséges aláírási mintával, melynek leadása előzetesen kötelező, s a külső borítékban a szavazólapon ennek az aláírásnak is szerepelnie kell. Magában ezt a megoldást nem alkalmazzák, csak bizonyos kiegészítő elvekkel. Az Egyesült Királyságban a születési idő a további kritérium.⁴⁰

Lehetőségként működik a világban a tanúk alkalmazása, ahol a tanú azt tanúsítja, hogy a választópolgár a szavazólapot személyesen töltötte ki.⁴¹ Az azonosítási nyilatkozatok mellett és ellene is szól érv. Mellette szólhat, hogy a visszaélések száma csökkenthető, főleg akkor, ha egy adott helyről több szavazat érkezik be, mint például egy idősok otthonából. Valamint az is mellette szól, hogy több garanciális elem épül be az eljárásba, mint a tanú vagy az aláírás. Az azonosító nyilatkozat ellen szintén több érv szól, mint például az érvénytelen szavazatok megnövekedése, a titkosság elvének esetleges megsértése a tanúk által. A tanú igénybevétele esetén pedig nincs olyan adminisztratív eszköz, amely lehetővé tenné a tanú ellenőrzését. Erre azonban megoldást lehet találni, például úgy, hogy a tanú telefonszámát is rögzíteni kéri a nyilatkozaton, s így ellenőrizhetővé válna az, akár véletlenszerűen is. S az is problémás lehet,

40 Im. HALLÓK 2014, 124.

41 Mint Németországban (BWG 36. § (2) bekezdés).

hogy amennyiben szándékegység van a tanú és a választópolgár közt, akkor nem lehet semmit sem tenni. További garancia lehet az unus testis nullus testis elv értelmében, hogy két tanú jelenlétét írja elő a törvény. Azonban a tanúszerzés néhol nehézkes lehet, gondolok itt például arra, ha valaki egyedül utazott ki munka miatt egy magyarok által gyéren lakott országba. Ha az aláírási minta a plusz feltétel, akkor aláírási mintapéldányt kell beszerezni, amely bonyolult procedúrát eredményezhet.

Az azonosítási nyilatkozati rendszerhez szükséges a két borítékos megoldás alkalmazása, amelyet hazánk is alkalmaz. A belső borítékban található maga a szavazat, a külsőben pedig az azonosítási nyilatkozat, s ezzel a megoldással csökken a visszakérhetőség lehetősége is. Tehát a levélszavazás intézményét is ki kell terjeszteni a magyarországi lakóhellyel ugyan rendelkező, de a választás napján külföldön tartózkodó állampolgárokra is, ezáltal biztosítható az egyenlőség elvének érvényesülése. Így módosítani kellene a választási eljárásról szóló törvénynek a levélben szavazók névjegyzékéről szóló passzusait, hogy a személyi kör is regisztrálhassa magát a levélben szavazók névjegyzékébe, s így a levélben szavazók névjegyzékéből való törlés 267. § a) pontját is módosítani szükséges, s deklarálni kellene, hogy csak a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező egyének esetén áll fenn a lakóhelyszerzés szerinti kizárási ok, mivel ez a másik személyi kör vonatkozásában értelmezhetetlen lenne, hiszen ők eleve rendelkeznek hazai lakóhellyel. A szavazás napján Magyarországon tartózkodó állampolgárok esetén azonban vé-

leményem szerint nem szükséges a postai szavazási lehetőség megteremtése, ugyanis elég lehetőséget látok arra, hogy leadhassák szavazatukat.⁴² Az azonosítási nyilatkozat továbbfejlesztését tartanám előnyösnek, amelyhez szükséges lenne a választópolgár aláírása, a születési ideje, helye, személyazonosító igazolványának száma vagy a magyar állampolgárságát igazoló okiratának típusa és száma, valamint e mellett egy tanú igazolása, hogy a választópolgár személyesen írta alá a nyilatkozatot. A szavazatok leadásának időkorlátját kitolnám a magyarországi szavazási lehetőség végéig, tehát a magyarországi választás befejezéséig kellene lehetővé tenni, hogy postára adhassák a szavazataikat.⁴³

Ezen megoldási javaslatok bevezetésével úgy vélem, hogy a választási részvétel is növelhető lenne, és ezáltal megakadályozhatók lennének a sorban állások a külképviseletek előtt.⁴⁴

Zárszó

A szabályozás vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy hiába beszélhetünk egységes állampolgárságról, mégis háromféle

választójogot különböztethetünk meg, hiszen beszélhetünk a magyarországi lakóhellyel rendelkezők, az ezzel nem rendelkezők és a nemzetiségiak választójogáról. A tanulmányból kitűnik, hogy problémák merülnek fel a választási szabályozással kapcsolatban, diszkriminációs problémák mind a másodlagos állampolgárság vonatkozásában, mind a levélszavazás kérdéskörénél, amelyek (kellő garanciák hiányában) megkérdőjelezhetik a demokratikus legitimitációt. Tehát van olyan terület, ahol a magyarországi lakóhellyel rendelkező állampolgárok az elsők az egyenlők között, azonban van olyan megközelítés, mely szerint a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező állampolgárokat tekinthetjük „magasabb rendűnek” az állampolgárok csoportján belül. Ezen kivetnivaló szabályok orvoslására szerettem volna megoldási alternatívákat kínálni az írásomban. Véleményem szerint a szabályozás megváltoztatása lehetséges. Ezen szabályozás-módosítás ugyan már nem fog változtatni a 2014-es választási eredményeken, azonban az elkövetkező választásokra egy demokratikus jogállami választási rendszerre történő átalakítás mindenképpen szükséges.

A választások lebonyolítása és a szakmai viták során felmerült jogszabályi hézagok, pontatlan fogalmazások miatt szükséges és indokolt a megszerzett tapasztalatok alapján a nemzetközi normákhoz jobban igazodó rendszer kialakítása. Erre szerettem volna rámutatni dolgozatomban. A választási rendszer egyenlőségének rendezése a legfőbb szempont, amelyre megoldást kell találni, akár ezen megoldási alternatívák, akár egyéb megoldások által.

42 A választópolgár amennyiben nem a lakcíme szerinti településen, hanem más településen tartózkodik az országgyűlési választások napján, akkor átjelentkezési kérelmet nyújthat be. Amennyiben az átjelentkezési kérelem megfelel a jogszabályi feltételeknek, akkor a helyi választási iroda engedélyezi ezt. Illetve egyéb alternatívát jelent a mozgóurna választásának lehetőségét is.

43 Hasonló megoldással találkozunk a német BWG-ben is, ott a választás napján 18 óráig adhatók postára a szavazatok.

44 Többórás sorok az urnák előtt, http://fn.hir24.hu/itthon/2006/04/02/tobboras_sorok_urnak_elott/

Felhasznált irodalom:

- Berinsky, Adam J.-Burns, Nancy-Traugott, Michael W.: Who votes by mail?, http://www.vote.caltech.edu/sites/default/files/who_votes_by_mail.pdf
- Bodnár Eszter: A választójog alapjogi tartalma és korlátai, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014
- Hallók Tamás: A levélben szavazás az új szabályok tükrében, Miskolci Jogi Szemle, 2014/1.
- Jakab András: A külföldön élő magyar állampolgárok választójoga egyenlőségének kérdése a választási törvény koncepciójában <http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-38.pdf>
- László Róbert: A választójogi szabályozás átalakulása 2010-2014. http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_21_Laszlo.pdf
- Lemon, Kristina: Implementation of postal voting in Sweden, In: Zubor András Pál (szerk.): Korszerű szavazási technológiák, Nemzetközi áttekintés, Összefoglaló a 2007. november 14-15-én „Korszerű szavazási technológiák 2007. - Jelen és jövő” témakörben megrendezett nemzetközi konferenciáról, Budapest, 2008
- von Münch, Ingo: Artikel 38., Wahlen zum Bundestag, In: von Münch, Ingo-Kunig, Philip: Grundgesetz-Kommentar, C. H. Beck'sche Verlangsbuchhandlung, München, 1995
- Pozsár-Szentmiklós Zoltán: Alapjogok az új választójogi szabályozásban http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_16_Pozsar-Szentmiklosy.pdf
- Stein, Robert: After 60 Years of Preparation- Postal voting for Everyone. In: Zubor András Pál (szerk.): Korszerű szavazási technológiák, Nemzetközi áttekintés, Összefoglaló a 2007. november 14-15-én „Korszerű szavazási technológiák 2007. - Jelen és jövő” témakörben megrendezett nemzetközi konferenciáról, Budapest, 2008
- Szigetvári Viktor-Tordai Csaba: A határon túliak választójogáról http://hazaeshaladas.blog.hu/2011/07/05/a_hataron_tuliak_valasztojogarol
- Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányjogról, Osiris Kiadó, Budapest, 2009
- Elections in the 21st Century: from paper ballot to e-voting, <http://www.electoral-reform.org.uk/publications>
- http://www.mensura.ro/iras/a_hataron_tuli_magyarok_valasztojoga_a_venlencei_bizottsag_jelentesenek_tukreben
- http://www.valasztas.hu/hu/ogyv2014/853/853_0.html
- http://www.valasztas.hu/hu/ref2016/1144/1144_0_index.html
- http://fn.hir24.hu/itthon/2006/04/02/tobboras_sorok_urnak_elott/

CSÓK CINTIA

Debreceni Egyetem

Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Lektorálta: Dr. Gortka-Rákó Erzsébet

A BURNOUT VIZSGÁLATA A GYERMEKJÓLÉTI, GYERMEKVÉDELMI INTÉZMÉNYEK BEN DOLGOZÓ SZOCIÁLIS SZAKEMBEREK KÖRÉBEN

Problémafelvetés

A tanulmány témája a burnout vizsgálata a gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményekben dolgozó szociális szakemberek körében. A kutatások (Petróczi, 2002; Papp, 2002; Köteles, 2009) azt mutatják, hogy a munkahelyi kiégés egy jelen lévő probléma, különös tekintettel a humán szférában dolgozóakra. A szociális szakemberek emberekre irányuló, lelkiileg megterhelő munkát végeznek, ennek következtében fokozott veszélynek vannak kitéve a burnout szempontjából. A gyermekvédelem egy különösen érzékeny szegmense a humán szférának, hiszen a segítők napi kapcsolatban állnak nehéz sorsú gyermekekkel, akik segítségre, támogatásra szorulnak, ezáltal sokszor elkerülhetetlen, hogy érzelmileg erősebben bevonódjanak. Az adatok alapján nő a pályaelhagyók száma, az utánpótlás pedig egyre kevesebb: a Rubeus Egyesület országos kutatásában a megkérdezett gyermekjóléti szolgálatoktól 2014-ben összesen 298 fő távozott (volt olyan intézmény, ahonnan egyszerre 29 fő ment el), azonban csak 275 új szakembert

tudtak felvenni (Freisinger, Gyarmati, Rácz és Szombathelyi, 2015). A KSH (2015) adatai alapján a humán-egészségügyi, szociális ellátás területe 2,9%-al kiugró értéket mutat üres álláshelyek tekintetében, szemben a többi gazdasági ággal (nemzetgazdaság összesen: 1,8%).

Elméleti keretek

A burnout fogalmát 1974-ben Herbert J. Freudenberger pszichológus alkotta meg: „Ez a szindróma krónikus, emocionális megterhelések, stresszek nyomán fellépő fizikai, emocionális, mentális kimerülés állapota, mely a reménytelenség és inkompetencia érzésével, célok és ideálok elvesztésével jár, s melyet a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek” (idézi Fekete, 1991. 17. o.).

Azóta a kiégés értelmezésére több szerző tett kísérletet. A definíciók kategorizálásakor Kollár (2014) szerint az elméletek két nagy csoportja rajzolódik ki. Az egyik a személyközpontú megközelítés, melyben a kiégés individuális problémaként je-

lenik meg és az egyéni jellemzőkre helyeződik a hangsúly. Ide tartozik többek között Freudenberg és Richelson, Edelwich és Brodsky, továbbá Burisch meghatározása. Kollár (2014) szerint az elméletalkotók másik nagy csoportja a szervezetet helyezi középpontba, ezek között említendő Cherniss, Aronson, Pines és Kafry, továbbá Maslach és Jackson értelmezése.

Kollár (2014) felosztásával szemben Schaufeli, Maslach és Marek a kiégés-elméletek négy csoportját különítette el:

1. Individuális megközelítések a kiégett egyén tulajdonságaira, szimptomáira helyezik a hangsúlyt.
2. Interperszonális megközelítések szerint a személyközi kapcsolatokon van a hangsúly, ilyen a segítő-kliens, kolléga-kolléga, alkalmazott-felettes közötti viszony.
3. Szervezeti megközelítésekben a burnout nem individuális probléma, az intézmény szervezeti struktúrája befolyásolja a kiégés kialakulását (jutalmazás, szociális támogatás, kommunikáció, auto-

nómia, kontroll).

4. Társadalmi megközelítésekben a burnout szociológiai hátterére helyezik a hangsúlyt. (idézi Bordás, 2010)

A fenti leírások alapján láthatjuk, hogy a burnout egy összetett jelenség, ami többféleképpen értelmezhető. A legtöbb kutató azonban egyetért abban, hogy az egyén emocionálisan, testileg, illetve pszichésen is a krónikus kimerülés állapotába kerül és konvencionális módon ezzel nem képes megküzdeni (Kovács, 2006).

A kutatás módszertana

A kutatás célja a debreceni gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményekben dolgozó szociális szakemberek vizsgálata a következő szempontok alapján:

1. kiégéssel való érintettség, pszichés és szomatikus tünetek, közérzet;
2. a szakemberekre ható stresszorok;
3. pályaelhagyás gondolata, pályán maradás okai, fluktuáció okai, továbbá a pályaelhagyás gondolata és a kiégés közötti kapcsolat.

Az összehasonlító vizsgálat keretében feltártuk, hogy milyen különbségek vannak a gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi szakellátás területén dolgozók között a következők tekintetében: demográfiai jellemzők, kiégés, tünetek, közérzet, stresszorok és a pályaelhagyás gondolata.

A keresztmetszeti vizsgálat 2016 nyarán debreceni gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményekben

zajlott, ahová – előzetes telefonos egyeztetést követően – személyesen vittem el a papír alapú, önkitöltős kérdőíveket. Az intézmények vezetőivel való konzultáció során ismerttettem kutatásunk célját, közösen átnéztük a kérdőíveket és megbeszéltük az esetlegesen felmerülő kérdéseket. A vezetőkkel megegyeztünk, hogy ők osztják szét a vizsgálati anyagot a szociális szakemberek (szociálpedagógusok, szociális munkások, szociálpolitikusok, középfokú szociális végzettségűek) között. Összesen 140 darab kérdőívet osztottunk ki, melyből 116 darabot kaptunk vissza. Az értékelésből kihagytuk azokat a kérdőíveket, amelyek hiányosan voltak kitöltve, így végül 100 kérdőív került feldolgozásra: 50 darab a gyermekjóléti alapellátás területéről és 50 darab a gyermekvédelmi szakellátás területéről (1. és 2. táblázat).

A kutatásban résztvevő intézmények:

- Debrecen Megyei Jogú Város Család- és Gyermekjóléti Központja. Továbbá az intézmény közös igazgatású, önálló szervezeti egységei: család- és gyermekjóléti

szolgálatok.

- Debrecen Megyei Jogú Város Gyermekvédelmi Intézménye Gyermek Átmeneti Otthona
- Debrecen Megyei Jogú Város Gyermekvédelmi Intézménye Családok Átmeneti Otthona
- „Szivárvány” Családok Átmeneti Otthona
- Hajdú-Bihar Megyei Gyermekvédelmi Igazgatóság és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat
- Hajdú-Bihar Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Befogadó Otthon
- Benita Nevelőszülői Hálózat
- Debreceni és Nyírségi Görögkatolikus Gyermekvédelmi Központ debreceni lakásotthonai

A kutatás eszköze:

Petróczi Erzsébet és a Csongrád Megyei ÁNTSZ Egészségnevelési Osztálya által összeállított kérdőívet – Kérdőív a humán szakmákban dolgozók közérzetének vizsgálatára (szociális szféra) – használtuk fel, amit lerövidítettünk és kissé átalakítottunk:

A kérdőív első felében részben de-

1. táblázat A gyermekjóléti alapellátás területén felvett kérdőívek megoszlása

Munkahely típusa	A feldolgozott kérdőívek mennyisége (db)
család- és gyermekjóléti központ	13
család- és gyermekjóléti szolgálat	23
gyermekek átmeneti otthona	5
családok átmeneti otthona	9
Összesen	50

Saját szerkesztés

2. táblázat A gyermekvédelmi szakellátás területén felvett kérdőívek megoszlása

Munkahely típusa	A feldolgozott kérdőívek mennyisége (db)
területi gyermekvédelmi szakszolgálat	24
nevelőszülői hálózat	3
gyermekotthon, lakásotthon	23
Összesen	50

Saját szerkesztés

mográfiai kérdések, részben pedig a munkakörülményekre vonatkozó kérdések szerepeltek: neme, életkora, családi állapota, gyermekek száma, iskolai végzettsége, hány éve dolgozik a segítő szakmában, hány éve dolgozik a jelenlegi munkahelyén, hányadik munkahelyén dolgozik jelenleg, heti hány órát foglalkozik a kliensekkel, nettó jövedelem, végez-e egyéb munkát (heti hány órában, milyen jellegűt) és a munkahely típusa. Ezután a pályaelhagyással kapcsolatos kérdések következtek: foglalkoztatja-e a pályaelhagyás gondolata (hány éve volt a pályán, amikor először gondolt rá), mi tartotta vissza a pályaelhagyástól, illetve a kollégák pályaelhagyásának okai. A továbbiakban a válaszadó egy négyfokú skálán értékelhette, hogy a felsorolt 15 tényező mennyiben jelent számára stresszt, majd a pszichés és szomatikus helyzetére vonatkozó 20 állítás következett.

A kutatás eszközeként használtuk továbbá Pines, Aronson, Kafry által kidolgozott burnout kérdőívet. A kérdőív 21 állítást tartalmaz, amit egy 7 fokozatú Likert-skálán értékelhet a kitöltő. Az értékelési útmutató alapján kiégettségi index számolható, ezáltal az egyén az alábbi kategóriák valamelyikébe sorolható be: normál, életuntság/kiégés vagy az akut krízis fázisa.

A kérdőívek értékelését az SPSS Statistics 17.0 programmal végeztük el, az alábbi statisztikai módszereket alkalmazva: százalékszámítás, átlagszámítás, varianciaanalízis és keresztábra elemzés (khí-négyzet statisztika).

A minta szociodemográfiai jellemzői
A megkérdezettek között 87 nő és 13 férfi található, ami jól mutatja a nők magas arányát ezen a pályán. A

legfiatalabb kitöltő 25 éves, a legidősebb 62 éves, az átlagéletkor 42,4. A szociális szakemberek 61%-a házas, 18%-uk élettársi- vagy partnerkapcsolatban él, 11%-uk egyedülálló, 6%-uk elvált, 4%-uk pedig özvegy. A minta 74%-ának van gyermeke: 22%-uknak egy, 37%-uknak kettő, 15%-uknak pedig három vagy több. A megkérdezettek 88%-a rendelkezik diplomával (ebből 62% főiskolai, 26% egyetemi szintű), 12%-nak középfokú végzettsége van.

A szakemberek átlagosan 12,4 éve dolgoznak segítőként, átlagban a harmadik munkahelyükön és átlag 7,6 éve a jelenlegi álláshelyükön.

Összehasonlítottuk a két ellátási területen dolgozók demográfiai jellemzőit: a gyermekjóléti alapellátás területén a szociális szakemberek átlag 11,5 éve dolgoznak a segítő szakmában, átlag 7,1 éve a jelenlegi munkahelyükön és átlagban a harmadik álláshelyükön. Ezzel szemben a gyermekvédelmi szakellátásban a megkérdezettek 13,4 éve dolgoznak a segítő szakmában, átlag 8,9 éve a jelenlegi munkahelyükön és átlagban a negyedik álláshelyükön. Az alapellátásban dolgozók átlagéletkora 40 év, a szakellátásban dolgozóké 45. Ezen életszakaszra (40. és 50. év között) jellemző az úgynevezett életközépi krízis, amikor az egyén újraértékeli önmagát és a karrierjét. Ezen krízisben lévő egyének a kiégéshez hasonló tüneteket élhetnek át

(Petróczi, 2007). Éppen ezért érdemes figyelembe vennünk, hogy a vizsgálat szempontjából befolyásoló tényező lehet a szakemberek életkora. Releváns szempont lehet továbbá a családi állapot és a gyermekek száma. Az alapellátás

területén a szakemberek 86%-a él házasságban vagy kapcsolatban és 70%-uknak van gyermeke, a szakellátás területén pedig a megkérdezettek

72%-a él házasságban vagy kapcsolatban és 78%-uknak van gyermeke. Takács (2006) szerint házasságban vagy tartós kapcsolatban élőknek lényegesen kisebb az esélyük a kiégésre. Ugyanakkor nők esetében a család és a munkahely összeegyeztetése sokszor nagyon megterhelő lehet (Petróczi, 2007). Iskolai végzettség tekintetében az alapellátás területén a megkérdezettek 90%-a rendelkezik diplomával, míg a szakellátás területén kicsivel kevesebb, 86%.

A kapott válaszok alapján megállapítható, hogy a gyermekjóléti alapellátásban dolgozók átlagosan rövidebb ideje dolgoznak munkahelyükön, a segítő szakmában, mint a szakellátásban dolgozók. Átlagéletkorukat tekintve öt évvel fiatalabbak, mint a szakellátás dolgozói. Az eddigi életútjukat tekintve az álláshelyek száma kevesebb az alapellátásban dolgozók körében, mint a szakellátásban dolgozóké.

Eredmények

Első lépésként Pines, Aronson, Kafry burnout kérdőíve alapján kiégettségi indexet számoltunk, ezáltal a szakembereket a következő kategóriákba soroltuk: nem kiégettek, kiégettek, krízisben lévő. A 3. táblázatból kiderül, hogy amíg az alapellátás területén dolgozók 30%-a kiégett, ebből 8% krízisben lévő, addig a szakellátás területén a szakemberek 40%-a tekinthető kiégettnak és ebből 14%-uk sorolható

az akut krízis fázisába. Tehát Pines, Aronson, Kafry burnout kérdőíve alapján a gyermekjóléti alapellátás területén a válaszadók 30%-a mutatja a kiégés valamely fokát, míg a gyermekvédelmi szakellátás területén 40%. Az egész mintát tekintve elmondható, hogy vizsgálatunkban a gyermekjólét, gyermekvédelem területén dolgozó szociális szakemberek 35%-a kiégett, ebből 11% krízisben lévő.

miatti aggódás (2,40), az emésztési zavarok (1,64) és a gyakori gyomorfájás (1,62) értékei lettek magasabbak a szakellátáshoz képest. Az alapellátás területén tehát egyértelműen a jövő miatti aggódás érte el a legmagasabb értéket (2,40), valamint a szakellátás területén is ez a legjellemzőbb tünet az állandó fáradtságérzés (2,20) mellett. Az, hogy a szakellátásban dolgozók körében jellemzőbb a fáradtságérzet,

magában foglal egyfajta tagadást és életbe lépnek a tudattalan elhárító mechanizmusok.

Bizonyos állítások a pozitív állapotra vonatkoztak, ezeket a következőkben foglaljuk össze:

A gyermekjóléti alapellátás területén dolgozók 54%-ra jellemző az elégedettség érzés, 22%-ára nem túlságosan, 24%-ára pedig egyáltalán nem. A válaszadók 26%-a értékelte rossznak az egészségi állapotát. A megkérdezettek 38%-ára egyáltalán nem vagy nem túlságosan jellemző a remek figyelmi koncentráció. Továbbá az alapellátásban dolgozó szociális szakemberek 42%-a jórészt igen, 30%-a pedig nagymértékben biztos abban, hogy a problémái a jövőben megoldódnak.

Ezzel szemben a gyermekvédelmi szakellátás területén dolgozók 54%-ra jellemző az elégedettség érzés, 38%-ára nem túlságosan, 8%-ára pedig egyáltalán nem. A válaszadók 38%-a értékelte rossznak az egészségi állapotát. A megkérdezettek 42%-ára egyáltalán nem vagy nem túlságosan jellemző a remek figyelmi koncentráció. Továbbá a szakellátásban dolgozó szociális szakemberek 48%-a jórészt igen, 22%-a pedig nagymértékben biztos abban, hogy a problémái a jövőben megoldódnak.

Érdemes figyelembe vennünk, hogy az elégedettség érzést mindkét ellátási területen csupán a szakemberek 54%-a értékelte jórészt vagy nagymértékben megfelelőnek. Tehát a szakemberek 46%-ára jellemző az elégedetlenségérzés. Hasonló eredményt kapott Köteles (2009), akinek vizsgálatában a szociális és

3. táblázat A burnout jelensége a gyermekjóléti, gyermekvédelem területén (százalékban megadva, N=100)

	Nem kiégették	Kiégették	Krízisben lévőek	Kiégették + Krízisben lévőek
Alapellátás (N=50)	70%	22%	8%	30%
Szakellátás (N=50)	60%	26%	14%	40%
Összesen (N=100)	65%	24%	11%	35%

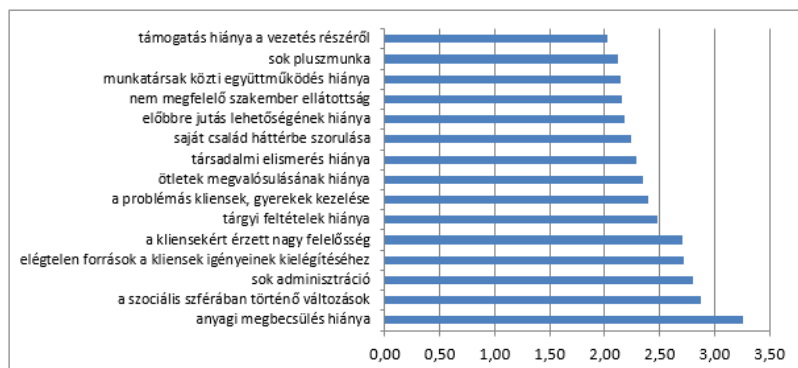
Saját szerkesztés

Az eredmények egyértelműen mutatják, hogy a kiégés a gyermekvédelmi szakellátás területén dolgozók körében magasabb százalékban fordul elő, mint a gyermekjóléti alapellátásban dolgozóknál. Ezt támasztja alá, hogy a szakellátás területén 13 tünet átlagértéke lett magasabb az alapellátáshoz képest. Ezek a következők: állandó fáradtságérzés (2,20), tehetetlenségérzés (2,04), szétszórtság (1,90), folytonos kudarcérzés (1,88), kilátástalanság (1,88), a nehézségekkel való megküzdés képtelensége (1,72), rossz közérzet (1,70), különböző fájdalmak érzése (1,68), boldogtalanságérzés (1,64), a problémák megoldására való képesség hiánya (1,64), álmatlanság (1,60), állandó döntésképtelenség (1,48), étvágytalanság (1,22). Az alapellátás területén csupán a jövő

véleményünk szerint összefüggésbe hozható azzal, hogy amíg az alapellátás területén a válaszadók 14%-a vállalt mellékállást, addig a szakellátás területén 24%, átlagosan heti 10 órában. Ez egyrészt túlterheltséget eredményezhet, másrészt Petróczi (2002) szerint ez a hajszoltság előbb pszichés, majd testi tünetekben is megmutatkozik. Fontos azonban kiemelnünk, hogy a szimptomák alacsony átlagértékeket mutatnak. Ebből következtethetünk arra, hogy a felsorolt tünetek valóban nem túlságosan jellemzőek, ritkán jelentkeznek és gyors lefolyásúak. Bergner (2015) szerint az első fázisban ritka a kiégés tüneti megjelenése és az egyén többnyire még nagyon jól érzi magát. A másik lehetőség a tagadás, Petróczi (2007) szerint a kiégés a kezdeti fázisban szinte mindig

gyermekvédelmi intézményekben dolgozó szociális szakemberek szinte felére jellemző volt az elégedetlenségérzés.

Az elégedetlenség és a kiegészítés lehetséges okait a következőkben – a munkahelyi stresszor tényezők feltárásával – mutatjuk be.

1. ábra A gyermekjólét, gyermekvédelem területén ható stresszor tényezők (átlagértékben megadva, négyfokozatú skálával mérve, N=100)

Az 1. ábrán látható eredmények átlagértékeit tekintve megállapítható, hogy a gyermekjólét, gyermekvédelem területén dolgozó szociális szakemberek körében a legnagyobb stresszt az anyagi megbecsülés hiánya okozza (3,26), ezt követi a szociális szférában történő változások (2,87) és a sok adminisztráció (2,80). Láthatjuk, hogy a rendszerben történt változásokat a szakemberek jelentős része stresszként élte meg, ugyanakkor igény lenne más jellegű átalakításokra, mint a dolgozói béremelés, intézményi finanszírozás emelése (ebből fakad mind a forráshiány, mind a tárgyi feltételek problematikája), adminisztrációs terhek csökkentése. Utolsó helyen áll a támogatás hiánya a vezetés részéről (2,02), ami jó vezetési stílust feltételez, és nagymértékben hozzájárul a szervezeti kultúrához. A kellemes munkahelyi

léghőrt erősíti, hogy a munkatársak közti együttműködés hiánya (2,15) is alacsony átlagértéket kapott. Ezzel szemben Petróczi (2002) vizsgálatában a szociális szférában dolgozó szakemberek stresszforrásainak jelentős része a vezetéshez és a munkatársakhoz kapcsolódott.

Az egyszempontos varianciaanalízis módszerével teszteltük, hogy a két ellátási terület stresszor tényezői között kimutatható-e szignifikáns különbség. Stresszor tényezők tekintetében a következők átlagértéke szignifikánsan magasabb ($p < 0,05$) az alapellátás területén: anyagi megbecsülés hiánya (3,46), szociális szférában történő változások (3,10), sok adminisztráció (3,10) és elégtelen források a kliensek igényeinek kielégítéséhez (2,94). Az anyagiakra magyarázatul szolgál, ha megnézzük a válaszadók átlagos nettó munkahelyi jövedelmét: az alapellátás területén 127.762 Ft, a szakellátás területén 162.756 Ft. A jelentős jövedelmkülönbség oka, hogy a vizsgálatban résztvevő egyik szakellátási intézmény szociálpedagógusai a pedagógus bértábla szerint kapják a fizetésüket, és ez jelentős jövedelmkülönbséget eredményez

a javukra. Nem meglepő, hogy az alapellátás területén magasabb értéket képvisel a „szociális szférában történő változások”, hiszen 2016. január elsejétől jelentős változások történtek ezen a területen: az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról módosítása értelmében – a családsegítés és a gyermekjóléti szolgáltatás összevonásával – települési szinten létrejöttek a család- és gyermekjóléti szolgálatok, járási szinten pedig a család- és gyermekjóléti központok. Az alapellátás területén továbbá szignifikánsan magasabb értéket mutat még a sok adminisztráció és a forráshiány. A gyermekjóléti szolgálatok szakemberei már korábban is jelezték az adminisztratív terhek csökkentésére, a „macis lapok” átalakítására való igényt (Freisinger és mtsai, 2015). A forráshiány pedig az intézmények anyagi helyzetével hozható összefüggésbe (Petróczi, 2002).

A szakellátás területén szignifikánsan magasabb ($p < 0,05$) értéket mutat a tárgyi feltételek hiánya (2,68), az ötletek megvalósulásának hiánya (2,56), a nem megfelelő szakember ellátottság (2,44) és a munkatársak közti együttműködés hiánya (2,36). Tehát ha megnézzük, a szakellátás területén szignifikánsan magasabb az átlagértéke a szervezeti kollektívával kapcsolatos stresszoroknak, mint a munkatársak közti együttműködés hiánya és az ötletek megvalósulásának hiánya. A tárgyi feltételek hiánya – csak úgy, mint a forráshiány – az intézmények anyagi helyzetén múlik (Petróczi, 2002). A nem megfelelő szakember ellátottság összefüggésbe hozható a magas fluktuációval, bár saját kutatásunktól eltérően Rácz (2005) úgy találta, hogy a gyermekotthonok, lakásott-

honok dolgozói a problémát inkább a külső szakemberek (pszichológus, gyógypedagógus) hiányában látták. A kapott eredményeink alapján megállapítható, hogy a legnagyobb munkahelyi stresszt az anyagi megbecsülés hiánya okozza. Saját eredményeinkhez hasonlóan Petróczi Erzsébet 1998-2000-ben végzett kutatásában azt találta, hogy a szociális szférában dolgozó szakemberek 84%-a jelölte stresszornak az alacsony fizetést (Petróczi, 2002). Szintén hasonló eredményt fogalmazott meg a Rubeus Egyesület 2015-ös vizsgálatában, ahol a gyermekjóléti szolgálatoknál dolgozók 95%-a jelezte, hogy elégedetlen a fizetésével (Freisinger és mtsai 2015). Az elégedetlenség érthető, ha megnézzük a KSH (2016) adatait: 2016. január-augusztusban a humán-egészségügyi, szociális ellátás területén volt a legalacsonyabb a bruttó átlagkereset 149.600 forinttal (nemzetgazdasági szinten 257.900 forint).

A 2. ábra adatai igazolják – a fentebb ismertetett eredményekhez kapcsolódóan –, hogy a szociális szakemberek 88%-a ismer olyan kollégát, aki elhagyta a segítő szakmát: a fluktuáció elsődleges oka az

anyagiak (60%), ezt követi az anyagilag kedvezőbb állásajánlat (46%).

Petróczi és munkatársai vizsgálatában a pályaelhagyás elsődleges okaként szintén az anyagiak (55%) szerepelt, ezt követte az anyagilag kedvezőbb állásajánlat (42%) (Petróczi, 2002). A Rubeus Egyesület vizsgálatában pedig ugyancsak az alacsony fizetés szerepelt az első helyen (Freisinger és mtsai, 2015). Mindezek után arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a gyermekjólét, gyermekvédelem területén dolgozó szociális szakemberek hány százaléka gondolt már a segítő pálya elhagyására. A megkérdezettek 55%-a nem gondolt még a szakma elhagyására, 5%-uk pedig régebben. A válaszadók 30%-a alkalmanként/néha, 10% jelenleg is gondolkodik rajta. Tehát láthatjuk, hogy a szakemberek majdnem fele (45%) gondolt már arra, hogy elhagyja a segítő pályát. A minta egészét tekintve elmondható, hogy a szakemberek átlag 7,6 éve voltak a szakmában, amikor először gondoltak pályamódosításra.

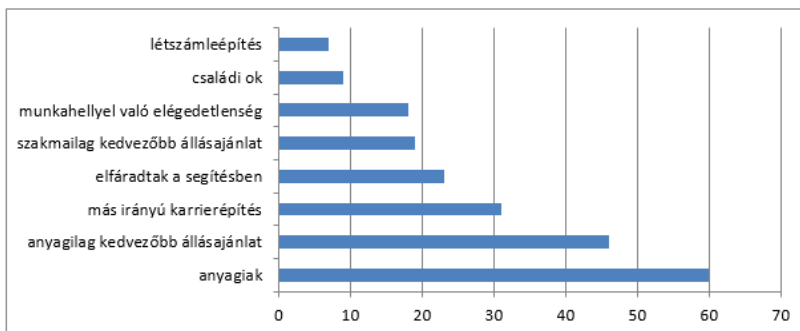
Összehasonlítottuk a két ellátási területet és szinte azonos eredmények születtek a pályaelhagyás vonatkozásában: az alapellátásban

dolgozók 54%-a nem, 6% pedig régebben gondolt a pályaelhagyásra. Ezzel szinte megegyezően a szakellátásban dolgozók 56%-át még nem, 4%-ot pedig régebben foglalkoztatott. Mindkét területen 30-30% alkalmanként/néha, további 10-10% jelenleg is gondolkodik rajta. Az alapellátás területén átlag 7,3 éve, a szakellátás területén pedig átlag 8,0 éve voltak a szakemberek pályán, amikor először gondoltak pályamódosításra.

A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy jelentős a száma azoknak, akik gondoltak már a szakma elhagyására (45%). Gál (2013) tanulmányában a szociális és gyermekvédelmi ágazatban dolgozók marginális helyzetére és a megélhetési pályaelhagyás jelenségére hívja fel a figyelmet. A megélhetési pályaelhagyás jelenségét a vizsgálatunk is alátámasztja, hiszen a már ismertetett fluktuációs okok között is magasan az anyagiak állt az első helyen.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy mi tartja azokat a szakembereket a pályán, akik már gondolkodtak a szakma elhagyásán. A kapott válaszokat a következők mentén kategorizáltuk:

- Hivatástudat („A munkám a hivatásom”. „Szeretek emberekkel, segítőként dolgozni.” „Szeretem a munkámat.” „A megszállottság, elhivatottság, segíteni akarás.” „A nehézségek ellenére szeretem a segítő munkát.” „Szeretek emberekkel foglalkozni és a lehetőségeimhez mérten segíteni rajtuk.” „Szeretem a gyerekeket és a munkámat.” „Szeretem a munkámat, csak a jövedelem növekedése miatt gondoltam változtatásra.”

2. ábra Kollégák pályaelhagyás okai (több válasz is lehetséges, százalékban megadva, N=88)

„Az egyéni foglalkozás a gyerekekkel.” „Motiváltság, segítő tevékenység.”)

- Lehetőségek hiánya („Munkalehetőség hiánya.” „Nem értek más-hoz.” „Nincs lehetőség elhelyezkedni középfokú végzettséggel.” „A korom miatt már nem igen találnék több munkahelyet.” „Jobb lehetőség hiánya.” „Nehéz másik munkahelyet találni és valamiből élni kell.”)

- Anyagiak („A hónapról-hónap-ra való élet és a nyakamban lévő hitelek törlesztése.” „A családom megélhetésének a biztosítása.” „Fizetés nélküli időszak.”)

- Beletörődés („Elfogadás.” „Dolgozni kell valahol, ezt tanultam.” „Megszoktam.” „Máshol se jobb.”)

- A változtatástól való félelem („A biztonság érzete.” „A változás és az azzal járó bizonytalanság.”)

- Jó munkahelyi kollektíva („Empatikus, támogató munkahelyi légkör.” „Kollégák közti jó hangulat, segítő szakmai támogatás és emberi odafigyelés.”)

- Családbarát munkahely („Összeegyeztethető a gyermekneveléssel.” „Családbarát munkaidő.” „Kötetlen munkaidő.”)

- Egyéb („Bízok a változásban.” „Nagyon változatos munkavégzés.” „Folyamatos tréning és egyéni, szakmai önismeret fejlesztés.”)

Láthatjuk, hogy nagyon változatos válaszokat adtak a megkérdezettek. Többségében a szakma szeretete és a nagyfokú segíteni akarás tartja a szociális szakembereket a gyermekjólét, gyermekvédelem területén. Többen írták a jó munkahelyi kollektívát és a családbarát munkahelyet, ami nem meglepő, hiszen a stresszorok értékelésénél is kedvező eredmény született e tekintetben. Ugyanakkor jellemző a lehetőségek

hiánya és a keresetnélküli időszakról való félelem.

Végül keresztáblával megvizsgáltuk a pályaelhagyás gondolata és a kiégés közötti kapcsolatot. A khí-négyzet próba szignifikancia szintje ($p < 0,05$, sig.: 0,018) alapján van kapcsolat a két változó között, tehát akiknél megjelent a pályaelhagyás gondolata, kiégettebbek, mint azok, akik még nem gondoltak rá. Az eredményünket alátámasztja Maslach és munkatársai állítása, akik szerint a kiégés a munkahely elhagyásának vágyával hozható összefüggésbe (idézi Lloyd, King és Chenoweth, 2002). Pető (1998) szintén figyelmeztető jelnek tartja a pályamódosítás gondolatát.

Konklúzió

Gál (2013) prognózisa szerint a szociális szakemberek marginális helyzete a gyermekjólét, gyermekvédelem hanyatlásához, „kiüresedéséhez” vezethet, ami pedig az egész társadalomra nézve negatív hatással lenne. Véleményünk szerint ennek megelőzése érdekében – az egyéni felelősség és a szervezet mentálhigiénés szemlélete mellett – kormányzati intézkedésekre is szükség van, legsürgetőbbek a dolgozói béremeléseket és az élet-pályamodell bevezetését tartjuk. Az elhivatott, elégedett és megbecsült szakemberek azok, akik hozzájárulhatnak a szakma felvirágzásához.

Irodalom

1. Bergner, T. (2015): Burnout – A kiégés megelőzése 12 lépésben. Z-Press Kiadó, Miskolc.
2. Bordás Andrea (2010): A kiégés-szindróma a külföldi és a hazai szakirodalomban. *Educatio*, 19. 4. sz. 666-672.
3. Fekete Sándor (1991): Segítő foglalkozások kockázatai – Helfer szindróma és Burnout jelenség. *Psychiatria Hungarica*, 6. 1. sz. 17-29.
4. Freisinger Balázs, Gyarmati Andrea, Rácz Andrea és Szombathelyi Szilvia (2015): Gyermekjóléti szolgálatok feladatellátásának értékelő elemzése. In: Rácz Andrea (szerk.): A gyermekjóléti szolgálatok feladatellátásának értékelő elemzése országos szinten. Rubeus Egyesület, Budapest. 45-141.
5. Gál Antal (2013): Gyermekvédelmi tükör 2013: Diplomás családgondozók tömege a létminimum alatt. Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete, Budapest. <http://www.mogyesz.hu/files/Gyermekv%C3%A9delmi%20t%C3%BCK%C3%B6r%202013.pdf> (utolsó letöltés: 2016. 09. 14.)
6. Kollár Csaba (2014): A munkahelyi kiégés (burnout szindróma) elméleti megközelítése, kutatási irányai és közgazdaságtudományi aspektusa. *Fluentum*, 1. 3. sz. 1-19.
7. Kovács Mariann (2006): A kiégés jelensége a kutatási eredmények tükrében. *Lege Artis Medicinae*, 16. 11. sz. 981-987.
8. Köteles Erika (2009): A kiégés jelensége a szociális szakemberek körében, a prevenció és az intervenció lehetőségei. *Segítő Szó*, 4. 2-3. sz. 27-41.
9. KSH (2015): Üres álláshelyek megoszlása és aránya összevont foglalkozási főcsoportok szerint. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qli055e.html?down=477 (utolsó letöltés: 2016. 10. 30.)
10. KSH (2016): Gyorstájékoztató. Keresetek, 2016. január-augusztus. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1608.html> (utolsó letöltés: 2016. 11. 09.)
11. Lloyd, C., King, R. és Chenoweth, L. (2002): Social work, stress and burnout: A review. *Journal of Mental Health*, 11. 3. sz. 255-265.
12. Papp Ákos (2002): A burnout veszélyei, kezelésének és megelőzésének lehetőségei segítő foglalkozásúaknál. Százlátó üveg Alapítvány, Budapest. <http://www.szaszlatouveg.hu/szakmai-anyagok/31> (utolsó letöltés: 2016. 07. 10.)
13. Pető Csilla (1998): És ki segít a segítőnek? Gyermekkel és fiatalokkal foglalkozó szakemberek mentálhigiénéje – a „kiégés” veszélye és megelőzésének lehetőségei. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 7. 3. sz. 40-45.
14. Petróczi Erzsébet (2002): A humán szférában előforduló stresszor tényezők és a munkahelyi kiégés. Egyetemi doktori (PhD) értekezés. Debreceeni Egyetem, Debrecen.
15. Petróczi Erzsébet (2007): Amit a hallgatóknak tudni illik: a kiégésről. SZTE JGYPK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
16. Rácz Andrea (2005): Gyermekotthonokban dolgozók véleménye a szakmai munka tartalmáról. *Kapocs*, 4. 6. sz. 54-64.
17. Takács Ildikó (2006): A munkahelyi stressz és a kiégés. In: Juhász Márta és Takács Ildikó (szerk.): *Pszichológia*. Typotex Kiadó, Budapest. 101-111.

Felhasznált jogszabály:

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

DOROGI DÓRA ANIKÓ

Debreceni Egyetem
Gazdaságtudományi Kar

A HAJTATOTT PARADICSOMTERMESZTÉS GAZDASÁGI ELEMZÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HAJTATÓBERENDEZÉSEK TÍPUSÁRA

Bevezetés

Magyarország mezőgazdaságát tekintve a harmadik legmeghatározóbb szektor a termelési érték alapján a zöldség-gyümölcstermesztés. A kertészeti ágazatok bár területi mennyiségüket tekintve nem bírnak jelentős befolyással, ám ezzel szemben jelentős hozzáadott értéket képviselnek és állítanak elő egy-egy területen. (CZERVÁN, 2014) Az előzetes adatok szerint a mezőgazdaság a bruttó hazai termék (GDP) termeléséhez 3,0%-os aránnyal járult hozzá 2015-ben. A hazai bruttó hozzáadott értékből 3,6%-ot adott az agrárium, a beruházásokban 4,2%, a foglalkoztatásban 4,8% volt aránya. (AKI, 2016)

A mezőgazdaság teljes bruttó kibocsátás a 2015. évben a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2 454 milliárd forint volt, amely közel azonos az előző évi összeggel. A 2 454 milliárd forint több, mint felét (58%) a növényi termékek tették ki, 35 és 7 százalékkal képviseltették magukat az állati termékek, illetve a mezőgazdasági szolgáltatások. A növényi termékeken belül hozzáve-

tőleg 10%-kal járult hozzá a kertészeti termékek értéke a mezőgazdaság teljes bruttó kibocsátásához. A zöldségfélék termésmennyisége az előző évet alapul véve, megközelítőleg 3,5%-kal emelkedett, amely egy 1,6 millió tonnás össztermésmennyiséget jelentett a tavalyi évben. (AKI, 2016) A zöldségtermő terület 75-80 ezer hektár között stagnál egy évtizede, a termés pedig 1,5 millió tonna körül ingadozik (KICSKA – APÁTI, 2015).

Ma Magyarországon is számos nagyobb, hajtattott zöldségtermesztéssel foglalkozó vállalkozás beruházásokat végzett, mind üvegház építés mind pedig magas légterű fóliablokk telepítése terén. Megépült hazánkban az első és jelenleg egyetlen üvegház diffúzüveggel, ami jelenleg a legkorszerűbb technológia.

Ahhoz, hogy megfelelő gazdasági döntés hozzunk egy kiemelten tökeigényes termesztőberendezés beruházására vonatkozóan, ismerünk kell az adott műszaki-technológiai körülmények között a hajtattott paradicsomtermesztés költség- és

jövedelemviszonyait, valamint pontos képet kell kapnunk arról, hogy az adott jövedelmek mellett egy meghatározott beruházásigénnyel bíró termesztőberendezés mikor és milyen gazdaságossági mutatók mellett térül meg.

Szakirodalmi áttekintés

Magyarországon a kertészeti ágazat technológiai színvonala az európai országokhoz viszonyítva elmaradottnak tekinthető. A zöldségtermesztésben a hajtattással termesztett növények azok, amelyek a legnagyobb jövedelmet érik el egy-egy területre vetítve.

A második legnagyobb területen termesztett hajtattott zöldségféle a paradicsom. Hazánkban is elengedhetetlen a technológiai újítások és fejlesztések bevezetése. Már jelenleg is az étkezési paradicsom gömb és fürtös paradicsom termesztése kizárólag hajtattott körülmények között zajlik. A FRUITVEB 2015-ös adatai szerint a hajtattott paradicsom termőterülete elmarad a 400 hektártól, amelyben hozzávetőleg 125 ezer tonna, étkezési

minőségű paradicsomot állítottak elő. Ez nagyságrendileg 30 kg/m² átlaghozamot jelent, de természetesen a fejlettebb technológiákban a fajlagos hozam 40 kg/m² felett is lehetséges.

Alapvetően szaktudásban nincs jelentős lemaradásunk a főbb versenytársakhoz képest (mert a hazai vállalkozások nagy része is külföldi szaktanácsadót alkalmaz), és a rendelkezésünkre állnak azok a környezeti feltételek is, amelyek lehetővé teszik a versenyképes zöldségtermesztést, ennek ellenére a rendelkezésre álló terület folyamatosan csökken.

A '90-es éveket megelőzően is jelentős szerepe volt a zöldségtermesztésnek hazánkban. Az akkoriban előállított mennyiség mintegy 2,0-2,5 millió tonnát jelentett. A technológiai színvonal nem volt megfelelő, a termelés mennyisége vált hangsulyossá. Ennek ellenére megfelelően szakképzett emberek segítették a termékek előállítását, ám a technológia elmaradottsága miatt a minőség mégsem volt megfelelő. Az akkoriban állami kézben összpontosuló vállalatoknak köszönhetően a piac biztosítva volt (MÁRTONFFY, 2007). A kertészetben belül a zöldségtermesztés a legmeghatározóbb. A termőterületek az elmúlt években folyamatosan csökkenő tendenciát mutatnak, mind európai mind pedig magyarországi viszonylatban. A területi csökkenéssel azonban nem feltétlenül áll szoros összefüggésben a termőterületekről betakarított termékek mennyisége. A hajtattott zöldségtermesztési ágazatban jelentős potenciál rejlik. Az egyik leggyorsabban fejlődő és fejlesztendő ágazatról van szó. (KSH, 2015)

A paradicsomhajtató területben 2010 óta stagnáló vagy enyhén csökkenő tendencia figyelhető meg, ám a termésmennyiségek nem csökkenek jelentős mértékben. A 2016. évben is már 400 hektár alatt van a termőterület, de a várható termésmennyiség a becslések szerint 130 ezer tonna lesz. Ez a mennyiség elegendő lenne a magyar fogyasztói igényeknek és egy kisebb része még exportra is kerül a keleti országokba. (LEDŐ - APÁTI 2016)

A hazai étkezési paradicsom esetében csak hajtattott körülmények közötti termesztésről beszélhetünk. A 2015. évi időjárási viszonyok a hajtatókertészek számára is rendkívüliek voltak. A tél túl enyhe volt, a január-február az átlagnál fényszegényebb. Ez azt eredményezte, hogy tavasszal nagyobb kártevő nyomással indult a termesztés. A 2015. évi időjárás a paradicsomot is megviselte nem csak a szabadföldön, de a termesztőberendezések alatt is. Nagyobb probléma a korszerűtlenebb technológiai fejlettségű berendezések alatt következett be, de a magas légterű – 4,0-4,5 m vápamagasságú – házakban nem jelentett különösebb problémát. (FRUITVEB, 2015b) Tovább növekedett a fűrtös paradicsom termesztésének aránya. A modern üvegházakban szinte csak ezt a típust termesztik. Jellemző azonban, hogy egyre inkább elterjed a gazdálkodók körében a kocktél, cseresznye, szív és san marzano típusú paradicsomok termesztése. Az elmúlt években ezek a fajta paradicsomok szinte csak importból érkeztek hozzánk. (FRUITVEB, 2014) A kertészeti termelés különösen kockázatos a bankok számára. Nagy reményekkel tekintettünk a 2007-2013-as támogatási időszak elé is, de mára ki kell jelenteni, hogy az

ÚMVP/ EMVA kertészeti fejlesztési fejezete 2007-2013. között totális kudarcot vallott. Ez a rendszer nehézkesnek és túlbürokratizáltnak bizonyult, és nagyon sok gazdálkodót eltántorított a fejlesztési támogatások igénybevételeitől. (APÁTI, 2013) CSIKAI (2013) szerint „Aki nem fejleszt, az lemarad, akkor is, amikor jobb vagy rosszabb időszak köszönt be akár közgazdasági, akár társadalmi szempontból”. A hosszú távú, gazdaságos, kiszámítható és eredményes kertészeti termesztés érdekében szükség van a minél több, korszerű üvegház és fóliaház építésére.

Magyarországon a hajtattott paradicsom termőterülete érdemben nem változott, ám 20-25 hektárnyi új hajtató felülettel bővült a termelés a 2014. évről a 2015. évre, és 30-35 hektáron szüntették meg a termesztést, amelyek döntő része már korszerűtlen termesztéstechnológiának számít.

Hollandiában 60-65 kg/m², Lengyelországban 55 kg/m² a termésátlag, ám arról is említést kell tennünk, hogy a technológiában is vannak különbségek, nagyobb bogyóméretű fajtát választanak, illetve általában pótmegvilágítással növelik a fénymennyiséget, a fényszegényebb hónapokban.

Magyarországon ezzel szemben a 2015. évben elért fajlagos hozam átlagosan 30 kg/m² volt. A korszerű házakban ez az átlagtermés 40-50 kg volt, de a legprofibb növényházakban akár 60 kg/m² hozamot is képesek produkálni. A termésmennyiség tekintetében nem maradunk el jelentősen a legnagyobb paradicsom termeszto országoktól.

Anyag és módszertan

A begyűjtött adatok feldolgozása – APÁTI (2009) és SZŐLLŐSI (2008) munkáihoz hasonlóan – Excel alapú, szimulációs determinisztikus modell alkalmazásával történt. Az adatfeldolgozás fontos alapelve volt, hogy a méretegység, vagyis az eredmények vetítési dimenziója 1 000 m² volt, ebben az egységtechnológiában fejezzük ki az üzemgazdasági viszonyokat. A modellben a táblázatokat úgy készítettem el, hogy külön munkalapon szerepeltettem a rendelkezésre álló naturáliában kifejezett adatokat, a rendelkezésre álló input árakat, értékesítési árakat, illetve a gép és kézi munkaerő költségét. Ezeket az adatokat felhasználva készítettem el a technológiai műveleti lapot, amely tételesen, munkaműveletenként (azon belül anyag-, személyi- és gépi költségek) szerepelteti a költségeket. Továbbá a költségeket költség-nemenként is feltüntettem a táblázatban, illetve azokat tételesen és aggregáltan is kiszámítottam és később értékeltem.

A modell központi eleme a technológiai műveleti lap, mely a termelési folyamat munkaműveleteit és annak naturális ráfordításait tartalmazza. Ez az input ár táblákról veszi a ráfordítások egységárait, és különböző költség- és eredménytáblákba rendezi a számítások eredményeit. A költség-haszon elemzést egy beruházás-gazdaságossági kalkuláció egészítik ki.

A beruházások gazdaságosságának értékelésére számos mutató rendelkezésre áll, gazdaságilag megalapozott döntések meghozatalához azonban több szerző (HORVÁTH, 1997; PFAU, 1998; TÉTÉNYI, 2001;)

is a dinamikus beruházás-gazdaságossági mutatókat emeli ki, amelyek – a statikus mutatókkal szemben – számolnak a pénz időértékével.

CASTLE – BECKER – NELSON (1992), valamint BREALEY – MYERS (2005) alapján a beruházások elemzésére az egyik legelterjedtebb és leginkább alkalmazott a nettó jelenérték módszerrel végezhető elemzés.

A költség-haszon elemzés és a beruházás-gazdaságossági elemzés követően a komplex gazdasági elemzéshez érzékenységvizsgálatokat is végeztem. Az elaszticitás-vizsgálat során megvizsgáljuk, hogy mely hatótényezők azok, amelyek a legjelentősebben befolyásolják a gazdálkodás eredményeit. Az adott hatótényezők kedvező irányú változása esetén milyen mértékben változik a beruházás NPV-je.

A kritikusérték-vizsgálat arra kéri a választ, hogy adott vállalászási környezetben és természetstechnológiában a hosszú távú gazdaságosság minimális szintjének teljesítéséhez milyen hozam-, minőség- és árviszonyok elérésére van szükség. (APÁTI, 2009b)

A szenárióelemzésekkel pedig különböző terfváltozatokat alakíthatunk ki (optimista, realista, pesszimista), amellyel vizsgálhatjuk, hogy hogyan hat a gazdaságosságra, ha a gazdasági környezet egyes elemei a legnagyobb valószínűséggel vártánál kedvezőbben vagy kedvezőtlenbül alakulnak.

Eredmények

A hajtattott paradicsomtermesztés Magyarországon alapvetően üvegházakban zajlik, a jövőre előirány-

zottnak tekinthető beruházások jelentős része üvegházak építésére irányul, ám még számos vállalkozásnál találkozhatunk műanyagborítású fóliaházakkal, amelyek lehetnek hagyományos, alacsony légterűek, illetve fóliablokk rendszerűek.

Az általam vizsgált típusok esetében, meg kell jegyeznünk, hogy jelentős eltérés a természetstechnológiában nincs, hiszen mindhárom esetben természetközegen történik a paradicsom hajtattása, amely minden esetben kőzetgyapot. Továbbá fűtött természetstől beszélünk mindhárom típusú természetstoberendezés esetében, amely fűtőanyag a napjainkban legköltséghatékonyabbnak tekinthető termálvíz. A vizsgálat alapvetően különböző típusú természetstoberendezésekre irányult, így megkülönböztetjük az alacsony vápamagasságú hagyományos fóliaházat, a magas vápamagasságú fóliablokk rendszert, illetve a mai viszonylatban egyértelműen profinak tekinthető, holland rendszerű üvegházat. A dolgozatomban e három természetstoberendezésre vonatkozó költség-haszon elemzést végeztem, illetve a hajtattóberendezések beruházás-gazdaságossági mutatóit is kiszámítottam és értékeltem.

A természetstoberendezések eredményei az összehasonlító elemzésnél egyértelműen kitűnnek, így az eredmények és az azokból levonható következtetések összesítve ebben a fejezet részben kerülnek levonásra. A vizsgált természetstoberendezések eredménye és hatékonysága között jelentős eltérések mutatkoznak. A részletes elemzések alapján az első és egyik legjelentősebb különbség a hozamok alakulásában mutatkozik. Fontos említést tennünk arról, hogy árbevétel kalkulációit tekintve

egy termelő és értékesítő szervezet 5 éves havi átlagárainak átlagával számoltam. A árak alakulását a 1. táblázat is szemlélteti.

A hagyományos fóliaház esetében 31 kg/m², a blokkrendszerű fóliaház esetében 46,7 kg/m², míg az üvegház esetében 57,4 kg/m². A hagyományos fóliaház teljesít a leggyengébben, mert ez a berendezés a legkorszerűtlenebb. A blokkrendszerű fóliaházhoz hasonlítva, attól mintegy 34%-kal marad el a fajlagos hozama, az üvegházhoz viszonyítva pedig 46% az elmaradás.

A hozamkülönbségek miatt fontos említést tennünk arról, hogy az árbevétel alakulása is egyértelműen a nagyobb hozamú termesztőberendezésekben kedvezőbb. Az árbevétel esetében láthatjuk, hogy a hagyományos fóliaház a 6 879 Ft/m² árbevétellel 26%-kal marad el a fóliablokktól, illetve 43%-kal az üvegházról. A fóliablokk nagyságrendileg ugyanannyival produkál kevesebb árbevételt az üvegháznál, mint a hagyományos fólia a fóliablokknál. Az üvegház magasabb árbevétele alapvetően a nagyobb hozam eredménye, ami a termesztőberendezés korszerűségének következménye, ám a bevételeket alakítja a termesztési időszak hossza is. Az eredmények ágazati szinten értelmezendők. A legalacsonyabb és legmagasabb árbevétel között 5 134 Ft/m² különbség figyelhető meg. A termesztőberendezés korszerűsödésével és ezáltal a termelés intenzitásával a hozam és az árbevétel is emelkedik.

A magasabb hozamok és korszerűbb termesztőberendezések alatti termesztés más költségeket is eredményez. A 1. táblázatban láthatjuk,

hogy a közvetlen termelési költségek között nem jelentkezik olyan nagymértékű különbség, mint az árbevétel esetében. A közvetlen termelési költség majdnem azonos a hagyományos fóliaház és a blokkrendszerű fóliaház esetében. Míg előbbi 6 080 Ft/m² költséggel állította elő a 31 kg/m² hozamot, addig utóbbi 6 753 Ft/m² költséggel a 46,7 kg/m²-t. Látható tehát, hogy az 50%-kal magasabb hozam, mindösszesen 10%-kal magasabb költség eredménye.

Az üvegház esetében magasabb közvetlen költségekről beszélhetünk, hiszen itt a négyzetméterre vetített termelési költség 8 720 Ft. A blokkrendszerű fóliaház 10%-kal több költséget eredményez, mint a hagyományos fóliaház alatti termesztés, ami 50%-kal nagyobb hozamban fejeződik ki. A blokkrendszerű fólia adatait figyelve láthatjuk,

hogy a költségek 23%-kal alacsonyabbak, hozamai is közel ezzel azonos mértékben csökkentek az üvegházhoz képest. Ennek eredménye, hogy a hagyományos fóliában nagyon magas a közvetlen önköltség (196 Ft/kg), míg üvegházban és blokkfóliában közel azonos (144-152 Ft/kg), és mintegy 20-25%-kal alacsonyabb, mint a fóliasátorban. A kalkuláció egyértelműen az ágazati szintű értékelésre épül, ezért a jövedelemkategóriák közül a fedezeti összeget emelném ki és értékelném. Ez az ágazati szintű jövedelemkategória nem számol az általános költségekkel. Az ágazat eredményét, jövedelemtermelő képességét fejezi ki, csak a ténylegesen a termelés fizikai folyamatában felmerülő költségekkel számol és az ott képződő eredményt veszi számításba. A hagyományos fóliaház esetében a fedezeti összeg értéke 800 Ft/m² körüli értékét vett fel. Ezzel szemben

1. táblázat: A vizsgált termesztőberendezések eredménye és hatékonysága

Megnevezés	M.e.	Hagyományos fóliaház	Blokkrendszerű fóliaház	Modern üvegház
Terméshozam I.oszt	kg/1000m ²	26 930,1	40 280,73	49 421,40
II.oszt	kg/1000m ²	4 132,5	6 499,02	7 978,60
ÖSSZES TERMÉSHOZAM	kg/1000m ²	31 062,6	46 779,75	57 400,00
Értékesítési átlagár I.oszt	Ft/kg	252,9	252,93	252,94
II.oszt	Ft/kg	151,8	151,76	151,76
Árbevétel I.oszt	Ft/1000m ²	6 299 099,1	8 349 175,7	10 952 740,5
II.oszt	Ft/1000m ²	579 968,2	837 896,2	1 060 927,5
ÁRBEVÉTEL ÖSSZESEN	Ft/1000m ²	6 879 067,3	9 187 072,0	12 013 668,0
TERMELÉSI ÉRTÉK	Ft/1000m ²	6 879 067,3	9 187 072,0	12 013 668,0
Összes közvetlen költség	Ft/1000m ²	6 080 937,4	6 753 831,7	8 720 062,3
FEDEZETI ÖSSZEG	Ft/1000m ²	798 129,9	2 433 240,3	3 293 605,7
Cash flow	Ft/1000m ²	1 498 129,9	3 533 240,3	4 793 605,7
HATÉKONYSÁGI MUTATÓK				
Közvetlen önköltség	Ft/kg	195,76	144,38	151,92
Közvetlen költség - arányos jövedelemzőség	%	13,13	36,03	37,77
Jövedelemszint	%	11,60	26,49	27,42
Költség szint	%	88,40	73,51	72,58
Árbevétel arányos jövedelemzőség	%	11,60	26,49	27,42
Munkaidő felhasználás	óra/1000m ²	1869,60	1577,7	1443,46
1 munkaóra jutó árbevétel	Ft	3679,43	5823,1	8322,85
1 munkaóra jutó fedezeti összeg	Ft	426,90	1542,3	2281,75

Forrás: Saját adatgyűjtés és számítás

a másik két termesztőberendezés eredménye jelentősen magasabb, 2 400 és 3 300 Ft/m².

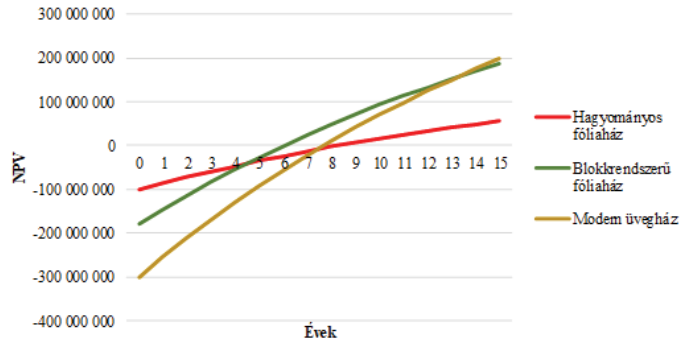
A hatékonysági mutatókat elemezve láthatjuk a közvetlen költség-arányos jövedelmezőség javulását. A hagyományos fóliaház jövedelmezősége nagyon alacsony, az általános költségekkel terhelve, valószínűleg jelentősen tovább romlana és a mutató értéke 0-hoz közelítene. A két korszerűbb technológiában jelentős eltérés nem mutatkozik a jövedelmezőségben, tehát egységnyi költséggel mindkettő közel azonos nyereség elérésére képes, a differencia alapvetően az egységnyi területen realizálható fedezeti összegben (nyereségtömeg) van. Ennek oka, hogy az üvegházban a fedezeti összeg növekedésével közel azonos arányban növekvő költségek mellett termeltek.

A költség-haszon elemzések egy termesztési időszakot, egy évet ölelnek fel, így eredményükből csak az adott év jövedelemtermelő képességére következtethetünk. Egy ilyen fedett termesztőberendezés nem csak egy évig használható, hosszú évekre, akár évtizedekre is. Ahhoz, hogy megfelelő gazdasági döntést tudjunk hozni, ismernünk kell a termesztőberendezések beruházásának tőkeszükségletét és megtérülését, amelyre a beruházás-gazdaságossági elemzés szolgál.

A 1. ábra a különböző termesztőberendezések beruházásának NPV-jét ábrázolja. A DPP, vagyis a dinamikus megtérülési idő grafikus ábrázolása megmutatja, hogy az adott beruházás mikor térül meg, vagyis mikor vált az NPV pozitív előjelre.

Az alacsonyabb beruházási költséggel rendelkező hagyományos

A 1. ábra a különböző termesztőberendezések beruházásának NPV-jét ábrázolja. A DPP, vagyis a dinamikus megtérülési idő grafikus ábrázolása megmutatja, hogy az adott beruházás mikor térül meg, vagyis mikor vált az NPV pozitív előjelre.

1. ábra: Az NPV alakulása a különböző termesztőberendezésekben az idő függvényében 100% saját forrás mellett (r=5%)

Forrás: Saját adatgyűjtés és számítás

2. táblázat: A dinamikus beruházás-gazdaságossági mutatók alakulása a vizsgált termesztőberendezések esetén támogatással és anélkül, a 15. év végén (r=5%)

Megnevezés	Hagyományos fóliaház		Blokrendszerű fóliaház		Korszerű üvegház	
	100% saját tőke	50%-os támogatás	100% saját tőke	50%-os támogatás	100% saját tőke	50%-os támogatás
Nettó jelenérték NPV (Ft/ha)	55 500 763	105 500 753	186 738 259	276 738 259	197 559 878	347 559 878
Jövedelmezőségi index: PI	1,56	3,11	2,04	4,07	1,66	3,32
Belső megtérülési ráta: IRR	12,4%	29,3%	18,0%	39,0%	13,6%	31,4%
Diszkontált megtérülési idő: DPP	9. év	4. év	7. év	3. év	8. év	4. év

Forrás: Saját adatgyűjtés és számítás

séggel rendelkező hagyományos fóliaház létesítésekor – még ha harmad akkora beruházási tőkeigénnyel (100 000 000 Ft/ha) rendelkezik is – később várható a megtérülése 100%-ban saját tőkés beruházásnál. A blokkrendszerű fóliaház és az üvegház között már nem vonható le ez a következtetés. A blokkrendszerű fólia a 7. évben, míg az üvegház a 8. évben térül meg 100%-os saját forrású finanszírozás esetén. A 2. táblázatban jól látszik, hogy a hosszú távú gazdaságossági vizsgálat eredményeit tükröző dinamikus beruházás gazdaságossági mutatók a különböző termesztéstechnológiák között a modern üvegház esetében a legkedvezőbbek. Az NPV értéke a hagyományos fóliaház esetében 5 550 Ft/m² a 15. év végén, az üvegház esetében ez az érték majdnem 19 700 Ft/m². A blokkrendszerű fó-

liaház NPV-je a 15. év végén 18 600 Ft/m². A három termesztéstechnológia megtérülési idejében nincs olyan nagyságrendű eltérés, mint az NPV-k esetében, 1-1 év eltéréssel térülnek meg a beruházások.

Az IRR értéke egy általános tőkearányos jövedelmezőséget fejez ki. A mutatók értéke 12 és 18 % között mozogtak, tehát minden esetben jelentősen meghaladták a kalkulatív kamatlábat. A 0. évben befektetett pénzüsszegünk ilyen kamatlábak mellett tért volna meg a beruházás élettartama alatt.

A beruházáselemzést minden termesztőberendezés esetén elvégeztem egy 50%-os vissza nem térítendő támogatással is. A 2. táblázatban látható, hogy a támogatással a hozzávetőleg 4-5 évvel rövidebb

megtérülési idő jelentkezik, illetve az NPV értéke a modern üvegház esetén 76%-kal emelkedett, blokkrendszerű fóliaház esetén 48%-kal emelkedett és a legrosszabbul teljesítő hagyományos fólia esetében is megfigyelhető egy 92%-os növekedés.

Felmerül a kérdés, hogy a gyakorlatban miért egyre inkább üvegházat létesítenek paradicsomhajtátás céljára blokkrendszerű fóliák helyett. Ennek oka alapvetően az, hogy az 50% beruházási támogatás a nagyobb beruházási tőkeigényt jobban tompítja. A mutatók változásának mértéke arra enged következtetni, hogy a beruházási támogatás a legkevésbé a blokkrendszerű fóliaház eredményeire van hatással. A megtérülési idő is minden termesztéstechnológia esetében megközelítőleg a felére csökkent. Megállapítható tehát, hogy bár minden termesztéstechnológiában minden mutató értéke jelentősen javult, ám a modern üvegházra gyakorol a legkedvezőbb hatást az 50%-os támogatás, így ebben a támogatási környezetben racionálisabb döntés az üvegház létesítése.

Az érzékenységvizsgálatok esetében először elaszticitás vizsgálatot végeztem, amely során arra kerestem a választ, hogy melyek azok a hatótényezők, amelyeknek kedvező irányú változása a leginkább hatást gyakorol a termesztés eredményeire. A legnagyobb változást az NPV-ben mindhárom termesztőberendezés esetében a hozam és az I. osztályú paradicsom értékesítési ára eredményezi, vagyis ezek gyakorolnak legjelentősebb hatást a gazdaságosságra. (A vizsgálat esetében csak a betakarítás költségét tekintetem változó költségnek, így amikor

a hozam, mint hatótényező változtatásra került, azzal párhuzamosan a betakarítás költsége is változott.) Jelentősebb befolyásoló tényező még a munkabér változása, más tényezők elaszticitás értéke ezekről elmarad. A vizsgálat eredményeként az is jól kitűnik, hogy a legmagasabb elaszticitás mutatók minden hatótényező esetében a hagyományos fóliaháznál jelentkeztek, vagyis ezen berendezéstípus gazdaságossága reagál legérzékenyebben a hatótényezők változására. A legkevésbé érzékenyen a blokkrendszerű fólia reagál, aminek oka, hogy az üvegházhoz közelítő jövedelemtermelése (NPV) mellett jóval kisebb a befektetett tőke igénye.

Az elaszticitás vizsgálat eredményei alapján határoztam meg a szcenárió- elemzés tényezőt is. Három tényezőt vizsgáltam realista, pesszimista és optimista esetben. Az átlaghozamok, az értékesítési átlagár illetve a munkabér került vizsgálatra. A szcenárió elemzés is elkészült mind a 100% önerős illetve a támo-

gatott (50%-os vissza nem térítendő támogatás) verzió beruházás gazdaságossági mutatóinak eredményére. Az elemzés elvégzését követően arra jutottam, hogy pesszimista esetben támogatás nélkül egyik termesztőberendezés beruházása sem térül meg a feltételezett 15. év alatt, és még az 50%-os beruházási támogatás mellett is csupán a hagyományos fólia térül meg 15 éven belül. A változatok közül az optimista esetben a kedvezően alakuló tényezők minden termesztőberendezés beruházására pozitívan hatottak, hiszen minden vizsgált mutató jelentős javulást mutat. Minden esetben támogatás nélkül is megtérülnek a beruházások a 3. és 4. évben. A támogatás igénybevételével, minden termesztőberendezés NPV-je a második évben vesz fel pozitív értéket. A legmagasabb NPV értékkel minden esetben a modern üvegház rendelkezik.

Az érzékenységvizsgálat nemcsak a gazdasági és természeti környezet különböző állapotainak, azaz a

3. táblázat: A szcenárió-elemzés eredményei

	Hagyományos fóliaház					
	Pesszimista		Realista		Optimista	
	Támogatás nélkül	Támogatással	Támogatás nélkül	Támogatással	Támogatás nélkül	Támogatással
NPV (Ft/ha)	- 20 639 464	29 360 536	55 500 763	105 500 763	276 312 080	326 312 080
PI	0,79	1,59	1,56	3,11	3,76	7,53
IRR	1,76%	12,77%	12,38%	29,33%	35,89%	72,49%
DPP (év)	>15	9	9	4	4	2
	Blokkrendszerű fólia					
	Pesszimista		Realista		Optimista	
	Támogatás nélkül	Támogatással	Támogatás nélkül	Támogatással	Támogatás nélkül	Támogatással
NPV (Ft/ha)	- 110 786 028	-20 786 028	186 738 259	276 738 259	540 285 474	630 285 474
PI	0,38	0,77	2,04	4,07	4,00	8,00
IRR	-6,58%	1,35%	17,99%	38,98%	38,25%	77,09%
DPP (év)	>15	>15	7	3	3	2
	Modern üvegház					
	Pesszimista		Realista		Optimista	
	Támogatás nélkül	Támogatással	Támogatás nélkül	Támogatással	Támogatás nélkül	Támogatással
NPV (Ft/ha)	- 200 785 856	-50 785 856	197 559 878	347 559 878	580 001 712	730 001 712
PI	0,33	0,66	1,66	3,32	2,93	5,87
IRR	-8,07%	-0,56%	13,65%	31,47%	27,52%	56,45%
DPP (év)	>15	>15	8	4	4	2

Forrás: Saját adatgyűjtés és számítás

hozam, a minőség és az értékesítési ár különböző paramétereinek, illetve ezek eredményre gyakorolt hatásának elemzésére terjedhet ki, hanem meghatározhatja a főbb változó tényezők azon küszöbértékeit is, melyek mellett – „ceteris paribus” – a beruházás még éppen gazdaságos. Ezek a kritikusérték-vizsgálatok. A 4. táblázatban láthatóak a gazdaságosságot befolyásoló főbb hatótényezők azon értékei, amelyek mellett a különböző természetű berendezésekben az NPV értéke 5% kalkulatív kamatláb mellett éppen nulla. Fontos megjegyezni, hogy ezen értékek nem a jó, hanem a még éppen nem gazdaságtalan termelés eléréséhez elégségesek. Az első oszlopban láthatjuk, hogy az adott tényező realista értékhez viszonyított hány %-os romlása engedhető meg, hogy a termelés még ne forduljon át gazdaságtalan tartományba. Láthatjuk, hogy a hagyományos fóliaház esetében a legkisebb mértékű változást a műtrágyák árának változása jelentené, hiszen ha a jelenlegi árakhoz viszonyítva 129%-kal drágulnának a műtrágyák, akkor lenne a beruházás nettó jelenértéke éppen 0. A hozam és az értékesítési ár mindösszesen néhány %-os változása már gazdaságtalanná tenné a beruházást, tehát ha a jelenlegi 31,1 kg-os hozam

9,47%-kal csökkenne – amely négyzetméterenként kevesebb mint 3 kg –, akkor már nem realizálna pozitív NPV-t a beruházás. Az értékesítési ár esetében ez a változás 7,7% lehet maximum.

Blokkrendszerű fóliaház esetében is a műtrágyák árának alakulása hat a legkevésbé a beruházás gazdaságosságára, hiszen akár 356%-os kedvezőtlen irányú változás is bekövetkezhetne. Ennek a változásnak reális esélye nincs. Ennek a természetű berendezésnek is a leginkább befolyásoló tényezője a hozam és az ár alakulása. A hozam esetében egy 23%-os csökkenés már gazdaságtalanná teheti a beruházásunkat, a jelenlegi hozam négyzetméterenként maximum 10 kg-ot csökkenhet, de az ilyen zárt és korszerű technológiákban nem jellemző hosszú távon az ilyen mértékű terméskiesés. Az ár még megengedett csökkenése 19,58 Ft/kg.

A modern üvegház kritikus érték vizsgálatánál is láthatjuk, hogy a legkisebb mértékű változás a hozamokban és az értékesítési árakban következhet be. A hagyományos fóliához viszonyítva a magasabb ingadozás engedhető meg, ám az érték alacsonyabb, mint a blokkrendszerű fóliaház esetében. A hozamok

tekintetében 17%-os csökkenés azt eredményezné, hogy a beruházás NPV értéke éppen nulla lenne. Az említett 5%-os kalkulatív kamatláb mellett egy a jelenleginél 65%-kal magasabb beruházási tőkeigény már gazdaságtalanná tenné a beruházásunkat.

Összegzés

A különböző típusú természetű berendezések kiértékelését követően összehasonlítottam eredményüket a célkitűzés elérése érdekében. A legnagyobb hozam a modern üvegházban érhető el, az 57,4 kg/m² termésmennyiség 20%-kal múlja felül a blokkrendszerű fóliát és 29%-kal a hagyományos fóliaházat. A hozamok alakulása a termesztési időszak hossza miatt nem egyformán oszlik meg az egyes típusok között. A magasabb árbevétel annak is köszönhető – természetesen a jóval magasabb hozamok mellett –, hogy a hagyományos fóliában később kezdődik meg a betakarítás, emiatt alacsonyabb árakon kerül értékesítésre az áru. A hagyományos fóliaház közvetlen költség-arányos jövedelmezősége 13%, amely 24 százalékponttal alacsonyabb, mint a blokkrendszerű fólia és a modern üvegház mutatójának értéke. Tehát a hagyományos fólia 100 Ft közvetlen termelési költséggel, mindösszesen 13 Ft fedezeti összeget realizál. Ezt a jövedelmezőséget a hagyományos fóliaház 798 Ft/m², a blokkrendszerű fóliaház 2 433 Ft/m², a modern üvegház pedig 3 293 Ft/m² fedezeti összeggel érte el. Közvetlen termelési költségüket vizsgálva a hagyományos fólia és a blokkrendszerű fóliaház között mindösszesen 10%-os költségnövekedés figyelhető meg a korszerűbb

4. táblázat: A kritikusérték-vizsgálat eredményei

	Kedvezőtlen irányú változás értéke (Ft/egység)		Kedvezőtlen irányú változás értéke (Ft/egység)		Kedvezőtlen irányú változás értéke (Ft/egység)	
	Hagyományos fólia (%)	Hagyományos fólia (Ft)	Blokkrendszerű fólia (%)	Blokkrendszerű fólia (Ft)	Modern üvegház (%)	Modern üvegház (Ft)
Hozam	9,47	2,94	23,11	10,81	17,96	10,30904
Isztábul paradicsom ára	7,77	19,65	19,58	49,52	15,84	40,0655244
Műtrágyák ára	129,96	-	356,76	-	312,36	-
Munkabér	23,83	285,96	95,03	1143,60	111,11	1333,32
Beruházási költség	55,50	55 500 000	103,74	186 732 000	65,85	197 550 000
Palánta	37,13	222,78	101,64	609,84	104,91	629,46

Forrás: Saját adatgyűjtés és számítás

termesztőberendezés esetében, míg az üvegház egy jelentősebb, 23%-kal magasabb termelési költség jelentkezi, mint a blokkrendszerű fóliaházban. A költségek közötti különbség a magasabb amortizációs költségből, az intenzívebb tápolatozásból ered.

A blokkrendszerű fólia és az üvegház között tőkearányos és költségarányos jövedelmezőségben nincs jelentős különbség, megtérülésük is közel azonos időben történik, még hatékonyabb és gazdaságilag megalapozottabb döntés egy üvegház beruházás. Abban az esetben ha az 50%-os vissza nem térítendő támogatást figyelembe vesszük, az üvegház kifejezetten magas befektetett tőkeigényén erősen tompít a beruházási támogatás. Különbség alapvetően az NPV értékében van, hiszen az üvegház nagyobb nyereségtömeget eredményez.

A elvégzett költség-haszon elemzések beruházás gazdaságossági számítások és érzékenységvizsgálatuk arra enged következtetni, hogy a legnagyobb hatékonysággal és gazdaságossági paramétereit tekintve a legígéretesebb a modern üvegház termesztőberendezés. A várható beruházási támogatások még kedvezőbb feltételeket biztosítanak a beruházás eredményességének és megvalósíthatóságának.

A legérzékenyebben a hagyományos fólia gazdaságossága reagál a hatótényezők változására, míg a blokkrendszerű fólia és az üvegház a hatótényezők sokkal magasabb – és közel azonos – mértékű változását képes elviselni anélkül, hogy gazdaságtalanba fordulna a termelés.

Egyértelmű következtetés, hogy realista és optimista esetben mind-egyik beruházás gazdaságos, de pesszimista esetben – a hatótényezők kedvezőtlen alakulása esetén – és beruházási támogatás nélkül gazdaságtalan, így nagy hangsúlyt kell fektetni a támogatások kihasználására és a magas termelési színvonal fenntartására!

Felhasznált szakirodalom

1. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárpiaci jelentések (2016): Zöldség, Gyümölcs és Bor XX. évfolyam, 10. szám 6.p, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, ISSN 1418 2130
2. APÁTI F. (2013): Merre tart a magyar gyümölcsstermesztés? Zöldség- Gyümölcs Piac és Technológia. 9. 10 p.
3. APÁTI F. (2009): The comparative economic analysis of Hungarian and German apple production of good standard. International Journal of Horticultural Science, Vol. 15. Nr 4, 79-85. pp.
4. BREALY, R. A. – MYERS, S. C.: 2005. Modern vállalati pénzügyek. Panem Könyvkiadó, Budapest. 127-147. p.
5. CASTLE, E. N. – BECKER, M. H. – NELSON, A. G.: 1992. Farmgazdálkodás. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 479. p.
6. CSIKAI M. (2013): Aki nem fejleszt, az lemarad In.: Szentesi élet, december 20., 8.p, Szentesi (Letöltve: 2016.szeptember 7.)
7. CZERVÁN GY. (2014): Növekedni fog a mezőgazdasági ágazat szerepe. <http://mno.hu/mezogazdasag/novekedni-fog-a-mezogazdasagi-agazat-szerepe-3073> (Letöltve: 2016. szeptember 15.)
8. KICSKA T. – APÁTI F. (2016): A hazai zöldségágazat fejlődési tendenciái (2. rész) Zöldség-Gyümölcs Piac és Technológia 3: p. 5. (2015)
9. FRUITVEB (2015): Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet, Budapest FruitVeb évértékelő jelentés 2015, 2.p,
10. FRUITVEB (2014): Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet Budapest FruitVeb évértékelő jelentés 2014, 3.p,
11. HORVÁTH P. (1997): Beruházás-gazdaságossági számítások. In: CONTROLLING Út egy hatékony controlling rendszerhez. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1997. 85-97 p.
12. KSH (2015): A magyar mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságban, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 6.p
13. LEDÓ F. – APÁTI F. (2016): A zöldség-gyümölcs ágazat munkaerő-helyezete. In.: Zöldség-Gyümölcs Piac és Technológia, Budapest, 2016/október, 36.p
14. MÁRTONFFY B. (2007): Lesz-e elég zöldség Magyarországon? In.: Agrofórum, Budapest, 2007. 1.szám, 17.p
15. PFAU E. (1998): A mezőgazdasági vállalkozások termelési tényezői, erőforrásai. Vider-Plusz Bt., Debrecen, 1998. 168 p.
16. SZÖLLŐSI L. (2008): A vágócsirke termékpálya 2007. évi költség- és jövedelemviszonyai. Baromfiágazat, 8. évf. 4. sz. 4-12. pp.
17. TÉTÉNYI V. (2001): Pénzügyi és vállalkozásfinanszírozási ismeretek, Perfekt Kiadó, Budapest, 2001. 550 p.

GYURKÓ BRIGITTA

Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

A JOGI SZABÁLYOZÁS HATÁSA A SZELEKTÍV HULLADÉKGYŰJTÉS GYAKORLATÁRA

I. Bevezető

Az intelligencia bár nem mindenható, mégis esélyt ad a kezünkbe, hogy felvegyük a harcot az általunk létrehozott káros változásokkal szemben. Ezen hatások közé sorolhatjuk a hulladék felhalmozódását is. Hazánk egyre több feladatot átölelő programjává vált a hulladékgazdálkodás megreformálása. A környezetvédelem elsődleges szerepet kapott a törvényalkotás színterén is. Az uniós környezetvédelmi előírások a legszigorúbbak közé tartoznak a világon.¹ A környezetvédelmi politika kiterjed a környezet állapotára, az Európai Unióban élő emberek egészségére és életminőségére, ezen felül elősegíti, hogy az uniós gazdaság környezetbarát alapokon működjön. A hetvenes évek óta az EU több, mint kétszáz környezetvédelmi jogszabályt alkotott. (Vízellátás, vegyi anyagok, légszennyezés, természeti erőforrások, Natura 2000 hálózat, stb.) Azonban jogszabályok értéktelenek, ha nem hajtják végre, illetve nem

alkalmazzák őket megfelelően.² "A kihívás tehát napjainkban az, hogy hathatósan érvényt szerezzünk a már elfogadott rendelkezéseknek."³ A jogszabályok nem megfelelő végrehajtása vagy elmulasztása negatív következményekkel járhat: akadályozhatja a környezetvédelmi célok megvalósítását, károsan befolyásolhatja az emberek egészségét, emellett jogbizonytalanságot eredményezhet a gazdasági szereplők számára. "Minden tevékenységet úgy kell megtervezni és végezni, hogy az a környezetet a lehető legkisebb mértékben érintse, vagy a környezet terhelése és igénybevétele csökkenjen, ne okozzon környezetveszélyeztetést vagy környezetszennyezést..."⁴ A z idézett szakaszból láthatjuk, hogy a törvény a környezet védelme érdekében szabályozni kíván minden tevékenységet. 2015-től hazánkban is elkezdődött a házhoz

menő szelektív hulladékgyűjtés kiépítése. Az európai uniós célokkal összhangban kötelező szelektíven gyűjteni a hulladékot, így a törvényi rendelkezések hatására Magyarországon is elérhetőnek látszik az, ami már Nyugat-Európában már mindennapos: a környezet védelme érdekében a hulladék különválogatott gyűjtése.

II. Fogalmi keretek a hatályos jogszabályok értelmében

A témában való elményülés előtt elengedhetetlennek tartom a fogalmak magyarázatát. A hulladék bármilyen kezelésének célja a környezet védelme, így elsőként ez kerülgőrcső alá. A környezetvédelem és a természetvédelem egymással egyenrangú, egymástól jól elválasztható, egymást kiegészítő, szorosan összehangolandó tevékenység.⁵

"Olyan céltudatos, szervezett, intézményesített emberi (társadalmi) tevékenység, amelynek célja az ember ipari, mezőgazdasági,

5 Dr. Tardy János (szerk.): Magyarországi települések védett természeti értékei. Mezőgazda, Budapest, 1996, 462.

¹ https://europa.eu/european-union/topics/environment_hu. Letöltés dátuma: 2017. 02. 10.

² Európai Bizottság: Közérthetően az Európai Unió szakpolitikáiról. Környezetvédelmi politika. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxemburg 2015, 5.

³ Uo.

⁴ 2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról. (a továbbiakban Hzt) II. Fejezetének 4. pontja és 4. §-a

bányászati tevékenységéből származó káros következmények kiküszöbölése és megelőzése az élővilág és az ember károsodás nélküli fennmaradásának érdekében.”⁶ A hulladékra különböző szemlétek alapján többféle fogalom született. A 2012. évi CLXXXV. törvény a környezetképpen fogalmaz: hulladék bármely anyag vagy tárgy, amelytől birtokosa megválnak, megválni szándékozik, vagy megválni köteles. A Fenntartható mezőgazdasági rendszerek és környezettechnológia című műb így ad pontos leírást a hulladékra: „az ember mindennapi élete, munkája, gazdasági tevékenysége során keletkező, a keletkezés helyén feleslegessé vált, ott közvetlenül fel nem használható, különböző minőségű és halmazállapotú anyag, termék, maradvány, tárgy, leválasztott szennyezőanyag, szennyezett kitermelt föld, amelyet tulajdonosuk sem közvetlenül felhasználni, sem értékesíteni nem tud és amelynek kezeléséről külön kell gondoskodni.”⁷

Hulladékot mindenki termel, így alapvető tisztázni, kit tekint a törvény hulladékbirtokosnak: a hulladéktermelő, továbbá bármely jogalany, akinek vagy amelynek a hulladék a birtokában van.⁸

A keletkező hulladék általában (az egyéni hulladékkezelést kivéve) a hulladékgazdálkodóhoz kerül, akinek feladata a hulladék gyűjtése, szállítása, kezelése, az ilyen műveletek felügyelete, a kere-

skedőként, közvetítőként vagy közvetítő szervezetként végzett tevékenység, a hulladékgazdálkodási létesítmények és berendezések üzemeltetése, valamint a hulladékkezelő létesítmények utógondozása.⁹ A hulladékgazdálkodás a településeken közszolgáltatás körébe tartozó feladat, amely magában foglalja a hulladék átvételét, gyűjtését, elszállítását, kezelését, valamint a hulladékgazdálkodási közszolgáltatással érintett hulladékgazdálkodási létesítmény fenntartását, üzemeltetését, vagyonkezelését és a hulladékgazdálkodási közszolgáltatás országos szintű megszervezését biztosító, kötelező jelleggel igénybe veendő szolgáltatást.¹⁰

A tanulmány központi témája a szelektív hulladékgyűjtés, így az azt érintő fogalmak magyarázata is szükségsszerű. A törvény az elkülönített gyűjtést a következőképpen magyarázza: olyan gyűjtés, amelynek során a hulladéka-
ramot a hulladék fajtája és jellege – adott esetben típusa – szerint elkülönítik, lehetővé téve annak egyedi módon történő kezelését.¹¹ Az elkülönítetten gyűjtött hulladék: olyan hulladék, amelyet fajta és jelleg – adott esetben típus – szerint a képződés helyén a vegyes hulladéktól, illetve más fajtájú, jellegű vagy típusú hulladéktól elkülönítve gyűjtenek.¹² A hulladék keletkezése természetes, hiszen a lakosság, az ipar, a mezőgazdaság minden tevékenységével hulladékot termel. Azonban a lényeges elem az, hogy mi történik a hulladék keletkezését követően. A következő felsorolás a hulladékgazdálkodás hierarchiáját mutatja be a 2008/98 EK irányelvnek

megfelelően, amelynek alapján a hulladékképződés megelőzése és a hulladékgazdálkodás során a tevékenységek alkalmazására a sorrendnek megfelelően kell törekedni¹³:

1. Megelőzés (a hulladékképződés minimalizálása, újrahazsnálat)
Újrahazsnálatra való előkészítés (javítás, tisztítás)
Újrafeldolgozás (nyersanyag előállítás)
Egyéb hasznosítás (energia kinyerés, fűtőanyag)
Ártalmatlanítás (égetés, lerakás)
Láthatjuk, hogy az első helyen áll, tehát a legfontosabb a megelőzés: az anyag vagy termék hulladékká válását megelőzően hozott olyan intézkedés, amely csökkenti
a) a hulladék mennyiségét, többek között a termékek újrahazsnálata vagy a termékek élettartamának meghosszabbítása révén,
b) a képződött hulladék környezetre és emberi egészségre gyakorolt káros hatásait, vagy
c) az anyagok és a termékek veszélyesanyag-tartalmát.¹⁴
A hierarchia második lépcsőfokán az újrahazsnálatra való előkészítés kap szerepet: tisztítással, javítással, valamint ellenőrzéssel végzett hasznosítási művelet, amelynek során a hulladékká vált terméket vagy alkatrészét előkészítik arra, hogy bármilyen egyéb előkezelés nélkül újrahasználható legyen.¹⁵

A harmadik legfontosabb, az újrafeldolgozás: olyan hasznosítási művelet, amelynek során a hulladékot terméké vagy anyaggá alakítják annak eredeti használati céljára, akár más célokra; ez magában foglalja a szerves anyagok fel-

6 Láng István (szerk.): Környezet- és Természetvédelmi Lexikon, Akadémia Kiadó, 2002.

7 http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0032_fenntarthato_mg_rendszerek_es_kornyezettechnologia/ch17s02.html. Letöltés dátuma: 2017. 02. 12.

8 Ht. 2. § 24.

9 Ht. 2. § 26.

10 Ht. 2. § 27.

11 Ht. 2. § 5.

12 Ht. 2. § 6.

13 Ht. 7. §

14 Ht. 2. § 40.

15 Ht. 2. § 46.

dolgozását, de nem tartalmazza az energetikai hasznosítást és az olyan anyaggá történő feldolgozást, amelyet feltöltési műveletek során használnak fel.¹⁶

Ha a hulladék az eddigiekben felvázolt műveletekre nem alkalmas, akkor egyéb hasznosításra kerül, ami főként energetikai hasznosítást takar. (Hasznosítási művelet, amelynek során a hulladék energiatartalmát kinyerik, ideértve a biológiailag lebomló hulladékból történő energia-előállítás, valamint az olyan anyaggá történő feldolgozást, amelyet üzemanyagként, illetve tüzelőanyagként használnak fel.¹⁷)

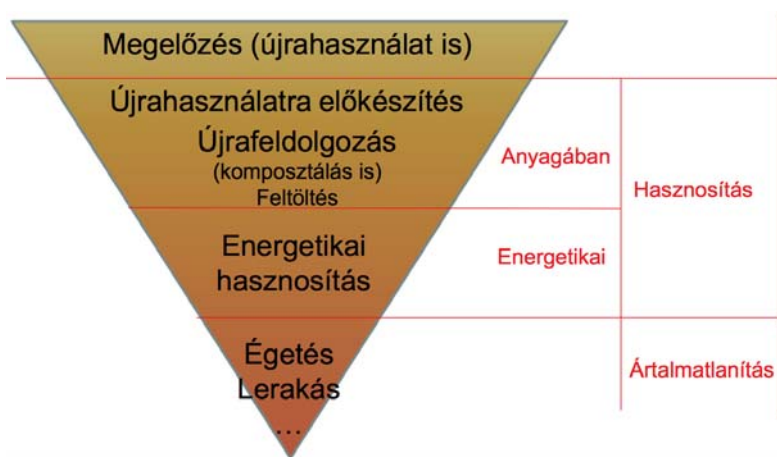
Utolsó megoldásként szerepel az ártalmatlanítás: minden olyan kezelési művelet, amely nem hasznosítás; a művelet abban az esetben is ártalmatlanítás, ha az másodlagos jelleggel anyag- vagy energiakinyerést eredményez.

látható, egy fodított háromszöggént. Nagyszerűen mutatja, hogy a megelőzés a leglényegesebb és legfontosabb tevékenység. Itt nem a már meglévő hulladékot dolgozzák fel, ahogyan ez fentebb kifejtésre került. A következő négy szinten már a keletkezett hulladékkal való cselekvés a szerep. Láthatjuk, hogy a hasznosítás esetében az újrahasználatra való előkészítés és az újrafeldolgozás anyagában hasznosítja a hulladékot, még az energetikai hasznosítás logikusan energetikai használatot jelent. Az utolsó szint az ártalmatlanítás, a háromszög csúcsában kapott helyet, hiszen minél csekélyebb mennyiségben szabad lehetővé tenni. A hulladék ártalmatlanításának (égetése, lerakása) köszönhetően, a továbbiakban egy mindenre alkalmatlan, környezetszennyező anyag keletkezik.

III. Az elkülönített gyűjtés

A szelektív hulladékgyűjtés a hulladékok anyagfajta szerinti elkülönített gyűjtését jelenti. A szelektív gyűjtéssel tesszük lehetővé az egyes hulladék-összetevők anyagában történő újrahasznosítását. A 385/2014 (XII. 31.) kormányrendelet szerint a szolgáltató köteles a papír, üveg, műanyag, fém- és zöldhulladékot a vegyes hulladéktól elkülönítetten begyűjteni, ami nyilvánvalóan a lakosság számára is kötelezettséget jelent. A hulladék gyűjthető az ingatlanon – a szolgáltató által nyújtott zsákban vagy külön edényzetben – illetve hulladékszigeten: a gyűjtősziget a háztartásokban keletkező, különböző fajtájú, elkülönítetten gyűjtött, települési szilárd hulladékok gyűjtésére szolgáló közterületen lévő begyűjtőhely. Harmadik lehetőségként szolgál a hulladékgyűjtő udvar: Az elkülönítetten (szelektíven) begyűjtött települési szilárd hulladék bizonyos frakciói, valamint a külön jogszabályban meghatározottak szerint veszélyes hulladékok átvételére és az elszállításig elkülönített módon történő tárolásra szolgáló, felügyelettel ellátott zárt gyűjtőhely. Ez egy zárt, őrzött terület, tehát munkaerőt igényel, ezáltal nem minden szolgáltató tudja biztosítani.

Az elkülönítetten gyűjtött hulladék típusai:

1. ábra. A hulladékhierarchia. (http://www.humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/hulladeklerakas/ratz_judit.pdf)

A képen az ötlépcsős hierarchia

1. Papír: A papír természetes eredetű, viszonylag gyorsan lebomló anyag. A gyártása viszont jelentős vízszennyezéssel jár, az alapanyagához fát kell kivágni, így újrahasznosítása rendkívül jelentős. 1 tonna papír előállításához legalább 2-3,5 tonna fára van szükség. Ennek

¹⁶ Ht. 2. § 44.

¹⁷ Ht. 2. § 8.

következményeként az élőhelyek csökkenhetnek, a táplálékláncolatok egysége veszélybe kerülhet, az elsivatagodás jelentősen felgyorsulhat, a talajerózió fokozódhat.¹⁸

A felhasznált papír jelentős része a lerakóba kerül. Ennek elkerülése érdekében szükséges a papírt szelektíven gyűjteni, és újrahasznosítani.

2. Műanyag: Legfrissebb adatok szerint Magyarországon évente 1,3-1,4 milliárd PET-palack kerül forgalomba, ez körül-belül 45 ezer tonna palackot jelent évente.¹⁹ A papírral ellentétben nem bomló anyag, így lerakása problémát jelent. Újrahasznosítása fontos szereppel bír.

3. Fém: elsődleges alapanyagai az ásványi nyersanyagok közé tartozó ércek, (pl. vasérc, bauxit) amelyeket a föld mélyéből bányásznak, vagy külszíni fejtéssel termelnek ki. Az ércekből feltárt fémek mellett azonban jelentős mennyiségű meddő kőzet is visszamarad. Egy tonna alumínium kinyeréséhez pl. négy tonna bauxitra van szükség, aminek melléktermékeként egy tonnányi – a környezetvédelmi előírásoknak megfelelő tárolást igénylő – vörösiszap is keletkezik.²⁰ Látható tehát, hogy a fentiekkel megegyezően célszerű az újrahasznosítás a környezet védelme érdekében.

4. Üveg: a hulladékgazdálkodási törvény értelmében betétdíjas termékről van szó. A szín alapján való válogatást követően tisztítják, zúzzák, majd ezt követően beolvasztják és formába öntik, így újrahasznosítva a hulladékká vált üveget.

¹⁸ A papír és környezetünk. Magyar Grafika, 2006/6. 84

¹⁹ Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2014-2020. 45 (A Kormány a 2055/2013 (XII. 31.) Korm. határozattal fogadta el)

²⁰ <http://kornyezetbarat.hulladekboltermek.hu/hulladek/hulladekfajtak/femhulladek/>
Letöltés dátuma: 2017. 02. 12.

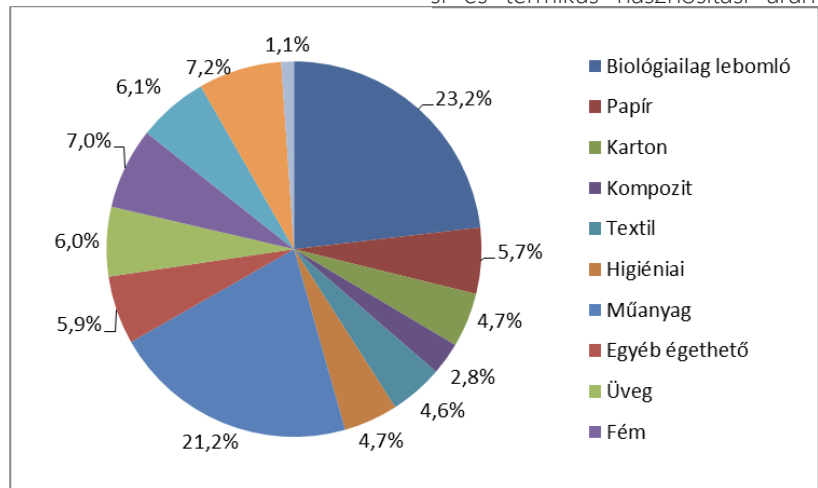
IV. Országos és regionális mennyiségi adatok

A Hulladék-keretirányelv (HKI) előírja, hogy 2020-ig a háztartásokból származó papír, fém, műanyag, és üveghulladék, illetve egyéb, a háztartásokból származó, az említettekhez hasonló hulladék esetében az újrahasználatra való előkészítést és az újrafeldolgozást tömegében átlagosan minimum 50%-ra kell növelni.²¹

A következő diagram a települési hulladék összetételét mutatja országos adatok alapján.

2. ábra. A települési hulladék összetétele. (Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2014-2020. 45.)

Láthatjuk, hogy az összes hulladék

39,9%-a újrahasznosítható, azonban nem kerül a teljes mennyiség különgyűjtésre, ami a lakosság számára róható fel. A 2012. évi adatok alapján - mintegy

²¹ Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2014-2020. 2

65,4%-a lerakókra kerül, nem pedig hasznosítóba. Ugyanez az arány Ausztriában kb. 3,7%, Németországban és Hollandiában pedig alig több, mint 1%. Amíg Magyarországon a települési hulladéknak a 2012. évi adatok alapján mintegy 25,5%-át hasznosították anyagában, addig Belgiumban ugyanez az arány kb. 60%, Németországban kb. 65%, Ausztriában pedig kb. 69%.²²

Megállapítható tehát, hogy Magyarországon a hulladékot lerakjuk, így hagyjuk, hogy a benne rejlő erőforrások elveszenek és nem utolsó sorban a környezetünket is terheljük vele. A különböző országokra érvényes nemzetközi adatok azt mutatják, hogy a hulladékkezelés tekintetében, ahol a lerakás aránya magas (Bulgária és Románia) abban az országban fejtelen a hulladékgazdálkodás, míg a fejlett országokban (Németország, Ausztria, Hollandia, Dánia) a hasznosítási és termikus hasznosítási arány

magas értéket ér el, szemben a lerakási arány alacsony értékével.²³ A települési hulladékot a gyűjtést követően 2012-ben 25,5%-os mértékben hasznosították any-

²² Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2014-2020. 45

²³ Uo.

agában újra, de nagyrészt ártalmatlanítják (65,4%). Települési hulladék tekintetében egyetlen létesítményben, a budapesti Hulladékhasznosító Műben (HUHA) van mód termikus hasznosításra, melynek éves kapacitása 420.000 tonna, és a valójában kezelt mennyiség 2012-ben 364 047 tonna.²⁴

A táblázat az általam vizsgált régióhoz (Békés Megye 42 városa) tartozó hulladék megoszlását és mennyiségét mutatja be.

Év	Papír	Műanyag	Üveg
2006	32,51	21,2	2,88
2007	35,35	26,98	3,99
2008	36,55	27,68	4,02
2009	38,66	26,88	3,58
2010	99,25	86,22	7,65
2011	105,3	88,32	9,32
2012	112	92,21	6,52
2013	117,2	98,62	9,2
2014	120,1	107,04	8,2
2015	84,48	36,31	7,56
2016	78,685	22,203	51,854
Összesen:	860,085	633,663	114,774

3. ábra. Tappe Hulladékgazdálkodási Kft. által begyűjtött hulladék mennyiségi adatai

Az adatok vizsgálatát 2006-tól kezdtem azon indokból, hogy a 2015-ben bevezetett kötelező szelektív gyűjtés hatására növekedtek-e a mérlegi adatok. A következőkben a kötelező gyűjtés előtti, illetve utáni számokat vizsgálom.

A táblázat remekül mutatja a begyűjtött műanyag hulladék mennyiségét 2006-tól 2016-ig. Jól látható, hogy 2006-ot követően radikálisan megnőtt az ingatlanokról illetve a

gyűjtőszigetekről származó – főként PET – hulladék. 2013-14-ig tartott az emelkedő tendencia, azonban 2016-ra megfordult, a műanyag esetében majdnem a kezdeti értékekre esett vissza. Az összesített adatokból kitűnik, hogy a regionális szinten begyűjtött hulladék arányai megegyeznek az országos adatokkal, azonban az is megállapítható, hogy a lakosok egyszerűen "megszabadulnak" a hulladéktól, nem tekintik természetesnek és alapvetőnek a különgyűjtést.

az üveg szelektálása is. Az embereknek érdekévé vált a környezet védelme, azonban ez még csak kezdetleges. A megoldást abban látom, hogy a fejlődés érdekében hazánk több bevált módszert vehetne át nyugati szomszédainktól. Ha megfigyeljük a fejlettebb rendszereket, láthatjuk, hogy náluk társadalmi elvárás a környezet védelme. A gyerekek – egészen kis koruktól kezdve – használják és ismerik a különgyűjtés intézményét. Helyes gyűjtés esetén, anyagi jutásban részesülnek (a betétdíjak magasabbak, a különgyűjtésnek köszönhetően jelentős összegeket takaríthatnak meg). A hosszú távú célkitűzések a hulladékhierarchia rendszerének pilléreire nyugszanak. A jövőben a környezeti elemeket kímélő hulladékkezelés, a környezetbarát, innovatív technológiák alkalmazása kerül előtérbe, csökken a veszélyes anyagok használata. A hulladékokra a társadalom, mint erőforrásra tekint majd. Az OHT-ban foglalt célok teljesülésének köszönhetően a hulladéklerakás csökken, a jövőben csak az a hulladék kerül lerakásra, amelynek a hasznosítása nem megoldható, valamint a települési hulladék részeként a jövőben biológiailag lebomló hulladék csak minimálisan kerül lerakásra. Hosszú az út még a teljes változáshoz, azonban szigorúbb szabályokkal és megelőzéssel tehetünk környezetünk érdekében.

V. Összegző gondolatok

E tanulmány rövidségét tekintve csak nagyobb vonalakban érinti és csak a felszín "kapargatva" szemléli ezt a rendkívül tág témát. Az általam vizsgált adatok alapján látható, hogy a 2015-ben bevezetett kötelező szelektív gyűjtés jelentős hatást nem gyakorolt a lakosság hozzáállására. A különgyűjtött hulladék mérlegei alapján megállapítható, hogy – bár lassan –, de a mérlegi adatok zuhanását követően minimális növekedésnek indult mind a papír, a műanyag, a fém és

²⁴ Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2014-2020. 46

Felhasznált irodalom

- EPA. (2008). National Waste Prevention Programme - Prevention Plan 2009-2012.
- EU Bizottság. (2011). Innováció a fenntartható jövőért - Az ökoinnovációs cselekvési terv (Eco-AP). COM(2011) 899.
- EU Bizottság. (2011-2014). CERREC - Central Europe Repair & Re-use Centres and Networks, 3CE278P3, nemzetközi projekt.
- EU Bizottság. (2012a). Preparing a Waste Management Plan - A methodological guidance note.
- EU Bizottság. (2012b). Preparing a Waste Prevention Programme - Guidance document. Paris.
- NKIS. (2011). Nemzeti Környezettechnológiai Innovációs Stratégia 2011-2020.
- Európai Bizottság: Közérthetően az Európai Unió Szakpolitikáiról- Környezetvédelmi politika
- Európai Környezetvédelmi Ügynökség: EEA jelzések 2012- Azt a jövőt építjük, amelyiket szeretnénk
- Európai Bizottság: A körkörös gazdaság. Értékek összekapcsolása, létrehozása és megőrzése
- Horváth Imréné Baráti Ilona: A környezetvédelem fogalma, környezetvédelmi ismeretek jelentősége a gyakorlatban. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, 2008
- A papír és környezetünk. Magyar Grafika, 2006/6.
- Humusz Szövetség: Törvény a hulladékról
- Dr. Tardy János (szerk.): Magyarországi települések védett természeti értékei. Mezőgazda, Budapest, 1996, 462
- Láng István: Környezet- és Természetvédelmi Lexikon, Akadémia Kiadó, 2002.
- Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2014-2020. 45 (A Kormány a 2055/2013 (XII. 31.) Korm. határozattal fogadta el)
- Internetes források:
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/environment/introduction>
- <http://ec.europa.eu/resource-efficient-europe/>
- http://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/re_platform/index_en.htm
- <http://ec.europa.eu/environment/newprg/index.htm>
- <http://videkstrategia.kormany.hu/download/c/96/90000/Orszagos%20Hulladekgazdalkodasi%20Terv%202014-2020.pdf>
- http://europa.eu/european-union/topics/environment_hu
- http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0032_fenntarthato_mg_rendszerek_es_kornyezettechnologia/ch17s02.html
- http://www.okopannon.hu/szelektiv_hulladekgyujtes_ujrahasznositas/hogyan_hasznosul_a_hulladek/
- http://www.humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/hulladeklerakas/ratz_judit.pdf
- https://europa.eu/european-union/topics/environment_hu.

KANYUK PETRA ÁGNES

Debreceni Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Témavezető: Dr. Zaccaria Márton Leó

ATIPIKUS MUNKAVISZONYOK TIPIKUS HIBÁI – EGY KÜLÖNÖS MUNKAJOGI HÁZASSÁG GYÜMÖLCSEI

Bevezető gondolatok – meghívó egy atipikus menyegzőre

„Az élet egyes területein jól működhet, ha nem a különbségek, hanem a hasonlóság irányába billen a mérleg nyelve. Az alkotótevékenységhez azonban távoli területek közti eszmecserére, idegenek találkozására van szükség.”

(SHENK, J. WOLF: *Kreatív párosok.*)

A közös alkotásra ösztönző, inspiratív kapcsolatokat elemző mű úttörő gondolatai meglepően értékesek lehetnek a munkajog világában is. A hazai, valamint nemzetközi tekintetben egyaránt a munkajogi irodalom „fősodrában” elhelyezkedő atipikus munkaviszonyoknak a munkaügyi ellenőrzés tárgykörével történő, első gondolatra szokatlan „házasítása” ugyanis egy módfelett izgalmas vizsgálatra ad lehetőséget, amelynek végére jutva pedig remélhetőleg nem marad majd kétségünk afelől, hogy az atipikus nász különös volta nem Mikszáth-i értelemben értendő, kényszer-házasságnak semmiképp sem nevezhető; gyümölcsei pedig

a munkajog egészének javára válhatnak.

Egy kreatív páros találkozása

„Néhány találkozás látszólag a véletlen műve, de ha csak egy kicsit is megvizsgáljuk a körülményeket, hamar felismerjük a mágneses tér hatását.”

(SHENK, J. WOLF: *Kreatív párosok.*)

A munkaügyi ellenőrzésről szóló 1996. évi LXXV. törvény (a továbbiakban: Met.) megalkotásakor annak deklarált jogpolitikai célja a fekete-, illetve szürkefoglalkoztatás, pontosabban a jogszabályi feltételeknek nem, vagy nem teljesen megfelelő foglalkoztatás, illetve munkavállalás visszaszorítása volt. Ennél a hazánkban nagyon is jól ismert problémakörnél találjuk a házasuló felek kapcsolódási pontját.

Az atipikus foglalkoztatás, mint a fekete és a szürke egyik árnyalata

A találkozási pont egyrészt ott jelentkezik, hogy ugyan a munkaadók természetesen nem nyilatkoznak

illegális foglalkoztatási szokásairól, az irodalomkutatás során azonban egyértelművé vált, hogy a fekete-, illetve szürkefoglalkoztatás nagy százalékban takar atipikus formákat, ezért azok gyakorlata a statisztikailag kimutathatónál jóval kiterjedtebb, a lazább szabályok ugyanis igazi „termékenyítő erővel” hatnak a kreatívan szabálytalankodó elmékre. Találó kifejezéssel élve az atipikus körül mindig ott van a szürke valamely árnyalata is. Állami részről mellesleg folyamatosan észlelhető a törekvés az atipikus foglalkoztatási formák tisztítására és ezzel együtt a munkavállalók érdekeinek védelmére, ilyen jellegű intézkedés volt például, mikor kiterjesztették a fordított áfafizetést a munkaerő-kölcsönzésre és az iskolaszövetkezetekre, amellyel minden bizonnyal a fekete-foglalkoztatás egyik fontos forrását apasztották ki.

Ez alapján azt mondhatjuk, hogy az atipikus munkaviszonyok maguk is részei a fekete-, illetve szürkefoglalkoztatás egyébként is nagyon nehezen megbecsülhető nagyságú halmazának, kihívást állítva a munk-

aügyi hatóságok elé, akiknek immár a hagyományos munkaviszonyok mellett ezekkel az újabb konstrukciókkal is számolniuk kell az ellenőrzések során, különös figyelmet szentelve azok speciális szabályaira.

Az atipikus foglalkoztatás, mint a gazdaság kifehérítésének eszköze

Az atipikus foglalkoztatási formák azonban eredményes eszközéül is szolgálhatnak a gazdaság kifehérítésének. Vitathatatlan ugyanis, hogy a szabályszerű foglalkoztatás mind adó- és járulékfizetési, mind pedig adminisztratív szempontból is terhet ró a munkáltatókra és a HR szakemberekre, azonban e terhek csökkenthetőek, ha kellő ismeretekkel rendelkeznek a rugalmas foglalkoztatási formákról. Ezen lehetőségek tehát kifejezetten vonzóak lehetnek a szabályozási terhek elől menekülő, nagyobb rugalmasságra vágyók számára.

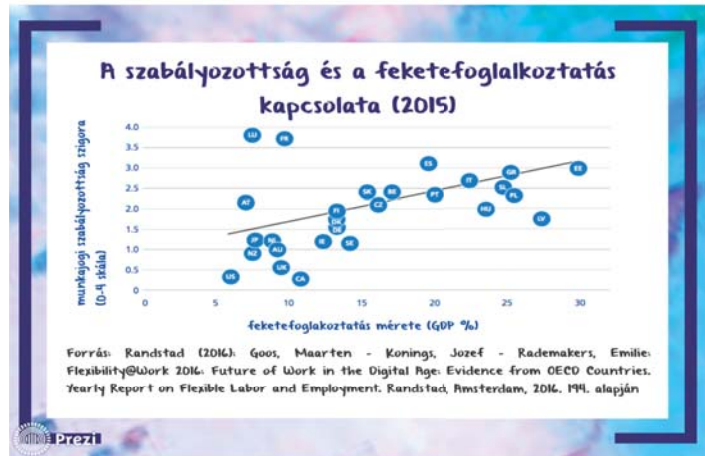
tatás elleni küzdelem, a probléma definiálására, számszerűsítésére, a minél alkalmasabb eszközök kiválasztására való törekvés. 2015-ben a feketemunka az EU 28 tagállama tekintetében a GDP 18,3 %-át adta, amely, bár komoly problémát jelent, csökkenést mutat a korábbi évekhez képest. Hazánk tekintetében, ezen viszonylatok között 2015-ben 21,9 % számolhattunk, amely,

tal, hogy eredeti rendeltetésüknek megfelelően a változó szükségletek közepette reális és egyben legális alternatívát kínálnak a jogszabályi feltételeknek meg nem felelő foglalkoztatás ellenében, maguk is csatlakoznak a munkügyi ellenőrzés missziójához. Ezen szerepük elvezet bennünket hazai szabályozásuknak, előnyeiknek és hátrányaiknak a tárgyalásához is.

Az atipikus munkaviszonyok bemutatása

Az atipikus munkajogviszonyok munkajogi kutatásokban, jogalkotásban és – alkalmazásban egyaránt általánosan használt fogalma egy rendkívül komplex problémakört takar és sok bizonytalanságot is hordoz, még a fogalomhasználatban és az alá tartozó jelenségek körében sem ismert a teljes konszenzus. Az azonban bizonyossággal megállapítható, hogy az utóbbi évtizedekben rohamos felértékelődésükre került sor, ezzel együtt pedig az egyik legnagyobb kihívást jelentik a hagyományos munkajogviszony köré szerveződő munkajog számára.

A tárgyalt jelenség esetében nagy

Country / Year	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Austria	10.0	10.0	10.0	9.7	9.4	9.1	8.5	8.2	7.9	7.6	7.3	7.0	6.2
Belgium	23.4	20.2	20.1	19.2	18.3	17.8	17.8	17.4	17.2	16.8	16.4	16.1	15.2
Denmark	35.7	35.3	34.4	34.0	33.7	33.1	32.5	32.0	31.9	31.2	31.0	30.8	30.6
France	22.2	22.0	21.5	21.2	20.4	19.6	19.1	18.8	18.5	18.0	17.4	16.8	16.2
Germany	18.5	18.1	18.3	18.1	17.9	18.4	18.0	18.7	18.4	18.0	17.5	17.1	16.1
Greece	17.4	17.1	16.5	16.4	16.0	15.8	15.8	14.0	13.8	13.4	13.0	12.8	12.0
Finland	20.2	20.0	20.2	20.4	20.1	19.9	19.6	19.3	18.8	18.4	17.8	17.1	16.4
Italy	17.8	17.2	16.6	16.5	16.5	16.8	16.2	16.0	15.7	15.3	15.0	14.8	14.2
Spain	14.7	14.5	13.8	12.4	11.9	11.1	11.6	11.3	11.0	10.8	9.8	10.8	12.3
Sweden	17.1	16.1	15.4	15.0	14.7	14.2	13.6	13.9	13.7	13.3	12.4	12.2	11.2
United Kingdom	28.1	28.1	27.6	26.2	25.1	24.3	23.0	22.4	21.4	20.8	20.3	20.0	19.4
Portugal	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0
Poland	15.4	15.2	14.8	14.4	13.7	13.2	13.1	13.0	12.4	11.7	11.2	11.0	10.1
Slovenia	25.1	25.1	24.4	23.2	22.0	21.4	21.0	20.8	21.0	21.0	21.1	20.8	20.6
Lithuania	30.4	30.0	29.3	28.0	27.1	26.1	25.2	24.3	23.5	22.1	21.3	20.7	19.6
Latvia	32.0	31.7	31.1	30.4	29.7	29.1	28.6	28.7	28.0	28.3	28.0	27.1	25.8
Luxembourg (Grand Duchy)	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4	8.4
Hungary	26.1	26.1	26.0	25.7	25.4	25.0	24.6	24.3	24.0	23.6	23.3	23.0	22.4
Netherlands	13.2	12.5	12.0	10.9	10.1	9.8	10.2	10.0	9.8	9.5	9.1	8.2	8.0
Cyprus	27.7	27.6	27.1	26.8	26.0	25.3	25.0	24.5	23.9	23.4	23.0	22.5	21.9
France	22.2	21.7	21.2	20.1	19.1	18.7	18.5	18.2	18.4	18.4	18.0	18.7	17.6
Germany	22.4	22.1	21.2	21.4	20.1	19.4	19.4	19.8	19.6	19.1	18.4	18.1	18.0
Belgium	26.7	26.3	26.0	25.6	24.7	24.0	23.6	23.4	23.1	22.6	22.1	21.6	21.2
South Africa	28.2	28.3	28.1	27.8	26.1	25.0	24.5	24.2	24.0	23.8	23.2	22.7	21.8
Spain	22.2	21.9	21.1	20.2	19.1	18.4	18.0	17.8	17.5	17.2	16.8	16.1	15.2
Sweden	18.4	18.2	17.8	17.3	16.8	16.0	15.8	15.4	15.0	14.5	14.0	13.4	12.1
United Kingdom	18.5	18.1	17.1	16.2	15.4	14.9	14.4	14.0	13.7	13.3	12.9	12.6	11.7
United Kingdom / Average	12.4	12.0	11.7	11.1	10.6	10.1	10.0	10.2	10.0	9.7	9.3	8.9	8.4
EU 28 Countries / Average	24.4	24.2	23.4	22.1	21.1	20.1	19.1	18.1	17.4	16.8	16.3	15.8	15.2

Kiemelést érdemel, hogy napjainkban mind az Európai Unió (a továbbiakban: EU) keretein belül, mind azon túl hangsúlyos a jogszabályoknak meg nem felelő foglalkoz-

bár jóval az átlag felett állt, beleillett a csökkenő tendenciába.

Ebben a megközelítésben tehát az atipikus munkaviszonyok, az ál-

hangsúlyt kap a munkajogi szabályozás által kijelölt keret szerepe, ugyanis kimutatásra került, hogy annak rugalmasságával arányos az új munkavégzési formák terjedésének intenzitása, amellyel együtt jár feketemunka arányának csökkenése is. A munkáltatók csak úgy őrizhetik meg hatékonyságukat, ha folyamatosan a gazdaság gyorsan változó igényeihez igazítják a működésüket, ebben pedig nagy segítségül szolgálhatnak az atipikus foglalkoztatási formák, amelyek egyszerűbb, olcsóbb, azonban legális lehetőséget jelentenek a foglalkoztatásban. A szabályozásnak továbbá olyannak kell lennie, amely kellő „csáberővel” bír az alternatív, szürkébe-feketébe forduló módozatokkal szemben.

A hazai munkajogi szabályozás egyértelműen törekszik ezen igényeknek a minél szélesebb kiszolgálására: az új munka törvénykönyvről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) fő iránya – hasonlóan a régi törvénykönyv módosításaihoz – a munkaviszony rugalmasabbá tétele, ám azt koncepcionálisan is új keretek közé helyezi. A kodifikáció idején a kormányzat teljes mértékben felvállalta

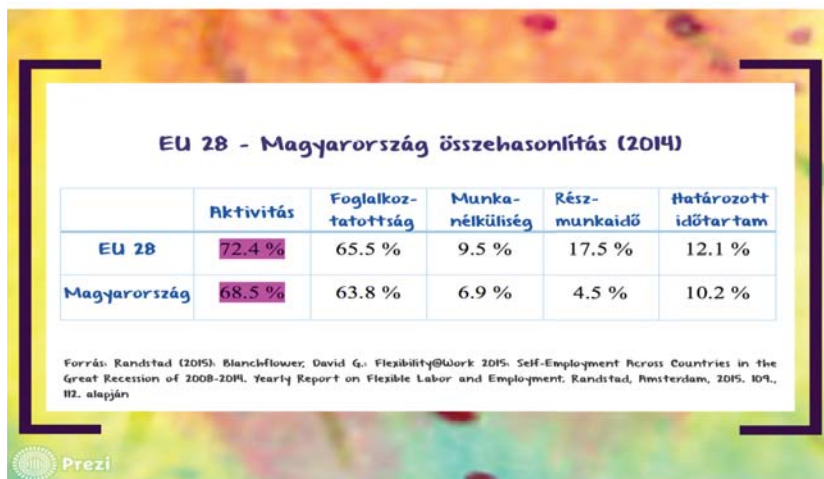
a munkajogi szabályozás rugalmasságát, mint központi célt, a szabályozási koncepciót pedig a magánjoghoz való közelítés elvi alapjára helyezték.

Az Mt. ennek megfelelően az atipikus munkaviszonyokat is átalakította, bővítve a korábbi kört, valamint hangsúlyosabbá tette a kódex-jelleget, ugyanis a tárgyalt jogviszonyok a törvény végén, külön fejezetben helyezkednek el (Mt. II. rész, XV. fejezet), továbbá ez a fejezet, a munkaerő-kölcsönzést tartalmazó XVI. fejezettel együtt a kódex különös részének is tekinthető. A kiemelt szabályozási szerepet egyrészt a korábbi szétagoltság felszámolására, a stabilitásra való törekvés, másrészt az atipikus foglalkoztatási formákon keresztül való munkahe-lyeremtés lehetősége indokolta, ugyanis hazánkban kiemelt probléma a nagyarányú inaktivitás, az átlagos aktivitásunk (68,5%) az uniós 72,4%-os átlag alatti.

A munkaügyi ellenőrzés bemutatása

Az imént bemutatott dinamikus, színes és igencsak népszerűnek mondható munkajogi jelenséggel szemben a munkaügyi ellenőrzés egy merőben eltérő karakterrel rendelkezik. Egyfajta speciális rendelkezések alapján folytatott közigazgatási hatósági eljárást takar, amely jelentős szerepet játszik a foglalkoztatásra vonatkozó jogszabályokban megállapított köteleességek betartásában. A Met. rendelkezései szerint az ellenőrzés a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok állami kontrollját jelenti, ilyen jellegűnek minősül valamennyi jogviszony, amelyben a szolgáltatás tárgya a foglalkoztató részére ellenérték fejében végzett munka. A jogsértések feltárása a vállalkozások piaci esélyegyenlősége és a munkavállalók garanciális jogainak védelme érdekében is kiemelt jelentőséggel bír.

Az atipikus munkajogviszonyok szempontjából vizsgálódva azt mondhatjuk, hogy a Met. 3. § (1) bekezdésében található ellenőrzési tárgykörök az egyes ellenőrzési tárgykörök ugyanúgy érvényesülnek, mint a hagyományos munkajogviszonyok esetében, megkülönböztetett szerepet alapvetően nem tapasztalunk a munkaügyi ellenőrzések során. Kivételes azonban, hogy a munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó, valamint a munkaerő-kölcsönzési tevékenység végzésére jogosító jogszabályok betartásának ellenőrzése jelentőségénél fogva külön ellenőrzési tárgykört kapott, továbbá sajátos, hárompólusú berendezkedésénél fogva kiemeli a törvény, hogy annak hatálya, valamint a munkaügyi ellenőrzés kiter-

jed a kölcsönbeadó és a kölcsönvevőre is.

A munkaügyi ellenőrzés napjainkban betöltött szerepét vizsgáló irodalom a terület alapvetően problematikus pontjaiként a stratégiai megközelítés hiányát, a csökkenő költségvetést és személyzetet, valamint az egyre komplikáltabb szabályozási környezetet emeli ki. Mindezek igencsak kellemetlen incidensekben, gyakorlatokban is testet ölthetnek, hazánkban például viszszerőők a munkaügyi ellenőrkorrupcióval kapcsolatos ügyei, míg Franciaországban egyenesen patanásig feszült a – munkavállalói érdekek védelmére hivatott „utolsó védőbástyaként” aposztrofált – munkaügyi ellenőrök helyzete, olyannyira, hogy esetenként még a testi épségük sem garantált. Témánk szempontjából különösen figyelemre méltó az a megállapítás, amely a helyzet ilyen irányú változását a fokozódó munkaterheléssel, az emberi kapcsolatok meglazulásával, valamint – különösen – a részmunkaidős és egyéb „bizonytalan” foglalkoztatási formák elterjedésével hozzák összefüggésbe.

Mindezek alapján nem meglepő, hogy egyre élénkebb a megújításra – köztük a mind szélesebb összefogásra – irányuló törekvés, amely az EU munkahelyi biztonsággal és egészségvédelemmel kapcsolatos, 2014-2020-as stratégiájában is helyet kapott. Alapvető érdekként került megfogalmazásra, hogy a munkaügyi ellenőrökben ne az üzleti működést akadályozó, hanem a szabályok alkalmazását segítő személyeket lássák, továbbá a végrehajtandó cselekvések között helyet kapott erőforrásaik feltérképezése, csere-/képzési programjaik érté-

kelése, a kiszabott szankciók hatékonyságának felmérése is. A reformok hullámában üdítően hat az ún. Latin modell konstrukciója, amely a szabályozást a rugalmassággal ötvözve, a munkaügyi ellenőrzés gazdasági szereplők szükségleteihez való igazítására törekszik, ilyen módon mintegy a szabályos foglalkoztatás kampányának katonáivá alakítva az ellenőröket.

Az atipikus foglalkoztatási formák tipikus hibái: a házasság gyermekei

A felek házassítása, ebből következően az atipikus munkaviszonyok tipikus hibáinak feltárása éppen az imént kifejtett okból bír elemi jelentőséggel. Hiszen a foglalkoztatás új formái csak akkor tölthetik be szerepüket, csak akkor szolgálhatnak gyógyírként a munka világának régi-új problémáira, ha maguk sem piszkolódnak be azután, miután az elmélet síkjáról gyakorlati alkalmazásuk mezejére lépnek; ezen gondolatnak további súlyt adnak Csehov szavai, miszerint: „elmélet gyakorlat nélkül nem létezhet.” Az alábbiakban vessünk tehát egy pillantást – természetesen a terjedelmi korlátok folytán a teljesség igénye nélkül – az atipikus munkaviszonyok munkaügyi ellenőrzések során feltárt, tipikus problémáira.

Az egyszerűsített foglalkoztatás és a bejelentés elmaradása

Ezen foglalkoztatási forma tekintetében a bejelentés fokozottabb jelentőséggel bír, hiszen maga a munkaviszony a foglalkoztatás bejelentésével jön létre, erre az időpontra tehető annak keletkezése (Mt. 202. § (2)) és sajnos egyben

ennek elmulasztása az, amivel a munkaügyi hatóságok az atipikus foglalkoztatási formákat érintő jogszértések között kiemelkedően sokszor találkoznak az ellenőrzések során. Azonban mégis van okunk némi bizakodásra, ugyanis az elmúlt évek tendenciája – amely szerint ezen mulasztás egyre nagyobb mértékben az egyszerűsített foglalkoztatásban fordult elő – megfordult és újra a „hagyományos” munkaviszonyú foglalkoztatás során kerül előtérbe ez a legsúlyosabb munkajogi szabálytalanság.

A mulasztás hátterében a közterhek befizetésének elkerülésére, illetve az egyszerűsített foglalkoztatás időbeli korlátainak kijátszására irányuló szándék húzódik meg. A munkáltató havi 15 napnál több alkalommal foglalkoztatja a munkavállalót, ám rendes munkaviszonyban történő bejelentés helyett inkább megpróbálja „elbiccelni” az alkalmi munka havi korlátját meghaladó munkanapok bejelentését.

Munkáltatói oldalról jellemzően vélelmezhető a tudatosság. A hatóságok beszámolóí szerint a bejelentést számos munkáltató sok esetben percekkel az ellenőrzés megkezdését követően pótolja, mivel ismeri a jogszabályi kötelezettséget, a bejelentés teljesítésének előírt módját és már a munka megkezdése előtt rendelkezik a bejelentés megtételéhez szükséges munkavállalói adatokkal. Ezek ellenére azonban – bízva a hatósági ellenőrzés adott napokon, időszakban való elmaradásában, illetve abban, hogy nehezen megközelíthető „eldugott helyen” működnek – azt a bejelentés megtételével megbízott könyvelőirodának csak abban az esetben adja meg, ha már elkerülhetetlen (pl.:

hatósági ellenőrzés, munkavállaló kifejezett kérése) a bejelentés megtétele. Jellemző megvalósulási formája a szabálytalankodásnak az is – elsősorban az építőipar területén – mikor a munkáltatók, akik hétköznapi napokon bejelentetik a munkavállalók egyszerűsített foglalkoztatási jogviszonyát, hétvégén – bízva az ellenőrzések elmaradásában – nem tesznek bejelentést. Gyakran előfordul továbbá, hogy a munkáltató a tervezett munkaviszony megkezdését megelőzően hosszabb időn át „próbamunkával” igyekszik a munkavállalók (pl.: pultosok, segéd munkások) „képességeit felmérni.”

A munkavállalók nagy része nincs tisztában a munkajogi szabályokkal, amely a munkáltatók részéről esetleges visszaéléshez, a munkavállalók tudatlanságának kihasználásához vezethet. Természetesen ennek van másik oldala is, amikor a munkavállaló tisztában van az előírásokkal, de állását féltve saját érdekében nem mer fellépni. A tanúként meghallgatott munkavállalók nagy része – a nyilatkozatok szerint – a munkaügyi ellenőrzés napján kezdett dolgozni („ma van az első munkanapom”, „csak ma kezdtem”, „ma jöttem először dolgozni”, stb.); ennek ellenére a munkaügyi hatóság azon kérdésére, hogy meddig tart a munkaidő, többen is azt nyilatkozták, hogy az „változó (néha nyolc, néha kilenc órát szoktam dolgozni)”.

A munkaerő-kölcsönzés és a három dobogós szabálytalanság

Ezen konstrukció a tradicionális munkajogviszonytól eltérő foglalkoztatási módszerek egyik karakterisztikus fajtája, sajátos felépítése, részletesebb szabályozása nemcsak az Mt.-ben tette indokoltá a külön

fejezetbe foglalását (Mt. II. rész, XVI. fejezet) hanem a munkaügyi ellenőrzés tárgykörei között is külön pontot szenteltek neki (Met. 3. § (1) k) pont) sőt, még az alkalmazható szankciók is szélesebbek az átlagosnál. (Met. 6. § (1) a), f) pont, 6/A. § (1) d) pont, 7. § (1) a) pont). Mindezek alapján nem ér bennünket meglepetésként, hogy a konstrukció esetében a szabálytalanságok tárháza igencsak színes képet mutat.

A jogsértések sorában a 2015-ös munkaerő-kölcsönzéssel kapcsolatos célvizsgálat adatai szerint (NGM/150615/2015) a harmadik helyet foglalják el a jogszabályi tilalomba ütköző munkaerő-kölcsönzés esetei (Mt. 216. § (1) valamint a továbbkölsönzés tilalmának megszegése (Mt. 216. § (2)). Utóbbi gyakran úgy valósul meg, hogy azt igyekeznek kirendeléssel leplezni, amelyet illetően kreatív és kitarító megoldásokkal találkozhatunk. Például egy ilyen eset során tartott munkaügyi ellenőrzés egészen a Legfelsőbb Bíróságig jutott, ahol végül megállapítást nyert, hogy a munkaerő továbbkölsönzésének tilalmába ütközik az is, ha a munkaerő-kölcsönzésre szólan kötött

munkaszerződésben nem a kölcsönvevő, hanem egy harmadik munkáltató telephelyét jelölik meg a munkavégzés helyeként és a munkavállalók tényleges foglalkoztatása is ott történik.

Kölcsönbeadó nem lehet bármely munkáltató, hanem csak az, aki eleget tesz az erre vonatkozó külön jogszabályi feltételeknek, és akit kérelmére az állami foglalkoztatási szerv felvett a kölcsönbeadók nyilvántartásába (Mt. 215. § (1)). Az ez utóbbi feltétel hiányában folytatott munkaerő-kölcsönzési tevékenység a munkaviszonnyal kapcsolatos legsúlyosabb jogsértésnek minősül, gyakoriságát tekintve pedig ez a második legtöbbször előforduló szabálytalanság. A megvalósulás jellemző formája a teljes illegalitás, amikor a kölcsönbeadóként szereplő céget eleve nem vették nyilvántartásba, de gyakori a féllegális, vagy formailag legális keretek közti megvalósulás is. Előbbire jellemző példa az, mikor a nyilvántartásba vett cég székhelye székhelyszolgáltatónál van bejegyezve, az ellenőrzés során felkutatása azonban eredménytelen, „postafiók cégként” lényegében nem is létezik; utóbbira

pedig az, amikor a kölcsönbe adó munkáltatók jelentős része csak a munkaszerződések megkötésének és a bejelentések megtételének idejére veteti magát nyilvántartásba, majd a munkaerő kihelyezését követően a nyilvántartásba-vétel törlésre kerül.

A munkáltatói szerepkör meghatározásában az Mt. alapján a felek megállapodása az elsődleges, (Mt. 217. § (1)) ebből következően a munkaerő-kölcsönzési szolgáltatásnak többféle változata alakulhat ki a piacon. Ebből eredően rendkívül nagy jelentősége van a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő közötti együttműködésnek, a kölcsönös tájékoztatásnak, információcserének is, mindezen előírások megszegése pedig az első helyen áll szabálytalanságok sorában. A helyzet súlyát jelzik a következmények is: a munkavállaló bejelentésére vonatkozó, valamint a kölcsönbeadó nyilvántartásba vételét igazoló okirat másolat átadásának kötelezettsége például csak abban az esetben terheli a kölcsönbeadót, amennyiben arra a kölcsönvevő igényt tart. Az elvárható gondossági kötelem folytán azonban a jogszerűtlen foglalkoztatás következményeiért a kölcsönvevőt is felelősség terhelheti.

Gyakorlat és elmélet határán: a munkaügyi hatóság általi minősítés ki nem használt fegyvere

A munkaügyi ellenőrzések központi küldetésének – a foglalkoztatás garanciális szabályainak betartatásának – legfontosabb része annak megállapítása, hogy a munkavégzés a jellegének megfelelő törvény (például az Mt., vagy a polgári törvény-

könyvről szóló 2013. évi V. törvény) hatálya alatt történik-e, a munkaügyi hatóságnak minden esetben feladata, hogy feltárja a foglalkoztató és a részére munkát végző közötti viszony tényleges tartalmát.

A munkaügyi hatóságok ilyen jogkörükben legtöbbször színlelt polgárjogi szerződésekkel találkoznak, amelyek esetében megbízási, vállalkozási szerződéssel leplezik a munkaviszonyt, azonban gyakori a munkaviszony egyik fajtáról a másikra történő átminősítése is. A munkaügyi hatóság minősítési jogkörének (Met. 1. § (5)) gyakorlása az atipikus foglalkoztatási formák tekintetében nem ismeretlen. A szeptember 1-jét megelőzően az Mt. hatálya alá tartozó iskolaszövetkezeten keresztüli diákmunkát, annak 2011 előtti szabályozásának – a jelenlegi által felelevenített – hiányossága folytán több esetben is tiltott munkaerő-kölcsönzésnek minősítette. Ehhez képest egyéb esetekben mégsem találkozunk bevetésével, holott ennek az atipikus munkaviszonyok sajátosságaira igen érzékeny eszköznek az alkalmazási lehetősége számos esetben adott volna és vélhetően nagyobb nyomást is jelentene a szabálytalankodókra, mint például a bírságolás. Ilyen értelemben tehát a módszer még az elmélet síkján rostokol, azonban remélni tudjuk, hogy mindez a jövőben változni fog.

Átminősítést lehetne alkalmazni például a határozott idejű munkaviszonyok jogellenes láncolatai, a részmunkaidős kikötés ellenére ténylegesen teljes vagy magasabb heti munkaidőben történő foglalkoztatás, valamint a munkaerő-kölcsönzés olyan eseteiben, amikor a tények összessége alapján arra a

következtetésre juthatunk, hogy a munkaszerződéssel nem rendelkező, vagy illegális kölcsönbeadó által foglalkoztatott munkavállaló valójában a kölcsönvevővel áll munkaviszonyban.

Záró gondolatok

Az ellenőrzés szabályainak kijátszására törekvő technikák vizsgálata szomorú képet tár elénk a valóságról. Messze nem arról van szó ugyanis, hogy a vizsgált atipikus foglalkoztatási formákban, Camus szavaival élve a munkahely medréből kicsapó nagy hivatásokkal találkozunk, vagy – romantikus képzeletünkől ennél már lejjebb adva – a megmutatkozó szabálytalanságokat Shakespeare-i megfogalmazással még a legkülönb ember által is, természetszerűen elkövetett hibáknak tudhatnánk be.

A különös nász eredményeképpen tehát közelebb kerülhetünk a valósághoz: a tipikus hibák feltárása megteremti a javítás lehetőségét, míg a munkaügyi ellenőrzésnek továbbbi, hatékony eszközeit fedezhetjük fel. Azonban a munka világának szereplői felé intézett figyelmeztetés túlmutat a jelenleg hatályos kereteken. Az atipikus menyegző tapasztalatai alapján ugyanis mindenképp szükséges de lege ferenda átgondolni egyrészt az atipikus munkaviszonyok szabályozását, melyben a tárgyalat formák között nem jelentkezne ekkora szabályozásbeli különbség, a rugalmasság mellett a biztonság oldala is érvényre jutna és igyekezne minél többet orvosolni az ellenőrzések során feltárt problémák közül, hogy ezen foglalkoztatási formák valóban csak a tipikustól, és nem pedig saját maguktól

jelentsenek eltérést; ahhoz, hogy a menyegzői fehér ruha véletlenül se forduljon szürkébe, avagy feketébe. Fontos továbbá a munkaügyi ellenőrzés szerepének a napjainkban érvényesülő trendeknek megfelelően történő átgondolása is: ahhoz ugyanis, hogy valóban a munkavállalói érdekek – ha remélhetőleg nem is utolsó, viszont mindenképpen – védőbástyájaként funkcionáljon, szükséges, hogy érzékenyebb legyen korunk kihívásaira, a rugalmasságra, a gazdasági érdekekre és mindezt egy, a többi kapcsolódó szervezettel való dinamikus együttműködésben valósítsa meg, melyhez természetesen a kellő anyagi támogatás sem hiányozhat.

Mindezek alapján belátható, hogy a két karakter együttes vizsgálata, bár szokatlannak mondható, valóban nem tekinthető kényszer-házasságnak. A különös nász eredményeképpen közelebb kerülhetünk a munka világának valóságához: a tipikus hibák feltárása megteremti a javítás lehetőségét, míg a munkaügyi ellenőrzésnek további, hatékony eszközeit fedezhetjük fel.

Kapcsolatuk pedig a fent tárgyaltakon túl még egy dologban közös: a munka minél teljesebb, színesebb, szabadabb, mégis biztonságos keretek közti végezhetőségének misz-sziójában. Ahogyan ugyanis Péter Apostol mondja Ádámnak:

„Legyen hát célod: Istennek dicsőség, Magadnak munka. Az egyén szabad

Érvényre hozni mind, mi benne van.”

(Madách Imre: Az ember tragédiája.)

Felhasznált irodalom, jogforrások

1996. évi LXXV. törvény a munkaügyi ellenőrzésről
 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről
 Bankó Zoltán: Az atipikus munkajogviszonyok, Budapest – Pécs, Dialóg Campus – PTE ÁJK, 2010.
 Camus, Albert: A bukás. Kriterion, Budapest, 1972.
 Csehov, A. Pavlovics: Bíróság. In: Apostol András (szerk.): Csehov művei I. Európa, Budapest, 1959. 55-59.
 Despax, Michel – Rojot, Jacques – Laborde, Jean-Pierre: Labour Law in France. Kluwer Law International, The Netherlands, 2011.
 Doumayrou, Fanny: Qui défendra les inspecteurs du travail? Le Monde diplomatique, No. 705/2012. 4-5.
 Ferencz Jácint: Az atipikus foglalkoztatási formák közpolitikai megközelítése. In: Horváth István (szerk.): Tisztelgés: ünnepi tanulmányok Dr. Hágelmayer Istvánné születésnapjára. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015. 119-126.
 Ferencz Jácint: Atipikus foglalkoztatási formák: az atipikus munkaviszonyok elmélete és magyarországi gyakorlata, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2015.
 FFFO/150214/2014: Összefoglaló jelentés a munkabérrel kapcsolatos szabályok célvizsgálatáról [2014. október 13. - november 7.]
 Gyulavári Tamás – Kártyás Gábor: The Hungarian Flexicurity Pathway? New Labour Code after Twenty Years in the Market Economy. Pázmány Press, Budapest, 2015.
 Gyulavári Tamás (szerk.): Munkajog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.
 ILO (2016): Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects.
 Joshua Wolf Shenk: Kreatív párosok. Budapest, HVG Kiadó, 2016.
 Kapp, L. Thomas: L'inspection du travail face à la demande individuelle. Droit ouvrier, No. 653/2002. 10-13.
 Kártyás Gábor: A szürke három árnyalata – kerülendő praktikák a munkaerő-kölcsönzésben. HR & Munkajog. 2013. (4. évf.) 3. sz. 16-18.
 Madách Imre: Az ember tragédiája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.
 Mikszáth Kálmán: Különös házasság. Osiris, Budapest, 2008.
 NGM/150615/2015: Összefoglaló jelentés a munkaerő-kölcsönzéssel kapcsolatos célvizsgálat tapasztalatairól [2015. március 23. - április 17.]
 NGM/150616/2015: 2015. III. negyedévének munkaügyi ellenőrzési tapasztalatai.
 NGM/150730/2015: Összefoglaló jelentés a munkavállalók jogviszonyának rendezettsége érdekében a foglalkoztatásra vonatkozó alapvető szabályok érvényre juttatására irányuló akcióellenőrzéséről [2015. június 22. - július 10.]
 NGM/160901/2016: 2016. I. félévének munkaügyi ellenőrzési tapasztalatai.
 NGM/160922/2016: Összefoglaló jelentés a munkavállalók jogviszonyának rendezettsége érdekében a foglalkoztatásra vonatkozó alapvető szabályok érvényre juttatására irányuló akcióellenőrzéséről [2016. június 20. - július 8.]
 NMH-MMI/140220/2013: Összefoglaló a munka-és pihenőidő szabályainak érvényesülése tárgyú céllenőrzés tapasztalatairól [2013. október 2 - ok-

tóber 18.]

Packard, Truman – Koettl, Johannes – Montenegro, E. Claudio: In From the Shadow – Integrating Europe’s Informal Labor. The World Bank, Washington, 2012.

Piore, Michael J. – S chrank, Andrew: Toward managed flexibility: The revival of labour inspection in the Latin world. *International Labour Review*, No. 1/2008. 1–23.

Randstad (2015): Blanchflower, David G.: *Flexibility@Work 2015: Self-Employment Across Countries in the Great Recession of 2008–2014. Yearly Report on Flexible Labor and Employment*. Randstad, Amsterdam, 2015.

Randstad (2016): Goos, Maarten – Konings, Jozef – Rademakers, Emilie: *Flexibility@Work 2016: Future of Work in the Digital Age: Evidence from OECD Countries. Yearly Report on Flexible Labor and Employment*. Randstad, Amsterdam, 2016.

Schneider, Friedrich (ed.): *Handbook on the Shadow Economy*. Northampton, Edward Elgar Publishing, 2011.

Schneider, Friedrich: Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments. <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf> (2016-08-13)

Shakespeare, William: *Othello*. Európa, Budapest, 1983.

Shenk, J. Wolf: *Kreatív párosok*. HVG, Budapest, 2016.

KELEMEN SÁNDOR

Debreceni Egyetem

Gazdaságtudományi Kar

Konzulens: Fehér András, Dr. Nagy Lajos

VLOGGEREK STILÁRIS BESZÉDKÓDJAINAK ELEMZÉSE

Bevezetés

A kiskereskedelmi szolgáltatásoknál látható jól a piaci verseny, mert a vevők mára már számos termék és szolgáltatás közül tudnak választani, hisz óriási a mennyiség ezekből az árukból. Így a kiskereskedőknek meg kell valahogy különböztetni magukat a versenytársaktól.

Elengedhetetlen egyfaja minőségtudatos vállalatirányítás, továbbá ezzel párhuzamosan a minőségfejlesztés. A szolgáltató vállalatoknak minőség tudatosságát a szervezeti irányítás, szabályozás, az elszámolhatóság, a tevékenység folyamat gyakori átgondolása, önellenőrzés, az ellenőrzés lehetősége adja. A szolgáltatásminőség fejlesztésével versenyelőny szerezhető a vevőkkel kiépített szoros kapcsolat révén (HERNON – DANUTA, 2001). Számos fesztivált szerveznek az ország egész területén, valamint a világon. A tanulmányban bemutatásra kerül, hogy milyen komplex problémákat kell megoldani egy szervezőnek, illetve az egyéb beszállítóknak. A nagy volumenű rendezvények megszervezése nagy

kihívást jelent a szervezők számára évről-évre, annak ellenére, hogy a folyamat maga minden évben hasonló. Ahhoz, hogy az élmény megmaradjon a rendezvényre kilátogatókban, minden évben az előzőhöz képest újat, jobbat és valami pluszt kell alkotni, minden fesztiválnak. A szervezőknek a legnagyobb kihívást a folyamatos érdeklődés, valamint a vonzerő fenntartása jelenti.

A szolgáltatás folyamattérképezésnek egy kifinomult módja a blueprinting (BERKLEY, 1996). A blueprinting egyfajta pillanatképet készítünk a folyamatról egy folyamat-flow diagramhoz hasonlóan. Ez a módszer is számba veszi a folyamatok összes elemét és jobbsodrású rendszerben ábrázolja az elemeket. Meg kell különböztetni azokat a folyamatokat, amit a vevő lát és azt, amit nem lát. Ezt a két folyamatot más szemlélettel kell megtervezni. Azt, amit lát a vevő azt vevőorientáltan kell megtervezni és amit nem lát a vevő ott pedig a hatékonyság a kritérium (GUBÁN-KÁSA, 2013).

Szakirodalmi áttekintés

A definíciókból nyilvánvalóvá válik miszerint a non-profit cégeknek is szükséges a marketing alkalmazása, nem csak a profitorientált cégeknek. Aki nem alkalmaz valamilyen marketinget manapság az nem lehet sikeres az üzleti életben. A rendezvények valódi szolgáltatásnak tekinthetők, ugyan is a látogató nem kézzelfogható, illetve éppen hazavihető terméket kap, hanem egy fesztivál, koncert, illetve egy vásár hangulatát, muzsikáját, színeit, érzéseit, emlékeit kapja. Így tehát a rendezvények piacra vitelénél a szolgáltatásmarketing eszközeit használhatjuk. Nagyobb problémát jelent definíciót alkotni a szolgáltatásról, ugyanis ebből meglehetősen sok fajta szolgáltatás létezik. Összefüggéseket lehet találni a definíciók között, amelyek a megfoghatatlanságból származnak. Létezik egy általános mondas, ami szerint „a szolgáltatás az, amit adhatunk, vehetünk, mégsem tudjuk a lábunkra ejteni.” Ebből az következik, hogy a szolgáltatások alaptermészetükénél fogva nem megfoghatók. Egy megfogalmazása szerint „a szol-

gáltatás valamilyen cselekedet, teljesítmény-erőfeszítése” (RATHMELL, 1966). KOTLER (2004) véleménye szerint, „a szolgáltatások olyan cselekvések vagy teljesítmények melyet az egyik fél nyújt a másiknak, amely nem tárgyasul és nem eredményez semmi fölött tulajdonjogot. A szolgáltatás előállítása vagy kapcsolódik fizikai termékhez, vagy nem”.

Folyamat (blueprinting) elemei

Kevesen foglalkoznak a szolgáltatásminőség fogalmával azért is, mert ez a szektor elég nagy részét képezi a gazdaságnak (GHOBADI-AN et al., 1994). Ez azért van, mert különböző jellemzőjük van a termékeknek, a szolgáltatásoknak és mind ez a minőség meghatározásának eltérőértelmezéséből fakad. A fizikai termékek jellemzői azok, amik a fogyasztók szükségleteinek megfelelnek, ami által elégedettek. Amíg a szolgáltatásminőség jellemzői azok, amelyek megfelelnek az ügyfelek elvárásainak az által, hogy hogyan érzékelik a szolgáltatás minőségét (ARNAULD et al., 2002). Következésképpen a szolgáltatásminőség értelmezése függ az egyéni, a szubjektív értéktől, hisz ezeknek nagy szerepük van a meghatározásban. ZEITHAML (1988) úgy gondolja, hogy a vevői ítélet abból fakad, hogy egységesen értelmezik a tökéletességet. Vagyis inkább értékítélet, attitűd, mint objektív definíció. A szolgáltatásminőség értelmezésének eredménye úgynevezett diszkonfirmáció. (PARASURAMAN et al., 1994).

Adatszükséglet

A kutatás elkészítése során szekunder, illetve primer adatokkal tudtam dolgozni. A szekunder adatokat a kutatásban részt vevő két rendezvény szervező cégtől kaptam. Az információgyűjtés során e-mail-ben megkerestem. Mind a kis, és a nagy fesztiváltól ilyen adatokat kértem: bevétel és kiadások részletes csoportja, a tulajdonlott, valamint a bérelt eszközök aránya és a munkabér nagysága.

Mind két rendezvény, az általam kért adatokból nem mindent szolgáltatott számomra. A bevételek, valamint a kiadások csoportjában biztosított számomra adatokat. A kért adatok nem voltak részletesek, mindössze bizonyos költségcsoportok összesített változatait kaptam meg.

Üzleti titokra hivatkozva a két rendezvényszervező cég kevesebb adatot adott át, mint amit kértem. Részemre a kért adatokat úgy biztosították, hogy az adatok értékét megváltoztatták, hogy még véletlenül se kerüljön ki a cég belső adatbázisából. Mivel minden adatot egy általuk választott értékkel módosítottak így azok aránya változatlan maradt. Nagyjából egy órán át tartottak a szakértői interjúk. A beszélgetések a két interjú alanyra nem egyszerre történtek. Két körben zajlott a szakértői interjú. Az interjúk telefonon és személyesen zajlottak, első körben strukturálatlan módon telefonon, ahol a fesztivál szervezés folyamatát kérdeztem. A második körben személyesen strukturált formában tettem fel kérdéseimet, voltak olyan kérdések, amelyekre a második körbe tudtak válaszolni az interjúalanyok. A kuta-

tás során létrejövő adatok, valamint az ezekből hozott következtetések nem reprezentatívak.

Alkalmazott programok

Statisztikai vizsgálatok elvégzése során Microsoft Office Excel for mac 2016-os szofvert használtam. Szükséges statisztikai próbákat a programmal el tudtam végezni, mint lineáris trendvizsgálat és Khi-négyzet próba. A megfelelő grafikai megjelenést, a leíró statisztikai részt is ezzel a programmal készítettem el.

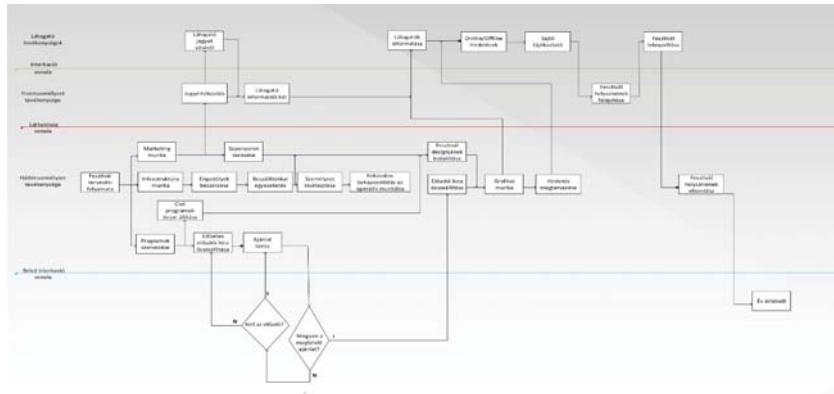
Elemzési módszerek

A lineáris trendvizsgálat során a változások jellemzőinek szisztematikus követése, a változások tendenciáinak figyelemmel kísérése, a változások véletlenszerű, továbbá meghatározott okokra, statisztikai eszközökkel, valamint a változások jellemző indikátorok képzésével (SAJTOS –MITEV, 2007).

Lineáris trendvizsgálat során azt vizsgáltam, hogy a nagy és a kis fesztivál bevételei, valamint kiadásai 2011 és 2016 között milyen változás figyelhető meg. Homogenitás vizsgálat során arra kerestem a választ, hogy a kis fesztivál bevételi és kiadási, valamint a nagy fesztivál bevételei és kiadásainak az eloszlása homogénnek tekinthető-e? A döntéseimet a lineáristrend vizsgálat továbbá a homogenitás vizsgálat esetén is 5 %-os szignifikancia szintnél hoztam meg.

Eredmények

Egy fesztivál számára négy bevételi forrást tudtam megkülönböztetni: jegybevétel, szponzoráció állami támogatás vagy pályázat, egyéb bevételek, valamint a vendéglátás. Az egyéb bevételekhez olyan dolgokat sorolunk, mint a rendezvény saját márkás termékeinek árusítása, mint például pólók, sapkák, kulcstartók. A vizsgált időszakban a kis és a nagy fesztivál összbevételei nőttek.

%-ra növelte az összbevételét. Fesztivál megszervezésekor számos kiadással kell számolni. Mind a két vállalat használ valamilyen controlling rendszert a költségeikhez mérten. A homogenitás vizsgálat azt

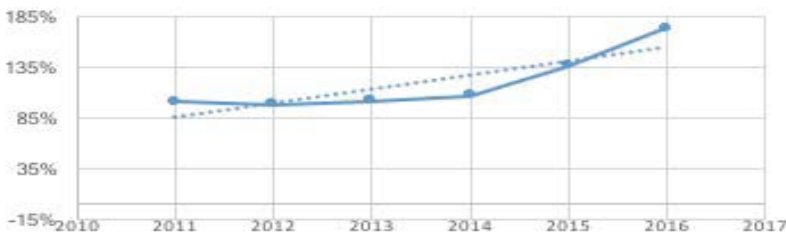
3. ábra: Blueprint modell
Forrás: Saját szerkesztés

A blueprinting modell segítségével fel lehet tárni azokat a pontokat, amik szűk keresztmetszetet jelentenek egy fesztivál megszervezése során. Ezt a folyamat-flow ábrát a szakértői interjúk elkészítése után elkészítettem ezt követően a szakértői interjúalanyaimmal finomítottam rajta (3. ábra). A modell megmutatja azt, hogy hol vannak azok a pontok, amiket a fesztiválra kiülőgató lát. A modellen látható, hogy nagyon sok folyamatot a fogyasztó nem lát, ha az összes részfolyamat és azoknak az alfolyamatai is ráké-rülnének, akkor átláthatatlan lenne a modell és elvesztené az értelmét, hogy lássuk hogyan is kell egy fesztivált megszervezni.

A fesztivál szervezés folyamatát három nagy dimenzióra tudjuk bontani. Ezek a dimenziók: marketing munka, programszervezés, infrastruktúrális munka.

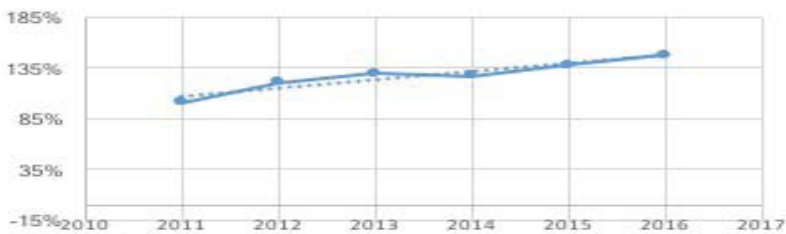
Az interjúkból kiderült az, hogy a programszervezés fő problémáját az okozza, hogy egy kiválasztott előadónak megfelel-e a fesztivál idő pontja, vagy milyen produkciós technikai igényei vannak az adott előadónak. Ezen produkciós tech-

(1.ábra), (2.ábra).

1. ábra: Nagy fesztivál összbevétele
Forrás: Saját szerkesztés

mutatta, hogy a vizsgált időszakban a kis és a nagy fesztivál kiadásainak eloszlása között van különbség a

2. ábra: Kis fesztivál összbevétele
Forrás: Saját szerkesztés

2011. évhez képest 2016. évre a nagy fesztivál 73 %-kal növelte az összbevételét ugyan ebben az intervallumban vizsgálva a kis fesztivál 47

vizsgált idő távban.

Az interjúalanyok elmondták, hogy minden év más és más így ugyanolyan év nincs a bevétel szerkezetét tekintve.

nikai igények nagyon költségesek és hozzáadódnak a fellépő költségéhez. Ide kell még számolni az előadók étkeztetését is.

Az interjúalanyok kitértek arra, hogy az infrastrukturális munkánál a biztonság legfontosabb számunkra. Nagyon nagy problémát jelentene, ha a fesztiválon történne valamilyen baleset abból eredően, hogy a szervezők nem tettek meg mindent a biztonság érdekében.

A marketing munka során a grafikusokra nagyon sok információ zúdul és ez problémát jelent, a különböző plakátok és az online tartalmak elkészítésében. Nem a grafikusok munkájának a minőségével van a probléma hanem a különböző határidők betartásával, valamint a pontossággal. Mind a két interjúalany panaszkodott arra, hogy problémát jelent a zenekar nevének elírása, grafikus nem küldi el időben a nyomdába, rossz helyre került ki egy zenekar név. Ez számos konfliktust generál ez a rész a szervezés során. Természetesen az ilyen problémákat fesztivál látogatója nem látja hiszen ez a háttér folyamatok része.

vál méretétől függ. Minden területnek megvan a problémája három fő terület van a fesztivál szervezés folyamatában ezek a marketing munka a programszervezés és az infrastrukturális munka maga a fesztivál megszervezése.

Javaslatom, a két rendezvény szervező cég számára, hogy a nagy fesztivál által használt kontrolling rendszert vizsgálja felül. A kis fesztivál számára azt javaslom, hogy a költségeikhez mérten fejlesszék a meglévő ellenőrző rendszerüket. A lehetőségekhez mérten használjanak szoftveres támogatási rendszereket, ezáltal csökkenthető a hibák száma, illetve a határidőket pontosabban be lehet tartani.

Összegzés, következtetések

Azokat a pontokat feltudtam tárni a blueprinting modell segítségével, ahol problémák adódnak egy fesztiválon. Mivel a modell a valóság lekicsinyített mása, így az összes részfolyamatot, és azoknak az alfolyamatait, nehezen lehet ábrázolni, ugyan is a modell elveszti az átláthatóságát. A szűk keresztmetszeti pontok azonosak a fesztivál méretétől függetlenül, de viszont a problémáknak a nagysága a fesztivál

Irodalomjegyzék

- ARNAULD, E. J. – PRICE, L. L. – ZHINKHAN, G. M. (2002): Consumers. McGraw- Hill higher Education, New York, 22.
- BERKLEY, B. J.(1996): Analyzing service blueprints using phase distributions, 88, 1, 152–164.
- GHOBIADIAN, A. – SPELLER, S. – JONES, M. (1994): Service Quality: Concepts and Models. International Journal of Quality and Reliability Management. Bingley, 11, 9, 43-66.
- GUBÁN Á. – KÁSA R. (2013): A Literature Based Review of Business Process Amelioration Methods and Techniques Regarding Service Orientation. Journal of Advanced Management Science, 1, 2, 230–235.
- HERNON, P. – DANUTA, A. N. (2001): Service Quality: A Concept Not Fully Explored. Library Trends. Illinois, Spring/2001.
- KOTLER, P. (2004): Marketing menedzsment: elemzés, tervezés, végrehajtás és ellenőrzés. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 875.
- RATHMELL, M. (1966): What is meant by services?. Journal of Marketing, Chicago, 30 (October), 32-36.
- PARASURAMAN, A. – ZEITHAML, V. A. – BERRY, L. L. (1994): Alternative Scales for Measuring Service Quality: A Comparative Assessment Based on Psychometric and Diagnostic Criteria. Journal of Retailing, Cambridge MA, 70, 201-230.
- SAJTOS L. – MITEV, A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest, 13.-327.
- ZEITHAML, V. A. (1988): Consumer Perceptions of Price, Quality and Value: A Means- end Model and Synthesis of Evidence. Journal of Marketing, Chicago, 52, 2-22.

DR. VIKTOR KELEMEN

University of Debrecen

Department of Pharmaceutical Chemistry

Supervisors: Prof. Dr. Anikó Borbás, Dr. Magdolna Csávás

NEW LIPOPHILIC DERIVATIVES OF THE TEICOPLANIN-PSEUDOAGLYCON AGAINST RESISTANT BACTERIA

Introduction

Several microorganisms (bacteria, fungi, etc) synthesize specific molecules called antibiotics, and excrete them into their surroundings. These compounds are harmful to other microorganisms, inhibit their development, their reproduction, and in most cases, destroy them outright. In human treatment, antibiotics are used to prevent or treat various infectious diseases. By origin, these antibiotics can be either natural (isolated from the producing microorganism), semisynthetic (the natural molecule is modified synthetically), or synthetic (the molecule is synthesized in laboratory from the beginning).

The use of antibiotics became increasingly popular in the past several decades. However, if this type of medicine is not used appropriately, various bacterial resistances might develop. Inappropriate usage can mean too low dosage, not choosing the best type of antibiotic, non-compliance from the patient (this usually occurs when the patient stops experiencing symptoms and

thus ends the treatment prematurely), and so on. Bacteria which have a way of defense against the given antibiotic will receive an opportunity to survive when the others cannot, thus gaining a kind of evolutionary advantage. The antibiotic will no longer be effective against that subpopulation of pathogens, and because of lessened competition, their proliferation escalates quickly. If this is not stopped in time, antibiotic resistance will be among the major causes of death in the following decades.

Our research was performed on teicoplanin, which is a glycopeptide antibiotic, a cyclic peptide bearing carbohydrate units. It is used to treat infections caused by Gram-positive pathogens (because of their size, they are unable to get through the thick outer membrane of Gram-negative pathogens), the target being the cell wall synthesis. During the formation of the peptidoglycan units, glycopeptides bind to the terminal D-alanyl-D-alanine domain, preventing that group from taking part in the reaction due to steric inhibition. (1)

However, bacterial resistances began developing against the glycopeptides. Since 1986, numerous cases of resistant species and strains of enterococci have been described, with either low or high level (minimal inhibitory concentration of at least 8 mg/liter) of resistance against vancomycin or teicoplanin. (2) Resistant bacteria synthesize an enzyme that changes the terminal D-Ala into another amino acid, D-Lac or D-Ser (the domain becomes D-Ala-D-Lac or D-Ala-D-Ser), to which glycopeptides cannot bind fully, and cannot work properly. (3)

Goals

To enhance the antibiotic effects of the teicoplanin, we planned to couple lipophilic side chains to the molecule. In the Department of Pharmaceutical Chemistry, several derivatives have already been synthesized, the side chains being D-galactosyl, *n*-butyl, phenyl, benzyl, *n*-dodecyl, *n*-octyl, *n*-propyl and *t*-butyl-coupled maleimide derivatives, as well as 8-12 carbon atom-containing alkyl side chains. Among the maleimide deriva-

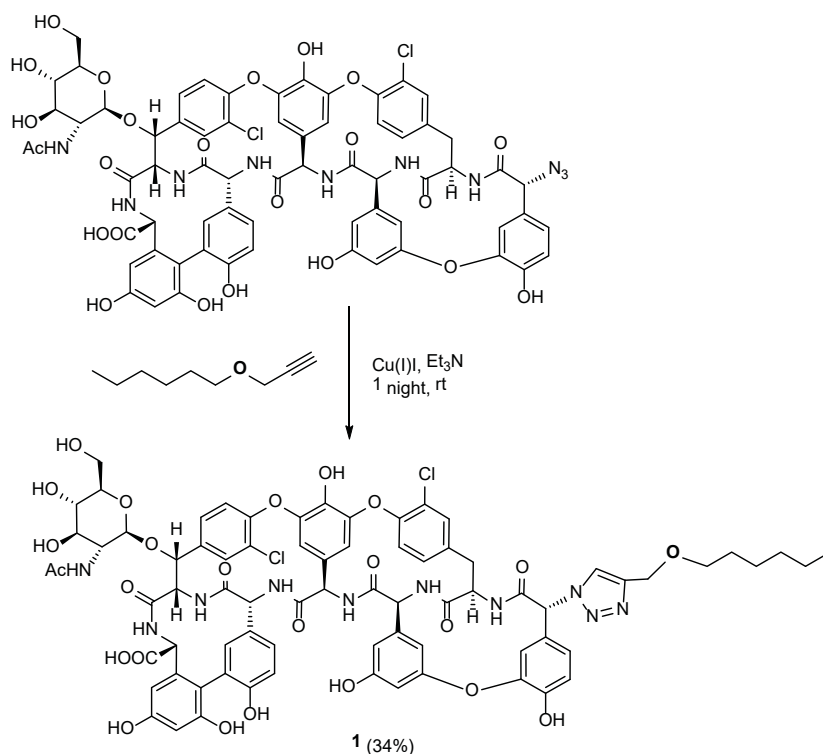
tives, the most efficient ones were the ones bearing phenyl, benzyl and *n*-propyl groups. This increased effectiveness can clearly be attributed to the lipophilic group, however, there are different theories to explain its effect. According to one theory, the side chain dissolves into the lipophilic cell wall of the bacterium (which is also the target of the antibiotic), and anchors the teicoplanin there, prolonging its time of action. Another theory claims that these lipophilic groups allow the formation of multivalent aggregates with the bacteria. (4) (5)

Methods

Maleimide chemistry, azide-alkyne cycloaddition (click reaction) and Nefkens reaction were used in several synthetic steps. The process of the 1,3-dipolar cycloaddition was first described by Rolf Huisgen in 1961 (6). Since then, several research groups worked to optimize the method further, and in 2001, Meldal and his colleagues discovered that the reaction is significantly more selective if catalysed with Cu(I) ions (7).

Syntheses

In order to get the first teicoplanin derivative, *n*-hexyl-propargyl-ether was coupled to the teicoplanin-pseudoaglycon-azide using the 1,3-dipolar cycloaddition click reaction, to get compound **1** (Scheme 1).

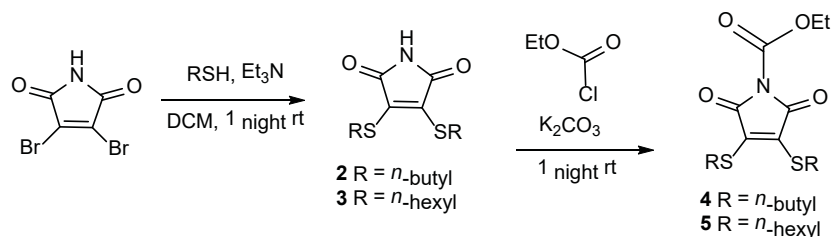

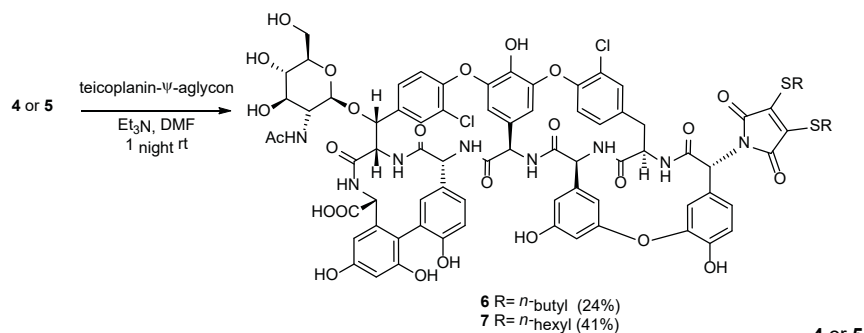
Scheme 1. Azide-alkyne cycloaddition between *n*-hexyl-propargyl-ether and teicoplanin-pseudoaglycon-azide

For the following reactions the 2,3-dibromo-maleimide was coupled to *n*-butylthiol and to *n*-hexylthiol using an addition-elimination reaction to get compounds **2** and **3**, then these products were converted into the corresponding ethoxycarbonyl derivatives **4** and **5** (Scheme 2).

Scheme 2. Synthesis of bis-alkylthio-maleimides **4** and **5**

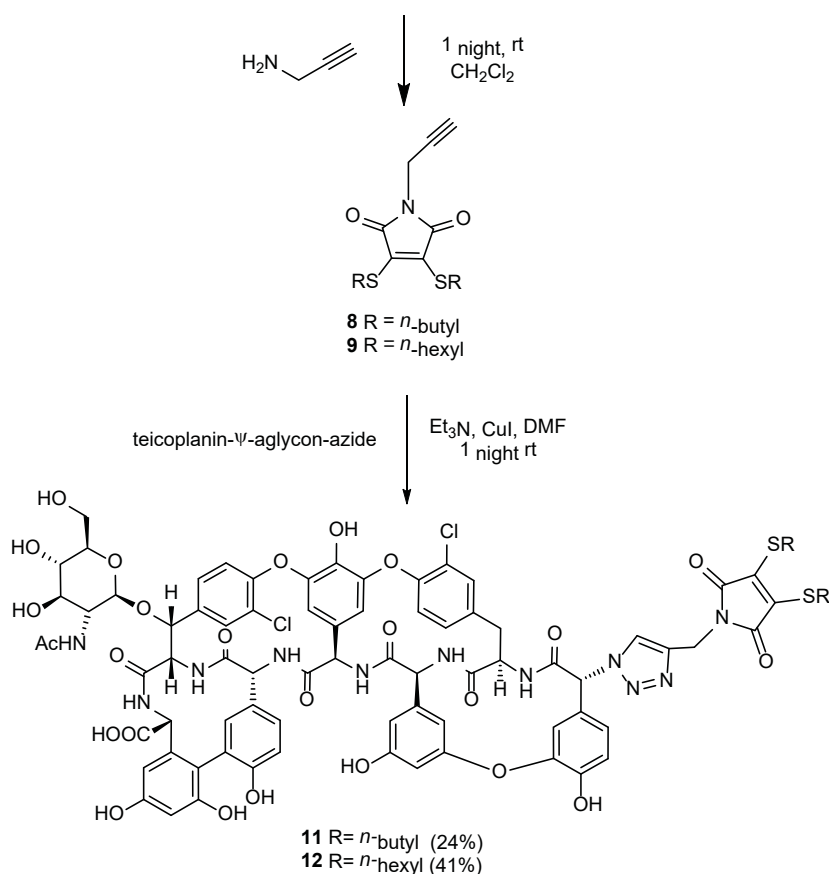
First, maleimide derivatives **4** and **5** were coupled directly to the teicoplanin-pseudoaglycon, to give compounds **6** and **7**, respectively (Scheme 3).

Scheme 3. Direct coupling of maleimide derivatives to teicoplanin-pseudoaglycon

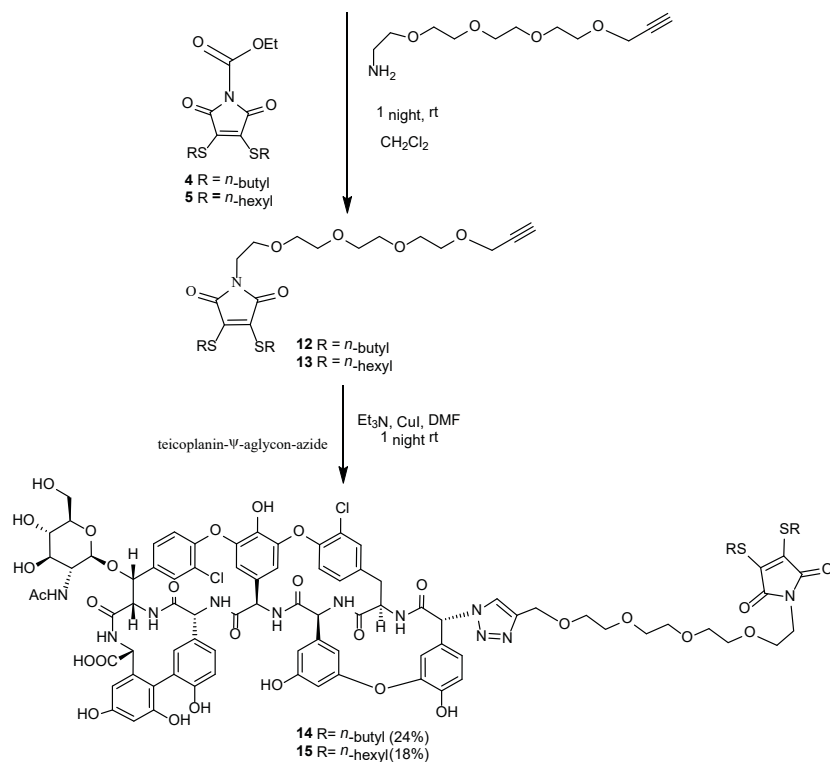
Then the ethoxycarbonyl moiety of the maleimide derivatives 4 and 5 were replaced with a propargyl group to get compounds 8 and 9, which were then conjugated to the teicoplanin-pseudoaglycon-azide to produce compounds 10 and 11 (Scheme 4).

Scheme 4. Conjugation of maleimide derivatives to teicoplanin-pseudoaglycon-azide

Finally, the ethoxycarbonyl group of the maleimide derivatives 4 and 5 was replaced with triethylene glycol 2-aminoethyl propargyl ether to

result in compounds 12 and 13, and they were coupled to the teicoplanin-pseudoaglycon-azide, to give compounds 14 and 15 (Scheme 5).

Scheme 5. Conjugation of maleimide derivatives to teicoplanin-pseudoaglycon-azide through a bridge molecule

The antibacterial activity of the new derivatives was evaluated by the broth microdilution method on a panel of Gram-positive bacteria (5) (Tables 1 and 2). The anti-influenza activity of the new compounds against different strains of influenza virus was also evaluated, using an established assay in MDCK cell cultures (8) (Table 3).

Table 1. *In vitro* antibacterial activity of compound **1**

Bacterium	Teicoplanin MIC/MBC ($\mu\text{g/ml}$)	Teicoplanin- pseudoaglycon MIC/MBC ($\mu\text{g/ml}$)	1
<i>Bacillus subtilis</i> ATCC 6633	0.64/16	2/16	0.5/16
<i>Staphylococcus aureus</i> MSSA ATCC 29213	0.32/2	2/32	0.16/4
<i>Staphylococcus aureus</i> MRSA ATCC 33591	0.32/2	1/16	0.16/4
<i>Staphylococcus epidermidis</i> ATCC 35984	2/32	2/32	0.16/2
<i>Staphylococcus epidermidis</i> mec A	16/32	1/32	0.32/4
<i>Enterococcus faecalis</i> ATCC 29212	2/64	4/32	1/64
<i>Enterococcus faecalis</i> 15376 VanA	256/256	256/256	1/128
<i>Enterococcus faecalis</i> ATCC 51299 VanB	4/256	2/32	2/64

Abbreviations: ATCC, American type culture collection; mecA, mecA gene expression in *Staphylococcus aureus*; MRSA, methicillin resistant *Staphylococcus aureus*; MSSA, methicillin sensitive *Staphylococcus aureus*; vanA +, vanA gene positive; vanB +, vanB gene positive.

Table 2. *In vitro* antibacterial activity of compounds **6**, **7**, **10**, **11**, **14** and **15**

Bacterium	Teicoplanin MIC	Vancomycin MIC	6	7	10	11	14	15
<i>Bacillus subtilis</i> ATCC 6633	0.5	0.5	0.5	4	0.5	0.5	0.5	0.5
<i>Staphylococcus aureus</i> MSSA ATCC 29213	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
<i>Staphylococcus aureus</i> MRSA ATCC 33591	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
<i>Staphylococcus epidermidis</i> ATCC 35984 biofilm	4	2	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
<i>Staphylococcus epidermidis</i> <i>mecA</i>	1	4	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
<i>Enterococcus faecalis</i> ATCC 29212	1	1	1	2	0.5	2	0.5	4
<i>Enterococcus faecalis</i> 15376 VanA	256	256	8	32	2	8	2	1
<i>Enterococcus faecalis</i> ATCC 51299 VanA	0.5	128	1	2	0.5	2	1	4

Table 3. *In vitro* anti-influenza activity of the new teicoplanin pseudoaglycon derivatives.

Compound	Influenza A H1N1 subtype (A/PR/8)		Influenza A H1N1 subtype (A/Virginia/ ATCC3/2009)		Influenza A H3N2 subtype (A/HK/7/87)		Influenza B (B/Ned/ 537/05)	
	visual CPE	MTS	visual CPE	MTS	visual CPE	MTS	visual CPE	MTS
Zanamivir	14	25	12	25	12	>100	0.1	0.14
Ribavirin	12	25	10	16	13	24	6.6	4.0
1	>100	>100	>100	>100	15	13	17	11
6	>100	>100	2.9	2.6	>100	>100	>100	>100
7	>100	>100	>100	>100	>100	>100	>100	>100
10	2.1	3.2	9.8	7.4	>100	4.9	2.5	3.5
11	3.1	>100	4.0	2.9	1.9	1.9	2.3	2.7
14	4.8	5.8	9.5	8.6	5.3	6.0	5.5	4.9
15	2.0	3.5	2.7	6.0	2.0	2.9	1.8	3.5

MDCK, Madin-Darby canine kidney cells. Data shown represent the means of 2 to 5 independent tests. Antiviral activity was expressed as the EC₅₀ defined as the compound concentration producing 50% inhibition of virus replication, as estimated by microscopic scoring of the cytopathic effect (CPE) or by measuring cell viability in the formazan-based MTS assay.

Conclusion

Seven new derivatives of the teicoplanin-pseudoaglycon were synthesized, each bearing one or two lipophilic groups. These groups indeed enhanced the antibacterial effects of the teicoplanin molecule, and some of the new compounds also showed remarkable antiviral effects against different strains of influenza viruses. The most effective ones were the maleimide derivatives bearing n-butyl side chains and a triazole ring. All molecules perented here will be examined in further biological tests in the future, such as cytotoxicity examinations as well, which would allow us to fully understand their mechanism of action.

Acknowledgments

The research was supported by the Gedeon Richter's Talentum Foundation (1103 Budapest, Gyömrői út 19-21.), and by the National Research, Development and Innovation Office (K 119509 and K 109208). The author wishes to thank Eszter Ostorházi and colleagues (Microbiology Laboratory, Department of Dermatology, Venerology and Dermatocology, Semmelweis University, Mária u. 41, H-1085 Budapest, Hungary) for the antibacterial examinations, and Lieve Naesens and colleagues (Rega Institute for Medical Research, Katholieke Universiteit, B-3000-Leuven, Belgium) for the antiviral examinations.

References

- (1) T. Pál
Az orvosi mikrobiológia tankönyve, Medicina Kiadó, 2013. 140-141.
- (2) A. P. Johnson, A. H. Uttley, N. Woodford, R. C. George
Resistance to vancomycin and teicoplanin: an emerging clinical problem. Clin. Microbiol Rev. 1990, 3, 280–291.
- (3) M. Arthur, P. Reynolds, P. Courvalin
Glycopeptide resistance in enterococci. Trends Microbiol. 1996. 4: 401–407.
- (4) G. Pintér, G. Batta, S. Kéki, A. Mándi, I. Komáromi, K. Takács-Novák, F. Sztaricskai, E. Róth, E. Ostorházi, F. Rozgonyi, L. Naesens, P. Herczegh
Diazo Transfer – Click Reaction Route to New, Lipophilic Teicoplanin and Ristocetin Aglycon Derivatives with High Antibacterial and Anti-influenza Virus Activity: An Aggregation and Receptor Binding Study. J. Med. Chem., 2009, 52, 6053-6061.
- (5) M. Csávás, A. Miskovics, Z. Szűcs, E. Róth, Z. L. Nagy, I. Bereczki, M. Herczeg, G. Batta, É. Nemes-Nikodém, E. Ostorházi, F. Rozgonyi, A. Borbás, P. Herczegh
Synthesis and antibacterial evaluation of some teicoplanin pseudoaglycon derivatives containing alkyl- and arylthiosubstituted maleimides The Journal of Antibiotics, 2015, 68, 579-585.
- (6) R. Huisgen
1,3-Dipolar Cycloadditions
Proceedings of the Chemical Society, 1961 357-396.
- (7) M. Meldal, C. W. Tornøe, H. Lundbeck
Cu-Catalyzed Azide-Alkyne Cycloaddition
Chem. Rev., 2008, 108, 2952–3015.
- (8) E. Vanderlinden, F. Goktas, Z. Cesur, M. Froeyen, M. L. Reed, C. J. Russell, N. Cesur, L. Naesens
Novel inhibitors of influenza virus fusion: structure-activity relationship and interaction with the viral hemagglutinin.

LENGYEL ZSANETT

Debreceni Egyetem
Kommunikáció- és Médiatudomány

ECO FASHION- STRATEGIES OF GREEN BRANDS IN THE FASHION INDUSTRY

Hypothesis and methodology

Hungarian people are not interested in quality clothes which include eco clothes. Not only the consumers, also the producers are in charged with it. The problem is complex. Firstly, the average salary is very low and people cannot afford to buy ecological fashion clothes. Secondly, the principle of less is more culture is a culture and a lifestyle. According to the less is more culture the simplicity and simple shapes, simple colors lead to harmony. Minimalism is a philosophy and influenced the designers to follow the values of the western world and sustainability. I analyze four Hungarian eco-conscious brands: NES Shoes, AWARE by Printa, WYHOYS, and Lazlo. These brands call attention to innovative ways of the fashion industry. Fashion as a phenomenon is constantly changing. To understand the eco fashion concept I define the concept of fashion, fast fashion and the difference between fast fashion and slow fashion.

Fast fashion

Fashion researchers describe fashion as a complex phenomenon. Nina Garcia wrote a book some years ago and tried to explain people's relationship with fashion. „What you wear is how you present yourself to the world, especially today when human contacts are so quick. Fashion is instant language.” (GARCIA)

People avoid deep interpretation so if you want to be remembered you should use various pieces which generate an exciting impact. Fashion as an instant language means quick reaction. The world is full of information and there is chaos and it is necessary to select. Fashion is a message about who we are now and where we would like to belong. F. Dózsa Katalin's conclusion is that fashion is a message. How we use the codes tells more than we think. Every piece of clothes has a story. Every item is a result. It is a long process which contains the connection between the designer and the consumer too.

„The 1960s was when clothing turned way from necessity and the idea of „keeping up with the latest fashion” come into play.” (CLINE)

Fast fashion is about being quick, follow the latest trends and buy them very cheap. Fast fashion stores change their collections every second week. Mid-season sales are possible too. Fast fashion products are low-quality products and encourage us to buy new pieces.

The fashion industry has an enormous negative impact on the environment. Materials, toxic chemicals, synthetical toning contribute to growing the eco footprint. The fashion industry is harmful because of overproduction and toxic chemicals. Furthermore, the use of water by the fashion industry is huge.

„Fashion did not start this way. After the World War II, men and women were actively in the workplace, earning dual incomes for a single family household”. (EAGEN)

Fast fashion brands offer dangerous working conditions. Workers are

aged 10–15. It is usually illegal. Secondly, fast fashion is rare fair trade. Fast fashion brands try to change their public image and follow new trends. H&M which is one of the leading fast fashion brands has a conscious collection. C&A has an organic cotton collection. C&A has a mission: Sustainability is a challenge which also offers global solutions. They believe that fashion can be a positive phenomenon which uses more sustainable materials and use renewable energy and respect the environment and animals' welfare.

Unfortunately, fast fashion brands usually use their conscious collections as a marketing strategy to achieve the highest profit. It would be easy to blame the brands and the industry but as a consumer, we are responsible for our actions. Fast fashion or Slow fashion? Is the choice in our hand or in our pocket?

Eco fashion

„Everyday we make two decisions that have an enormous impact on the world around us: what to eat, what to wear.“ (EAGEN)

Eco fashion first appears as part of the modern environmental movement in the 1970s. The main question is that how the sustainable clothes can be fashionable. Eco fashion concept is not clear yet. Eco fashion suffers from stereotypes. Sustainable clothes are just as fashionable as fast fashion items. As a consumer, we have a chance to choose. Fast fashion or Slow fashion? Is it a free choice or not? The consumer's decision is influenced by marketing strategies, prices, possibilities, and style. This phenomenon is an issue. De-

signers need to call attention to the environmentalism, eco-thinking, eco lifestyle and eco clothing. There are countries where sustainable design and clothing are taught at Universities.

There are theories about sustainability. Firstly, degrowth is a political, economic and social movement. Degrowth movement thinks that sustainable development is rooted in a consumer society and development. Furthermore, many discipline pays attention for the environment. (Ecopsychology, eco-cosmetics, eco-conscious lifestyle, homeopathic medicines and alternative therapies.) These new paradigms are the proof that our society needs awareness. Fashion should reflex social problems. Global warming, overproduction, pollution are problems and slow fashion is an answer for it. Slow fashion products have good quality and these items can be worn for a lifetime. This innovative way has a chance to slow down the fast fashion system.

„Slow fashion is the polar opposite of fast fashion, Think of fast fashion as fast-food chain restaurants. Slow fashion is akin to the locally run and operated restaurants in your neighborhood. The slow movement is based around implementing models of sustainable fashion development through local sourcing, production, and distribution on a timeline that honors craftsmanship and original design that embody quality and timelessness, It focuses on alternative paths for creation, production, and distribution of fashion, Thus far, slow fashion is not present in mass-market offering its qualities are more attuned to unique and special offerings from smaller design

house or craftspeople.“(EAGAN, 50) Eco fashion is the part of the slow fashion. Slow fashion creates pieces that are classic and unique. These clothes will never go out of style. Slow fashion is rich, creative, timeless. Luxury items or recycled, upcycled clothes are part of the same mission. It is about earth protection, encouragement traditional craftsmanship, and reduction of overproduction. Being aware is the key. Awareness can be a solution to create a better future: our action today impact the world of tomorrow.

Brands

In that follows I present four Hungarian eco-conscious brands. How do they communicate with their consumers? What marketing strategies do they use? Each brand has an identity which contains different elements.

NES Shoes

Firstly I analyze the NES Shoes which is the only conscious shoe brand in Hungary.

„NES makes sophisticated handmade shoes for self-conscious women who choose accessories that boost their beauty and match their personality. NES shoes give to the women wearing them a homelike comfort when walking and working. They are a luxurious remedy for the heart and the feet in the urban jungle.“(NES's website)

Nes Shoes are special products. Andrea Szilágyi graduated from the Studio Bardot in Paris and decided to create eco-friendly, ethical and conscious shoes.

„She's using raw gum, eco-friendly

leather with vegetal tanning, recycled fur and leather for her collections and since this summer, Andrea started to design fully vegan models as well, out of textiles, rubber sole, and wooden or plastic heels.”

The company has a personal connection with each consumer. The designer uses recycled materials and renewable energy. The first vegan shoe collection was launched in 2016. The glue is not vegan but the other elements are vegan and not harmful for the environment.

The brand creates a new category in the Hungarian fashion industry which follows the rules of sustainable business work. NES is about community, following the fair trade rules, respecting workers’ rights and the earth. Collections names of NES: WANDER, SLOWNESS, REMEDY, MORPHOLOGY, KINDNESS, ARRIVAL. These names refer to the connection between the brand and the slow fashion category. The type of consumption should help to reach a higher quality of life. It can lead to a more meaningful and more peaceful life.

The brand is only available on online platforms. (Website; Tumblr, Instagram, Facebook) The company uses ATL and BTL marketing too. In the last few years, workshops are quite popular in Hungary. NES organize workshops where raw materials and products show up in a different way. WYHOYS- Wear Your Heart On Your Sleeve

In this paragraph, I introduce the brand called WYHOYS. The brand represents itself as a conscious brand:

„The WYHOYS - organic clothing – is

an innovative organic fashion label in Hungary. Its mission is to offer eco-friendly fashion alternatives for customers. The brand is genuinely committed to social responsibility and giving back, therefore, each collection is inspired by different global issues. The designer Lilla Pápai represents a conscious, elevated lifestyle in which every garment has its own story. In addition to the unparalleled, cool design, it is the high-quality fair trade materials that make this brand even more unique.” Lilla Pápai graduated from the Danish TEKÖ Desing and Business School in 2016. She took part in the Copenhagen Fashion Week with her latest collection. Public interest and awareness are still growing and Pápai’s brand is taking note with her creative ideas. It is about hurting the world less and taking care of human rights at the same time.

The brand was founded in 2016 after the designer graduated from College. The brand creates value while calls attention to the oil spill. She uses OEKO-TEX materials and GOTS (Global Organic Textil Standard) materials. Oil spill’s problem is not a relevant problem in Hungary but the designer would like to join international trends and be the part of the international fashion industry. Lilla Pápai has a future plan to make clothes with ethics and sell them at affordable prices. The brand is only available online. (Facebook, Instagram, Tumblr) WYHOYS has a minimalist corporate design which matches the image of slow fashion. It is a reliable and accurate brand. It is a lifestyle offer for every woman who feels responsible for the environment.

Lazlo

In this paragraph, I analyze the

brand called Lazlo.

„The Lazlo brand comes from the surname of the founder, Edina László, and was launched at the beginning of 2012. Originally she began her career as a textile print designer, later she became more interested in fashion, so she started to design the clothes as well. She still creates the patterns for her pieces, so pattern- and fashion design have become her two main lines. She is regularly attending design fairs both in Austria and Hungary, and she is becoming more and more popular also in Austria.” (Lazlo’s website)

The brand offers high quality and unique pieces for women who agree with feminism and ecological thinking. The brand has a minimalist corporate design. Minimalism can be exciting. Purple and white colors create a strong visual impact.

“The concept was always to create collections for women, who dare to be unique and express their own style. I do not want to be super luxury, as I want my collection to be affordable for everyday women. I want to show that everyone can be stylish if they dare to express, who they really are.” (Lazlo’s website)

The brand uses ATL marketing because Y-generation is easier to be reached. In conclusion, this brand can be an example for other conscious brands how to be successful with low budget and how to communicate with the Y-generation to catch their attention.

AWARE by Printa

Printa is the first brand in Hungary which follows the western trends. Printa is more than just a store. They set up a coffee shop and a gallery. They also organize silkscreen workshops and courses for those who are interested in learning about materials and products. The brand was founded by Zita Majoros and Claudia Martins in 2011. The brand is continuously trying to slow down overproduction and consumption. This is the only eco brand which offers women's, men's and children's clothes within a collection.

The brand's own website has a minimalist corporate design. Aware's logo has a geometric shape which is a hexagon. The colors are black and white. The hexagon does not appear in a normal form to reflect the uniqueness. This brand creates a community while finds the connection between being aware and making experiences.

Conclusion

Eco fashion is an innovative trend and Hungarian designers are inspired by it. Hungarian designers are in a difficult situation. The environmentally friendly conditions are invisible. This fact is confusing consumers. Furthermore, these products are more expensive than non-organic ones. Despite all these, there is a hope to make a change in Hungary. Designers have a responsibility to change the fashion industry all over the world. The process began and its reception is controversial. The fashion system, as we know it, is unsustainable. One thing is needed: the desire to act.

REFERENCES

- Safia Minney: Slow Fashion aesthetics meets ethics, New International Publications Ltd, 2016.
- Elisabeth L. Cline: Overdressed: The shockingly high cost of cheap fashion, Penguin Group, 2013.
- Greta Eagan: Wear no evil: How to change the world with your wardrobe, Rugging Press, 2014.
- Nina Garcia: The little Black Book of Style New York: Harper Collins, 2007., 5.
- Bíró Péter: Marketing nélkül nem megy, T. Bálint Kiadó, 2009.
- Molnos Zselyke: Ököpszichológia-alapkönyv, HR-Line Kft., Budapest, 2016., 32.
- Miguel Angel Gardetti: Handbook of Sustainable Luxury Textiles and Fashion, Springer Science+Business Media Singapore, 2015
- F. Dózsa Katalin: Megbámulni és megbámultatni Viselettörténeti tanulmányok, L'Harmattan Kiadó, 2014
- Lars Svendsen: Fashion: A philosophy, Reaktion Books Ltd., 2006., 25.o.
- F. Dózsa Katalin: A 20. századi divat című cikk (F. Dózsa Katalin: Megbámulni és megbámultatni Viselettörténeti tanulmányok, L'Harmattan Kiadó, 2014)
- George Simmel Válogatott társadalomtörténeti tanulmányok, Fordította: Berényi Gábor, Budapest, Norvissima Kiadó, 2001, In.: F. Dózsa Katalin: Megbámulni és megbámultatni Viselettörténeti tanulmányok, L'Harmattan Kiadó, 2014, 12.o.
- Thorstein Veblen: A dologtalan osztály elmélete, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975
- Paul Garrison: Exponenciális marketing, HVG Könyvek, 2006
- Papp-Váry Árpád: JPÉ- Marketing- Elmélet és gyakorlat józan paraszti ésszel, Századvég Politikai Isk. Alapítvány, 2009.
- Corina Karg: New fashion Minimalism in an Affluent Society- A Paradigm Shift?. 2015.
- URL: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:838837/FULLTEXT01.pdf>
- JELINEK Csaba: Dologtalan osztály, megszégyenítő megkülönböztetés és a vebleni társadalomkritika
- URL: http://fordulat.net/pdf/14/F14_jelinek.pdf
- KISFALUDY Márta: Fashion and Innovation, 2008.
- URL: http://www.uni-obuda.hu/journal/Kisfaludy_15.pdf
- Papp-Váry Árpád: Márkaépítés mint a modern marketing kulcseleme
- URL: http://www.pappvary.hu/markazas/Markaepites_mint_a_modern_marketing_kulcseleme.pdf
- Bódy Zsombor: A vásárlás és a történészek. A fogyasztás története a politikatörténet, a gazdaságtörténet és a társadalom/kultúrtörténet metszéspontján a német nyelvű történetírásban, Múltunk- Politikatörténeti Folyóirat, 2008/3. szám, 17-39.o.
- URL: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00015/pdf/bodyzs08-3.pdf>
- Horváth Dóra- Móricz Éva: XXI. századi marketing hajtóerő: divat és divat-kommunikáció
- URL: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1502/1/mok_2011_Horvath_Moricz.pdf
- DOMBI Judit- MÁLOVICS György: A növekedésen túl- egy új irányzat hoz-

zájárulása a fenntarthatósági világhoz, Közgazdasági Szemle, LXII. Évfolyam, 2015., 200-221.o.

URL: http://nemnovekedes.net/wp-content/uploads/2015/10/Kszemle_CIKK_1535_nemnovekedes_degrowth_liegey_malovics_dombi.pdf

World Fair Trade Organization:

URL:<http://wfto.com/>

Helstáb Laura: Kis dizájnerek vs. fast fashion-egy magyar tervező gondolatai. 2016. november 24.

URL:<http://www.szeretlekmagyarorszag.hu/kis-dizajner-ek-vs-fast-fashion-egy-magyar-tervezo-gondolatai/>

Rinkesh: Oil Spill

URL:<http://www.conserve-energy-future.com/interesting-oil-spill-facts.php>

Karczag Eszter: a régi-új divatmozgalom. URL: <http://mno.hu/jelentesek-a-gardrobbol/slow-fashion-az-uj-divatmozgalom-1107655>

Dobos Emese: Te hol viseled a szíved?

URL: http://asalon.hu/hu/news/te-hol-viseled-a-szived_977A

Az Ecochic Design Award holnapja

URL: <http://www.ecochicdesignaward.com>

HAYLEY Phelan: 10 Eco-friendly fashion brands we can get behind. 2012. április 20.

URL: <http://fashionista.com/2012/04/10-eco-friendly-fashion-brands-we-can-get-behind>

About ecopsychology:

URL: <http://ecopsychology.hu/>

C&A and sustainability:

URL: <http://www.c-and-a.com/hu/hu/corporate/company/fenntarthato-sag/>

H&M and sustainability:

URL: <http://about.hm.com/en/sustainability/our-approach.html>

About Minimalist Movement:

URL: <http://www.theartstory.org/movement-minimalism.htm>

About eco footprint:

URL: http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/footprint_basics_overview

NES's website

URL: <http://nesshoes.com>

WYHOYS

URL: https://www.facebook.com/pg/WYHOYS/about/?ref=page_internal

MOHIT SRIVASTAVA

University of Debrecen

Dept.Anatomy

Supervisor: Zoltán Kisvárdy

RETINOTPIC MAPPING IN THE CAT PRIMARY VISUAL CORTEX

Introduction

The precise localization of an object in the visual space is an essential information not only from the point of view of our own body coordinate system but also for aligning corresponding image points from which visual objects are constructed by the visual system. Therefore, disclosing how the visual space is represented in the cortex provides a better understanding of visual perception. The photosensitive layer of the eye (retina) receives an inverse image about visual objects according to optic laws. This image is then processed and manifested in ganglion cells each of which has spot-like representation of a particular part of the visual field called, receptive field (RF). One of the cardinal properties of the retinal image is that neighbouring ganglion cells represent neighbouring locations, i.e. RFs, in the visual field. This type of neighbourhood relationship of RFs is commonly called, retinotopy (visuotopy). It is known that in mammalian species the entire visual pathway is retinotopically organized from the retina all the way up into the prima-

ry visual cortex and beyond where adjacent neurons have adjacent RF locations (Blasdel and Campbell, 2001; Bosking et al, 2002; Yu et al, 2005).

There are many different approaches which can be used for mapping retinotopy in primary visual cortex. Amongst these, electrophysiological mapping is most the one which was used by Tusa et. al (1978,1979) to obtain retinotopic map in the cat's primary visual cortex. In their seminal quantitative mapping approach metal electrodes were inserted at regular locations into visual cortices to record the single and multi-unit activity in order to determine the precise location of RFs (Albus, 1975; Tusa, Palmer and Rosenquist 1978; Tusa, Rosenquist and Palmer 1979; Buzás et al, 2003). While this method provides invaluable precise information on RF location of the recorded neurons it is inherently limited by under-sampling the cortical tissue despite the relatively large number of recording sites, in the range of 100-200. Moreover, mapping the cortical tissue with electrodes can damage the brain. For example, it

is almost unavoidable that numerous electrode penetrations will not cause damage to blood vessels and hence elicit severe bleeding associated with some distortion of the cortical tissue. Therefore, if any morphological approach, such as revealing neuronal connectivity or carrying out post hoc histological work, must take this into account. Considering the above technical cavities of the electrode-mapping method, we used a less invasive approach for obtaining high resolution retinotopy in the brain, the intrinsic signal optical imaging method (Grinvald et al. 1996). Another imaging approach, voltage sensitive dye imaging method was used by Blasdel and Campbell (2001) to obtain retinotopic maps in the monkey's primary visual cortex. Both approaches share the following abilities: (i) detect supra- and subthreshold neuronal activity, (ii) unveil signals for population of neurons in large cortical areas and (iii) do not damage the structure of the exposed brain tissue.

The main objective of the present is to obtain high-resolution reti-

notopic maps using intrinsic signal optical imaging, which provides us with GPS-like coordinate values of the visual space represented in the cat primary visual cortex.

Materials and Methods

Three adult cats of either sex were used for the experiments under the guidelines of the University of Debrecen, the Government of Hungary and following guidelines of the European Union. Preparation of the animals was performed according to the protocol by Buzás et al (1998).

Intrinsic Signal Optical Imaging

Mapping of retinotopy was performed using intrinsic signal optical imaging (Imager 3001, Optical Imaging Ltd). The retinotopic map of the visual field can be ascribed as the set of coordinate lines with respect to the centre of the fovea, i.e. area centralis. Lines parallel to the horizontal meridian are called (iso)-elevation lines and those parallel to the vertical meridian (iso)-azimuth lines (c.f. longitude- and latitude lines of geographical maps). Intersections of elevation and azimuth lines determine visual field coordinates whose complete set including area centralis defines the visual field as the sum of visual polar coordinates (polar map). In order to map the visual field representation in the visual cortex, two types of visual stimuli, a narrow horizontal- and a narrow vertical window was used. Stimuli were presented on a computer monitor in front of the animal's eye (Fig.1). To map out a representative area of the visual field the location of the displayed stimulus was systematically changed by shifting 1-3

degree steps either in vertical or horizontal direction. Typically, the lower half of the visual field serving central and paracentral vision was mapped using monocular stimulation paradigm.

zation of block files allowed separating temporal sequences of activity development to each stimulus presentation in the form of image frames.

Image analysis was done using the Matlab environment (MathWorks

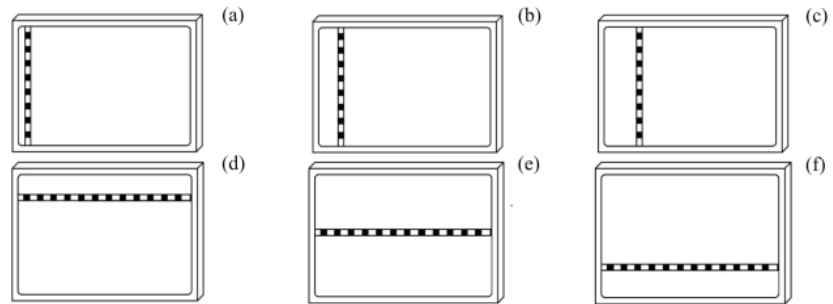

Fig.1 Visual stimuli used for determining retinotopy. Visual stimuli were presented on a computer screen placed at 57 cm in front of the animal's eye. Panels show examples of vertical (a)-(c) and horizontal (d)-(f) stimuli consisting of a high contrast square wave luminance grating that moved at 4 cardinal orientations within the elongated stimulus window subtending 1,5x30-40 deg. For each stimulus condition, cortical activity was recorded for 4,5 sec resulting in so-called single condition maps, or more precisely iso-azimuth and iso-elevation maps for vertical- and horizontal stimulus conditions, respectively (see Figs.3,4) During inter-stimulus intervals (20 sec), a blank screen with average luminance was displayed.

Data acquisition and analysis

Optical imaging data were recorded using the VDAQ software (Optical Imaging Ltd) for generating so called block files each of which consisted of a full set of activity images to all stimulus conditions. The organi-

Inc.). In the first step, image frames were extracted from the block files and single condition maps generated. Then single condition maps were normalised with the blank condition (the condition when no stimulus was presented on the screen) or the cocktail blank (the sum of all conditions including blank) followed by clipping of the images (this process is based on grey-scale statistics of image pixels whereby extreme values can be eliminated and the grey-scale range rescaled). For reducing biological noise, a box-car kernel filter with a low pass value of 28 pixels was used for all images. Further quality improvement of the images was achieved by defining the region of interest comprising exclusively exposed cortical tissue. Accordingly, bone and connective tissue compartments such as edges of dura mater were masked out. In a few cases, large blood vessels were also omitted from the region of interest (ROI).

Results

Determining the representation of vertical meridian (VM)

In the visual cortex, the representation of VM corresponds to the border between area 17 and area 18. Visualization of VM is an important tool to help interpreting how the visual field is represented on the cortical surface. In order to reveal VM we used full field visual stimuli instead of narrow windows which consisted of square wave luminance gratings of one of four cardinal orientations (0°, 45°, 90°, 135°). Temporal (TF) and spatial frequencies (SF) were carefully set so that area 17 preferred stimulus resulted in strong activity patches chiefly in area 17 while weak activity was seen in area 18, and vice versa, area 18 type of stimulus did result strong activity patches chiefly in area 18 (Fig.2). For determining VM a multi-thresholding algorithm was applied.

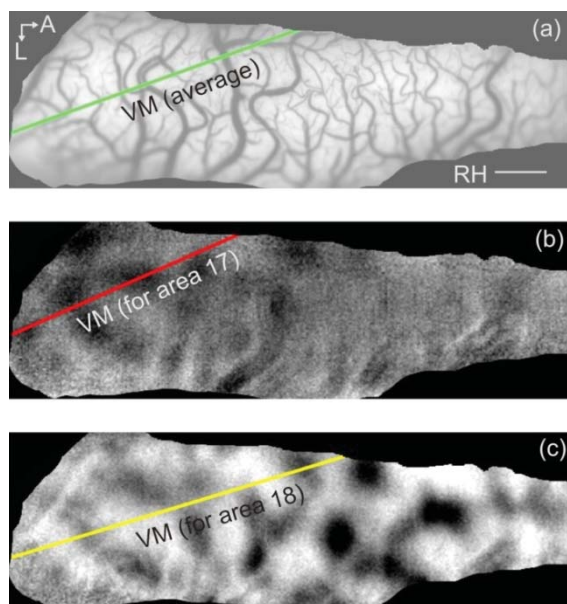
Fig.2 Representation of VM (border zone between area 17 and area 18)

superimposed on surface image of the visual cortex. Green line in (a) shows the location of VM calculated from iso-orientation single condition maps recorded with area 17 type of stimulus (SF: 1 cpd, TF: 1 Hz) in (b) and area 18 type of stimulus (SF: 0.15 cpd, TF: 4 Hz) in (c). In (b) and (c) dark pixels indicate highly active regions whereas those of lighter pixels indicate less active regions. In terms of pixel values, dark zones have lower numerical values whereas light zones denote higher numerical values. A: anterior, L: lateral, RH: right hemisphere, scale bar: 1 mm.

Retinotopic map

For generating high resolution retinotopic map, first we imaged cortical activity to horizontal and vertical stimuli (Figs.3,4). Here our aim was to image cortical territories corresponding to iso-elevations and iso-azimuth bands in the visual field from which a global representation of the visual field can be reconstructed called, retinotopy. In case of ho-

horizontal stimuli, the resulting activity distribution in the cortex followed the expected layout running mainly perpendicular to the area 17/18 border zone or at an acute angle to the rostro-caudal axis (midline). Another important feature corroborating previous work (Tusa et al, 1978) concerns the regular shift of the evoked cortical activation along the anterior-posterior axis in line with changing stimulus position. Accordingly, horizontal stimuli displayed higher in the visual field resulted in activity in more posterior cortical locations than those displayed in the lower visual field (Fig.3). This strict spatial relationship between stimulus position and the resulting cortical activation was seen for all stimulus conditions.

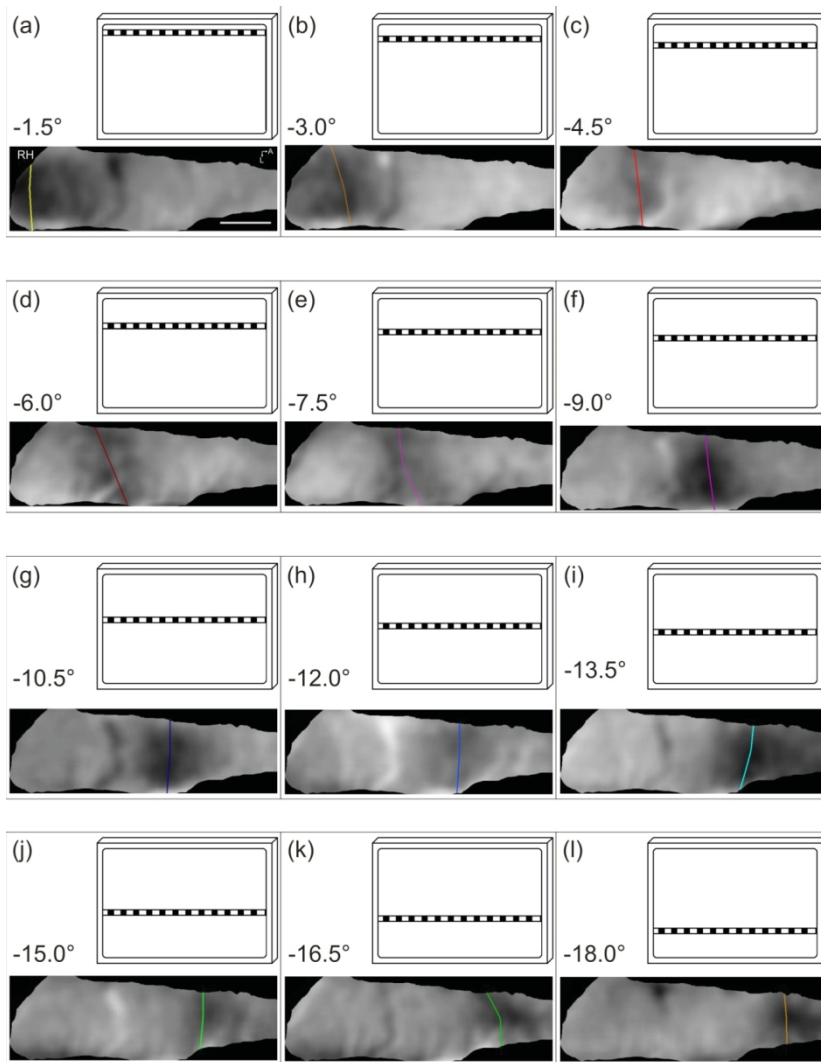

Fig.3 Elevation conditions (horizontal stimuli) and resulting cortical activation. The twelve images (a)-(l) show the single condition activity maps to stimuli presented from -1,5 deg below the horizontal meridian to -18 deg in the visual field using 1.5 deg increment in positional shift. Colour lines on single condition maps indicate average of peak activity to the particular horizontal stimulus. Note the progression of resulting cortical activation from posterior to anterior direction as the visual stimulus shifts from upper to lower part in visual field. A: anterior, L: lateral, RH: right

hemisphere, scale bar (a)-(l): 1 mm.

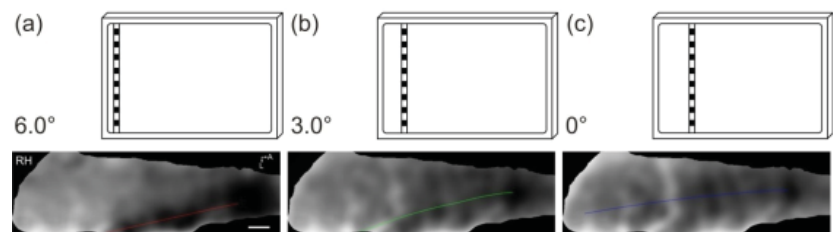

Fig.4 Azimuth conditions (vertical stimuli) and resulting cortical activation. The leftmost image (a) shows the cortical activation to a vertical stimulus that was positioned 6 deg

temporally to vertical meridian of the contralateral eye. As the stimulus was presented closer to the vertical meridian the active cortical zone moved closer towards the area 17/18 border zone (see single condition maps to (b) and (c)). A: anterior, L: lateral, RH: right hemisphere, scale bar: 1 mm.

By applying a linear interpolation algorithm to the data of iso-elevation- (Fig.5(a)) and iso-azimuth (Fig.5(b)) maps their spatial resolution could be increased. Convolution of these maps resulted in high resolution retinotopic map (Fig.5(c)) in which intersection of elevation and azimuth lines can be converted in precise visual field coordinates.

An important global feature of the retinotopic map is that it contains a gradual change of the visual field representation, i.e. close to foveal representation neighbouring iso-elevation lines have a larger spatial separation than those representing peripheral vision. Figure 5(c) illustrates this relationship. For example, on the left side of the map the cortical distance between yellow (-1,5 deg) and brown (-3 deg) iso-elevation lines is more than two times larger than between green (-16,5 deg) and brown (-18 deg) iso-elevation lines on the right side despite the fact that in both cases the elevation line pairs represent 1,5 deg separation in visual field coordinates. Followed from this, there is a clear trend indicating that more cortical area is devoted to central visual field representation than to peripheral visual field representation. In fact the above phenomenon has been related to the gradual change of cortical magnification factor introduced by Daniel and Whitteridge (1961) in the monkey visual cortex and further elaborated in the cat visual cortex by Albus (1975). We calculated the average change in magnification factor across the imaged visual cortical area as defined by the area of cortex in mm² representing 1 deg² of visual field. Figure 6 shows the graph for 11 eccentricity positions of area 18.

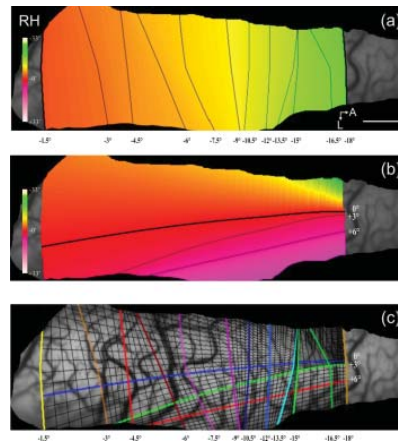
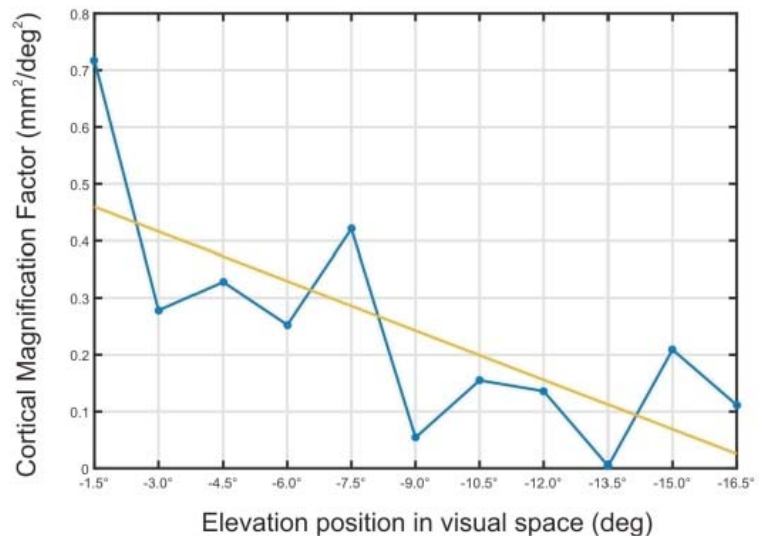

Fig.5 High-resolution retinotopic map in (c) was generated by the convolution of iso-elevation and iso-azimuth maps displayed, respectively, as heat-maps in (a) and (b). Gray lines in (c) denote interpolated iso-elevation and iso-azimuth lines superimposed on the surface image of the brain. A: anterior, L: lateral, RH: right hemisphere, scale bar: 1 mm.

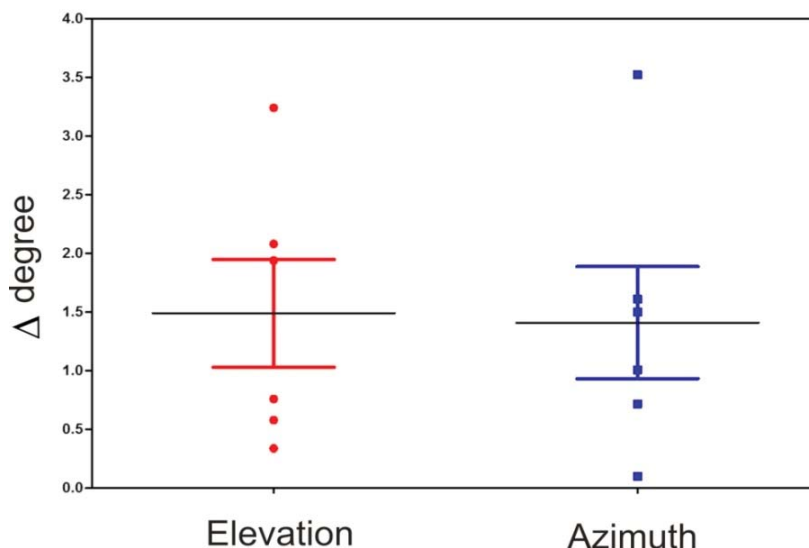
Although individual data points have some scatter the average MF changes nearly linearly (yellow line) being larger towards the foveal representation (to the left) and decreasing towards the peripheral representation (to the right). This relationship between MF and visual field eccentricity is very much in line with data obtained earlier using electrophysiological mapping technique (Tusa et al, 1978).

Fig.6 Magnification factor (MF) changes with visual eccentricity. Along the abscissa stimulus conditions (Nr.1-11) are separated by 1,5 deg in terms of elevation. Ordinate shows corresponding cortical magnification factor values measured for the cortical area defined between 0-+3 deg azimuth lines. Note that although magnification factor fluctuates (blue line) between neighbouring cortical location there is a clear trend of being highest towards central visual field area and lowest at peripheral representation. Yellow line shows average of MF calculated with the least square approximation algorithm.

In order to verify the close correspondence between the retinotopic maps revealed here using optical imaging and subsequent electrophysiological recordings we plotted their visual field coordinate values. From the retinotopic map we chose those image pixels where the recording pipettes entered the cortex and identified their elevation and azimuth coordinates. For the recorded cells, the centre of RFs in terms of visual field coordinates were determined (Fig.7). Importantly, the values averaged for the two data sets revealed no statistical difference (pelevation= 0,4113, pazimuth= 0,3460; Student's t-test) and support the notion that the precision of retinotopic map meets the precision of visual field position detected at the single cell level. In figure 7, there was only one outlier in the electrophysiological recordings. Post hoc histological analysis revealed that this particular electrode was too deep in the brain and picked up activity probably from another visual cortical area.

Fig.7 Difference (Δ degree) of visual field coordinate values between image pixels and corresponding electrophysiological recordings. Data are presented separately for elevation (in red) and azimuth (in blue). Black horizontal line codes for average whereas red and blue flanking lines indicate 1 SD around the mean.

Discussion

Intrinsic signal optical imaging method is a useful tool that allows large scale mapping of a number of functional attributes in the visual cortex. For example, stimulus orientation, motion direction, ocular dominance and spatial frequency can be all detected and mapped at high spatial resolution (for rev., see Bohoeffer and Grinvald, 1996). The data presented here is the first of its kind for providing high resolution retinotopic maps for large cortical regions in the cat primary visual cortex. Formerly, retinotopic maps were obtained using series of electrode penetrations (up to a few hundred) via which functionally specific but spatially rather scarce information could be gathered, thus the spatial resolution of RF locations making up the retinotopic map heavily depended on the number of recordings per unit area of cortex. Another shortcoming of the latter mapping approach is that multiple electrode penetrations could often cause damage to blood vessels and hamper subsequent structural investigations due to the resulting extensive tissue distortion (i.e. intracortical bleeding, tissue oedema). On the contrary, intrinsic signal optical imaging allows acquiring retinotopic maps without tissue damage even after days of use. Consequently, optical imaging which preserves tissue integrity is compatible with a number other functional and anatomical techniques, for example, recording from selected location in the exposed cortical region and/or labelling single cells and their connections using intracellular applications (Buzás et al, 1998).

Summary and Conclusion

The global organization of the retinotopic map revealed here is in line with electrophysiological mapping results and shows the same spatial relationship at global as well as local dimensions. From a practical point of view, retinotopic maps obtained with the optical imaging technique can return visual field coordinates to any map location in the form of polar-coordinates. Last but not least, the retinotopic mapping method introduced here can be combined with other techniques aiming to investigate structural underpinnings of the visual cortex (see Karube and Kisvárdy, 2011).

References

- Albus K (1975) A quantitative study of the projection area of the central and the paracentral visual field in area 17 of the cat. I. The precision of the topography. *Exp.Brain Res*, 24, 159-79.
- Bonhoeffer T, Grinvald A (1996). Optical Imaging based on intrinsic signals: the methodology. in *Brain mapping; the methods*. A.W. Toga and J.C. Mazziotta, Eds. Academic Press, pp 55-97.
- Blasdel G, Campbell D (2001) Functional retinotopy of monkey visual cortex. *J Neurosci*, 21, 8286-301.
- Bosking WH, Crowley JC, Fitzpatrick D (2002) Spatial coding of position and orientation in primary visual cortex. *Nature Neurosci*, 5:874-882.
- Buzás P, Eysel UT, Kisvárdy ZF (1998) Functional topography of single cortical cells: an intracellular approach combined with optical imaging. *Brain Res.Protocols*, 3, 199-208.
- Buzás P, Volgushev M, Eysel UT, Kisvárdy ZF (2003) Independence of visuotopic representation and orientation map in the visual cortex of the cat. *Eur.J.Neurosci.*, 18:957-968.
- Daniel PM, Whitteridge D (1961) The representation of the visual field on the cerebral cortex in monkeys. *J.Physiol.* 159, 203.221.
- Grinvald A, Lieke E, Frostig RD, Gilbert CD, Wiesel TN (1986) Functional architecture of cortex revealed by optical imaging of intrinsic signals. *Nature*, 324, 361-4.
- Karube F, Kisvárdy ZF (2011) Axon topography of layer IV spiny cells to orientation map in the cat primary visual cortex (area 18). *Cereb Cortex*, 21, 1443-58.
- Tusa RJ, Palmer LA, Rosenquist AC (1978) The retinotopic organization of area 17 (striate cortex) in the cat. *J Comp Neurol*, 177, 213-35.
- Tusa RJ, Rosenquist AC, Palmer LA (1979) Retinotopic organization of areas 18 and 19 in the cat. *J Comp Neurol*, 185, 657-78.
- Yu H, Farley BJ, Jin DZ, Sur M (2005) The coordinated mapping of visual space and response features in visual cortex. *Neuron*, 47,267-80.

NAGY ORSOLYA BERNADETT

Debreceni Egyetem

Gazdaságtudományi Kar

Lektorálta: Dr. Nagy Lajos

A VASÚTI LIBERALIZÁCIÓ HATÁSA AZ ÁRUFORGALOMRA EGY MAGYARORSZÁGI VASÚTTÁRSASÁG PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben jelentős változások következtek be a vasúti áru fuvarozásban. A rendszerváltást követően nagymértékben csökkent a vasúton szállított áruk mennyisége. Az 1990-es évektől magánvasúti fuvarozó társaságok jelentek meg. Magyarországon a vasút tényleges liberalizációja 2004-ben valósult meg, amikor kettévált a teher- és személyszállítás. A privatizációja pedig 2008-ban következett be.

A vasúti áru fuvarozás jelentősége a fogyasztói szokások változása és a vevők által megkövetelt nagyobb rugalmasság hiánya miatt csökkenésnek indult Magyarországon. Az Európai Unió csatlakozás alapjaiban megváltoztatta a monopólium helyzetben lévő állami vasúttársaság szerepét. 2004-ben a vasúti liberalizáció, 2008-ban pedig a privatizáció befolyásolta a forgalom alakulását. A liberalizációt követően megjelenő magántulajdonú vasúti fuvarozó vállalkozások fokozatosan teret nyertek a piacon.

A liberalizáció jogi keretei az Európai Unióban

Az Európai Bizottság 1985-ben adta ki a belső piac előmozdításáról szóló fehér könyvet, amely konkrétan hivatkozott a közlekedésre és 1992-ig elérendő célokat fogalmazott meg (Európai Unió, 2014).

A liberalizációs folyamat előkészítésének első lényeges jogalkotási eseménye az 1991. évi 91/440/EGK irányelv volt, amely a következőket tartalmazta:

- szerződéses alapon kell rendezni a vasútvállalatok állammal való kapcsolatát,
- az infrastruktúrát és a szolgáltatásokat legalább számviteli szempontból külön kell választani,
- javítani kell a vasutak pénzügyi helyzetét, hogy az adósságaik ne álljanak a beruházások, az innováció és a gazdaságos működés útjában (Valentiny et al., 2012).

A 95/19/EK irányelv keretet adott az infrastruktúra-kapacitás elosztásának és a pályahasználati díjak meghatározásának. Ezt egészítette ki a 96/48/EK irányelv, amely a

nagysebességű transzeurópai vasúti hálózatok átjárhatósága érdekében határozta meg, hogy milyen műszaki akadályokat kell kiküszöbölni és milyen új szabványokat kell létrehozni. Az Európai Unió 2001-ben fogadta el az első vasúti csomagot. Ez a csomag konkrét lépéseket írt elő a tagállamok részére:

- a verseny előtt meg kell nyitni a transzeurópai áru fuvarozási hálózatot,
- számvitelileg szét kell választani az infrastruktúra-kezelő, a személyszállító és az áru fuvarozó tevékenységeket,
- javítani kell a vasutak pénzügyi helyzetén,
- független szervezetek végezzék a működési engedélyek kiadását, a pályakapacitás elosztását, a pályahasználati díjak kiszabását és a közszolgáltatási kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzését,
- szabályozótestületeket hozzanak létre, az infrastruktúra-kezelők és a kapacitást igénylő vasútvállalatok viszonyának ellenőrzésére, ezzel elősegítve a pályához való szabad hozzáfutást és a hátrányos megkülönböztetés mentes árazást (Valentiny et al., 2012).

A második vasúti csomagot 2004 áprilisában fogadták el, a következő intézkedésekkel:

- rendeletet alkottak az Európai Vasúti Ügynökség létrehozására,
- kilátásba helyezték a nemzeti vasúti hálózatok közötti kölcsönös átjárhatóság gyorsítását,
- célul tűzték ki a teljes áruszállítási piac megnyitását 2007-től (Valentiny - Kiss, 2008).

A harmadik vasúti csomag 2007 októberében jelent meg. Ez a következő intézkedéseket tartalmazta:

- a személyszállítás liberalizációja a nemzetközi szegmensben 2010-től valósuljon meg,
- az európai mozdonyvezetői jogosítványt be kell vezetni,
- az utasjogokat meg kell erősíteni (Valentiny et al., 2012).

A negyedik vasúti csomagot 2013-ban fogadta el az Európai Bizottság. Négy fő területre összpontosított:

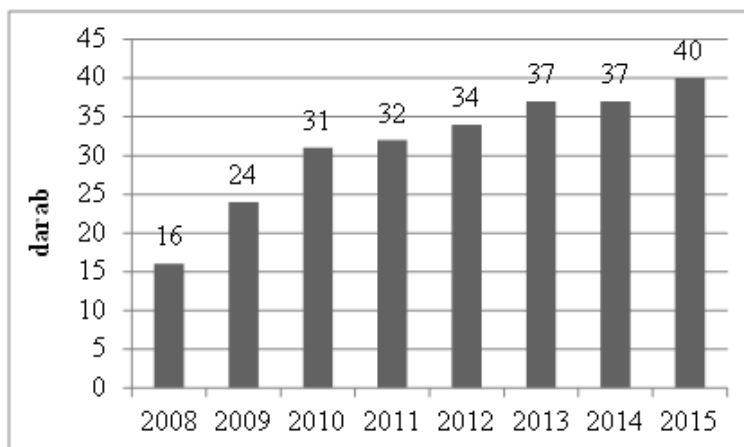
- műszaki előírások és engedélyek,
- igényeknek megfelelő, működő struktúra,
- belföldi személyszállítási piacok megnyitása,
- szakképzett munkaerő megtartása (Valentiny et al., 2014).

A vasúti áruszállítás liberalizációja Magyarországon

Magyarországon 2004. május 1-jén kezdődött meg a vasúti áruszállítás liberalizációja. A kezdeti nehézségeket követően új belépők jelentek meg, akik mára fontos szereplőivé váltak a vasúti áruszállítási piacnak. A vasúti szektorra jellemző, hogy struktúráját még a belső érintettek is csak nehezen látják át és a piaci információk is korlátozottan állnak rendelkezésre (Valentiny et al.,

2012).

A vasútállatok számának alakulását Magyarországon, az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: A vasútállatok száma Magyarországon, 2008-2015

Forrás: Farkas, 2016

Az ábrán látható, hogy a vasútállatok száma az elmúlt időszakban évről évre növekedett. Ezt a bővülést nem tudták meggátolni sem a szektor nehézségei, sem pedig a gazdasági válság hatásai. 2008-ban 16 magánvasúti társaság volt jelen a szektorban, míg 2015-ben már 40 vasútállat működött a piacon.

A vasúti áruszállítás helyzetének alakulása Magyarországon

Az 1980-as évek végéig a vasúti áruszállítás volt a legmeghatározóbb. Jelentős mennyiségű feldolgozatlan ipari anyagot szállítottak a bányászatban, a kohászatban, a cukorgyártásban és az építőiparban is. A vasúti áruszállítás teljesítményét növelte a késztermékek vasúton történő elosztása, a közúti úthálózat és az autópálya-hálózat korszerűtlensége, illetve a közúti járműpark ala-

csony szintje és elavultsága. A vasúti áruszállítás részaránya az 1970-es években érte el a tetőpontot (60%). Az 1980-as években csökkenésnek indult és 1990-ben az összes száll-

ítási teljesítménynek mindössze a 43%-a volt. Magyarországon a vasúti áruszállítás a rendszerváltást követően kezdett jelentős mértékben csökkenni. Visszaesett mind a termelés, mind az áruszállítás mennyisége, továbbá csökkent a Magyarországon átmenő tranzitforgalom. A kohászatoknak kevesebb alapanyagra volt szükségük, megszűntek a házigyárak és a cukorgyárak, a malmok kiszolgálása szinte teljes egészében közúton zajlott, megszűntek a vasúti szállításra orientált ipari és mezőgazdasági cégek, valamint csökkent a lakosság és az ipar szénfelhasználása. Mindezek mellett megkezdődött az autópálya-hálózat fejlesztése, a megjelenő multinacionális kereskedelmi cégek áruelosztó központjai autópálya csomópontok mellé települtek és megjelentek azok a kis- és középvállalatok, amelyek elsősorban közúton végezték az áruszállítást. Ezek eredményezték a vasúti áruszállí-

tási teljesítmények drasztikus csökkenését az 1980-as és az 1990-es években. A 2001-es teljesítmény az 1980-as teljesítmény harmadát sem érte el. A 2000-es években ugyan kismértékű növekedés indult meg, azonban ez is hamar megtorpant (Élő Mini Világ, 2016).

2008-tól, a gazdasági válság hatására a szállított áruk mennyisége csökkent. Az összes szállítás árutonnában mérve 15%-a, árutonna-kilométerben mérve 18,4%-a bonyolódott vasúton, míg egy évvel korábban 16,3%, illetve 18,8%. A szállítási teljesítmények csökkenéséhez hozzájárult a nemzetközi szállítások visszaesése is. Magyarországon a vasúti áruszállításra kedvezőtlenül hatott Bulgária és Románia Európai Uniói csatlakozása is, ezzel ugyanis közel 22 ezer kamion terelődött a közútra, amelyek addig a RO-LA forgalmat erősítették (MÁV, 2009).

A vasúton szállított áruk mennyisége 2012-ig folyamatosan csökkent. 2013-ban azonban a kedvezőbb gazdasági környezetnek, az ipari termelésnek, a beruházásoknak és az építőipari teljesítmény bővülésének köszönhetően az áruszállítás területén növekedés indult be. 2014-ben a vasúti áruszállítás árutonnában mért teljesítménye 3,1%-kal, árutonna-kilométerben mért teljesítménye 4,5%-kal nőtt az előző évi értékekhez képest. A forgalom közel 70%-a a nemzetközi szállításból adódott. A teljes vasúti szállítási teljesítményből az import 26%-ot, az export 27%-ot, a tranzitszállítások pedig 18%-ot tettek ki (KSH, 2016).

A Rail Cargo Hungaria Zrt. bemutatása

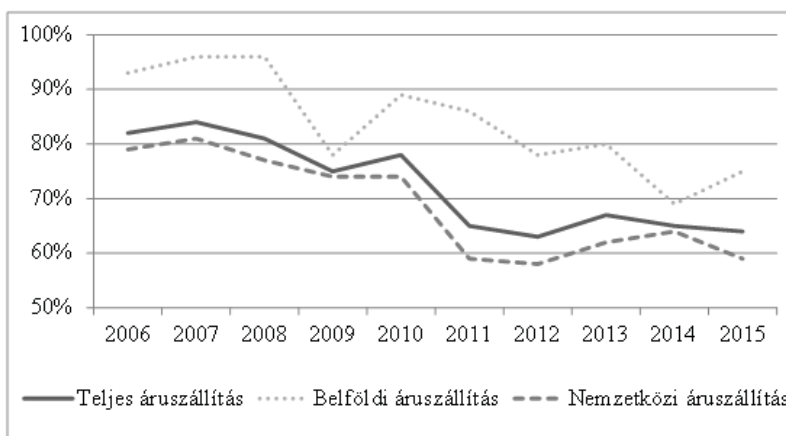
A társaság 2005-ben MÁV Cargo Zrt. néven kezdte meg működését. 2007-ben a MÁV Zrt. és a MÁV Vagyonkezelő Zrt. nyilvános, kétfordulós pályázatot hirdetett, amelynek célja a MÁV Cargo Zrt. teljes részvénycsomagjának értékesítése volt. A pályázatot az osztrák állami tulajdonban lévő Rail Cargo Austria AG nyerte meg (MÁV, 2009). A Rail Cargo Austria AG az osztrák állami vasúttársaság (ÖBB) áru fuvarozási leányvállalata, amely Európa egyik legsikeresebben működő vasúti áru fuvarozó cége és 2008 decemberétől a MÁV Cargo Zrt. többségi tulajdonosa (Rail Cargo, 2016).

A MÁV Cargo Zrt. tulajdonosváltása kezdetben nem hozott nagy változást a magyar vasúti áruszállítási piac összetételében, ugyanis a piac továbbra is erősen koncentrált maradt. 2008-ban a természetes teljesítmények és az árbevétel tekintetében is a MÁV Cargo Zrt. a piac kb. 80-85%-át tudhatta magáénak (MÁV, 2009).

2010-ben kapta meg a társaság a Rail Cargo Hungaria Zrt. (továbbiakban: RCH) elnevezést és azóta is ezen a néven folytatja tevékenységét. A RCH az anyavállalatával együtt 25 mozdonyból és csaknem tízezer teherkocsiból álló kocsiparkkal rendelkezik. Évente 150 ezer vonatot és 32,5 millió tonna árut továbbít. A vállalat piaci részesedése Magyarországon közel 70%. A társaságnál a legutóbbi adatok szerint megközelítőleg 2000 munkavállaló dolgozik és nagyjából 700 kiszolgálási hellyel rendelkezik (Farkas, 2016).

A Rail Cargo Hungaria Zrt. piaci részarányának alakulása

Ebben a fejezetben vizsgálom, hogy hogyan alakult a RCH piaci részaránya a teljes áruszállítási, a belföldi és a nemzetközi áruszállítási piacon. A 2. ábrán összefoglaltam a RCH piaci részarányának változását.

2. ábra: A RCH piaci részarányának alakulása az áruszállításban, 2006-2015
Forrás: Saját szerkesztés a RCH adatai és a KSH adatai alapján, 2016

A RCH részaránya a teljes áruszállítási piacot tekintve 2008-ig 81-84%-os volt, a válság és a privatizáció hatására azonban egyik évről a másikra 6%-kal csökkent, majd egy kisebb növekedés után, 2011-től beállt egy 63-67%-os szintre.

A belföldi áruszállítási piacot tekintve 2008-ig 93% és 96% között volt a társaság részaránya, 2008-ról 2009-re viszont nagyon jelentősen, 18%-kal csökkent. 2010-re sikerült ismét megerősödni, hiszen 11%-kal nőtt a részaránya. Az ezt követő években azonban meglehetősen ingadozó vált. A mélypontot 2014-ben érte el, 69%-os piaci részaránnal. Ezt 2015-re sikerült 75%-ra növelnie, azonban ez is messze elmaradt a kezdeti értékektől.

A nemzetközi áruszállítási forgalom 2008-ig 77-81%-os volt. A privatizációt követő két évben jelentős változás nem mutatkozott. 2010-ről 2011-re azonban 15%-kal csökkent a részarány és az elmúlt 4 évben sem tudott már 64% fölé emelkedni.

A mutatók a privatizációt követően a 2008 előtti értékeket nem tudták felvenni egyik szállítási irány esetén sem. A RCH áruszállítási piacának alakulásában a liberalizációt követő években az új szereplők megjelenése, 2008-tól pedig a privatizáció és a gazdasági válság hatása is érezhető volt.

A Rail Cargo Hungaria Zrt. áruforgalmának elemzése ABC elemzéssel

A Központi Statisztikai Hivatal országos adatainak és a RCH-től kapott forgalmi adatoknak az összehasonlítását követően ABC elemzéssel

vizsgáltam meg a vállalkozás által fuvarozott termékek relatív fontosságát.

A társaság az általa fuvarozott termékeket 100 főcsoportba sorolja. Az ABC elemzést a 100 főcsoportra vonatkozóan készítettem el. Az elemzés eredményeként megkaptam, hogy mely termékek képezik az A, a B, illetve a C csoportot. A 1. táblázat tartalmazza az A kategóriákba tartozó termékeket 2006 és 2015 között.

1. táblázat: Az A kategóriába tartozó termékcsoportok, 2006-2015

Kategóriák	Főcsoportok	Főcsoportok elnevezése	Áruforgalom
A	27	Energiahordozók	23,77%
	99	Vegyes áruk	21,58%
	72	Acélipari nyersanyagok	10,51%
	26	Fémérc és fémipari melléktermékek	9,87%
	25	Ásványok és ásványipari termékek	7,62%
	44	Fa termékek	4,78%
	28	Szervetlen vegyületek	2,77%

Forrás: Saját szerkesztés a RCH adatai alapján, 2016

Az ABC elemzés eredményeként megtudtam, hogy az A kategóriába mindössze 7 árucsoport tartozik. Látható, hogy a társaság által fuvarozott termékek kevesebb, mint 10%-a adja a forgalmának közel 80%-át. A legnagyobb részt az energiahordozók (27) teszik ki. A teljes forgalom 23,77%-a ehhez az termékcsoporthoz kapcsolódik. Szorosan követi ezt a magas áruforgalmat a vegyes áruk (99) forgalma. A vegyes áruk (99) az áruforgalom 21,58%-át teszik ki. A következő, A kategóriába tartozó termékcsoport, az acélipari nyersanyagok (72). Ez a termékcsoport a forgalom 10,51%-ot tesz ki, ez jelentősen kevesebb, mint az előző két csoport részese. Az acélipari nyersanyagéhoz (72) hasonló forgalommal rendelkeznek a fémérc és fémipari melléktermékek (26). Majd ezt követi az

ásványok és ásványipari termékek (25) forgalma. Az A kategória utolsó előtti árucsoportja a fa termékek (44), melyek a forgalom 4,78%-át teszik ki. Az A kategória utolsó eleme pedig a szervetlen vegyületek (28) csoportja, amely a forgalomnak mindössze a 2,77%-át jelenti.

Az ABC elemzés alapján látható, hogy a társaság áruforgalma néhány fő termékcsoportra összpontosul. Ez lehet erősség és gyengeség is, hiszen ha egy adott ágazat

teljesítménye megromlik, az a szállításban azonnal jelentkeznek, és nagymértékű veszteséget okozhat a vállalkozásnak.

A termékcsoportonkénti forgalom alakulása 2006 és 2015 között

Ebben a fejezetben bemutatom, hogy a kiemelt árucsoportok forgalma hogyan alakult az elmúlt időszakban. Ezzel arra szeretnék rávilágítani, hogy az utóbbi években milyen okok miatt csökkenhetett a RCH részaránya a vasúti áruszállítási szegmensben belül, illetve hogy melyek azok a termékcsoportok, amelyeknél piacot veszthetett a társaság.

A bekövetkezett változások szakmai hátterének megismeréséhez a RCH

Területi értékesítési vezetőjével készítettem mélyinterjút. Válaszainak egy része ebben a fejezetben felhasználásra került.

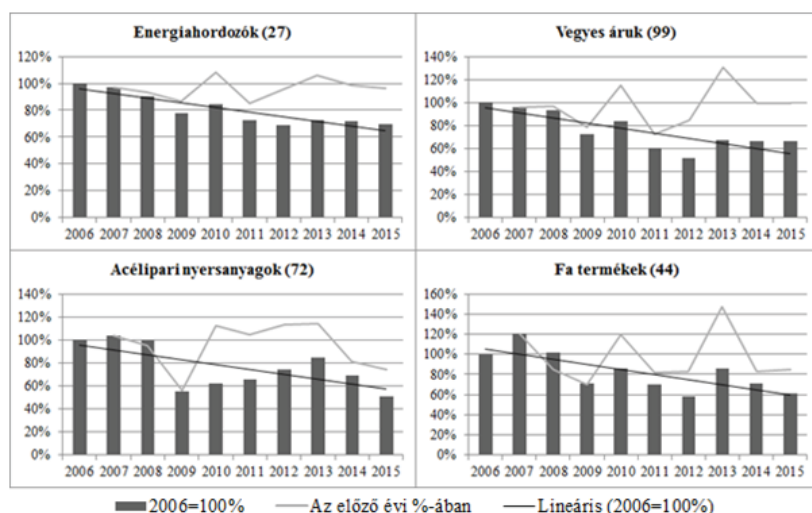
Az energiahordozók (27), a vegyes áruk (99), az acélipari nyersanyagok (72) és a fa termékek (44) esetén az elmúlt 10 év során csökkenő tendenciát lehet megfigyelni.

A vegyes áruk (99) forgalmának 51%-át a két tengelynél több tengelyű üres vasúti kocsik teszik ki. Ezek továbbításának alakulása függ a rakott fuvarok mennyiségétől, a vagonok hazai és a továbbításban résztvevő országokban való tartózkodási idejétől, az ügyfelek részére biztosított rakodási időtől, és az ügyfelek által használt magán kocsik

sebb emelkedés volt tapasztalható, majd 2014-től újra mélypontra zuhant a termék értéke. Az acélipari nyersanyagok forgalmának változását befolyásolta a kínai acélbuga megjelenése is, ugyanis erre Kínának a belső piacon nem volt kereslete, ezért elárasztotta vele Európát és az USA-t (Pékó, 2016).

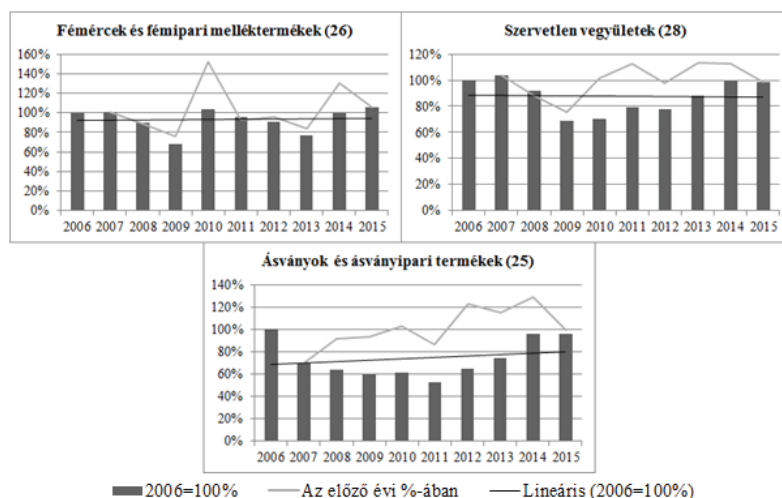
A fa termékek (44) fuvarozásának nagymértékű ingadozását maga a termék és annak piaca adja. A fa minősége határozza meg, hogy mire használható fel. A gyengébb minőségű fát legtöbbször erőművek tüzelőanyagaként használják. Ezek a küldemények a válságot megelőzően főként vasúton kerültek továbbításra, azonban azt követően mivel a termék rendkívül kis értékű, az érzékenysége miatt egyre inkább elkezdtek közúton szállítani (Pékó, 2016).

A fémércek és fémipari melléktermékek (26) és a szervesetlen vegyületek (28) forgalma összességében stagnált az elmúlt 10 év során.

3. ábra: Az energiahordozók (27), a vegyes áruk (99), az acélipari nyersanyagok (72) és a fa termékek (44) szállítási volumenének változása és dinamikája, 2006-2015
Forrás: Saját szerkesztés a RCH adatai alapján, 2016

Az energiahordozók (27) esetén az elmúlt évek változásainak nagy része a fosszilis energiahordozók miatt következett be. A szén lakossági felhasználása a gazdasági válság bekövetkezése miatt visszaesett. Az ipari felhasználás csökkenése pedig az erőművek szén felhasználásának romlásából származott, mivel a széntüzelésű erőművek hatásfoka alacsonyabb volt és a káros anyag kibocsátásuk jelentősebb, így a környezetpolitikai döntéseknek köszönhetően az erőművek egy része vagy bezárt, vagy technológiáját átalakította fa, illetve biomassza tüzelésre (Pékó, 2016).

4. ábra: A fémércek és fémipari melléktermékek (26), a szervesetlen vegyületek (28), és az ásványok és ásványipari termékek (25) szállítási volumenének változása és dinamikája, 2006-2015
Forrás: Saját szerkesztés a RCH adatai alapján, 2016

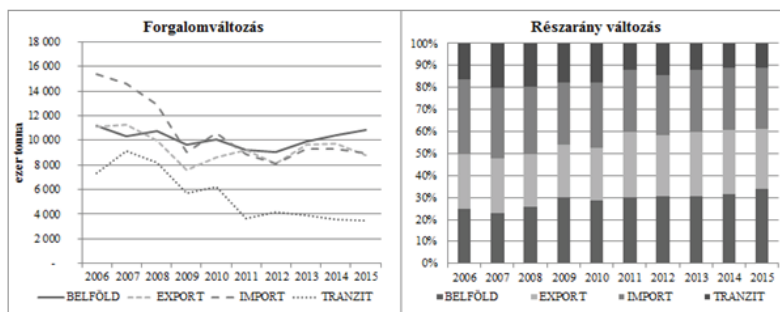
teljesítményeiben nagyobb eltérés az ajkai vörös iszap katasztrófa idején mutatkozott. Ekkor a szervetlen vegyületek forgalma csökkent, mivel a vegyipari termékeket gyártó társaságnak új piacokat kellett keresnie a termékei számára, de szerencsére hamar tudta pótolni a kieső megrendeléseket (Pékó, 2016).

Az ásványok és ásványipari termékek (25) forgalma mérsékelt növekedést mutatott az elmúlt 10 év során. Ezt a szegmenst a gazdasági válság befolyásolta leginkább. Az építőipari megrendelések visszaesésével a kavics, a sóder és a cement iránti igény csökkent, ezért a kavics- és sóderbányák a termelésüket a lehető legminimálisabb szintre csökkentették. Az elmúlt években tapasztalható fellendülés az állami megrendeléseknek volt köszönhető, melyek közúti és vasúti beruházásokból tevődtek össze (Pékó, 2016).

A forgalom mennyiségének és részarányának változása a forgalom irányai szerint

A privatizációt megelőző években az import forgalom volt a legjelentősebb, míg 2009-től a belföldi, export és import forgalom közel azonos értékeket vett fel, 2011-től pedig inkább a belföldi fuvarozás került előtérbe. A tranzit forgalom esetén jelentős elmaradás látható a többi forgalmi irányhoz képest.

A belföldi és az export forgalom részarányai az elmúlt 10 év során növekedést mutatnak, míg az import és a tranzitforgalom részarányai csökkentek a teljes áruforgalmon belül. Látható, hogy a belföldi, az export és az import részarányai

5. ábra: A forgalom mennyiségének és részarányának változása a forgalom irányai szerint, 2006-2015

Forrás: Saját szerkesztés a RCH adatai alapján, 2016

mint a privatizációt követő években. A teljes áruszállítási piacot tekintve 2008-ig 81% és 84% között voltak az értékek, míg 2008-tól nem tudott a cég 78%-nál magasabb részarányt elérni. Ehhez a csökkenéshez nagyban hozzájárult az új magánvasúti fuvarozó társaságok megjelenése, a 2008-ban bekövetkezett privatizáció és a gazdasági válság is.

Az ABC elemzés rávilágított arra, hogy a termékcsoportok kevesebb mint 10%-a, adja a RCH áruforgalmának közel 80%-át, valamint hogy a legjelentősebb termékcsoportok a 10 év során megőrizték a forgalomban betöltött szerepüket.

A forgalom irányát tekintve a belföldi forgalom részaránya nőtt, az export részaránya jelentősen ingadozott, de összességében növekedés volt tapasztalható, az import és a tranzitforgalom részaránya azonban csökkent.

Javaslatok

Következtetéseim alapján az egyik javaslatom az lenne, hogy a cég a piaci részarányának növelése érdekében a nemzetközi piacon való jelenlétét élénkítse. Továbbá, ahogy a cikkem elején rávilágítottam, a közúti szállítási forma egyre nagyobb

arányú a kapacitásigényezésre, a kocsik megrendelésére és a fuvarlevél kiállítására. A projekt keretében egy foglalási rendszer jönne létre a tehervonati közlekedési rendszerben, amellyel kiszámíthatóbb, megbízhatóbb és költséghatékonyabb továbbítás lenne megvalósítható. A rendszer lényege, hogy a foglalási és továbbítási információkat a vasutak egymás informatikai rendszerének adják át. Ehhez átjárhatóságot kell biztosítani az egyes rendszerek között. A rendszer a szállítási folyamat teljes egészét lefedi, biztosítva a minőségi szolgáltatás feltételeit. Bevezetése esetén az ügyfeleknek lehetőségük lenne kiválasztani az áru rendeltetési állomásra érkezését, ezzel optimalizálva a logisztikai folyamatait. A RCH anyavállalatánál, Ausztriában már 2016-ban megkezdődtek a rendszer tesztelése, amelyek eddig pozitív eredményekkel zárultak. A RCH Kiemelt ügyfélrefereensétől megtudtam, hogy Magyarországon 2017 májusában indulnak meg a rendszer tesztelése.

Felhasznált irodalom

Könyvek, cikkek, tanulmányok

1. Európai Unió (2014): Közérthetően az Európai Unió szakpolitikáiról, Közlekedéspolitika. Európai Unió kiadóhivatala, Luxemburg, 20 p.
2. MÁV (2009): Magyar Vasúti Almanach 2009. MÁV Zrt., Budapest, 481 p.
3. Valentiny P. - Kiss F. (2008): Piacnyitás a vasúti szektorban. In: Verseny és szabályozás 2007 (Szerk. Koós G.) MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 324-374 p.
4. Valentiny P. - Kiss F. - Nagy CS. (2012): A liberalizáció első időszakának versenyszempontú értékelése a magyar vasúti teherszállítási piacon. In: Verseny és szabályozás 2011 (Szerk. Édes B. - Gerhardt E. - Micski J.) MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 261-302 p.
5. Valentiny P. - Kiss F. - Nagy CS. (2014): Piacnyitás a vasúti szektorban - A negyedik vasúti csomag. In: Verseny és szabályozás 2013 (Szerk. Koós G.) MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 239-280 p.

INTERNETES adatgyűjtés

1. Élő Mini Világ (2016): <http://www.elominivilag.hu/tanulmany1.pdf>,
Letöltés dátuma: 2016. július 9.
2. KSH (2016): <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jelszall/jelszall14.pdf>
Letöltés dátuma: 2016. szeptember 24.
3. Rail Cargo (2016): <http://www.railcargo.hu/hu/vallalatunk/kuldes-es-cegtortenet>
Letöltés dátuma: 2016. július 3.

Egyéb források

1. Farkas Gy. (2016): A vasúti áru fuvarozás hazai és nemzetközi körképe. Előadás: Szállítmányozás és fuvarozás menedzsmentje, Debrecen, 2016. április 21.
2. Pékó S. (2016): Mélyinterjú Pékó Sándorral, a RCH Területi értékesítési vezetőjével. Debrecen, 2016. szeptember 28.

NÉMETH KETRIN

Debreceni Egyetem
Gazdaságtudományi Kar

KANADA ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK GAZDASÁGI KAPCSOLATA

A regionális integrációk elemzése nélkülözhetetlen a mai gazdasági helyzet teljeskörű feltérképezése szempontjából. Ma kevés ország van, ami ne lenne legalább egy ilyen jellegű összefonódás tagja. Természetesen Kanada és az Amerikai Egyesült Államok sem kivételek ezalól, jelenleg ezen országok a szabadkereskedelmi övezet szintjén állnak az integrációs folyamatnak, ami a NAFTA (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény) keretein belül teljesebbé válik. Az egyesülés még azért nem lépett magasabb lépcsőfokra, mert az országok ragaszkodnak szuveraritásukhoz.

A két ország, a ma fennálló integrációs helyzetig számos kísérletet tett kapcsolatuk szorosabbá tételére. Ezek a törekvések egészen 1854-ig nyúlnak vissza, amikor először léphetett át kanadai áru az amerikai határt. A szerződést később ugyan érvénytelenítették, viszont a próbálkozások nem hagytak alább.

Az első jelentős megállapodás az Auto Pact volt, ami az autóiipari kereskedelmet liberalizálta a két ország között 1965-ben. Az egyezmény

hatására Kanada bizonyos alakatrészekre és modellekre kezdett szakosodni és jelentősen fellendült az ország autóiipara, valamint az ipari kereskedelem az USA-val. Fuss és Waverman (1986) illetve Hervey (1978) kutatásuk során arra jutottak, hogy az ország profitált a megállapodásból, hiszen ipara fellendülése mellett, fogyasztói elégedettségét is növelhette azáltal, hogy szélesebb választékot biztosíthatott számukra az olcsóbb autók piacán. Előnyökkel járt az USA számára is az egyezmény, hiszen annak hatására, sajátja mellett Kanada keresletét is kielégíthette, továbbá hatalma is erősödött. Mindezek mellett a megállapodás negatív befolyással is bírt, főként Kanadára. Az erős verseny következtében gyáraik zártak be és települtek az USA-ba, bizonyos számú kisebb vállalat számára pedig lehetetlen volt felvenni a versenyt az amerikai nagyvállalatokkal. Az ország autóiipari termelésében tervezett hatékonyságnövekedése sem teljesen úgy valósult meg, mint ahogy azt először gondolták, az elmaradottság csökkenésének csak egy kis hányadát lehet magának az Auto Pactnek tulajdonítani.

Az autóiipari megállapodást kibővítve és a NAFTA-t megalapozva 1989-ben érvénybe lépett a CUSFTA (Canadian-U.S. Free Trade Agreement). Korának legrészletesebb ilyen jellegű megállapodása felszámolta az összes vám és nem vámjellegű korlátozást a két ország között, liberalizálta a szolgáltatásforgalmat, illetve a beruházásokat érintő garancák témakörével is bővebben foglalkozott. Palotás (2000) fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a CUSFTA idején alapvetően visszaszorult a kereskedelem, így nehéz lenne a kanadai munkahelyek tömeges megszűnéséért és az országon belüli bérek rugalmatlanságáért kizárólag az egyezményt felelőssé tenni. Sőt, Trefler (2004) és Gaston (1994) szerint a CUSFTA feltételezhetően növelte az aggregált jólétet. Való igaz, hogy a foglalkoztatottak száma csökkent, de nőtt a munkaerő-termelékenység, valamint az egyezmény kereskedelemteremtő hatása jóval túlszárnyalta a kereskedelemterelőt. Beaulieu (2000) viszont arra a megállapításra jutott, hogy a vámok eltörlése a bérekre egyáltalán nem volt hatással, csak a foglalkoztatásra, és azon belül is ál-

talában az alacsonyan képzett munkaerőre. Townsend (2007) viszont – Gastonnal és Treflerrel (1997) egyetemben – tanulmányában gyökeresen ellent mond ennek és úgy érvel, hogy a relatív bérek csökkenése és a munkanélküliség növekedése legjobban azokban az iparágakban voltak jelen, ahol a leginkább csökkentek a vámok. Munirathiam és szerzőtársai (1998) tudatában voltak annak, hogy a CUSFTA mezőgazdasági exportserkentő és szerkezetátalakító hatásában többen kételkedtek, hiszen már az egyezmény előtt a két ország fejlett piacokkal rendelkezett. Ez a félelem végső soron hamisnak bizonyult, mert a megállapodás jelentős befolyással bírt a mezőgazdasági termelésre. Ghazalian és Furtan (2008) szerint a CUSFTA kereskedelemre gyakorolt serkentő hatása túlértékelt. Stoyanov (2012) tanulmányában kitér rá, hogy az előbbi megállapítás például annak volt köszönhető, hogy ugyan mérséklődtek a bejelentett és a valódi export-import mennyiségek közötti eltérések, hiszen felesleges volt ilyesfajta eszközökhöz nyúlni, de ezeknek a számokban mérhető növekedéseknek nem a kereskedelemserkentő hatáshoz volt közük, csupán a vámcsökkentések hatására a valós adatok kerültek bevallásra. Sőt maga az egyezmény bizonyos harmadik országbeli vállalatokat még ösztönzött is a szabályok kijátszására és a megállapodás által biztosított vámmentességekből való profitálásra. Többek között Baggs (2004) is külön foglalkozott a kanadai cégenkénti termeléssel és azzal, hogy az ottani vállalatokra egyenként hogyan hatott az egyezmény. Megállapítható, hogy a gyártás cégenként nem nőtt meg az ország területén belül. A kanadai cégek túlélési esélyein továbbá jelentősen

rontott a megállapodás ratifikálása, míg ez a befolyás az Egyesült Államokban egyenesen pozitív.

A NAFTA 1994-es hatályba lépése a CUSFTA kibővítését és háromoldalúvá tételét jelentette. Mexikó, a harmadik fél és Kanada is a védelem kívánt szektorok összegyűjtésére törekedtek, amikor az Egyesült Államokkal való tárgyalásokról volt szó. Ezenél az ágazatoknál különösen fontosnak tartották szuverenitásuk megtartását, avagy a liberalizáció elkerülését az USA-val. A CUSFTA-t és a NAFTA-t főként a közbeszerzésekre, szellemi tulajdonjogokra vonatkozó új szabályok, helytartalom-előírások és tartalomkövetelmények, valamint a kereskedelmi biztosítékok új rendszere különböztették meg egymástól (Villarreal és Fergusson, 2015.). Az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény hatásait és a felé támasztott elvárások beteljesülését nehéz megítélni, hiszen ez az első olyan egyezmény, amely fejlődő és fejlett országok között jött létre, ezáltal nem volt még viszonyítási alap, hogy milyen kritériumoknak kell majd megfelelnie a hatályba lépését követően. Ráadásul a világgazdaságban végbement egyéb változások hatásaitól körülményes különválasztani azokat az eredményeket, amelyek kifejezetten a megállapodásnak voltak köszönhetőek.

Kanada nyilvánvalóan bízott abban, hogy a Mexikóval való kapcsolatának erősödése egy nagyobb piac felé nyit számára utat és kereskedelem, valamint befektetései fennélkülhetnek. Turnbull (2014) tanulmányában azonban kiemeli, hogy Kína megjelenése a piacon megsemmisítette azt az elképzelést, hogy az északi ország számára Mexikó

lehet majd az az alacsony költségű termelő, amely az olcsóbb árukkal látja el a piacát. Hiába a háromoldalúság, a számadatok beszédesekek. A Kanada és Mexikó között létrejött összefonódás sosem ért fel arra a szintre, amit a szerződés megkötése előtt vártak volna, Kanada kivételének Mexikó még mindig csak 1% körüli értékét birtokolja. Jogos tehát a felvetés, hogy hogyan lehetne a NAFTA-t sikeresnek ítélni, amikor többnyire csak az USA bilaterális kapcsolatait erősítette meg. A világgazdaságban aktuálisan bekövetkező események sem kedveztek Kanadának. A szeptember 11-ei támadások visszafogták a kereskedelmet, illetve az energiaipari újításoknak köszönhetően Amerika importőrből exportőrré vált, ezzel is rontva Kanada helyzetén, ami egészen addig a fő kőolaj- és földgáz szállítója volt az USA-nak (Carlson, 2014). Prezcano (2015) viszont fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy mindezek ellenére a NAFTA első két évtizedében a két ország közötti kereskedelemben 200%-os növekedés volt mérhető. Kanada Mexikótól egy új piacra való bejutás biztosítását várta és kapta is, Amerikától pedig a CUSFTA bővítését és fejlesztését, ami szintén beigazolódott. Sőt félelme, miszerint az USA 51. államává váhat sem látszott bekövetkezni. A kanadai vállalatokat egyenletlenül érintette a NAFTA. Az amerikai cégek piacra való betörése sokukat egész egyszerűen megsemmisítette, ugyanakkor a nemzetközileg is versenyképes feldolgozóipari ágazatok virágozni látszottak. Az USA-ba áramló kanadai exporttermékek listáján az első helyen az egyezmény előtt a gépjárművek álltak, azonban a természeti erőforrások most felváltották helyüket. A Kanada és az USA kö-

zötti munkaerőtermelékenységbeli szakadékot végül nem sikerült enyhítenie az egyezménynek. Hartman (2011) viszont mindent összevetve arra a megállapításra jutott, hogy a gazdasági növekedés Kanadában volt a legjelentősebb a három ország közül és a foglalkoztatási szint is számottevően emelkedett.

Amikor az Amerikai Egyesült Államok gazdaságára gyakorolt hatásai vizsgáljuk az egyezménynek, fontos elsőként megemlíteni, hogy a teljes nettó hatás csak csekély lehet, annak ellenére is, hogy az ország kereskedelem Mexikóval és Kanadával több, mint háromszorosára nőtt. Ennek oka abban rejlik, hogy az USA GDP-jének kevesebb mint 5%-át szolgáltatta a másik két országgal folytatott kereskedelem. A gazdasági hatások túlnyomórészt az eredője a Mexikóval való kereskedelem-liberalizáció volt. A változások hatására több vertikális ellátási kapcsolat is kialakult a két ország között. Alapvetően az egyezmény ratifikálása előtt az USA kereskedelme már felfutóban volt a másik két szerződő féllel. Lényeges kérdés ebből adódóan az, hogy a megállapodás valóban olyan mértékű pozitív hatást gyakorolt-e a három ország gazdaságára, mint azt sokan megfogalmazták. Az amerikai ellátási lánc viszont, például kétségtelesen fejlődött és a nemzetközi munkamegosztás szintje is magasabbra ugrott, a munkát egyre inkább ott kezdték végezni, ahol azt a leghatékonyabban lehetett.

A NAFTA-nak vesztesei és nyertesei egyaránt akadtak. Többen pártolnák az egyezmény újratárgyalását, vagy pedig drasztikusabb esetben országuk kilépését. Vitathatatlan, hogy bizonyos területek még bőven fej-

lesztésre szorulnak.

Az FTAA (Free Trade Area of the Americas – Összamerikai Szabadkereskedelmi Övezet) egy 2005-re tervezett kezdeményezés, amely az országok összefonódása mellett az USA világhatalmi szerepét növelné. Az Egyesült Államok egyre inkább kihátrálni látszik az egyezményből. A másik jelenleg tárgyalás alatt álló kezdeményezés a TPP (Trans-Pacific Partnership – Csendes-óceáni partnerség), aminek célja egy átfogó és magasszínvonalú egyezmény létrehozása (Villarreal–Fergusson, 2015). Azonban ez a kezdeményezés bizonyos problémákhoz vezethet a NAFTA-beli országoknál, hiszen ha az USA szigorúbb szabályokat fogadna el majd alkalmazna a Partnerség keretein belül, azt Kanadának és Mexikónak is adaptálnia kellene. Ez a megállapodás viszont kiváló gyógyírként szolgálhatna a trilaterális egyezmény hiányosságaira, valamint mélyítené az ott megfogalmazottakat.

Jelen tanulmány empirikus kutatásai arra engedtek következtetni, hogy Kanada kereskedelmi nyitottsága az 1970-es években kezdett el jelentős mértékben megnövekedni. Az Auto Pact hozta meg az átütő változást az USA és északi szomszédja kereskedelmi kapcsolatát illetően, amit a CUSFTA és a NAFTA csak élénkített. Úgy gondolom, hogy az elmúlt évtizedek tanulságai arra engednek következtetni, hogy Kanada számára nélkülözhetetlen a „jó szomszédi viszony” ápolása az Egyesült Államokkal. Azzal, hogy a két ország csökkenti egymás között a korlátozásokat, egyre közelebb kerül Kanada is a céljaihoz. Fontos azonban szem előtt tartani – nemzetközi problémái helyett/mellett – a ha-

táron belül fellépő akadályokat. Véleményem szerint az országnak szükséges saját szabályait felállítva létrehozni egy olyan rendszert, ami pontosan tartalmazza, hogy saját vállalatainak és fogyasztóinak mire van szüksége. Annak ellenére, hogy az USA jelentős befolyással bír szomszédjára, fontos, hogy az ország a saját érdekeit tartsa szem előtt, és ne engedje, hogy ráerőltesse a nagyhatalom a számára kívánatos struktúrákat. Saját termelékenységének javítására, és ami még fontosabb a kisvállalatok témakörére kellene, hogy kiemelten figyeljen Kanada. Ahogy Kuzeljevich (2016) is kiemeli tanulmányában: hangsúlyosabban szükséges fellépnie az országnak azok érdekében, mivel exportáló vállalataik 90%-át a KKV-k (kis- és középvállalatok) adják és ezeknek egy jelentős hányada az USA-t választja fő import és export partnerének. Megoldást kell találniuk a határátlépések gördülékenyebbé tételére, mert jelenleg a KKV-kra és a nagyvállalatokra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, ezáltal hátrányos helyzetbe hozva az ország fő exportőreit.

Azért lenne különösen fontos továbbfejleszteni a kapcsolatot a két ország között, mert több tanulmányban (McCallum, 1995., Heliliwell, 1998.) is bizonyítják, hogy Kanada még mindig hajlamosabb tartományain belül kereskedni, mint az Egyesült Államokkal. Valamint világosan látszik különböző értekezésekből (Anderson és szerzőtársai, 2014., Behrens és szerzőtársai, 2014.) amik a határok nélküli helyzetet modellezik, hogy a termelékenység jelentős ugrása mellett, még a munkajövedelmek is fellendülhének Kanadában. A liberalizáció és a különböző korlátok felszámolása

a termékek sokféleségéhez, illetve a jólét általános növekedéséhez is vezetne. Való igaz, hogy a szelekciós nyomás is nagyobb lenne a hazai cégeken, azonban saját véleményem szerint a fokozódó versenyhelyzet, – amennyiben megfelelően szabályozzák – pozitív hatással lehet a vállalatokra és innovációra is készíthetné őket, ezzel elősegítve Kanada fejlődését. Cushman (1986) a Mexikóval való már kockázatosabb helyzetet vizsgálta, hiszen az ország közvetve úgynevezett third-country effecttel (harmadik ország hatás) is lehet Kanadára, azaz a peso ingadozásai kiszámíthatlanul befolyásolhatják Kanada kereskedelmét. Az árfolyamokkal kapcsolatosan alapvetően úgy gondolom, hogy Amerika és Kanada integrációs szintje mindenféle rögzítés nélkül is egyre csak növekedett az utóbbi évtizedekben, így nem feltétlenül szükséges következő lépés a fix árfolyamrendszer vagy akár a közös valuta bevezetése. Ez máskülönben együtt járna azzal is, hogy Kanadának kisebb ország lévén az USA monetáris politikáját adaptálnia kellene, amivel elveszítené a kontrollt saját érdekeinek a szem előtt tartása felett. (Bahmani-Oskooee és Bolhassani, 2014., Cushman, 1986., Arora és Jeanne, 2005.)

A választások ugyan az Amerikai Egyesült Államokban zajlanak, mégis vitathatatlan hatással lesznek a két ország gazdasági kapcsolatára. Mivel mind a demokraták mind a republikánusok részéről a TPP elutasításra kerül, így a bizalom az USA-ban mindkét elnök megválasztása esetén meginoghat. Ahogyan a Peterson Institute (2016) is modellezte; ez egyúttal azt is jelentené, hogy a tervezett NAFTA továbbfejlesztések elmaradnak, és a szükséges

változások nem lehet tudni mikor valósulhatnak meg legközelebb. Míg Hillary Clinton kitart a meglévő szabályok és egyezmények mellett és tervez is bizonyos reformokat ezekkel kapcsolatosan, Donald Trump a NAFTA-ból sőt még a WTO-ból való kilépéssel is fenyegetőzik. Tény, hogy a TPP-ből való kihátrálás is járhat nem várt következményekkel, azonban Trump tervezett gazdaságpolitikája az USA-t recesszióba sodorná, és amerikaiak ezrei veszítené el az állását, ezenfelül a nagyobb egyezményekből való kilépés esetén katasztrofális is lehet végkimenetel.

Irodalomjegyzék:

1. Anderson, J. E.–Milot, C. A.–Yotov, Y. V. (2014): HOW MUCH DOES GEOGRAPHY DEFLECT SERVICES TRADE? CANADIAN ANSWERS. *International Economic Review*, 55(3), 791-818. doi:10.1111/iere.12071
2. Arora, V. B.–Jeanne, O. (2005): Economic Integration and the Exchange Rate Regime: Some Lessons from Canada.
3. Baggs, J. (2004): Changing Trade Barriers and Canadian Firms: Survival and Exit After the Canada-U.S. Free Trade Agreement.
4. Bahmani-Oskooee, M.–Bolhassani, M. (2014): Exchange Rate Uncertainty and Trade between U.S. and Canada: Is There Evidence of Third-Country Effect?. *International Trade Journal*, 28(1), 23-44.
5. Beaulieu, E. (2000): The Canada-U.S. Free Trade Agreement and Labour Market Adjustment in Canada. *Canadian Journal Of Economics*, 33(2), 540-563.
6. Behrens, K.–Mion, G.–Murata, Y.–Südekum, J. (2014): TRADE, WAGES, AND PRODUCTIVITY. *International Economic Review*, 55(4), 1305-1348. doi:10.1111/iere.12091
7. Carlson, J. (2014): NAFTA's Legacy. *Baylor Business Review*. Vol 32 Issue 2, pp. 26-28. (2014)
8. Cushman, D. O. (1986): Has Exchange Risk Depressed International Trade? The Impact of Third-Country Exchange Risk. *Journal of International Money and Finance* 5: 361–379.
9. Fuss M.–Waverman L. (1986): The Canada – U.S. Auto Pact of 1965: An Experiment of Selective Trade Liberalization. NBER Working Paper No. 1953.
10. Gaston, N.–Trefler, D. (1994): The role of international trade and trade policy in the labour.. *World Economy*, 17(1), 45.
11. Gaston, N.–Trefler, D. (1997): The Labour Market Consequences of the Canada-U.S. Free Trade Agreement. *Canadian Journal of Economics*, Canadian Economics Association, vol. 30(1), p. 18-41.
12. Ghazalian, P. L.–Furtan, W. H. (2009): CUSFTA effects: A joint consideration of trade and multinational activities. *Journal Of International Trade & Economic Development*, 18(4), 487-504. doi:10.1080/09638190903217453
13. Hartman, W.S. (2011): NAFTA, the Controversy. *The International Trade Journal*. Vol. 25. No. 1. pp. 5-34. doi: 10.1080/08853908.2011.532036.
14. Helliwell, J. F. (1998): How Much Do National Borders Matter? Brookings Institution Press, Washington, D.C.
15. Hervey J.L. (1978): Canadian - U.S. auto pact – 13 years after. *Federal Reserve Bank of Chicago*. Vol. 4, No.4 (1978). pp. 18-23.
16. Kuzeljevich, J. (2016): BEYOND THE BIG BORDER. *Canadian Shipper*, 119(2), 16-18.
17. McCallum, J. (1995): National Borders Matter: Canada-U.S. Regional Trade Patterns. *The American Economic Review*, 85(3), 615-623. <http://www.jstor.org/stable/2118191>
18. Munirathiam, R.–Reed, R. M.–Marchant, A. M. (1998): Effects of the Canada-U.S. Trade Agreement on U.S. Agricultural Exports. *International Food and Agribusiness Management Review*. Vol. 1. No. 3. 19.
19. Palotás L. (2001): Az összamerikai szabadkereskedelmi kezdeményezés PhD értekezés. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/135/> Letöltés dátuma:

2016.10.01.

20. Peterson Institute for International Economics (2016): Assessing Trade Agendas in the US Presidential Campaign. <https://piie.com/publications/piie-briefings/assessing-trade-agendas-us-presidential-campaign>, Letöltés dátuma: 2016.10.01.

21. Prezcano, H. (2015): Peeling NAFTA Layers: Twenty years after. Centre for International Governance Innovation. Waterloo. CIGI Papers No. 68. (May, 2015)

22. Stoyanov, A. (2012): Tariff evasion and rules of origin violations under the Canada-U.S. Free Trade Agreement. *Canadian Journal Of Economics*, 45(3), 879-902. doi:10.1111/j.1540-5982.2012.01719.x

23. Townsend, J. (2007): Do tariff reductions affect the wages of workers in protected industries? Evidence from the Canada-U.S. Free Trade Agreement. *Canadian Journal Of Economics*, 40(1), 69-92. doi:10.1111/j.1365-2966.2007.00400.x

24. Trefler, D. (2004): The Long and Short of the Canada-U.S. Free Trade Agreement. *American Economic Review*, 94(4), 870-895. doi:<http://dx.doi.org/10.1257/0002828042002633>

25. Turnbull, L. (2014): NAFTA: WILL IT SURVIVE ANOTHER TWENTY YEARS?. *Canadian Shipper*, 117(2), 54.

26. Villarreal A. M.–Fergusson F.I. (2015): The North American Free Trade Agreement (NAFTA). Congressional Research Service. CRS Report. Washington, DC.

RADÓCZ MIKLÓS

Debreceni Egyetem
Zeneművészeti Kar

A MEGÚJULÓ TROMBITAIRODALOM STANLEY FRIEDMAN SOLUS CÍMŰ MŰVE ALAPJÁN

A témaválasztás előzményei

Napjainkig számos zeneszerzéssel és zeneelméleti témával foglalkozó értekezés jelent meg, ám az a tapasztalatom, hogy egyes hangszeres specifikus újításairól nagyon kevés összegző írást olvashatunk. Nincs ez másképp a trombita esetében sem, pedig kialakulása óta mind szerkezete, mechanikája, mind felhasználási módja rengeteget változott, ebből adódóan pedig a zeneszerzők is másképpen viszonyultak hangszerhez. Éppen ezért tartottam rendkívül fontosnak, hogy ilyen témájú elemzést készítssek. Bár a kortárs zenében a trombita zenekari megjelenése is nagy fejlődésen ment keresztül, értekezésemben elsősorban a szóló-irodalomra, azon belül is leginkább Stanley Friedman Solus című művére koncentrálok. Természetesen a Solus mellett több kiváló kortárs trombitadarab is született, amelyeknek részletes bemutatása azonban terjedelmi okok miatt nem lehet célom. Friedman művére azért esett a választásom, mert annyi újítást, illetve újszerű megoldást tartalmaz, hogy ezek

által viszonylag áttekinthető képet kaphatunk a kortárs zeneszerzőknek a trombitazenében alkalmazott innovatív eszközeiről.

Stanley Friedman: Solus

Stanley Friedman 1951-ben született, az Egyesült Államokban. Trombitaművészi tanulmányai mellett zeneelméletet és zeneszerzést is tanult. Zeneművészi diplomájának megszerzése után két évvel elnyerte a Zeneművészetek Doktora (DLA) címet is. Legsikeresebb alkotása, a Solus egyben szinte legkorábbi is, hiszen még egyetemi évei alatt, 1975-ben keletkezett. A mű nem egy hagyományosan értelmezhető trombitadarab. A Solus több tételes, kíséret nélküli alkotás, amelyet a szerző kifejezetten összegző, pedagógiai célzatú darabnak szánt. A kortárs zenei eszközök mellett (modern, atonális hangrendszer; bonyolult ritmusok; töredezett dallamkezelés stb.) szándékosan szánál kifejezetten a hangszerre szánt különleges effekteket, sajátos utasításokat, amelyekre a későbbiek során elemzésemben részletesen visz-

szatérek. A Solus különlegességével kapcsolatban érdekes megjegyezni, hogy Friedman bevallottan parodisztikus darabnak szánta. Művében kifigurázza a 70-es évek avantgard zeneszerzőit, akik – a szerző állítása állítása szerint – „túl komolyan veszik magukat” (Friedman, 2008.). Alkotását akkori trombita tanárának, Sidney Mear-nek ajánlotta (Sullivan, 2014). A Solus összes tétele következetesen három részre tagolódik, melynek harmadik tagja mindig egy visszatérés-jellegű szakasz.

1. tétel: Introduction

Poco rubato, 46 ütem

Az első tétel a Bevezetés címet viseli. Zenei anyagát három, jól elkülöníthető részre oszthatjuk: az „A” szakasz (1-11. ütem) az első kettősvonalig, a „B” (12-30.) a második kettősvonalig, a „C” (31-46.) pedig a mű végéig tart. A tételnek nincs alaphangneme. A tétel hangrendszere az Arnold Schönberg által kifejlesztett „Zwölftontechnik” azaz a tizenkétfokúság elveit alkalmazza (Sullivan, 2014). Érdekes megjegyezni, hogy Friedman a tételben több helyen is szabályos

sorot használ, azaz pontosan követi Schönberg dodekafonikus rendszerének Reihe-elvét.

lata. Ez a szordínó-típus leginkább a jazz-ben elterjedt, komolyzenében ezelőtt elvétve alkalmazták. Érdekes

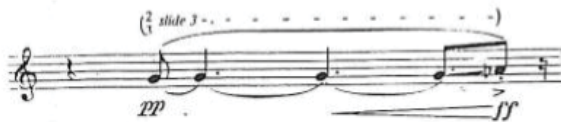
A tétel másik fő ismertetőjegye a recitáló jelleg. Szemben az első tétellel komplikált, hangonként változó hangmagasságával a második tétel gyakran állapodik meg egy-egy hangon, s azon a szerző ritmus illetve dinamikai játékot mutat be.

1. ábra: 1. tétel, 6-7. ütem: szabályos Reihe

A Bevezetés a legkevésbé formabontó tétel, különlegessége néhány speciális technikai elem alkalmazása. A tételben megjelenik a mechanikus glissando, a tremolo és a fúvós hangszereken már jól ismert frullato technika, melyek ötvözése együttesen adja a tétel zenei feszültségét.

fémes hangzása mellett sajátossága abban rejlik hogy a többi szordínóval ellentétben a harmon-szordínó a végén nyitott, így a hangszínt akár kézzel is lehet alakítani. A tétel másik fő ismertetőjegye a recitáló jelleg. Szemben az első tétellel komplikált, hangonként változó hangma-

2. ábra: 1. tétel, 18. ütem: mechanikus glissando

3. ábra: 1. tétel, utolsó 3 ütem: flt. és trem. technikák ötvözése

2. tétel: Furtively

Senza misura, rubato, nincs ütemszám

A Solus második tétele a „Furtively” azaz a Titokzatos címet kapta. A cím sokat sejtetően árulkodik a tételről, mely teljesen más karaktert mutat be, mint az előző, a Bevezetés. Ez a tétel nem rendelkezik ütemmutatóval, eljátszása egy sokkal szabadabb előadási módot kíván, melynek szerepe a tétel sejtelmességének hangsúlyozása. A tétel különlegessége továbbá a harmon vagy más néven a wah-wah szordínó haszná-

gasságával a második tétel gyakran állapodik meg egy-egy hangon, s azon a szerző ritmus illetve dinamikai játékot mutat be.

4. ábra: 2. tétel, 1. sor: harmon/wah-wah szordínó effektjének alkalmazása

5. ábra: 2. tétel, 2-3. sor: gyorsuló-lassuló ritmus és mechanikus glissando

A nyitó tételszakasz zárásaként még egy újítást vehetünk észre, ugyanis a szerző néhány hangot basszuskulcsban jegyez le. A hangszer általánosan használt legalsó hangja a físz, a szerző viszont annál sokkal mélyebb hangokat, a 'nagy' regiszterben található B-t illetve A-t is ír a tételbe, ezek az ún. pedálhangok. Habár ebben a fekvésben nem szoktak írni a hangszerre, de a rendkívül mély hangok eljátszása technikai bravúrral megoldható. Ezek a hangok ugyanis a trombita felhangrendszer spektrumának legalsó hangjai, megszólaltatásuk szintén igencsak felkészült előadót kíván.

szemben a harmadik fogott, feszes tempóban íródott, ez pedig egyértelmű utalás a táncos jellegre. Ezt a tényt erősíti továbbá a lényegesen egyszerűbb ritmusok alkalmazása is. Kifejezetten nem tekinthető újításnak, de a tétel első szakasza végig szordinált trombitát ír elő. Ezt az effektet a legtöbb modern trombitadarabban alkalmazzák, mivel általa újabb és újabb hangszínek érhetőek el.

A tánc tétel középrésze éles karakterváltással indul. Az eddig feszes ritmikájú scherzo jelleget egy 3/8-os lüktetésű tánc váltja fel, de

csak a lüktetése emlékeztet minket. A modern hangzásvilágot erősíti a külön kiírt zenészerzői utasítás, hiszen Friedman ehhez a részhez egy „túlzó és színpadias” előadásmódot ír elő. A keringő zárórésze a Solus és a trombitairodalom egyik legabszurdabb jelenete. A „dallam” néhány hangot foglal magába mindössze egy szűkített terc hangterjedelemben. Friedman egy újabb nagy kihívás elé állítja az előadót: a trombitásnak színészi képességeit is elővárazsolva úgy kell tennie mintha nem sikerülne eljátszani a mű ezen részletét. Eleinte egyre szaggatottabban szólalnak meg a hangok majd motívum egyre mérgebben, dühösebben hangzik fel, ezt követően az előadónak egy hangos kiáltásban kell kiadnia a teljes feszültséget, ami a fokozás alatt felgyülemlett. Ez az effekt még a kortárs művekhez képest is megbotránkoztatónak hathat. Maga Stanley Friedman is megemlíti, ez nem más, mint egy komplett idegösszeomlás bemutatása (Friedman, 2008.).

6. ábra: 2. tétel, 6. sor: pedálhangok

3. tétel: Scherzando and Waltz

Allegretto, lightly, 83 ütem

A mű harmadik tétele - mintha csak egy klasszikus vagy romantikus szimfónia harmadik tétele lenne - egy karakteres tánc tétel, a címe is erre utal. Mivel kortárs műről van szó magától értetődik, hogy nem hagyományos tánc karaktert jelenít meg, viszont az előző tételekkel

7. ábra: 3. tétel, 1-4. ütem: groteszk tánc karakter; kötött, feszes ritmusok

az már az első néhány ütemből szembetűnő, hogy itt sem egy tradicionális tánczenéről van szó, arra

8. ábra: 3. tétel, 14-16. sor: az „idegösszeomlás” ábrázolása; emberi hang és teatrális elemek használata

4. tétel: Fanfare

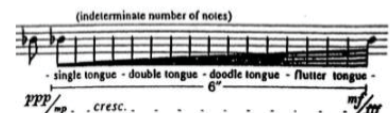
Freely, nincs ütemszám

A Solus utolsó tétele talán a kortárs trombitairodalom egyik legkülönlegesebb alkotása. A tétel címe beszédes, de a szóhasználat természetesen – az előző tételekhez hasonlóan – idézőjeles: ez sem egy konvencionális fanfár. A tétel abszolút jellegzetessége, hogy mielőtt az előadó hozzákezdene az utolsó rész eljátszásához, ki kell vennie a hangszerből a trombita egyik alapkellékét, a második billentyűhöz tartozó hangoló cúgot. Ezáltal az a furcsa helyzet áll elő, hogy az összes olyan hangnál, amikor a játékos használja a kettes billentyűt, a hangszeren nem megy teljesen végig a levegő, hanem a kettes cúg nyílásán távozik. Ez az új effekt teljesen megcsonkítja a trombita nemes hangzását, ön maga paródiáját állítva a hallgató elé. A cúg kivételével nem csak a hangszín változik meg drasztikusan, hanem a trombitán megszólaltatható hangkészlet is, amely ilyen módon egy sajátos hangrendszeret alkot, b' központi hanggal (Meredith, 2008).

A tételt nyitó „A” szakasz nyolcadik és kilencedik sora újra egy átvezető szakasznak tekinthető. Friedman hirtelen egy b' hang változatos ritmú repetícióját írja elő gazdag dinamikai fokozással. A nagy ívű dinamikai és ritmikai fokozás egyre hevesebbé válik, mintha csak egy egyre inkább dühösebb embert látnánk magunk előtt. A csúcsponthoz közeledve újabb érdekes technikai effektet használ a szerző. A gyorsuló ritmust a fúvós hangszerek különböző hangindítási módja szerint építi fel: szimpla nyelv: tu-tu-tu-tu; a tempó fokozásával dupla/kettős nyelv: ti-ki-tiki-ti-ki (Farkas, 1962); majd a jazzből átemelt doodle-tongue/doodle nyelv, amely gyakorlatilag egy gyorsabb, de puhább dupla nyelv: do-ul-do-ul; ezután a végső gyorsaságra a már megismert flat-

ter-technikát (rrr) alkalmazza. A doodle-nyelv külön érdekessége, hogy eredetileg kifejezetten harmonán használt technika, amelyet a hangszeren nehézkesen megvalósítható gyors kötések tisztább eljátszására használnak, elsősorban jazz műfajban.

A tétel középszakasza is tartogat innovatív elemeket. Friedman váratlan módon ötvözi az alternatív és a hagyományos billentyűkombinációk váltakozásából adódó látványos hangszínbeli különbségeket. Ez normális esetben nem járna erőteljes érzetbeli változással, de mivel a kettes cúg továbbra is hiányzik, a variálással hirtelen és drasztikusan változik a hangszín is. Ez az effekt kimondottan egy skizofrén elmeálapotot kíván bemutatni, mintha a játékos egy párbeszédet folytatna önmagával (Friedman, 2008).

10. ábra: 4. tétel, 9. sor: hangindítási típusok fokozásként felhasználva

11. ábra: 4. tétel, 12. sor: skizofrén hatás: nyílt és tompa hangszín váltogatása; tremolo

9. ábra: 4. tétel, 3. sor: segédfogások jelzése a cúg kivétele miatt

Összegzés:

A trombitán ugyan a mai napig állandóan apróbb technikai változtatásokat hajtanak végre, de nagyjából a 20. századra elnyerte végleges formáját ezért a zeneszerzők jórészt a hangszer különleges technikai újdonságai felé fordultak, amellyel a szólólista és a hangszer teljesítő képességének korlátait fessegetik. Ezen zeneszerzői felfogás eredménye Stanley Friedman műve is, amelyben az ismert elemek mellett rengeteg addig nem használtos technikai megoldás is szerepet kapott, amelyek több szempont szerint is csoportosíthatók. Alkalmaz megszokott klasszikus technikai elemeket szokatlan szerepkörben, mint például az előkék és a trillák váratlan használata. A műben fontos szerep jut a jazz-ből átemelt effekteknek, ide sorolva a wah-wah szordínó vagy a shake-effekt használatát. Kifejezetten újító szándékú hangeffektek is feltűnnek a Solus-ban: a mechanikus glissando, a tremolo, a pedál hangok, vagy a trombitairodalom egyik legabszurdabb ötlete, a cűg kivétele a hangszerből mind a darab legjellegzetesebb vonásai közé tartozik, ugyanakkor véleményem szerint a Solus legkülönlegesebb vonása a teátrális emberi gesztusok, a hangszeren és az előadó által megvalósítható színészi tehetség bemutatása, amelyeket Friedman rendkívül könnyed és természetes stílusban valósított meg művében. A Solus nemcsak mint önálló zenei alkotás kiemelkedő, a zenei élmény megteremtésének hatásos eszköze: széleskörű újításai miatt a mű a trombitairodalom mérföldköve, amely később számos zeneszerzőt is megihletett. Habár a kortárs zene napjainkban eltávolodott a közön-

ségtől, a hallgató másféle élményt vár, mint amit a kortárs zenei hangversenyek többsége nyújt (Váradi, 2015), ez a mű azonban meglepő effektjeivel, újszerű zenei fordulataival, szokatlan hangzásával még az ifjúság számára is kiváló műsorválasztás, akik életkorukból, nyitottságukból adódóan képesek lelkesedni a szokatlan hangzásokért. Stanley Friedman 1975-ös kompozíciója méltán tekinthető az egyik leginnovatívabb, kortárs trombitára írt alkotásnak, amelyet kiemelt szerepe miatt gyakran választanak nemzetközi trombitaversenyek kötelező darabjának, és a mai napig mintaértékű alkotás a modern trombitatechnikák bemutatására.

Hivatkozott irodalom

Farkas, Philip: A rézfúvósjáték művészete. Tanulmány az ansatz kialakításáról és használatáról. Budapest, Zeneműkiadó Budapest, 1982.

Meredith, Scott: Extended techniques in Stanley Friedman's Solus for unaccompanied trumpet. Doktori disszertáció. North Texas, University of North Texas, 2008. https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc6075/m2/1/high_res_d/dissertation.pdf utolsó letöltés: 2016. november 18.

Salzman, Eric: A 20. század zenéje. Budapest, Zeneműkiadó Budapest, 1980.

Sullivan, Phillip Reed: The Unaccompanied Trumpet Music of Stanley Friedman. Doktori disszertáció. North Carolina, Greensboro, Faculty of the Graduate School at The University of North Carolina, 2014. https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/Sullivan_uncg_0154D_11564.pdf utolsó letöltés: 2016. október 27.

Váradi J. (2015). Közönségnevelés, élmény-koncert-élmény beépítése a köznevelésbe In: Tanulmányok a levelező és részismereti tanárképzés tantárgy-pedagógiai tartalmi megújításáért: ének-zene, zenepedagógia, rajz- és vizuális kultúra. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, pp. 137-159. (Szaktárnet-könyvek; 8.)

Internetes források:

<http://www.digitaltrombone.com/trombone-doodle-tonguing-part-1.html>

TIBOR ROSKÓ

University of Debrecen

Supervisor: Dr. Attila Adamkó

ELECTRA SIGNATURE: ÜGYFÉLKAPU, ADOBE XMP BASED DOCUMENT SIGNING SERVICE

Introduction

I am Tibor Roskó, a Computer Scientist (MSc), from the University of Debrecen. My research topic is designing, implementing new possible usages of metadata based on semantic Web and using a graph database if it is more suitable for data structure, data storing.

I have many projects with my supervisor, Dr. Attila Adamkó, these focus on the possibilities of semantic Web, and some of them are finished with useful results. We would like to build up a common infrastructure that these products are able to communicate with each other and other semantic Web applications using the semantic Web. I would like to highlight and present two main projects in my InterTalent paper: FOAF (Friend Of A Friend) using as a digital business card and naturally, Electra Signature.

I talked about a possible usage of Electra Signature at the conference and made an interactive presentation, the audience also could try out its demo. Unfortunately, the

time limit was too short, but I tried to talk about information is needed to everybody could draw a complete figure about the infrastructure and services of Electra. There was given an opportunity to describe our talks in the abstract of the conference, so I could extend my presentation in this. I drew up some information about FOAF and the workflows of Electra, so the audience could meet my future plans before the talk. It was a big effort because I had enough time to talk about the important things, like unique values, advantages of Ügyfélkapu and naturally, present the demo.

I am sure, conferences are always great chances to talk about our results, knowledge because it can be more understandable instead of a written paper, the audience can ask immediately if they do not understand anything. Personally, I like international events because I can share my knowledge with not only Hungarians but many foreign people, like at this conference.

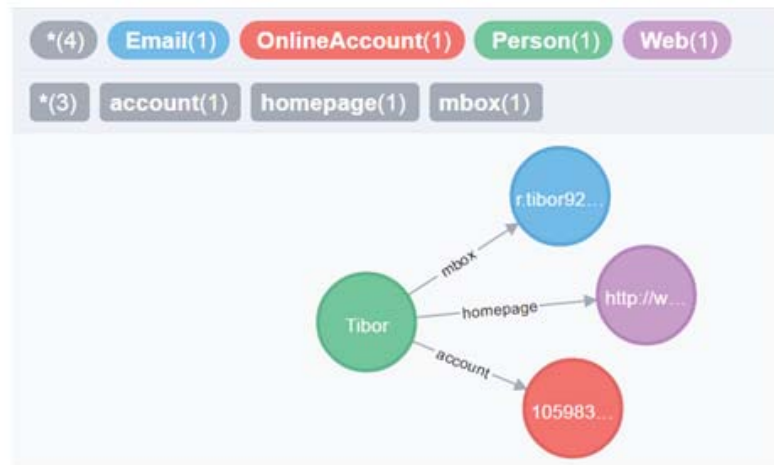
I am especially happy about I can create this paper because who

could not come to the InterTalent, also can meet my results.

Semantic Web

This is the future of the Web because it focuses on data instead of documents. The classic Web is the Web of the documents, but nowadays it is not enough to store docs on the Web or in the cloud because there is too much information in order to be able to process them without computers. Add semantics to the data to enable computers to understand the information behind the data. For example, computer can recognize the content of a picture, there is a cat in a pic, it can define there is a vertebrate animal in the picture. This is a very basic example, what can be solved with semantics. In the first step, common formats need to be used for integration and combination of data and common languages to define them such as RDF (Resource Description Framework), OWL (Web Ontology Language), FOAF and graph databases.

If we want to understand why it is so great, we have to see behind the things. Inspect the Web from the side of IoT (Internet of Things), and we can realize how many documents, records are created every day. There is an estimation, says about 50 000 GB/second data will be created in 2018, this is a very huge number, so computers must be used almost for all methods to be able to manage huge data. RDF offers chances to link the cognate information, like user and its contacts or publications. It has a relative simple format to implement this connection, it came from the human grammar: object – has – subject. It builds up a graph from these relations, it is known that graphs are more suitable to manage reusable information, like contacts instead of relational databases. I will talk about these advantages in the section of Neo4j. Now turn back to the world of semantics for a minute. I mentioned the OWL, this is also a basis of semantic Web. Vocabularies can be defined to describe a special context, its specific knowledge, for example IT, medicine or just our life. In the first sentences, I talked about how a computer can realize what is in a picture, it uses similar vocabularies to answer this question. So, we can see everything is related to everything in this world, I am sure it is not a problem because it goes similarly in the real life. I would like

2: Neo4j graph (by Author)

to illustrate this process with a figure about an RDF graph.

Continue with the Neo4j graph database solution, it is the gate of my FOAF project with the previously described semantic Web infrastructures. This is an open source database with community and enterprise editions. Enterprise edition offers more advanced services such as scalability, clustering and more advanced security and backup management. Security management is available from the 3.1 version of Enterprise edition, we can add for example roles to our users, like admin or reader of a database. However, its real advantage is the compatibility with semantic Web

infrastructures. As I mentioned the most important point is the IoT in the semantics because the number of these sensors is exponentially growing. It causes problems in mostly the sensors data storing, it is easy to store, but if you would like to use them, have to save in an easy processable format, for example in a graph. Thanks to its schema independent structure, NULL values do not have to be compulsively registered, so data mining can be easier, it may use fewer resources. I also want to present a figure about it, so you can compare it to the previous RDF figure, they are so similar, almost equal.

And now, let's talk about the FOAF. This is a machine-readable ontology describing people and their relations to objects, subjects. It is based on RDF and OWL, so we can create semantic Web relation graphs are more advanced processable by computers, applications such as CRM (Customer Relationship Management), and ERP (Enterprise Resource Planning) systems. As we can see it is designed for creating primarily personal info sets, this is

1: RDF graph (by Author)

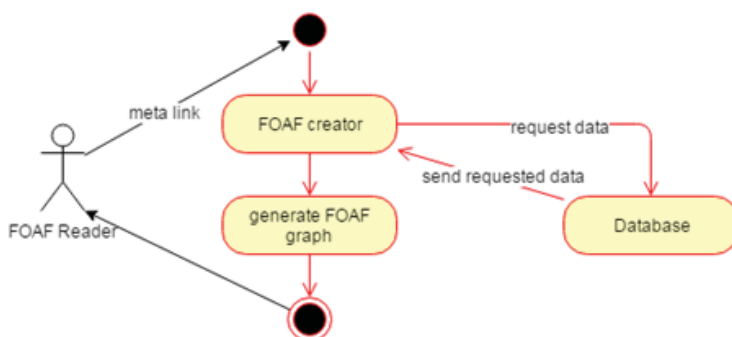
absolutely useful because the Web is built up from mostly personal contents. Nowadays, correctly connecting to these contents is very important to be able to support the chance of data mining, getting information or easier processing methods. The future of data extractions will be stated by correctly built basics. Unfortunately, there was not thought in the close past, how big this amount of records will be, nowadays it is realized, and this amount is growing extremely by the big number of sensors. There was also recognized, this amount of records is not processable manually, so it is needed to use algorithms. I designed a simple method with my supervisor to share personal information in a semantic Web format. The goal, these info sets can be processed by applications automatically, without human actions. This algorithm supports the cooperation between already existing data warehouses because it uses them instead of creating a new database from these data. The final goal is reaching already existing databases work together to avoid data duplication and other anomalies in storing and managing processes. So, here is my absolute simple method to take the first step:

1. Read necessary information from existed databases.
2. Build up the FOAF graph from them.
3. Send this graph to the client.

This is an abstract, to use, implement it in a Web programming language, like PHP, Java. It is better than you create manually FOAF because the method always generates an up-to-date graph from databases. In this algorithm, there will not be

implemented new databases and the number of already implemented databases will be reduced because various info sets can be built up from them without redundancies.

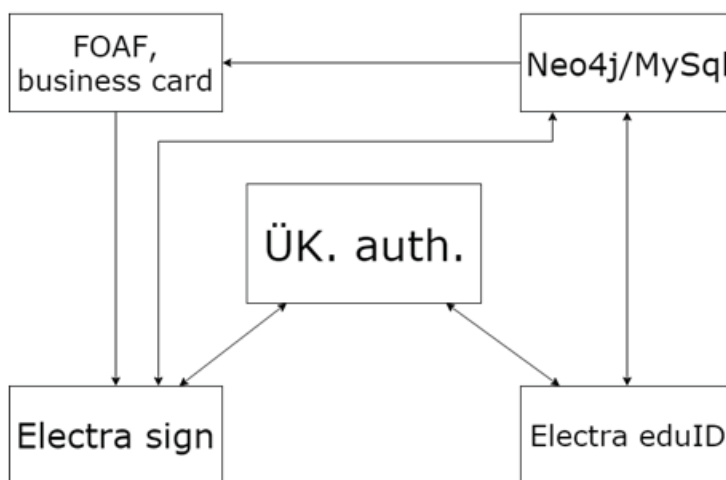
Here is a simple example about its working process:

3: FOAF algorithm workflow (by Author)

Its unconcealed goal to support the cooperation between semantic Web applications, so a possible solution was designed for the Electra Signature. Signing parties' Ügyfélkapu e-mail addresses can be gotten in a trusted way, in a well-formed semantic Web format. Electra is able to process this info

presents this cooperation.

4: Future plan (by Author)

Electra Signature

This is an open source, component and government authentication based document signing service for creating primarily electronic agreements. It can be done by its unique values, which are not available in other products in the market. These other products mean the unlimited available solutions such as certificate based or biometric handwritten electronic signatures because limited services may offer opportunities to set sign order or other advanced features, but these cannot be used unlimited by for example Hungarian citizens. Electra has two main unique features are sign order set and vice add options for signing parties of a document. As I highlighted, we would like to implement the paper agreement flow in electronic official administration context, so it is focused on primarily these properties.

Electra Signature has two essential infrastructures are Ügyfélkapu government authentication and Adobe Extensible Metadata Platform (XMP).

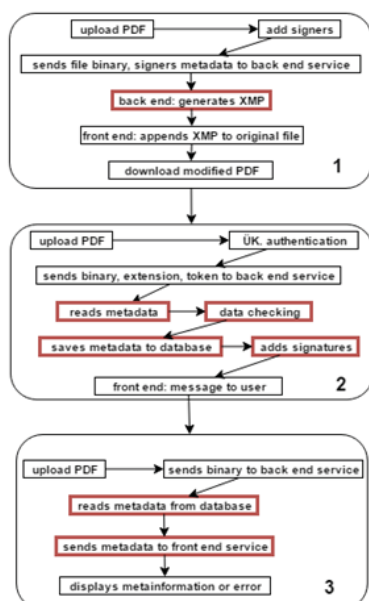
Ügyfélkapu is an electronic official administration system for primarily Hungarian citizens, but foreign people also can register an account that has a valid identity document, like passport. One of the e-signature conditions is done by this service, the identity verification of signee has to be ensured in the case of sign and in the future to e-signature be official. Official and non profit organizations can connect to the central system of Ügyfélkapu, so the University of Debrecen can host the Electra Signature. That means,

the service will be managed by the University, but everyone can access it that have an Ügyfélkapu account. Adobe Extensible Metadata Platform is an RDF based structure to add meta information to primarily PDF/a files, but you can use it in for example JPGs too. This is an ISO (International Organization for Standardization) standard so hardware suppliers also use it in cameras, mobile phones to add metadata of photos to the captures. This is a semantic Web format with RDF base and thanks to this fact, advanced Meta tags can be built up with XML (Extensible Markup Language) schemas. We also used this property to implement Meta structure of Electra. Here is its XSD (XML Schema Definition) schema:

Now, some words about its working process, there are three sub-services: metadata adding, signing and checking. These are connected to each other, but they can work independently in other applications by component based design.

In this figure, the complete working process can be seen, how sub-services cooperate with each other:

```
<?xml version="1.0" encoding="UTF-8" ?>
<xs:schema xmlns:sign="http://w2.inf.unideb.hu/~masszatweb/signature/"
  elementFormDefault="qualified" targetNamespace="http://w2.inf.unideb.hu/~masszatweb/signature/"
  xmlns:xs="http://www.w3.org/2001/XMLSchema">
  <xs:annotation>
    <xs:documentation>Electra sign signature schema - 2016</xs:documentation>
  </xs:annotation>
  <xs:simpleType name="email_type">
    <xs:restriction base="xs:string">
      <xs:pattern value="^[^@]+@[^\.]+\.\.+/>
    </xs:restriction>
  </xs:simpleType>
  <xs:element name="signatures">
    <xs:complexType>
      <xs:sequence>
        <xs:element name="signature" minOccurs="1" maxOccurs="unbounded">
          <xs:complexType>
            <xs:sequence>
              <xs:element name="email" type="sign:email_type" minOccurs="1"
maxOccurs="1"/></xs:element>
              <xs:element name="level" type="xs:positiveInteger" minOccurs="1"
maxOccurs="1"/></xs:element>
              <xs:element name="vices" minOccurs="0" maxOccurs="1">
                <xs:complexType>
                  <xs:sequence>
                    <xs:element name="vice" minOccurs="1" maxOccurs="5">
                      <xs:complexType>
                        <xs:sequence>
                          <xs:element name="email" type="sign:email_type"
minOccurs="1" maxOccurs="1"/></xs:element>
                        </xs:sequence>
                      </xs:complexType>
                    </xs:element>
                  </xs:sequence>
                </xs:complexType>
              </xs:element>
            </xs:sequence>
          </xs:complexType>
        </xs:element>
      </xs:sequence>
    </xs:complexType>
  </xs:element>
</xs:schema>
```


5: Electra Signature workflow (by Author)

The first step is adding signing parties' Ügyfélkapu e-mail addresses, sign levels and vices to a document will be signed via Electra Signature. Thanks to TCPDF (an open source PDF generator, implemented by Technick.com Ltd and redesigned by me), metadata adding process can be easily managed. After the submission of info set, it will be represented in the RDF structure and appended to the original PDF/a file. Electra is a client-server implementation, so you can recognize TCPDF runs in the background, and the given RDF structure will be added to the file by the client. It is also important than the component based design because different clients can be implemented easily, independently from the back end service in the future.

For example, beyond the online browser client, we can implement mobile, command line and other clients too.

In the second step, signature will be born, I am sure this is the main service, the first is the preparation, the third is the checking and the point is done in the second. In this step, a third party was brought, Ügyfélkapu service between the back end and client. So, this is a little complex service, but it is not incomprehensible. It starts with an Ügyfélkapu token check process, if the signing party is verified by the government service, it goes to the next process to check user is added to the uploaded file as a signee. If everything is okay, signature timestamp will be registered, and it gives back a message to the client. This notification will be presented to the signing party about success of its sign process. I would like to mention an important thing, timestamp will be provided by the local NTP (Network Time Protocol) service is official from the side of law. And finally, let's meet the checking process: we can get the information about signing parties' signatures in this step. If an Electra signed document is uploaded, then it gives back an info set about all signatures of the doc and a notice if all signatures are done. If everybody signed a document, it will be marked as a valid document.

All of these services can be tried out in the DEMO, but you cannot make an official, valid document, this option will be available from the real system, of course.

Summary

In first, I would like to thank my supervisor for supporting me to implement this service, and a big thanks to everybody who attended

at this InterTalent conference and made the chance I could present my results.

You could meet my research results, my two main projects: FOAF and Electra Signature. I would like to highlight the possibilities of Electra in this summary.

Electra service is based on Adobe XMP and it has Neo4j database connection too, so Electra has many chances to cooperate with semantic Web applications. Beyond the cooperation, an other important thing, automatic data process also can be easily implemented.

Thanks to the Ügyfélkapu authentication and unique solutions of Electra, sign order set and vice add options, paper based different signing policies can be represented in electronic environment. This opportunity allows creating total paperless, electronic official administration systems for almost all organizations.

I talked about how Electra can be used at the University of Debrecen as an electronic official administration system at the InterTalent conference. Our goal is supporting administration become redundancy free, less resource needed service. In the section of Electra Signature, I described the basis of Electra service will be at the University, but everybody can access it, unlike nowadays how ERP systems operate.

I hope, you could correctly meet my results, and I could arouse your interest want to know more about my projects. If I am right, do not hesitate to visit my site and contact

me at the www.rtibor.hu.

Bibliography

2015. évi CCXXII. tv. (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=193173.316586).
- Adobe XMP. (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <http://www.adobe.com/products/xmp.html>).
- Bruno, E. J. (2013). PHP Takes on Business-Critical Apps. IMPACT Assessment. (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <http://static.zend.com/topics/Zend-Impact-Assessment-PHP-July-2013.pdf>).
- DigitDoc. Biometrikus aláírás (Biometric hand-written signature). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <https://digitdoc.hu/megoldasaink/biometrikus-kezi-alairas/ismerteto>).
- DigitDoc. Hogyan működik az e-aláírás (How e-signature works). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <http://www.digitdoc.hu/hatteranyagok/digitalis-hitelesites/hogyan-mukodik>).
- Digitoll. Bizalmi szolgáltatások (Trusted services). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <http://ds.digitoll.co.hu/hitelesiteszolgaltatasok.php>).
- e-Szignó. Tanúsítvány fajták (Types of certificates). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <https://e-szigno.hu/hitelesites-szolgaltatas/tanusitvanyok/tanusitvany-fajtak.html>).
- e-Szignó. Időbélyegzés (Timestamp). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <https://e-szigno.hu/tudasbazis/idobelyegzes.html>).
- eIDAS 910/2014/EU rendelet. (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910>).
- Gamma, E. (1994). Design Patterns. Addison-Wesley.
- Gasiorowski-Denis, E. (2012). Adobe Extensible Metadata Platform (XMP) becomes an ISO standard. (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: http://www.iso.org/iso/home/news_index/news_archive/news.htm?refid=Ref1525).
- Hidasi. (2009). Ellenjegyzés vagy tanú (Countersign or witness). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: http://www.hidasi.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=183&catid=20&lang=hu).
- Martin, R. C. (2009). Clean Code. Prentice Hall.
- Németh, G. (2013). Aláírás, bélyegző használat (Usage of signature, stamp). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <http://blog.drnemethlaw.hu/belyegzo-es-stemplinyomkodas-kek-tinta-vagy-nyomtatott-betuk-mitol-eros-egy-okirat-es-mi-az-ami-nem-szamit-az-alairaskor/>).
- Németh, G. Hibák a szerződésben (Mistakes in the agreement). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <http://blog.drnemethlaw.hu/tag/hibak-a-szerzodesben/>).
- Netlock. Minősített tanúsítvány (Qualified certificates). (Downloaded: 05.10.2016.). (Web: <https://www.netlock.hu/html/minositett.html>).
- Neo4j official page: <http://neo4j.com>
- Newcomer, E. (2002). Understanding Web Services. Addison-Wesley.
- OWL official page: <https://www.w3.org/2001/sw/wiki/OWL>
- Pethő, A., Folláth, J., Huszti, A. (2010). Informatikai biztonság és kriptográfia (IT security and cryptography). Debreceeni Egyetem.
- Pugh, K. (2006). Interface-Oriented Design. The Pragmatic Programmers LLC.
- RDF official page: <https://www.w3.org/RDF>

TechNote 0003: Metaadat in PDF/A-1. (2008). PDF/a Competence Center.
Tidwell, D. (2001). Programming Web Services with SOAP. O'Reilly.
Wiegand, S. (2013). Using OWL with Neo4j. (Downloaded: 05.10.2016.).
(<http://neo4j.com/blog/using-owl-with-neo4j>).

SIPOS-FEKETE CECÍLIA

Debreceni Egyetem

Egészségügyi Kar

Teológiai lektor: Dr. Soltész János

A NEMNÖVEKEDÉS ELMÉLET GYAKORLATI MEGVALÓSULÁSÁNAK VIZSGÁLATA DEBRECEN ÉS NYÍREGYHÁZA TERMELŐI PIACAIN

Bevezetés

„Aki azt hiszi, hogy az exponenciális növekedés örökké fenntartható egy véges világban, az vagyőrült, vagy közgazdász.” Kenneth E. Boulding 1973-as gondolata már annak a korszaknak a szemléletmódját prezentálja, melyben a nemnövekedés elmélet is megszületett. Az irányzat követői szerint látható, kézzelfogható a kapitalizmus válsága, sőt annak okai is, és mivel tisztában vagyunk ezekkel, nem kellene megvárunk a jelenlegi társadalmi berendezkedésünk pusztulását, hanem megelőzván a bajt, olyan békés beavatkozások megtételére kellene sort kerítenünk, melyek egy élhetőbb, fenntarthatóbb jövő felé irányítják kapitalista társadalmunkat. A változást elősegítő eszközök terén nem alakult még ki konszenzusos megállapodás, bár az irányzat követőinek célja közös. Erről az irányzatról, ennek a keresztény teológiával való összefüggéseiről és a termelői piacokról, mint az elmélet gyakorlati megvalósulásának egyik lehetséges helyszínéről lesz szó dolgozatomban.

A nemnövekedés

Magyarország elméleti szempontból a nemnövekedés (degrowth) egyik bölcsőjének számít, hiszen Polányi Károly már 1944-ben, a főművének nevezett „A nagy átalakulás” című könyvében a fejlődés kérdését vizsgálta. Véleménye szerint a gazdaság csak a társadalmi folyamatokkal együtt értelmezhető, csak azokba beágyazódva működhet megfelelően. Szubsztantív gazdaságfilozófiája szerint a célnak nem a haszon maximalizálásának kellene lennie, hanem a szükségletkielégítésnek. Gazdaságtörténeti szempontból megvizsgálva a témát leírta, hogy bár a piac évezredek óta létezik, az a XIX. századig a társadalomnak alárendelt módon működött. A kapitalizmus kialakulása óta a piac önszabályozó mechanizmusai irányítják a javak eloszlását, melyet reményei szerint egy későbbi korban ismét visszavesz a társadalom. Sokat írt a globalizáció káros következményeiről és az ökológiai problémák növekedéséről, mely alapokra sok kutató épített a későbbi korokban.

A növekedést sokan, nagyon eltérő nézőpontból vizsgálva kutatták már. Tóth Gergely (2016) az „alternatív” közgazdasági iskolák összehasonlító elemzése során a következő végkövetkeztetéseket vonja le: először is különbséget tesz jó és rossz növekedés között. Véleménye szerint az alulfejlett régiókat úgy lehetne fejleszteni, ha a fejlett régiók saját fejlődésüket visszafogva tudásukat és erőforrásaikat megosztanák. Második következtetése értelmében nem csak növekedni kellene, hanem egy optimális méret elérésére kellene törekedni. Gazdasági értelemben – Polányival összhangban – a profitmaximalizálásnak csak akkor van értelme, ha az az emberi fejlődést szolgálja. Harmadik gondolata szerint a növekedést nem szabad elvetni, csak a helyén kell tudnunk kezelni, nem célként, hanem eszközként tekintve rá. Ezek a gondolatok a nemnövekedés elmélet megállapításával nagyrészt megegyeznek.

A „nemnövekedés” (degrowth) irányzat az elmúlt évtizedekben jött létre, mint a fennálló, állandó növekedésen alapuló világgazdasági rendszer kritikájának új, alternatív

vát is kínáló megnyilvánulása. Az elmélet szerint az egyre fokozódó mértékű gazdasági növekedés környezeti oldalról hosszú távon nem fenntartható, másrészt pedig társadalmi oldalról nem is feltétlenül kívánatos. Tudományos szemmel nézve a nemnövekedés elmélet egy olyan transzformatív fenntarthatósági elmélet, mely olyan gazdasági berendezkedést javasol, ahol folyamatos gazdasági növekedés nélkül is meg tud a nagyobb társadalmi jól-lét (well-being, quality of life) valósulni. A felvetett problémára adott megoldási javaslata egy új, ténylegesen ökológiailag fenntartható és igazságosabb társadalmi-gazdasági berendezkedés, amely nem épül a gazdaság méretének folyamatos növekedésére. Az irányzat előzményei a gazdasági növekedés fenntarthatóságának és a gazdasági növekedés és a jól-lét kapcsolatának a kérdése.

Dombi Judit (2016) szerint a nemnövekedés értelmezhető provokatív szlogenként, társadalmi mozgalomként, valamint tudományos elméletként egyaránt. Ezek nem választhatók el élesen egymástól, melyre a kétévinte megrendezésre kerülő, legutóbb 2016. augusztus végén a Budapesti Corvinus Egyetemen tartott Nemnövekedés Konferencia a legjobb példa, ahol az előadók sorában a különböző tudományterületek kutatói mellett gyakorlati szakemberek, politikusok, lelkes önkéntesek is helyet kaptak. Valamint megfigyelhető volt, hogy a szakirodalom is sokat foglalkozott vele a konferencia apropóján.

A nemnövekedés teória szerint a fenntarthatóság főként a jelenlegi rendszer teljes átstrukturálása révén valósítható meg, miáltal egy olyan

társadalmi és gazdasági berendezkedés alakulna ki, ahol a termelés és a fogyasztás folyamatos növekedése nélkül valósulna meg a nagyobb jól-lét, és amellyel párhuzamosan így a környezeti terhelés is jelentősen csökkenne (DOMBI, MÁLOVICS, 2015).

Vincent Liegey és szerzőtársai (2013) a nemnövekedés megvalósítását 4 eltérő szinten különböző eszközökkel képzelik el. Az egyéni szinten egy egyszerűbb, fenntartható életmóddal, a „jobbat kevesebből” elvvel tartják megvalósíthatónak. A közösségi, elsősorban lokális szinten a kisebb csoportok új együttélési formái alakulhatnak ki, alulról jövő (bottom-up) kezdeményezések révén, a javakon való megosztozás menetének és az újrahaznosításnak újragondolásával, a városi környezetet zöldebbé és szociálisabbá, azaz kevésbé elidegenültté tétele által. Nemzeti szinten szükség van felülről érkező (top-down) intézkedésekre, hogy az alulról jövő kezdeményezéseket hatékonyra tegyék. Ilyen lehet például a közösségi pénzek bevezetése, a társadalmi stabilitás gazdasági növekedéstől való függőségének csökkentése, vagy a feltétel nélküli alapjövedelem (basic income) és a maximumjövedelem bevezetése. Végül a nemzetek feletti szinten kellene megoldást keresni a globális környezeti problémákra, és a szegénység problémájára, hiszen azt a növekedés nem fogja megoldani, mivel a szegénységet a szelektív növekedés okozta. Összességében úgy gondolják, hogy addig kell „nemnövekedni”, amíg minden nemzet elér egy olyan alacsonyabb megállapodott szintet, mely hosszútávon is fenntartható (LIEGEY és munkatársai, 2013).

A nemnövekedés keretein belül helyi gazdaságfejlesztésre is van lehetőség. A gazdasági folyamatokba való tudatos beavatkozások célja, hogy a helyi lakosság számára, a termelés és a fogyasztás növelése nélkül, a környezeti értékek megóvása és a társadalmi kapcsolatok erősítése mellett, egy magasabb jól-lét valósulhasson meg. Kutatásom során a városok körül kialakult ellátási rendszereket vizsgáltam, melyek közös célja a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése, a megfelelő minőségű táplálkozás révén az egészség és a jól-lét növelése, az ökoszisztéma védelme és a fenntarthatóság biztosítása.

A kutatási terület keresésében Serge Latouche professzor (2011) könyve adta a segítséget, mely szerint: „A relokalizáció programja mindennekelőtt az élelmiszerellátás területén valósítható meg, de a későbbiekben magában foglalhatja a gazdasági és pénzügyi önellátást is. Elegendő lenne valamennyi régió alapvető tevékenységét fenntartani: a lehetőleg organikus és az évszaknak megfelelően termelő mezőgazdaságot és kertművelést.” (LATOUCHE, 2011: 62-63). Ebből kiindulva jutottam arra az elhatározásra, hogy az élelmiszerellátást szeretném vizsgálni.

Az egyház szerepe

Az egyházak sokrétű szerepét Magyarország Kormánya a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény preambulumban is elismeri, mely szerint: „A Magyarországon működő vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú értékhozó és

közösségteremtő tényezői, amelyek hitéleti tevékenységük mellett, nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, sport- és más tevékenységükkel, valamint a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország és a nemzet életében.”

Mivel kutatásom során több egyházi fenntartású termelői piacra találtam, ezért fontosnak éreztem bemutatni az egyház társadalmi tanításából a témámhoz kapcsolódó részeket. A terjedelmi korlátok, és a Szent Atanáz Hittudományi Főiskolán folytatott tanulmányaim miatt a katolikus egyház tanítását szeretném ismertetni.

A katolikus egyház társadalmi tanításának története

A keresztény tanítás több mint 2000 éves történetre tekint vissza. Maga Jézus Krisztus is sokszor beszélt az akkori világ társadalmi problémáiról, kiállt az elnyomottak és szegények mellett, mégis a katolikus egyház társadalomra vonatkozó állításainak kezdetének csak XIII. Leó pápa 1891-ben kiadott *Rerum novarum* kezdetű enciklikáját tekintjük. Ez a dokumentum korának látásmódját meghaladva szól a társadalmi igazságosság fontosságától, az akkor aktuális munkásmozgalmi problémákkal kapcsolatban. Eme fontos enciklika 40. évfordulója alkalmából, 1931-ben adta ki XI. Pius pápa a *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikáját, mely már a nemzetiszocializmus és a bolsevizmus veszélyeivel kapcsolatban íródott. Ebben a körlevélben szerepel először a szubszidiaritás elve, valamint a szociális igazságosság fogalma. Ezek után megszorodtak a társadalmi problémákkal foglalkozó pápai enciklikák, a XX. század borzalmait a Vatikánt állásfoglalásra sarkallták. A II. Vatikáni Zsinat 1965-ben elfogadott *Gaudium et spes* kezdetű dokumentuma a katolikus társadalmi tanítást az emberi személy méltóságának elvére építette. Kimondja, hogy a világban egyenlőtlenség és igazságtalanság uralkodik, mely ellen az egyháznak kötelessége felszólalni. Ezzel a gondolattal összhangban II. János Pál pápa 1987-ben adta ki a *Sollicitudo rei socialis* kezdetű körlevelét, melyben az előző évtizedek problémáinak elmélyülése mellett már a közelgő ökológiai és demográfiai katasztrófa is felhívja a figyelmet. Ír a fejlődés fontosságáról, amelynek azonban nem a gazdasági növekedésre, hanem a morális alapelvekre kellene épülnie, szerinte a világ problémáira a szolidaritás lehet a megoldás, mely alatt a közösség javának akarását érti (TOMKA, GOJÁK, 1993). Ezt a gondolatmenetet folytatja 2009-ben XVI. Benedek pápa a *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájában, ahol a gazdasági válságot vizsgálva a fejlődés válságára hívja fel a figyelmet (http 1). Ferenc pápa 2015-ben adta ki a *Laudato si'* kezdetű enciklikáját, melyben a környezetvédelemről, a teremtett világ megóvásának fontosságáról írt, azonban a kérdéskört nem önmagában, hanem egyéb fontos társadalmi, gazdasági dimenziókkal együtt vizsgálta. Az enciklika 137. pontjában közös gondolkodásra hívja fel az olvasót „egy olyan átfogó ökológia szempontjairól, amely egyértelműen magában foglalja az emberi és társadalmi dimenziókat” (http 2).

A társadalmi tanítás alapértékei és alapelvei

Alapvetően három forrásból származtathatók a társadalmi tanítás alapértékei és alapelvei, a Bibliából - kiemelve a Máté és Lukács evangéliumában található „Hegyi beszéd”-et -, a tomista bölcséleti hagyományból és a szociológiából (ETTK, 2007).

Az alapértékeket és alapelveket a perszonalista szemléletű társadalometikából vezethetjük le. E szerint az embert Isten saját képmására teremtette, és az így kapott értelem segítségével egyszerre képes a saját és a közösség kibontakozását elősegíteni. Az emberi személyt egyszerre szabad és autonóm, valamint társas lénynek tartja, őt tekinti a legnagyobb értéknek, a személy méltóságából vezeti le az alapértékeket és alapelveket.

Az alapértékek az igazság, a szabadság, az igazságosság és a szeretet. Ezt a négyet először XXIII. János pápa *Pacem et terris* kezdetű enciklikája mutatja be összefüggéseiben, ezekkel szerinte helyreállíthatók a társadalmi kapcsolatok. A szeretet törekvéseire kialakuló szociális igazságosság feladata, hogy a tárgyi javakat az emberek között elossza, a szegényebb emberek érdekeinek és a társadalom összességének javának figyelembevételével. Az értékekre épülő alapelvek pedig: a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó. Szolidaritás alatt nem csupán együttérzést, részvétet értenek, hanem annak a felismerését, hogy az ember társas lény, függ a másik embertől, felelősséget kell vállalnia érte, és törekednie kell mások fejlődésének elősegítésére is, tehát a közjónak a szolgálatára. A szubszi-

diaritás elve XI. Pius pápánál jelenik meg először, mégpedig a politikai diktatúrákkal szembeállítva. Így ír róla: „... amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, azt egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlen, súlyos bűn, és a társadalom rendjének felforgatása...” (XI. PIUS, 1931: 79). Minden döntést a lehető legalacsonyabb szinten javasol meghozni, hiszen ott rendelkeznek a legtöbb információval a döntés meghozatalához, illetve ott érezhető leginkább a döntés hatásai. Amennyiben egy közösség igényli, segítséget természetesen kaphat felsőbb szintekről. A közjó kapcsolatban áll az egyén érdekeivel, hiszen minden egyén kapcsolatokban él. Az egyén helyes cselekvése jó tetteiben, míg a társadalom helyes cselekvése a közjó létrejöttében nyilvánul meg (ETTK, 2007).

Kutatási témámhoz leginkább a szubszidiaritás elve kapcsolódik. Korunk tendenciája a globalizálódás, azonban a lokalitás elősegítheti az ott élők identitásának, kultúrájának és közösségi kapcsolatainak megőrzését, erősödését. Az általam vizsgált termelői piacokon lévő helyi közösségek önálló, felelős döntéseket hoznak működésükkel kapcsolatban, melyekkel nemcsak az ott létrejövő kapcsolatokat, hanem a város gazdasági életét is támogatják.

A termelői piac, mint kutatási terület

Kutatásom alapötletét Latouche professzor könyve adta, annak hatására döntöttem az élelmiszerellátás vizsgálata mellett. Témám aktualitá-

sát az adja, hogy a fenntarthatóság kérdése egyre szélesebb társadalmi körök érdeklődésének középpontjába került. Kutatásomban a nemnövekedés elmélet gyakorlati megvalósulásának lehetőségét vizsgáltam a debreceni és nyíregyházi termelői piacokon. Munkám során arra szerettem volna választ kapni, hogy gyakorlatban megvalósíthatók-e az elmélet megállapításai: figyelembe tudják-e venni a környezetvédelmi szempontokat, létezik-e optimális méret, illetve elérték-e már azt, valamint tudnak-e csupán eszközként, és nem célként tekinteni a növekedésre?

Kutatásom elemzési egységei a termelői piacok. Ez a forma az utóbbi években egyre közkedveltebbé vált, egyre több helyen alakultak hasonló kezdeményezések. Ezt a helyi termelői piacokon történő árusítás élelmiszer-biztonsági feltételeiről szóló 51/2012. (VI. 8.) VM rendelet létrejötte is bizonyítja, hiszen a szabályozásnak is igazodnia kellett a gyakorlathoz.

A piacokat szervező egyesületek, egyházak honlapján és a médiában megjelent, róluk szóló hírek alapján azt várom, hogy a környezetvédelmi szempontokra nagy hangsúlyt fektetnek, az optimális méretet még nem sikerült elérniük és a növekedés nem elsődleges cél számukra.

A környezetvédelmi szempont alatt a termelés során alkalmazott növényvédő szerek minőségét, valamint a termelő és az árusítási helyszín távolságából eredő környezetszennyezés mértékét értem. A piac optimális méretét és a növekedés fontosságát a piacot szervezők szubjektív megítélése, valamint az egyéni adottságok határozzák meg.

Adatgyűjtéshez kvalitatív módszert alkalmaztam, a piacot szervezőkkel készítettem félig strukturált interjúkat. A meglévő kérdéseken kívül minden esetben merültek fel egyéb, az adott esetben fontos szempontok. Az interjúk minden esetben barátságos légkörben készültek.

Olyan kutatási helyszínt kerestem, melyek Liegey és munkatársai elmélete alapján a második, közösségi szinthez tartozó, alulról jövő kezdeményezések, és amelyekben az árucserén kívül egyéb szempontok is érvényesülni tudnak, mint például a városi környezetet zöldébbé és szociálisabbá tétele, közösségépítés, szemléletformálás. A termelői piacokat megfelelő helyszíneknek találtam, hiszen a helyi gazdaság megerősítésén kívül nagyon fontos számukra a fenntarthatóság és a környezettudatos módon előállított termék, mely alapelvek a nemnövekedés elmélettel teljes összhangban vannak. A termelők többnyire környezettudatos gazdálkodást folytatnak, és érdeklődés esetén nyitottak arra, hogy a vásárlóiknak ezt be is mutassák. Ezen kívül a szubszidiaritás elvének is megfelelnek, hiszen ezek a kis közösségek döntéseiket maguk hozzák, sokszor a legalsóbb szint, a vásárlók véleményét is figyelembe véve. Hólabda módszerrel próbáltam felderíteni a két városban működő termelői piacokat, de sajnos a módszer nem adott új információt, hiszen olyan kevés van, hogy azokat magamtól is sikerült megtalálni.

Keresztmetszeti, tájékoztató vizsgálatot folytattam, mivel a szakirodalomban nem találtam korábbi vizsgálatot ebben a témában, ezért szerettem volna - az adott időpontban - vizsgálat segítségével egy

hozzávetőleges képet kialakítani a vizsgált témáról. Gyakorlatorientált kutatásomban szerettem volna megvizsgálni a nemnövekedés elméletét a gyakorlatban.

A kutatás eredményei

A megvizsgált négy termelői piac közül kettő egyesületi fenntartásban működik: Nyíregyházi Kosár Közösség, Szatyor Debreceen Egyesület, és kettő egyházi fenntartásban: Egyháztáji és Görögkatolikus termelői piac. Kutatásom során a piacot fenntartókkal készítettem interjút, így az ő szempontjaikat vizsgáltam, nem a termelőket és a vásárlókat.

zás definícióját, amely szerint „társadalmi vállalkozásnak tekinthető minden olyan szervezet, amely társadalmi célok érdekében piaci tevékenységet folytat” (HUBAI, 2016: 62). Azonban ez az egyházakra nem alkalmazható, mivel ők semmilyen piaci tevékenységet nem folytatnak, a termelői piac szervezése nem jár számukra gazdasági haszonnal, sem jelentősebb kiadással, hiszen az infrastrukturális feltételek adottak.

A vizsgált két városban több hagyományos piac is található, ezekkel összehasonlítva a termelői piacokat szintén jelentős különbségeket figyelhetünk meg. Sokkal többek

tudtam, hiszen a termelők számára az árusítás helyszínétől számított távolsági korlátot minden fenntartó megállapít. Az optimális méret elérése kérdésében megoszlanak az eredmények. Az egyházi fenntartók számára ez nem olyan súlyú probléma, mint a civil fenntartók esetében, ezért annak meghatározásán eddig nem gondolkodtak, és adottságaik sem szabnak határt nekik. Mivel a civileknek az infrastruktúra biztosítása sokszor nagy anyagi nehézséget okoz, ezért számukra ez meghatározó kérdés. A Nyíregyházi Kosár Közösség meghatározta az optimális méret alsó határát, ám azt még nem sikerült elérniük, a Szatyor Debreceen Egyesület pedig a jelenlegi adottságai maximumát elérte, ezért nem tudnak egy ideje új termelőt felvenni. Azt, hogy a növekedés nem elsődleges cél mindegyik piac esetében igazolni tudtam.

Kutatásom folytatásaként szeretném a vásárlói attitűdöket vizsgálni, azon belül a egészség megőrzésére és a környezetvédelemre irányuló magatartás, a motiváció és a tudatosság kérdéseit, valamint a fizetési hajlandóságot.

Ezen értékek mentén várjuk a további csatlakozásokat.

A Magyar Református Szeretetszolgálat programja

Jelentős különbség mutatkozott a civilek és az egyházak között, hiszen míg az egyházak esetében a termelői piac csak egy színpont az életükben, egy tevékenység a sok közül, addig a vizsgált civil szervezetek ebből a célból jöttek létre, és a vizsgálat időpontjában nem is folytattak más tevékenységet. A civilek esetében használhatjuk Hubai László (2016) társadalmi vállalko-

ezek a termelői piacok árucseré helyszínénél, valódi közösséget alkotnak a vevők és az eladók. Ezt bizonyítja minden megvizsgált piac esetében a vásárlással nem összefüggő programkínálat, közösségi események szervezése is.

Első hipotézisemet, mely szerint a környezetvédelmi szempontokra nagy hangsúlyt fektetnek igazolni

	Hagyományos piac	Termelői piac
Keletkezésének módja	Top-down	Bottom-up
Nagysága	Akár 300 árusítóhely	10-50 termelő
Árusok	Nagy részt kereskedők és néhány termelő	Csak termelők
Cél	Profitszerzés	Profitszerzésen túlmutató célok
Környezetvédelmi szempontok figyelembe vétele	Nem fontos	Nagyon fontos kritérium
Közösségfejlesztés	Nincs	Események szervezése révén próbálják megvalósítani
Önkéntesség	Nem jellemző	Mindegyik vizsgált piacon megtalálható

Forrás: saját szerkesztés

Összefoglalás

Meglepődve tapasztaltam, hogy a termelői piacok szervezői milyen jól ismerik az alternatív gazdasági irányzatokkal kapcsolatos szakirodalmat, és milyen komoly szempontok vezérelték őket, amikor ezen piacok megvalósítását megkezdték. Mindannyian időt és energiát nem sajnálva végzik munkájukat a szervezetekben, és finanszírozási nehézségekkel küzdve is kreatívan és nagy odafigyeléssel megragadnak minden lehetőséget, amely a céljaik megvalósításában segíti őket. A környezeti terhelés csökkentése és a gazdasági növekedés kényszerétől való mentesség kulcsfontosságú szempontok számukra, és elmondásuk szerint vásárlóik számára is. A kereslet, még ha sokkal kisebb is, mint az egyéb kereskedelmi egységeké, azonban folyamatos növekedést mutat. Kíváncsi vagyok, hogy munkájukat folytatva továbbra is a helyi közösség és a környezet javát szolgálják.

Felhasznált irodalom

- Az Igazságosság és a Béke Pápai Tanácsa (2007): Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma [ETTK]. Szent István Társulat, Budapest.
- DOMBI J., MÁLOVICS GY. (2015): A növekedésen túl – egy új irányzat hozzájárulása a fenntarthatósági vitához. *Közgazdasági Szemle*, LXII. évfolyam 2. szám, 200-221.
- DOMBI J. (2016): Ízelítő a nemnövekedés irányzatából. *Lépések*, 21. évfolyam 2. szám, 12-13.
- HUBAI L. (2016): Demokratikus szolidaritás. A társadalmi vállalkozások fogalmának és politikai dimenziójának vizsgálata. *Esély*, 2016/3., 62-91.
- LATOUCHE S. (2011): A nemnövekedés diszkrét bája. Savaria University Press, Szombathely.
- LIEGEY V., MADELAINE S., ONDET C., VEILLOT A.-I. (2013): Jólét gazdasági növekedés nélkül. A Nemnövekedés felé. Kiáltvány a Feltétel Nélküli Alapjövedelemért (FNA). *Eszmélet*, 100. szám melléklete
- XI. PIUS PÁPA (1931): Quadragesimo anno kezdetű enciklikája, In: TOMKA M., GOJÁK J. (szerk.) (1993): Az Egyház társadalmi tanítása. Szent István Társulat, Budapest. 57-103.
- POLÁNYI K. (2004): A nagy átalakulás. Napvilág Kiadó, Budapest.
- TOMKA M., GOJÁK J. (szerk.) (1993): Az Egyház társadalmi tanítása. Szent István Társulat, Budapest.
- TÓTH G. (2016): A növekedésmítoszról 1. és 2. rész. *Lépések*, 21. évfolyam 2. szám, 4-6., 21. évfolyam 3. szám, 4-6.

<http://>

1. uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=397 (XVI. Benedek pápa: Caritas in veritate, Látogatva: 2016. április 18.)

2. http://uj.katolikus.hu/konyvtar/ferenc_papa_laudo_si_enciklika.pdf (Ferenc pápa: Laudato si', Látogatva: 2016. április 18.)

STRACK RENÁTA ÁGNES

Debreceni Egyetem

Gazdaságtudományi Kar

Lektorálta: Dr. Kórmíves Péter Miklós

AZ X ÉS AZ Y GENERÁCIÓ MUNKAVÁLLALÁSA ÉS VERSENYKÉPESSÉGE

Bevezetés

Az elmúlt évszázadban a világunk igazán felgyorsult, ennek köszönhetően az értékek fontossági sorrendje talán meg is változott. Itt főként a fiatalabb generáció tagjaira gondolok, akik már nem igazán tudják elképzelni az életüket internet és okostelefonok nélkül. Ez lehet az oka, hogy már máshogy viszonyulnak a munkaerőpiachoz is. Ennek okán vizsgáltam meg a generációs különbségeket, főként az X és az Y nemzedéket. Fő kérdésköröm, hogy ha a kompetenciákat vesszük figyelembe, melyik munkavállaló a versenyképesebb. Ebben a körben szeretném azt is vizsgálni, hogy az egyes generációk között tényleg lényegi különbség található, vagy pusztán életkori sajátosságról beszélhetünk.

A kutatás leírása

Először a szakirodalmi forrásokban leírtakat vettem alapul, ahol tisztázódott is bennem, hogy pontosan hogy határozzák meg a generációkat, valamint milyen felosztások a

jellemzőek. A generációk meghatározása nincs kőbe vésve, hiszen ahány szakember annyi féle változata van a nemzedékek fogalmának, elnevezésének és a születési idejük felosztásának. Ezután az általános célkitűzéseim értékeléséhez, számos felmérést hívtam segítségül, hogy a valóságban tényleg alátámasztja-e a szakirodalmakat. Majd interjúk formájában megvalósuló primer kutatást végeztem, mely során volt szerencsém három különböző szektor HR szakértőjével elbeszélgetnem ebben a témában. Először is Sávainé Ábel Anitával, a K&H Bank Zrt. Képzés és Fejlesztés főosztályvezetőjével, utána Sónyák Ildikóval a Debreceni Campus Non-profit Közhasznú Kft. munkaügyi felelőssével, illetve a Campus Eleven iskolaszövetkezet elnökével. Valamint Reszegi Anettal a hajdúnánási Holding Zrt. HR munkatársával. Az interjúkérdéseimet három témakörre osztottam, először is a toborzás és kiválasztás technikáira voltam kíváncsi, majd a véleményükre az X és az Y generációt tekintve, és végül az idősebb és a fiatalabb nők munkaerő-piaci lehetőségeire, valamint ehhez kapcsolódóan a gyermekvál-

lálás utáni alternatívákra.

Társadalmunk nemzedékei

Mielőtt a különböző generációkkal részletesen foglalkoznánk, elengedhetetlen tisztázni magát a fogalmat. A Magyar értelmező kéziszótár szerint a generáció, vagy más szóval nemzedék: „Egy korban élő és kb. azonos korú emberek összessége.”¹ A nemzedékek meghatározása nincs kőbe vésve, hiszen ahány szakember annyi féle változata van a nemzedékek fogalmának, elnevezésének és a születési idejük felosztásának. Az viszont elmondható, hogy szinte minden szakértő a veteránok világra jövetelének idejét nagyjából az 1920-1945 közötti évekre teszi, míg a baby boomme-eket az 1946-1964 közötti időszakra. Az X generáció születési idejét 1965 és 1979 között határozzák meg, az Y nemzedéket 1980-1995 közé helyezik, és a Z-ket 1996-2009 között definiálják. A legújabbak az Alfák, akik 2010 után születtek.² Az én véleményem is ezekkel az értékekkel egyezik meg, és ezeket a meghatározásokat használok a

¹ ÉKSZ, (1972) p.997

² Kissné A. K., (2014)

későbbiek folyamán. A dolgozatomban főként az X és az Y generációval foglalkozom, de véleményem szerint elengedhetetlen, hogy a többi generációt is áttekintsük. Ezért a nemzedékek bemutatásával folytatom.

Generációs különbségek

A generációs szakadék még soha nem volt ekkorra, ez köszönhető az eltelt idő alatt bekövetkezett társadalmi változásoknak, valamint a technológiai eszközök elterjedésének a világon. A veteránok a déd- vagy nagyszüleink, ők a tradicionális értékek megalkotói, őrzői és képviselői. A baby boomerek a II. világháború utáni szülöttek, a Ratkó-gyerekek, a lassan nyugdíjba menő hatvanasok. Magyarországon ez a korosztály, a „létező szocializmusban” és „legvidámabb barakk” időszakában szerezték a meghatározó és személyiségformáló ismereteiket.³ Az X generáció tagjai mai negyvenesek, ötvenesek csoportja, akik a zavaros politikai és gazdasági események idején nőttek fel, ezért is készültek fel arra, hogy soha semmit nem szabad magától értetődőnek tekinteni. Az Y generációsok a fejlődő demokráciában szerezték meg első tapasztalataikat, ahol a lakosság érdekeit képviselői demokrácia védi, és ahol könnyen kinyilváníthatják a véleményüket. A Z- és az Alfa-generáció tagjai már teljesen beleszülettek abba a világba, ahol egyre inkább meghatározóvá vált a különböző digitális eszközök és technológiák alkalmazása.⁴ Ezek a jellemzők befolyásolják őket a munkaerőpiacon is, ezért is szükséges megvizsgálni a két fő korosztályt ebben a környezetben.

Az X-ek a munkahelyen

A hazai X-ek megtapasztalhatták, hogy már nincsenek olyan biztonságban, mint elődeik: ők azok, akik már az első munkájuknál érezheték, hogy ez nem feltétlenül lesz az utolsó munkahelyük. Alapvető dolognak tartják, hogy naprakész, friss információkat kell birtokolniuk. Kissné András Klára szerint az X-ek olyan családokba születtek, ahol már két jövedelem volt, egyre több nő vetette bele magát a munka világába. Ez a nemzedék már elkezdett multinacionális vállalatoknál dolgozni, ahol megismerték a korlátlan munkaidőt. Hajlandók feláldozni a magánéletüket a munkahelyükért. A szüleiktől, nagyszüleiktől kapták meg a kellő tudást az élethez, és a munkahelyen is az idősebbek tanították őket.⁵ Napjainkban leginkább jellemző, hogy az X-generáció tagjai vannak felső- és középszintű pozícióban, de már az idősebb Y nemzedék tagjai is egyre fentebb lépnek a ranglétrán. Erickson úgy fogalmazott, hogy az X-generáció a vezetők következő nemzedéke, akik most igyekeznek betölteni egy igazgatótanács vezetői pozícióját vagy már be is töltötték és teljesen friss szemléletmódot hoznak magukkal.⁶

Egy HVG általi felmérés eredménye szerint az digitális nemzedék tagjai az X-generációval jönnek ki a leginkább. A kutatók szerint ez annak köszönhető, hogy ők a legnépszerűbb korosztály és velük a legegyszerűbb az együttműködés. Az idősebb generáció tagjai is ezt vallják, illetve, hogy az echo-boomerekkel már nehezebben találják meg a közös hangot, a Z-generációval pedig egyenesen kihívás. A szakemberek

véleménye alapján az együttműködés két leggyakrabban említett akadálya stressz és a versenyhelyzet. Az idősebbek az elsőt találják inkább problémának, még a fiatalok inkább a másodikat.⁷

Az Y-ok a munka világában

A nevük meghatározása teljesen változatos, a magyar szakirodalom főként Y-generációnak és digitális bennszülötteknek hívja őket, az angol irodalom pedig millenniumi nemzedéknek vagy echo-boomereknek nevezi őket. Ha róluk beszélünk, rögtön asszociálunk néhány jellemzőre; ilyen az agilis, a céltudatos, a karrieréhes, valamint a magas elvárásokat támasztó fiatalok. Ami az egyik fő sajátosságuk, hogy teljesen öntudatosak, és nagyon bízhatnak saját képességeikben, ha valami nem tetszik, akkor pakolnak, és másik munkahelyet keresnek. Tari Annamária szerint, nem szeretnek szorongani a munkahelyükön, azért hogy esetleg nem tudják teljesíteni a tőlük elvártakat. Sokan lustának is tartják ezt a nemzedéket, de inkább úgy lehetne fogalmazni, hogy nekik az erőfeszítések szeretete nem lett átadva a szüleik által.⁸ Schäffer Beáta szerint ők már kiskoruk óta küzdenek az erőforrásokért, mert már versenyben voltak az óvodai férőhelyekért, az iskolákért is. Talán ezért is nevezi őket titánoknak, hiszen a görög mitológiában ők az erő megtestesítői. A küzdésükre vezethető vissza, hogy megtanulták, ha sikert szeretnének, minden nap tenni kell érte és folyamatosan bizonyítani.⁹ Megszokták, hogy folyamatosan online vannak, állandó

3 Tari, (2010)

4 Kissné A. K., (2014)

5 Kissné A. K., (2014)

6 Erickson, (2010)

7 HVG (2014)

8 Tari, (2010)

9 Schäffer, (2015b)

kapcsolatban egymással és hogy azonnal elérnek mindent a világhálón. Az Y-okhoz hasonlóan információéhesek, és szeretnek napra késznek lenni, de hozzájuk képest kicsit keserűen realista módon látják a világot.¹⁰

SWOT-analízis

Az 1. táblázatban, a SWOT-analízis segítségével először megvizsgáltam az X és az Y generáció erősségeit, gyengeségeit, majd a lehetőségeket

horderejét. Ez azért is lehet, hogy ha bármiféle érzelmi feszültség éri őket, ők azt rögtön kiadják magukból. Ehhez kapcsolódik, például ha a felettesük elmondja a kevésbé pozitív véleményét mondjuk a munkájukról, és ők ahelyett, hogy magukba roskadnának inkább elmondják a kollégáiknak vagy a családnak azonnal a telefonjuk segítségével. Schäffer Beáta véleménye szerint, ez egy gyenge pont az Y-generációnak, viszont én nem teljesen

meg az ilyen információkat a munkatársakkal, maximum a családdal, ők ezt inkább szégyellik. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy emiatt bennük nem jelenik meg a bizonyítási vágy, csak ők tovább merengenek a negatív élményen, ami érte őket.

A digitális nemzedéknél az erősségek közé tartoznak még, hogy rendkívül gyorsan tanulnak ez azért is lehet, mert minél hamarabb szeretnének bizonyítani, és ezáltal sikert elérni. Ezen kívül pragmatikus gondolkodás, kreativitás, és a sokoldalú figyelem jellemzi őket. Az X-generációnál pedig ilyen, a megbízhatóság, és a csapatszellem. Ők biztos mindent megcsinálnak, amit elvárnak tőlük, illetve náluk a csapatszellem is erősebb, mert kevésbé jellemzi őket a versengés; a közös cél számít. Viszont áttérve az idősebbek gyenge pontjai a technológiához kapcsolódó lassúság, és az újítások reaktív követése, másik generáció részéről pedig, a nem virtuális térben játszódó, kétoldali párbeszédektől való tartás. Valamint az alkalmazkodás, a hagyományos tisztelet és alázat is sokszor hiányzik belőlük.

Igazán érdekes, hogy a millenniu-

Erősségek		Gyengeségek	
X-generáció	Y-generáció	X-generáció	Y-generáció
• alkalmazkodóképesség • hosszú távú kitartás • megbízhatóság • csapatszellem	• kreativitás • versenyszellem • kemény küzdés • gyors tanulás • dinamizmus • rugalmasság, mobilitás	• technológiai újítások reaktív követése • digitális lépéstartás • relatív lassúság	• együttműködés csökkenése • nem virtuális kommunikáció • érzelmi intelligencia • inspiráló vezető szükségese

1. táblázat: X és Y generáció erősségei és gyengeségei
Forrás: Saját szerkesztés (Schäffer, 2015b)

és a fenyegetéseket. Mint láthatjuk a táblázatban, számos erőssége van mindkét generációnak, talán a kemény küzdés mindkettőre vonatkozik. Az Y-okra főként azért, amit már említettem, hogy nekik már kiskoruktól kezdve küzdeniük kellett a jó iskolai helyekért. Viszont az X-ekre is vonatkozik ez, hiszen nekik a rendszerváltás után meg kellett állniuk a helyüket, amikor a magasabb iskolai végzettség miatt ők kerültek a vezetői székekbe. Ezért rájuk is kemény erőpróba várt, és meg kellett felelniük, hogy elnyerjék a tiszteletet.

Az érzelmi intelligencia szintje a fiatalabbaknak alacsonyabb, ők már nem igazán rettennek meg, ha szörnyű dolgot hallanak. Alábecsülik az empátia, a szociális készségek, az önismeret szükségességét és

gondolom így. Szerintem ez igen is előny, mert ezért nem őrli magát a fiatal, hogy elrontotta, hanem kiadja magából és rögtön beindul a bizonyítási vágy főként magának, hogy igen is jobban meg tudja csinálni. Az X-generáció ezzel ellentétesen viselkedik, ők nem igazán osztják

Lehetőségek		Fenyegetések	
X-generáció	Y-generáció	X-generáció	Y-generáció
• szabályok betartása • tolerancia • stabilitáskedvelő • meggyőzőerő • mérlegelő • döntéshozatal • türelem	• bizonyítási vágy • megkövült struktúrák megkérdőjelezése • kísérletező • könnyebb megoldás keresése	• büszkeség • relatív visszafogottság • lemaradás a versenyben • az újdonságok iránti fogékonyság visszaesése	• türelmetlenség • egoizmus • kalandozó figyelem • hiperversengés • elkötelezettség hiánya

2. táblázat: Az X és Y generáció lehetőségei és gyengeségei
Forrás: Saját szerkesztés (Schäffer, 2015b)

mi nemzedéknél, az erősségeknél is megjelenik a versenyszellem, viszont a fenyegetéseknél is jelen van hiperversengés címen. Ez azért is lehet, hogy az egész életüket végigkíséri a versenyzés, hiszen kezdve az iskoláktól, ahol a tanulmányi rangsorban kívánnak előkelő pozíciót elérni, aztán végig a munkahelyekig, ahol pedig szeretnének előrébb lépni a ranglétrán. Ez nagy előny, hiszen ez viszi előre az embert, viszont fenyegetheti a munkakörnyezetet is, mert sokszor a túlzott versengés konfliktusokat szülhet. Emiatt az echo-boomerekre nagyon oda kell figyelni, hogy ne menjen a kollégákkal való jó kapcsolat kárára. Más fenyegetettség ennek a generációnak a részéről, hogy türelmetlenek, mindent azonnal és rögtön akarnak. Ha nem kapnak a munkájukra visszajelzést, vagy előre lépési lehetőséget pár éven belül, azt igazán rosszul viselik. Ezért is nehéz megtartani ezt a generációt. Viszont itt látszik, hogy még az egyik nemzedéknél ez egy negatív tényező, addig az X-eknél viszont az egyik számottevő pozitív tulajdonság, a türelem.

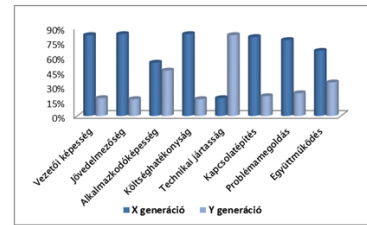
A SWOT-analízis lehetőségeit tekintve az Y-ok szeretik a leghatékonyabb és legkézenfekvőbb megoldásokat felfedezni, nem igazán hisznek a régi struktúrában, ezt pozitív tényezőnek is tekinthetjük, hiszen így más szemléletet hozhatnak a cégbe. Az idősebbek viszont mérlegelő döntéshozók és zseniálisan tudják összefogni a csapatukat. A külső tényezők második csoportját nézve, az Xgeneriket ami az idő elteltével leginkább veszélyezteti a munkakörükben, az a versenyben való lemaradás. Ez visszavezethető arra, hogy ők kevésbé fogékonyak az újdonságokra és az innovatívabb

eszközökre. Az echo-boomerek hatalmas iramot diktálnak, és ez a következő nemzedékekre is igaz lesz főként a technológia fejlődése miatt. Viszont ami fenyegetést nyújthat, az a kalandozó figyelem, túlságosan megosztják a figyelmüket és ez feleletességet is okozhat. Ilyen lehet még a narcisztikus elbizakodottság, amely úgy jelenik meg, hogy azt gondolják, hogy mindent jobban tudnak, ezért persze a tisztelet sincs meg bennük annyira.

A két korosztály versenyképessége Mindkét generációnak vannak előnyei és hátrányai is, a szakirodalom szerint az X generáció lojálisabb és kitartóbb, viszont az Y generáció rugalmasabb és a technikai jártasságban jelenleg nincs párja. Ezért is a kutatás egyik kiemelt fókuszpontja az egyes csoportok lojalitása, hiszen szakirodalmi források szerint az Y-generáció nem egy céghez vagy szervezethez lojális, hanem a saját választott hivatása felé mutat nagyobb fokú hűséget. A fiatalok hűségével elég sokan foglalkoznak, és számos vélemény született már ezzel kapcsolatban. Nemes Orsolya szerint, három esemény miatt lettek nagyon különbözőek e generáció tagjai. Az első eset, a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás, amely az egész világot megrázta, leginkább az oltalom és biztonság illúziójában élő fiatalokat. A második esemény 2007-ben volt, mikor Steve Jobs év elején bemutatta az első okostelefont a közönségnek, aminek segítségével ma már bárki magával hordhatja az internetet. 2008-ban volt az utolsó mérföldkő, amikor is kirobbant a gazdasági válság, és rengeteg ember veszítette el a munkáját. Így az Y-generáció tagjaiban ártékelődött a lojalitás fogalma a cégek iránt, hiszen akár

20-25 év után is elbocsátották az alkalmazottakat.¹¹

A SWOT-analízisre visszavezethető, ez a **1. ábrán** megvizsgált felmérés, mert szinte teljesen alátámasztásra kerülnek, az ottani megfigyelések. Az UXC Professional Solutions kutatása során 1200 munkavállalót

1. ábra: Az X és Y generáció a munkaadópiacra
Forrás: Saját szerkesztés UXC Professional Solutions felmérése alapján

kérdeztek meg a generációk munkaerő-piaci erősségeiről és gyengeségeiről.¹² Az eredeti kutatás a baby boomereket is számításba vette, én a témához kapcsolódóan az X és az Y generációt tanulmányoztam. Ha az egész diagramot megnézzük, láthatjuk, hogy a válaszadók szerint a millenniumi nemzedéknek csak a technikai jártasságban van nagyobb előnye. Az alkalmazkodóképesség az, ami még hasonló a két generációnál, viszont a többi eléggé eltérő. Ha a vezetői képességet nézzük, láthatjuk, hogy a válaszadók többsége, pontosan 82%-a szerint, az X-generációban több potenciál van, viszont ez véleményem szerint az idősebbek nagyobb munkatapasztalatának is betudható.

A jövedelmezőség meggyőződésem szerint itt azt mutatja, hogy az Xgenerikbe fektetett költségek megtérülnek, ha azt tekintjük, hogy a cégnél maradnak akár több évig is. Viszont ez az echo-boomerekre nem igazán mondható el, ezért is lehet ez az alacsony arány, mert

¹¹ Takács, (2015)

¹² Purvis, D. (2016)

ők gyakran váltanak munkát, így a cégek nem igazán profitálnak belőlük. Összegezve, ha ezt a diagramot tekintjük, az X-generáció tagjainak több előnye van. Érdekes a kiválasztásnál ezeket a képességeket, készségeket mérni, mert ezek nem feltétlenül igazak a teljes nemzedékeket tekintve.

Toborzás

Először célszerű ezt a témakört a munkakeresők szemszögéből megvizsgálni. A munkahely megválasztása ma már fogyasztói döntés lett, ezért se mindegy, hogy milyen munkáltatói márkavéleményt alakít ki magáról a cég. Az elmondható mindkét generációról, hogy az újságokban és szórólapokon megjelenő álláshirdetések már nem igazán fogják meg őket. Ugyanakkor egy X-generációs munkakereső jellemzően hamarabb kinyit egy szakmai napi- vagy hetilapot az állások miatt, mint a digitális nemzedék. Az is elmondható, hogy az önéletrajzuk is különbözik, mert az X-generáció még a hagyományosabb típust használja, ahol a tapasztalataikat hangsúlyozzák. Velük ellentétben az Y-ok, akik már inkább az új típusú önéletrajzokat kedvelik, amelyek mintáját internet segítségével tölthetik le. A jellegzetesen használt önéletrajz típusától függetlenül elmondható, hogy a HR szakemberek csak is azokra a jelentkezőkre figyelnek fel, amelyek kitűnnek a tömegből, így minden munkakereső próbál valami egyedi elemet kihangsúlyozni életrajzában.

A nők közötti különbségek a két generációt tekintve

Többen úgy gondolják, hogy a XXI. század a nők évszázada, mert egyre több olyan foglalkozás vagy munka van, amelynél több női képességre van szükség. Valamint a gyengébbik nem is egyre nagyobb szerepet vállal a szervezet irányításában. Jelenleg a baby boomerek és az X-es hölgyek vannak vezetői pozícióban, de már az idősebb Y-ok is egyre magasabb szerepet töltenek be.¹³ Ez főként azt is mutatja, hogy a nők egyre ambiciózusabbak, viszont sok nő egy szint után elakad a ranglétrán, amit még mindig az üvegplafon elmélet ír le. Ezért is lehet, hogy a fiatalabbak féltik a pozíciójukat, valamint a lehetőségeiket és ezért is toódott ki az első gyermekvállalás ideje. Az Y generáció fiatalabb hölgy tagjairól azt vallják, hogy kényelmesebbek, míg az X generációs hölgyek teherbíróbbak. Schäffer Beáta talán az egyik legjobban mutatta be, hogy is változott a különböző nemzedékek nő tagjainak az elköteleződése. A férjezett név megváltozásával kötötte össze a generációs különbségeket. A veteránok és a baby boomerek a férjük teljes nevét vették fel „-né” szótaggal, ezzel is hangsúlyozva a hierarchia és a tradíciók iránti elkötelezettségüket. Az X-generációs hölgyek a férfi vezetéknevét és a „-né” toldatot vették vagy veszik fel, de mellette megtartják a leánykori nevüket, amivel az elköteleződésükre hívják fel a figyelmet, viszont már nem fogadják el az azelőtti hierarchikus szemléletmódot. A digitális nemzedék hölgyei pedig vagy megse változtatják a nevüket vagy a köztöjeles változatot használják, ezzel is

azt kifejezve, hogy a hagyományokat kétségbe vonják.¹⁴

A kutatás eredménye

Először is a toborzás eredményeit vizsgáltam meg, amelyből az látható, hogy legtöbben az interneten szeretik meghirdetni az állásaikat, hiszen itt érik el a legtöbb embert. Természetesen ezenkívül használnak más hirdetési felületet, mint az infó- és karrierportálok, valamint az újságok, bár ez a fiatalabb generációnál már nem igazán hatásos. Ezt számtalan felmérés és szakirodalom is alátámasztja, hiszen ma már inkább az internetes álláshirdetések a legcélravezetőbbek. Viszont az X generáció az újságban meghirdetett pozíciót is hamarabb átböngészi, mint egy fiatalabb digitális nemzedékű jelentkező. Azért is érdeklődtem a tapasztalatokról, mert kíváncsi voltam, hogy egy most munkaerőpiacra kikerülő hallgatónak, aki 22 évesen vagy 24 évesen kezd el munkát vállalni, milyen lehetőségei vannak. Mindhárom helyen preferálják a pályakezdőket, főleg, akiknek meg van hozzá a megfelelő képességük és a kompetenciáik, de még nem igazán volt munkatapasztalatuk, hiszen ők tudják formálni a friss munkaerőket. Ehhez kapcsolódóan azért is voltam erre kíváncsi, mert számos forrás úgy közli, hogy az Y-generáció magasabb pozícióban szeretne kezdeni. Erre nem igazán van lehetősége, hiszen mindenhol kiemelték azt, hogy egy magasabb pozíciót, akár egy középvezetőt csak is több éves szakmai tapasztalattal lehet betölteni. Az X generációban ilyen téren azt szeretik, hogy nem volt nagyon sok munkahelyük, viszont annál több

¹³ Ternovszky, (2013)

¹⁴ Schäffer, (2015b)

szaktudással rendelkeznek. Mind a három hölgy hasonló felállásról számolt be, mint a szakirodalmi források is, hogy három aktív generáció van jelen a munkahelyükön, a baby boomerek, X generáció és a milleniumi nemzedék.

A motiváló eszközöknél megoszlik a vélemény, mert Sávainé Ábel Anita és Reszegi Anett egyetért azzal, hogy a munkakörnyezet, azon belül is a modern eszközök vonzzák leginkább az Y-generáció tagjait. Ez megegyezik a szakirodalommal, bár Sónyák Ildikó szerint akár melyik generációt nézzük, főként a munkabér nagysága befolyásolja őket. Véleményem szerint, ha az Y-generációt elemezzük, őket a pénz is motiválja, de ha megtehetik, nem maradnak a magasabb fizetésért, ha nem érzik jól magukat a munkahelyen. Az X-generáció, hamarabb marad, mert őket már a család is befolyásolja, ők inkább alkalmazkodnak a helyzethez.

Egyetértettek abban, hogy az Y-generáció tagjai magasabb elvárásokat támasztanak a munkáltatójuk felé, valamint ha az első munkahelye modern volt, akkor máshol is ezt várja el. Mindhárman úgy nyilatkoztak, hogy túlórázni nem igazán szeretnek, ami visszavezethető arra, hogy szeretnék, ha egyensúlyban lenne a magánéletük a munkahellyel. Viszont az X és az Y generáció tagjai közül is sokan maradnak bent akár munkaidő lejártá után is, mert bizonyítási vágy van bennük, illetve, ha rájuk bízna egy feladatot, akkor igen is elvégzik.

A gyakorlatban is az jelenik meg, hogy nincs gondja a külföldre utazással, valamint ami még talán a legjobban igaz rájuk a környezet-

tudatosság. Egy cég kiválasztásánál igen is fontos számukra, hogy a társadalmi felelősség vállalásban is megmutatkozzon. Az egyik nagy hátránya az Y-generációnak az X nemzedékkel szemben, ha a kutatási eredményeket vesszük figyelembe, hogy felületesebbek és pontatlanok. Sokan úgy gondolják, hogy ők innovatívabbak, viszont az interjúk során nem ez volt a véleményük. Meggyőződésük alapján nagyjából ezen a téren egyformák.

Többen is úgy nyilatkoznak erről a nemzedékről, hogy türelmetlenek, amihez kapcsolódhat a gyors munkaváltásuk, hiszen ha nem kapják meg a megfelelő visszajelzéseket rövid időn belül, akkor inkább tovább állnak. Véleményem itt megegyezik Nemes Orsolyáéval, aki szerint, az Y-generáció tagjainak ártékelődött a lojalitás fogalma a szervezetek és cégek iránt, mikor a 2008-as gazdasági válság kirobbant, hiszen ekkor számos munkavállalót – részben a szüleiket is – küldtek el a cégektől, akár 20-25 év után is, mert a cég csökkenteni akarta a költségeket. Természetesen köze van az azonnali visszajelzésekhez is, hiszen a mai világban, ahol a fiatalok többsége a közösségi portálokon éli életét és ahol rögtön kapnak visszacsatolásokat. Ők ezt keresik a munkában is, ha jól csinálnak valamit, még ha rosszat, akkor is.

Ha a női különbségeket nézzük a generációk között, akkor megoszlanak a vélemények. Sónyák Ildikó és Reszegi Anett szerint nincs számottevő különbség köztük, viszont Sávainé Ábel Anita szerint azért látható, hogy az Y-generáció anyukái jobban otthon maradnak a babával, nem szeretik nagyon másra bízni.

Viszont ha lejárt a munkaidő, akkor ők már mennek is, de ezzel szemben van egy kontraszt, hiszen ha tehetik, már hamarabb visszamennek a munkahelyükre, mert féltik a pozíciójukat.

Mindhárom interjúalanyom vállalatánál a vezérigazgatói székben férfiak helyezkednek el, még az igazgató tanácsban is sokkal kevesebb a hölgy, viszont az alsóbb szinteken már nagyobb számban jelennek meg. Sónyák Ildikó szerint ez betudható annak is, hogy ők talán jobban átlátják az egész szervezetet, viszont a nők jobban értenek a megvalósításhoz. Másrészről még mindig ott van, azaz üvegplafon, amit először Carol Hymowitz és Timothy Schellhardt fogalmazott meg. Mindenképpen fontosnak tartottam, hogy a nőket vizsgáló részben, megemlítssem, hogy szülés után milyen lehetőségei vannak az anyukának. Számos fiatal nő inkább kitolja a gyermekvállalását, mert nem szeretné a karrierjét vagy a pozícióját veszélyeztetni. Szerencsére egyre több cég nyújt család-barát lehetőségeket, például számos helyen van távmunka vagy részmunkaidő. Illetve, ha újra jelentkezik az édesanya a régi pozíciójába és mondjuk betöltötték, akkor megpróbálják átszervezni.

Összegzés

Véleményem szerint a generációs életkori meghatározás sok esetben nem teljes körű, hiszen ha az Y generációt nézzük, egy 22 évestől meglehetősen eltérően gondolkozik egy 35 éves ember. A kutatásom azt támasztja alá, hogy a munkáltatók nincsenek túl jó véleménnyel az Y generáció fiatalabb tagjairól, viszont

elismerik őket a technikai jártasságuk miatt. Az interjú és a szakirodalmat tekintve az X generációról elmondható, hogy a jelen helyzetben ők versenyképesebbek, viszont az Y-ok idősebb tagjainak pozíciói is jelentősen javultak.

Egyetértek abban, hogy a legifjabb korosztállyal a munkaerőpiacon nem a legkönnyebb együttműködni. Viszont sokan a generáció többségéről, főként a fiatalokról alkotott vélemény alapján kezelik a többieket. Ez nem feltétlenül jó, hiszen a generációs jellegzetességek felfedezhetőek ugyan az egyes munkavállalói korosztályok esetében, azonban az egyes munkaerőket mégis egyenként önálló entitásként kell vizsgálni. Egy sikeres munkahelyi csapat kialakításánál jól jöhet, ha az eltérő nemzedékek eltérő előnyöket, pozitívumokat tudnak behozni a közös csapatmunkába és erre nyitottnak kell lenni.

Felhasznált irodalom

- Dr. Ternovszky F. (2013): Nő! a profit – Női Erőforrás Menedzsment. Complex Kiadó, Budapest, 207 p.
- Erickson, T. J. (2010): A vezetők, akikre most van szükségünk. Harvard Business Review. 12. évf. 9. sz. pp. 22-27.
- HVG (2014): A kezdőket a fiatalok bírják a legkevésbé a munkahelyen
Letöltés dátuma: 2016.10.02. http://hvg.hu/vallalat_vezeto/20141209_A_kezdoeket_a_fiatalok_birjak_a_legkevesbe
- Kovalovszky M. – Juhász J. – O. Nagy G. – Szőke I. (1972): Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1550 p.
- Morvay B. (2015): Z-generáció: Hangyák az óvóhelyen: Három digitális nemzedék: a forradalmároktól a bezárkózókig. Hetek. 19. évf. 50. sz. pp. 22-25.
- Purvis, D. (2016): Workplace Generations infographic – which one are you?
Letöltés dátuma: 201610.14.
<http://www.commsaxis.com/workplace-generations-infographic/>
- Schäffer B. (2015): Ifjú titánok. Boook Kiadó, Budapest 175 p.
- Takács G. (2015): Az Y generáció munkát keres: Élményvadászat mindennekelőtt. Hetek. 19. évf. 47. sz. pp. 33.
- Tari A. (2010): Y generáció. Jaffa Kiadó, Budapest, 298 p.

SZABÓ DÓRA

Debreceni Egyetem
Egészségügyi Kar

HOLLANDIÁBAN LETELEPEDETT FIATAL MUNKAVÁLLALÓK MUNKAERŐPIACI-, ÉS TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJÁNAK VIZSGÁLATA A SZEMÉLYES KAPCSOLATHÁLÓZATON KERESZTÜL

(E)migrációs mutatók Magyarországon

Az elmúlt időszakban (különösen 2015. óta) szinte gyakrabban folytatunk felszínes beszélgetéseket a migrációról, mint az időjárásról. Bár a migrációs hullám radikálisan, és speciális módon érintette hazánkat, Magyarország megmaradt tranzit-ország szerepben, hiszen a menekültek szignifikáns hányada nem szándékozott tartósan letelepedni (JUHÁSZ- MOLNÁR, 2016, [HTTP://1](http://1) ; TÁRKI 2016). Ezzel szemben azonban az **emigráció** növekedésének trendje Magyarországon 2006. után kezdett fokozatosan beindulni (TÁRKI HÁZTARTÁS MONITOR, 2014), majd –viszonylag későn– 2010. után felgyorsulni, s azóta töretlenül emelkedik (TÁRKI, 2016).

Bár a teljes lakosság körében mért munkanélküliségi ráta tavaly alacsonyabb volt Magyarországon az EU-s átlagnál (6,8% szemben a 9,4%-kal), emellett a KSH szerint a magyar 15-24 éves korosztály munkanélküliségi rátája 12,8% volt 2016. júliusában, ami jóval magasabb a

magyar felnőtt lakosság ugyanekkor mért 5%-os munkanélküliségénél (KSH, 2016). Amíg a foglalkoztatottak 15-64 éves korcsoportjában, a foglalkoztatási arány 66,9%-os addig a 15-24 korosztály esetében a foglalkoztatottak aránya mindössze 28,5 % (KSH, 2016). Az Európai Unió által kitűzött 75%-os foglalkoztatási célértéket 8 tagállam (Ausztria, Csehország, Dánia, az Egyesült Királyság, Észtország, Hollandia, Németország és Svédország) érte el, egyúttal ugyanezen tagállamokban volt a legmagasabb a foglalkoztatás szintje a teljes lakosság körében (75%- 81,4% közötti) is.

A fenti adatok tükrében, nem meglepő, a Magyarországon (is) jellemző tendencia, miszerint a fiatal, magasan képzett generáció jelentős hányada elhagyja az országot, és külföldön próbál szerencsét. A statisztikák szerint az elsődleges célországok: Ausztria, az Egyesült Királyság, illetve Németország mellett a Hollandiába emigrálók 4%-os aránya is jelentős (SEEMIG A SEEMIG 2014, <http://2> ; és <http://3> ; TÁRKI 2016; HÁRS, 2016). Bár az emigráns népesség számának pontos

megállapítása mindig nehézségekbe ütközik, amíg 2004-ben 565 fő, 2010-ben 1820 fő, 2013-ban Hollandiába 2075 fő magyar bevándorlót regisztráltak (EUROSTAT 2015 in GÖDRI, 2015, <http://5> és <http://6>). A legfrissebb statisztikák szerint a két hagyományos célország (Németország, Ausztria) és Nagy-Britannia mellett új célországok is megjelentek, mint Írország, **Hollandia**, Spanyolország, Svájc illetve Svédország (GÖDRI, 2015, [HTTP://5](http://5) ; DEMOGRÁFIAI PORTRÉ, 2015, [HTTP://6](http://6)).

A társadalmi és kapcsolati tőke szerepe az integrációban

Minden külföldre költözőnek előbb-utóbb szembe kell néznie ténnyel, hogy az addig felépített családi-baráti-ismerősi- iskolai- munkahelyi, és egyéb kapcsolatait hátrahagyva kell egy új kapcsolatrendszert kiépítenie, amin keresztül különböző egyéb kapcsolatokhoz, és javakhoz – pl. gazdasági, kulturális (BOURDIEAU,1983) – férhet hozzá. A kapcsolatok jelentőségét, sokrétű funkcióit, elengedhetetlen

szerepét a **társadalmi integrációban** különböző tudományok neves képviselői számtalanszor bebizonyították (pl. DURKHEIM, 1982; MERTON, 2002; WEBER, 1987; PARSONS, 1985; HABERMAS, 1994).

A **társadalmi tőke** jelentősége akkor mutatkozik meg, amikor nagyjából azonos gazdasági,- és kulturális tőkével rendelkező egyének, lényegesen eltérő eredményeket érnek el, azáltal, hogy mennyire képesek mobilizálni a saját érdekükben egy tőke-erős csoport kapcsolati tőkéjét, ami által a kapcsolatok **révén** olyan gazdasági tőkét mozgathat meg az egyén, amelyet egyébként nem birtokolna (BOURDIEAU, 1998 ; DÁVID-HUSZTI-LUKÁCS, 2016).

LIN (2008) alapvető különbséget fogalmaz meg a **társadalmi tőke**, és a **kapcsolati tőke** fogalma között. Értelmezése szerint a társadalmi tőke a kapcsolatokon keresztül elérhető, és mobilizálható erőforrásokat jelenti, míg a kapcsolati tőke a kapcsolati háló mennyiségi- és minőségi jellemzőit foglalja magába.

A kapcsolatok értelmezésének egyik legelterjedtebb terminusa az **erős-** és **gyenge** kötések fogalma, amelyek értelmezése kutatóként eltérő lehet. Az erős kapcsolatok biztosítják az intimitás, stabilitás, és bizalom érzését az egyén számára, segítik őt a megküzdésben, és támogatják a nehéz élethelyzetekben, emellett pedig biztosítják a fizikai- és pszichés jóléthez szükséges javakat. A gyenge kapcsolatoknak elsődleges funkciója a társadalmi távolságok áthidalása, a közvetítés, illetve az információcsere (KAWACHI, 2006 in DÁVID-HUSZTI-LUKÁCS, 2016; HUSZTI,

2015). GRANOVETTER (1974) részletesebben is foglalkozott a gyenge kapcsolatok szerepével a munkaerő piaci integrációban. Bebizonyította, hogy bizonyos területeken a gyenge kötések bizonyulnak hatásukat tekintve erősebbeknek, így például nagyobb mértékben hozzájárulnak az állások megszerzéséhez, a jövedelmek meghatározásához. A gyenge- kötésű személyes kapcsolatok voltak az elsődleges csatornák, amelyeken keresztül az egyének információkat szereztek a munkalehetőségekről és álláshoz jutottak. Ezek a kapcsolatok kollegiális, munkával összefüggő kapcsolatok voltak, és viszonylag ritkán (erős- kötésű) baráti vagy családi kapcsolatok (GRANOVETTER, 1974).

Elemzési dimenziók, kapcsolódó tények rövid áttekintése

Hazánkban az egyének **közvetlen környezetét biztosító kapcsolatrendszeréről** az 1980-as évektől állnak rendelkezésre adatok. ALBERT Fruzsina és DÁVID Beáta a **Mikromilió integrációs megközelítésben** című munkájában összefoglalja a nemzetközi és magyarországi szakirodalom jellemző megállapításait a témában. A következőkben nagyon röviden összefoglalom a saját adataim elemzésének szempontjából releváns tényeket.

A magyar kapcsolathálózatokban a rendszerváltás előtt a familiarizmus volt jellemző, tehát nagyobb arányban találtak családi- rokoni kapcsolatokat a megkérdezettek networkjében, mint a nyugati országokban (UTASI, 1990; ANGELUSZ-TARDOS, 1991). Ebből követ-

kezően a kapcsolathálózat mérete szükségszerűen kisebb volt, hiszen kevés volt a családon kívüli kapcsolatot (ALBERT-DÁVID, 2015).

Az utóbbi 10 évben azonban felértékelődött a barátság, 1999-2004 között átlagosan 24%-kal csökkent a rokonok aránya a bizalmas kapcsolathálóban (ALBERT-DÁVID, 1999; 2004; 2007; 2012). 2011-ben a bizalmasok 60%-a került ki rokonok közül, tehát a bizalmasok majdnem fele már nem családtag (ALBERT-DÁVID, 2015). A megkérdezettek 23%-nál egyáltalán nem volt családtag a bizalmasok között (ALBERT-DÁVID, 2015).

Hazánkban is tetten érhető a folyamat, miszerint társadalmi eltolódás mutatható ki, az adott kapcsolatoktól, a választható kapcsolatok irányába. Emellett a választhatóság a családi kapcsolatokban is megjelenik, csak azokkal a családtagokkal tartjuk a kapcsolatot, akikkel szeretnénk. A kapcsolatok funkciói tekintetében a korábban meghatározott családi (szeretet, támogatás, segítségnyújtás) és baráti (közös érdeklődési kör, kellemes együttlét) szerepek keverednek, összemosódnak (PAHL-SPENCER, 2004; ALBERT-DÁVID, 2015).

A tradicionálisabb társadalmakban, a nők és férfiak esetében különbségek lehetnek a kapcsolatháló összetételében: a nőknél több családi, a férfiaknál több baráti kapcsolatot találtak (FISCHER, 1982, FISCHER-OLIKER, 1983, ANGELUSZ-TARDOS, 1991; UTASI, 1990, 2004; HÖLLINGER-HALLER 1990; ALBERT-DÁVID, 2015). Ezek a különbségek azonban hasonló végzettség, mindkét nem munkaerőpiaci részvételével csökkenek, eltűnnek (FISCHER-OLIKER

1983, MOORE, 1990; ALBERT-DÁVID, 2015).

A kapcsolathálózat mérete, magyar adatok

A magyar lakosság bizalmas kapcsolatait az Albert-Dávid szerzőpáros 1999-ben a Háztartás Monitor vizsgálat keretén belül, 2004-ben és 2011-ben pedig kisebb mintán vizsgálta (ALBERT-DÁVID, 1999; ALBERT-DÁVID, 2015; ALBERT-DÁVID, 2016). 2015-ben átlagosan 2,2 fő bizalmasról számoltak be a megkérdezettek, 15,5%-uk említett 3 főnél több bizalmast. (ALBERT-DÁVID, 2016). A bizalmas kapcsolathálózatok átlagos mérete a 18-29 éves korosztályban átlagosan 2,6 fő, a 30-39 éves korosztályban 2,3 fő volt (ALBERT-DÁVID, 2016). Iskolai végzettség szempontjából amíg az alacsony (legfeljebb 8 általános) végzettségűeknek átlagosan 1,88 fő bizalmasa van, addig a diplomásoknak 2,19 fő (ALBERT-DÁVID, 2016). A barátok számát illetően rendkívül sok adat áll rendelkezésre országon belül. Az átlagos barátszám az évek során erősen ingadozott, 2011-ben volt a legmagasabb (5,5 fő), és 2011-ben a legalacsonyabb (3 fő). A fiatalabb életkorhoz általában több barát kapcsolódik, a megkérdezett 19-29 éveseknek 2015-ben átlagosan 4,9, míg a megkérdezett 30-39 éveseknek már csak 3,2 fő barátja volt (ALBERT- DÁVID, 2016).

A gyenge kapcsolatokról nem rendelkezünk, ilyen részletes, illetve longitudinális vizsgálatokkal, mint a bizalmas vagy baráti kapcsolathálóról. Tovább nehezíti a rendelkezésre álló adatok összehasonlítását, a kutatásom által kapott eredményekkel, hogy az eddig használt hazai mód-

szer (foglalkozási pozíció generátor), nagyon különbözik, az általam használt módszertől.

A kutatási kérdések, a kutatás módszere, és a vizsgálati populáció

A kutatásom fókuszát négy fő kérdés-kör mentén határoztam meg. Az első, és második kérdésre az elkészített PSN- térképek segítségével, a harmadik és negyedik kérdés-körre, az interjúk segítségével kerestem a választ.

1. Kapcsolathálózat kiterjedése: hány altert említettek átlagosan a megkérdezettek? Hány altert említettek nagyon, és valamelyest közeli kategóriákban? Vannak-e különbségek nem- és nemzetiség (holland vs. külföldi) tekintetében? Melyik kategóriában¹ találjuk a legtöbb altert?

2. Sikerült-e integrálódniuk a host-ország (Hollandia) társadalmába? Találunk-e holland altereket az ego kapcsolathálózatában? Ha igen, gyenge- vagy erős kötésekről van szó? Ha igen, honnan ismerik egymást? Találunk-e külföldi (migráns) altereket a holland megkérdezettek kapcsolathálózatában? Mik az említett kapcsolatok funkci-

¹ Négy kategória, az alterek **származását, és lakóhelyet** illetően: **HOST:** a vendég- országban született, és ott élő alterek. (**Befogadó közösség.**) **ORIGIN:** az anyaországban született, és ott élő alterek. (**Otthoniak.**) **FELLOWS:** az anyaországban született, és a befogadó országban élő alterek. (**Sorstársak.**) **TRANSNATIONALS:** *Nem* az anyaországban született, és *nem* a befogadó országban született alterek, akik élhetnek akár a befogadó országban, akár az anyaországban, akár egyéb országban. (**Mindenki más, Nemzetközi kapcsolatok.**)

ói?

3. Migráció okai: Mi volt a résztvevők motivációja, aminek hatására elhagyták az anyaországukat? Illetve miért Hollandiát választották?

4. Intergráció a munka világába: Hogyan találtak munkát? Volt-e a személyes kapcsolatoknak szerepük a munkatalálás folyamatában?

Ahogy korábban említettem, a kutatási kérdéseim megválaszolásához két módszert egyesítettem: a **személyes kapcsolathálózat-térkép (Personal Social Network-map)** elkészítésével, és egy kvalitatív interjú kérdéseivel sikeresen kiküszöbölhetőek a vakfoltok, és egy teljesebb képet kaphatunk a résztvevők network-jéről (LUBBERS-MOLINA, 2010). A lekérdezés két fő részből állt (1. kapcsolathálózat feltérképezése és 2. interjú). Első lépésként **név, - illetve szituáció generátor** segítségével a megkérdezettek különböző színű post-itekre összegyűjtötték a nagyon, és – valamelyest közeli kapcsolataikat, illetve meghatározták, hogy milyen típusú kapcsolatokról van szó, és mik ezeknek a kapcsolatoknak a fő funkciói . Az erős és gyenge kapcsolatok értelmezésére nincs egyetlen általánosan elfogadott kritérium- rendszer. A saját definícióm megalkotásához több szerző értelmezését is felhasználtam: segítségemre voltak a definíció megalkotásánál elsősorban Granovetter (1988), Lin (1991), Barrera (1980), Burt (1984), valamint a Lubbers és Molina (2007, 2010) szerzőpáros vonatkozó munkái. A kapcsolatok tipizálásához Hogan-Carrasco-Wellman- besorolását (2007) használtam. A támogatás típusának méréséhez szituáció-generátort használtam, a támogatás

típusait pedig Manuel Barrera- *Method of measuring social support* (1980) című munkája alapján határozta meg. Ehhez a hat különböző típusú szociális támogatáshoz (1. Anyagi támogatás, 2. Fizikai segítség, 3. Intim interakció, 4. Tanács, 5. Visszaigazolás, 6. Társas kapcsolatok) generáltam hat hétköznapi szituációt. Ezután sor került a résztvevők személyes kapcsolathálózat-térképének (HOGAN-CARRASCO-WELLMAN, 2007; BRANDES és mtsi, 2010; LUBBERS-MOLINA, 2007, 2010) elkészítésére. A módszer használatához nagy segítséget nyújtott a *Dávid-Husztli-Lukács szerzőhármass: Társas kapcsolatok jelentősége a társadalmi integrációban* c. munkájának különösen az *Egyén hagyomány-szerű kapcsolati beágyazódásáról* szóló fejezete (DÁVID-HUSZTI-LUKÁCS, 2016).

Az általam is használt PSN-map elkészítéséhez Hogan-Carrasco és Wellman (2007) részletes instrukciókkal szolgál. A bevándorlók kapcsolathálózatának kutatásához Lubbers és Molina (2010) már korábban is alkalmazta a módszert.

Az általam használt módszer részletes, és gyakorlat-orientált bemutatása egy előző tanulmány keretén belül jelent meg az Acta Medicinæ et Sociologica kötetben (SZABÓ, 2017).

2016. tavaszán, hét Hollandiában letelepedett külföldi fiatal (35 év alatti), és hat holland magasan képzett munkavállaló PSN-térképét, és interjúját készítettem el. Az alábbi táblázat szemlélteti a kutatásban résztvevők legfontosabb demográfiai adatait:

	Holland résztvevők	Külföldi résztvevők	Összes résztvevő
N=	6	7	N=13
Átlag életkor	28,5 év	28,1 év	28,3 év
Legfiatalabb résztvevő	24 éves	19 éves	19 éves
Legidősebb résztvevő	32 éves	35 éves	35 éves
Nemzetiség	Holland: 46% Egyéb: 54%	Olasz 2 fő 15% Lengyel 1 fő 7,7% Magyar 1 fő 7,7% Román 1 fő 7,7% Holland 1 fő 7,7% -Izraeli 1 fő 7,7% Német 1 fő 7,7%	Holland 6 fő 46% Olasz 2 fő 15% Lengyel 1 fő 7,7% Magyar 1 fő 7,7% Román 1 fő 7,7% Holland 1 fő 7,7% -Izraeli 1 fő 7,7% Német 1 fő 7,7%
Férfi-Nő arány	67%-33%	43%-57%	54%-46%
Végzettség	DMD- 1 MSc/Ma- 2 BSc/BA- 2 HAVO(OKJ) -1	DMD-1 MSc/MA- 4 BSc/BA-1 Student-1	DMD-2 MSc/MA- 6 BSc/BA-3 Student-1 HAVO(OKJ)-1

1. táblázat Résztvevők (Szabó, 2017)

A kutatás helyszíne Amsterdam volt, a résztvevők bevonása pedig hólabda-módszerrel történt. A részvétel feltétele volt a 35 év alatti életkor, a munkaviszony, és a bejelentett holland lakcím. A résztvevők mindegyike magasan képzett, kiváló angol nyelvtudással rendelkezik.

5. Kutatás eddigi eredményei:

5.1. A kapcsolathálózat kiterjedtsége a vizsgált külföldiek esetében

A *hét külföldi* résztvevő összesen 103 altért említett. Ebből 65 altért említettek a nagyon közeli², 38 altért a valamelyest közeli kapcsolatokat³ között. A *nem holland* megkérde-

2 A nagyon közeli kapcsolatokat az alábbi pontok mentén definiáltam: a legközelebbi kapcsolatban fontos a bizalom, az érzelmi támogatás, bármilyen problémával fordulhatunk ezekhez az emberekhez, nem viselünk álarcot előttük, adunk a véleményükre, és számíthatunk a szeretetükre, elfogadásukra, és szívesen töltjük velük a szabadidőnket. Bizonyos szintű intim kapcsolatban állunk velük. Nem csak ők támogatnak bennünket, hanem mi is mellettük állunk, ha szükség van rá, tehát megjelenik a kapcsolatban a reciprocitás (Szabó, 2017).

3 A valamelyest közeli kapcsolatok (gyenge kötések) egymás személyes és kölcsönös ismeretén, egymás elérhetőségén, illetve legalább egy közös tulajdonságon alapszanak. A kapcsolat több, mint egy egyszerű ismerősi viszony, viszont nem

zettek átlagosan 14,7 altért említettek, a nagyon közeli kapcsolatok kategóriában átlagosan 9,3 altért, a valamelyest közeli kategóriában átlagosan 5,4 altért.

Nemzetiség/Nem	Nagyon közeli	Valamelyest közeli	Network méret
HU-female	4	4	8
RO-female	7	5	12
IT-female	10	5	15
PL-female	8	8	16
D-male	11	3	14
NL-I-male	11	9	20
IT-male	14	4	18
Total	65	38	103
Átlag	9,3	5,4	14,7
NL-female	20	8	28
NL-female	7	15	22
NL-male	7	12	19
NL-male	7	10	17
NL-male	12	18	30
NL-male	9	3	12
Total	62	66	128
Átlag	10,3	11	21,3

2. táblázat Network méret, Szabó 2017

A külföldi megkérdezettek közül a magyar résztvevőnek volt a legkevésbé kapcsolata, mind a nagyon közeli (4), mind összes kapcsolat (8) kategóriában. A 2015-ös 15-19 éves korosztály átlagos barátszáma (4,9 fő) (ALBERT- DÁVID, 2016) azonban közelít az ő eredménye is, a teljes kapcsolathálózatában 6 barátot említett, ezek közül kettőt a nagyon közeli kapcsolatokat között. A legbizalmasabb kapcsolatok között bizalmas, és nem túl közeli (Szabó, 2017).

2 fő (a párkapcsolata, és az édesanyja) található.

A kapcsolatok számát illetően továbbá legkevesebb **nagyon közeli** kapcsolata a román (7 fő), és a lengyel résztvevőnek (8 fő) volt. Az **összes kapcsolatok** számát illetően azonban legkevesebb kapcsolattal a magyar (nő; 8 fő), utána a román (nő; 12 fő), a német (férfi; 14 fő), az olasz (nő; 15 fő) résztvevők rendelkeztek. Legtöbb **nagyon közeli** kapcsolattal az olasz (férfi; 14 fő) a holland- izraeli (férfi; 11 fő), a német (férfi; 11 fő), és az olasz (nő; 10 fő) résztvevők rendelkeztek.

Érdekesnek tartottam, hogy a **nagyon közeli**, vagy **valamelyest közeli** kategóriában találunk-e több altert a megkérdezetteknek? Az olasz férfi megkérdezett (14 vs. 4), a német férfi (11 vs. 3) és az olasz nő (10 vs. 5) kiemelkedően több altert említett a nagyon közeli, mint a valamelyest közeli kategóriában. A román nő (7 vs. 5), és a holland – izrealei férfi (11 vs. 9) szintén több nagyon közeli kapcsolatot említett, de itt az eltérés kisebb volt. A magyar (4 vs. 4) és a lengyel (8 vs. 8) résztvevők (mindketten nők) esetében azonos számú kapcsolatot találunk a nagyon közeli, és valamelyest közeli kategóriákban is.

A kapcsolathálózat kiterjedtsége a vizsgált hollandok esetében

A megkérdezett *hat holland* résztvevő összesen 128 altert említett, ebből 62 altert a nagyon közeli, 66 altert a valamelyest közeli kategóriában. Átlagosan összesen 21,3 altert említettek, a nagyon közeli kategóriában átlagosan 10,3 illetve a valamelyest közeli kategóriában átlagosan 11 kapcsolat került említésre.

A legkevesebb említés a **nagyon közeli** kategóriában a holland megkérdezettek esetében 7 fő volt (három esetben: egy nő, két férfi) valamint egy résztvevő (férfi) 9, egy másik (férfi) 12 altert említett. A legtöbb említés (nő) 20 fő volt ebben a kategóriában.

Érdekes tény, hogy amíg a külföldi megkérdezetteknek minden esetben vagy a **nagyon közeli** kategóriában találtunk több altert, vagy az alterek száma megegyezett a **nagyon- és valamelyest közeli** kategóriákban, addig a hollandok esetében ez éppen fordítva van. Hatból négy esetben a valamelyest közeli kapcsolatok között említett alterek száma nagyobb, a nagyon közeli kategóriában említett alterek számánál (7 vs 15; 7 vs. 12; 7 vs. 10 és 12 vs. 18). A fennmaradó két esetben (nő, 20 vs. 8; és férfi, 9 vs 3) volt csupán a nagyon közeli kategóriában több említés, mint a valamelyest közeli.

A fenti táblázatból (2. táblázat) egyértelműen kitűnik, hogy a megkérdezett hollandok nagyobb kapcsolathálózattal rendelkeznek, átlagosan több altert említettek, mind a nagyon közeli, mind a valamelyest közeli kapcsolatoknál. Szintén figyelemre méltó, hogy ameddig a **nagyon közeli kapcsolatoknál** nem tapasztalunk jelentős eltérést az átlagos említések számában (9,3 vs. 10,3), addig a **valamelyest közeli kapcsolatoknál** az eltérés már igen jelentős (5,4 vs. 11).

Említett kapcsolatok száma nemek szerint

A nemek szerinti eltérés vizsgálata során a **legközelebbi kapcsolatok**

taik között a megkérdezett férfiak átlagosan 10,1 főt, a nők átlagosan 9,3 főt említettek. A külföldi nők 7, 25 főt, a külföldi férfiak 12 főt; míg a holland nők 13,5 főt, a holland férfiak 8,75 főt említettek. Nemek tekintetében tehát a nagyon közeli kapcsolatok esetében külföldi férfiak több kapcsolatot említettek, mint a külföldi nők, míg a hollandoknál fordított arány figyelhető meg. A valamelyest közeli kapcsolatok esetében a külföldi nők átlagosan 5,5 főt, míg a külföldi férfiak átlagosan 5,3 főt említettek. A megkérdezett hollandok esetében sincs a nemek közötti arányban nagy különbség, a holland nők átlagosan 11,5 míg a holland férfiak 10, 75 kapcsolatot említettek. Az összes említett kapcsolat arányában a külföldi nők átlagosan 12,75 főt említettek, míg a külföldi férfiak 17,33 főt; a holland nők átlagosan 25 főt, míg a holland férfiak átlagosan 19,5 főt. Tehát összes kapcsolat tekintetében a külföldi férfiak több kapcsolattal rendelkeznek, mint a külföldi nők, közel azonos iskolai végzettség (egyetemi végzettség fokai BA-DMD); a hollandok esetében pedig a holland nők rendelkeznek több kapcsolattal, mint a holland férfiak közel azonos iskolai végzettség mellett (BA-DMD).

Említett kapcsolatok száma HOST- ORIGIN- FELLOWS-TRANSNATIONALS kategóriákban; Kapcsolatok funkciói

Az alábbi táblázat szemlélteti, hogy a résztvevők hány altert említettek a meghatározott *host*, *origin*, *fellows*, illetve *transnationals* kategóriákban.

Az alábbi táblázat szemlélteti a jellemző tendenciát, miszerint a **nem holland** megkérdezettek esetében három megkérdezettnél **teljesen hiányoznak a host-kapcsolatok**, egy résztvevő esetében pedig csupán egy kapcsolatot találunk. Ugyanakkor a **hollandoknál** egy kivételtől eltekintve, szinte **kizárólag az origin kategóriában találunk altereket**. A külföldiek között hárman azonban rendelkeznek holland kapcsolatokkal: a következőkben ennek az okára is próbálók fényt deríteni.

ban INTERNATIONAL, vagy FELLOWS, kevésbé a HOST kapcsolatokat az egyéb felsorolt (2. fizikai segítség, 3. intim interakció, 6. társas kapcsolatok) funkciókat elégitik ki több-kevesebb sikerrel.

Kapcsolat típusok előfordulása a nagyon közeli, illetve valamelyest közeli kategóriákban

A következő táblázatban foglaltam

Külföldi	HOST	ORIGIN	FELLOWS	TRANSNATIONALS
Ditta (HU)	0	6	1	1
Hannelore (RO)	3	4	1	4
Valeria (IT)	1	12	2	0
Marta (PO)	0	6	0	10
Gunar (D)	3	9	0	2
Tamir (NL-I)	3	8	0	9
Giuseppe (IT)	0	14	4	0
Total	10	59	8	26
Holland				
Guyllaine (NL)	0	28	0	0
Stephanie (NL)	0	21	0	1
Robin (NL)	4	9,5	1	4,5
Martijn (NL)	1	16	0	0
Stephen (NL)	0	30	0	0
Mike (NL)	0	11	0	1
Total	5	115,5	1	6,5

3. táblázat Említett kapcsolatok száma adott kategóriákban. Szabó, 2017.

Az elemzés során külön figyelmet szenteltem az említett kapcsolatok funkcióinak. Az eredmények összhangban vannak a fenti táblázatban bemutatottakkal: Amíg a holland megkérdezettek esetén az **ORIGIN-nagyon közeli** kapcsolatok kielégítik az összes felsorolt kapcsolati funkciót (BARRERA, 1980), addig a külföldiek esetében az otthonmaradt (szintén **nagyon közeli**) **ORIGIN** kapcsolatok elsősorban az anyagi támogatás(1), tanács (4abc), visszaigazolás(5), a Hollandiában pedig fizikailag is jelenlévő elsősor-

riákban (partner, családtag, barát, családi barát).

Amíg a hollandoknál legnagyobb arányban (54,8%) családtagokat találunk a legközelebbi kapcsolatok között, és őket követik a barátok (32,3%), addig a külföldiek esetében ez fordított arányban jelenik meg: a nagyon közeli kapcsolatok között nagyobb arányban jelennek meg barátok (53,8%), mint családtagok (36,9%). Ez alapján úgy tűnik, hogy a korábban említett tendencia, miszerint a legbizalmasabb kapcsolatokban egyre nagyobb arányban jelennek meg barátok (ALBERT-DÁVID, 2015) az általam vizsgált külföldi résztvevők esetében is igaz. Valószínűleg a fizikai távolság, és ebből következően bizonyos kapcsolati funkciók kielégítésének ellehetetlenedése is jelentős szerepet játszik abban, hogy a bizalmas barátok veszik át a nem hollandok esetében a legközelebbi kapcsolatok szerepét. A külföldi résztvevők esetében 97,4%-os arányban, a hollandok esetében 68,2%-os arányban jelennek meg barátok a valamelyest közeli kapcsolatok között. A holland megkérdezetteknek ezenkívül 16,7%-os arányban családtagok (általában távolabbi rokonok, vagy a partner családja), 15,2%-os arányban családi barátok alkotják a valamelyest közeli kapcsolatokat.

össze, hogy a megkérdezett külföldi, és holland válaszadók körében összesen hány alkalommal, és milyen arányban jelentek meg alterek az előzőleg meghatározott kategó-

Kapcsolat típusa	Nagyon közeli kapcsolatok				Valamelyest közeli kapcsolatok			
	Külföldiek		Hollandok		Külföldiek		Hollandok	
	Említések száma	Százalék	Említések száma	Százalék	Említések száma	Százalék	Említések száma	Százalék
Partner	4	6,15%	6	9,70%	0	0%	0	0%
Család	24	36,90%	34	54,80%	1	2,60%	11	16,70%
Barát	35	53,80%	20	32,30%	37	97,40%	45	68,20%
Családi barát	2	3,10%	2	3,20%	0	0%	10	15,20%

4. táblázat Kapcsolat típusok nagyon, - és valamelyest közeli kategóriákban (Szabó, 2017)

A migráció elsődleges motivációi

A következőkben a migráció elsődleges motivációját, a célszámhoz fűzött reményeket, a beilleszkedés problémáit foglalom össze, a megkérdezettek interjúban adott válaszai alapján. A tizenhárom megkérdezett közül, csak ketten voltak, akik nem éltek huzamosabb ideig (legalább egy évig) külföldön, ezért a ez a kérdés tizenegy résztvevő esetében releváns volt. A migráció elsődleges oka mind a tizenegy esetben karrierrel, vagy tanulással (közvetetten karrierrel) állt összefüggésben. Ez az eredmény nem mond ellent, sem a magyarországi, sem az európai uniós statisztikáknak. A hazai a migráció elsődleges oka a nálunk már a válság (2008) előtt is romló gazdasági és munkaerő-piaci folyamatok, az egyre nagyobb kereslet a kelet-közép-európai munkaerő iránt, a gazdasági növekedés elmaradása, a reálbérek csökkenése, a fiatalok egyre nehezebb belépése a hazai munkaerő-piacra, a magas fiatalkori munkanélküliség, és a fiatalokra nagymértékben jellemző súlyos anyagi depriváció állnak elsősorban, mint befolyásoló tényezők (MONOSTORI-ÓRI-SPÉDER, 2015, <http://6>). Európai Unión belül szinten szintén elsősorban gazdasági migrációról beszélünk. (EUROSTAT, 2016, <http://7>).

A megkérdezettek közül hatan a saját karrierjük, hárman a partnerük karrierje miatt, ketten pedig egyetemi tanulmányok folytatása céljából döntöttek amellett, hogy elhagyják a saját országukat.

A nem holland megkérdezettek közül (N=7), ötüknél játszott valamilyen személyes kapcsolat szerepet

a migrációban. Ketten a partnerük (erős-kötés) karrier-lehetősége miatt, hárman pedig a saját karrier-lehetőségük miatt (gyenge kötésen keresztül munka-lehetőség) döntöttek Hollandia mellett.

Integráció a munka világába

A megkérdezettek mindegyike rendelkezik munkaviszonnyal, hiszen ez feltétele volt a kutatásban való részvételnek. A 13 megkérdezett közül 10-üknek közvetlenül szerepet játszott valamilyen személyes kapcsolat a munkatalálás folyamatában: 8-an a gyenge kötéseknek, 2-en az erős kötéseknek, 3-an pedig közvetetten- a *LinkedIn* oldal segítségével találtak munkát.

A nem holland válaszadók esetében, ötven kollegiális-munkakapcsolatnak köszönhetően, egy személy gyenge-családi kötésnek köszönhetően (az édesapja legjobb barátjának a veje által), egy személy pedig a *LinkedIn* közösségi portálnak köszönhetően szerzett munkát. A kutatás résztvevőinek tapasztalatai is bebizonyították tehát a gyenge kötések szerepét a munkatalálás folyamatában (GRANOVETTER, 1973, 1974, 1982).

A holland válaszadók közül ketten az erős (családi) kötéseknek köszönhetően, ketten gyenge kötések által, ketten pedig szintén a *LinkedIn* közösségi portál által találtak munkát.

A nem-holland résztvevőknek (N=7) viszonylag hamar sikerült munkába állniuk (átlagosan a költözéstől számított 6 héten belül: min. 1 hét, max. 4 hónap), ehhez azonban hozzá-

járult, hogy már a költözés előtt elkezdtek a munkát keresni, sőt négyen a kínáló munkalehetőség miatt döntöttek a költözés mellett. A hét megkérdezettből ötven jelenleg olyan munkahelyen dolgoznak, amely harmonizál a tanulmányaikkal, ketten a megkérdezés időpontjában alkalmi munkát vállaltak (au-pair, illetve babysitter munka), az ő elsődleges motivációjuk a tanulás volt. Ők tavaly szeptemberben mindketten megkezdtek a tanulmányaikat az Amsterdami Egyetemen (University of Amsterdam), és a tervezett szakon tanulnak.

Összefoglalás

A kutatásom eddigi eredményei alátámasztották a hipotézisemet, miszerint a munka világába való belépéshez, ami elengedhetetlen szereppel bír az integráció megvalósulásához- nélkülözhetetlenek a személyes kapcsolatok (GRANOVETTER, 1973; 1974; 1982). A tizenhárom résztvevőből tízen közvetlenül (ketten az erős -, és nyolcan a gyenge kötésekön keresztül), hárman pedig közvetetten (közösségi oldal használatával) találtak munkát.

A migrációban legnagyobb motiváció a karrier, tanulás, jobb megélhetés lehetősége volt. Ezen kívül, hétből öt esetben a személyes kapcsolatrendszer is szerepet játszott a költözésben. A külföldi megkérdezettek mindegyikének sikerült átlagosan hat héten belül munkahelyet találnia, a legrövidebb időszak egy hét, a leghosszabb időszak négy hónap volt. Mindegyiküknek sikerült a saját végzettségüknek megfelelő munkahelyet találni, vagy ahol a tanulás volt az elsődleges motivá-

ció (két esetben) bekerülni a kívánt szakra.

A biztató adatok mellett azonban kirajzolódik, hogy a hét külföldi, és hat holland kapcsolathálózati térképen, négy külföldinél teljesen hiányoznak a HOST-kapcsolatok, egynél egy kapcsolatot találunk, a holland megkérdezettek esetében pedig három helyen teljesen hiányoznak, két helyen pedig egy-egy alter jelenik meg a TRANSNATIONALS kapcsolatoknál.

A tizenhárom megkérdezettből csupán ketten voltak, akiknél mind a négy kategóriában találtunk altereket. Itt jellemző, hogy amíg, a holland válaszadóknál minden kapcsolat-típus, és minden kapcsolati funkció egy kategóriába tömörül (ORIGIN), addig ezeknél a megkérdezetteknek a különböző kapcsolat típusok, és kapcsolati funkciók szétoszlának a négy kategóriában.

Szintén jellemző tendencia, hogy a holland megkérdezettek, átlagosan több altert említettek, mint a külföldi megkérdezettek.

A kapott eredmények elemzésekor kirajzolódott, hogy bár kiemelkedően fontos, hogy munkaviszonyt nyál rendelkezünk, és ennek segítségével újra épüljön, bővüljön a kapcsolati hálónk, ahhoz, hogy ezek a munkahelyi kapcsolatok megjelenjenek az egyén PSN-térképén is (tehát említésre méltóan fontosak legyenek), szükséges, hogy beszéljék a vendég-ország anyanyelvét, attól függetlenül, hogy gond nélkül el lehet boldogulni angol-nyelvtudással is.

A külföldiek esetében, amennyiben megjelent HOST-országbeni kapcsolat, azok szinte minden esetben munkával kapcsolatban álló (munka-általi, vagy munkához juttató) kapcsolatok voltak.

A magyarországi emigrációs folyamatok eredményeként évről-évre emelkedik a hazánkat elhagyó képzett fiatalok száma. A kutatásomban megkérdezett - nem csak magyar, hanem olasz, német, lengyel, román - fiatalok elsődleges motivációja a karrier építés, jobb megélhetés, magasabb bérek, akár a hazai problémák előli menekülést is reprezentálhatnak.

A megkérdezettek esetében is bebizonyosodott, hogy a munkahely-találásban szerepet játszanak a kapcsolatok (GRANOVETTER, 1973; 1974; 1982) csakúgy, mint a munkahely a további kapcsolatok kiépítésében. Egyértelműen kirajzolódik a külföldi résztvevők kapcsolat hálózataiban, hogy bár több mint egy éve Hollandiában élnek, a kapcsolataik többsége továbbra is az ORIGIN kategóriában található. Bár az otthonmaradt kapcsolatok továbbra is kielégíthetnek bizonyos szociális funkciókat (pl. anyagi támogatás, tanács, visszaigazolás), bizonyos típusú támogatásokra nem képesek, egyszerűen a fizikai távolság következtében (fizikai segítség, intim interakció, társas kapcsolatok).

Mivel valóságos társas kapcsolatokra minden embernek alapvetően szüksége van (HABERMAS, 1994; DURKHEIM, 1982; MERTON, 2002) ennek köszönhetően jelennek meg új kapcsolatok elsősorban a TRANSNATIONALS, másodsorban a FELLOWS kategóriában. Ezen kapcsolatok működését nem gátolják nyelvi akadályok, hiszen angolul, vagy anyanyelven folyhat a beszélgetés. Az esetek többségében azonban hiányoznak a HOST kapcsolatok, ami negatív hatással van a többségi társadalomba történő integrációra.

Bár a kutatásomban résztvevő munkavállalók mindegyikének sikerült a saját képzettségének megfelelő állást találnia, mindegyikük magas szinten beszél angolul. Nem mondható ez el, a hazai fiatalok többségéről, hiszen az Eurobarometer 2012-es felmérése szerint az idegennyelvet társalgási szinten beszélők aránya mindössze a 35% egy nyelv, 13% két nyelv tekintetében, illetve a megkérdezettek 65%-a egy idegen nyelvet sem beszél (EUROBAROMETER, 2012).

Jelen publikációban a kapott adatok tükrében elsősorban a migráció okaira, a beilleszkedés- integráció problémáira, a munkatalálás folyamatára, illetve a kapcsolatok, és a munka viszonyára koncentráltam. Lehetőségem volt megvizsgálni, hogy milyen arányban találunk altereket a négy kategóriában, melyik kategóriákban fordulnak jellemzően elő kapcsolatok, és hol hiányoznak. A holland és külföldi kapcsolati térképek, egymás tükörképei voltak, abban az értelemben, hogy kölcsönösen hiányoztak a holland (mint HOST) és nem-holland (mint TRANSNATIONALS) kapcsolatok.

A kutatást, illetve a kapott adatok elemzését nem tekintem befejezettnek, hiszen kapott információ sokrétű további elemzési alternatívákat kínál. A bemutatott kutatás pilot- jellegű, a jövőben szeretnék további résztvevőket bevonni, és bővíteni az elkezdett kutatást, mind mennyiség- mind minőség tekintetében. Hiszem, hogy érdemes kiemelt figyelmet fordítani a személyes kapcsolatok megismerésének, illetve a bennük rejlő lehetőségeknél, hiszen a kapcsolati háló, illetve a munkaerőpiaci integráció koherenciája rengeteg lehetőséget kínál,

nem csak országon belüli, de Európai Unió szinten is.

Bibliográfia

Irodalmi hivatkozások:

ALBERT, F. – DÁVID, B. (2016): A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben. *Socio.hu*, 2016/3, 22-42.

ALBERT, F. – DÁVID, B.(2004): A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport*, Budapest: TÁRKI, 351–372

ALBERT, F. – DÁVID, B. (1999) A bizalmas kapcsolatokról. In Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Monitor 1999*. Budapest: TÁRKI, 218–230.

ALBERT, F. – DÁVID, B. (2007): *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Budapest: Századvég.

ALBERT, F. – DÁVID, B. (2012): Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In Kovács I. – Dupcsik Cs. –P. Tóth T. – Takács J. (szerk) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 343–356.

ALBERT, F. – DÁVID, B. (2015) : Mikromilió integrációs megközelítésben .A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.hu*, 2015/4, 1–11.

ANGELUSZ, R. - TARDOS R. (1998): A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Kolosi, T. et al. (szerk.) *Társadalmi riport 1998*. Budapest: TÁRKI. 237–256.

ANGELUSZ, R. – TARDOS, R. (1991) A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. In Angelusz R. – Tardos R. (szerk.) *Hálózatok stílusok, struktúrák*. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet – Magyar Közvéleménykutató Intézet, 55–73.

BARABÁSI, A.L.(2013): *Behálózva.- A hálózatok új tudománya*. Budapest: Hélikon Kiadó.

BARRERA, M. (1980) A method for the assessment of social support networks in community survey research. *Connections*, 3, 8–13

BOURDIEU, P. (1983) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz, R. (szerk.) (1999) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 156-177.

BOURDIEU, P. (1998 ; 1983). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. Megj.: Lengyel – Szántó 1998.

BRANDES, U., LERNER, J., LUBBERS, M. J., MCCARTY, C., MOLINA, J. L. & NAGEL, U. (2010): Recognizing modes of acculturation in personal networks of migrants. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 4, 4–13.

BURT, R.S. (1984): Network Items and the General Social Survey. *Social Networks*, 6 (4), p. 293-339.

DÁVID,B.- HUSZTI, É.- LUKÁCS, Á.(2016) : Társas kapcsolatok jelentősége a társadalmi integrációban. in *Acta Medicinae et Sociologica*. Nyíregyháza: Debreceeni Egyetem Egészségügyi Kar.

DURKHEIM, E. (1982): *Az öngyilkosság*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.

FISCHER, C. S. – OLIKER, S. J. (1983): A Research Note on Friendship, Gen-

- der, and Life Cycle, *Social Forces*, 62: 124–33
- FISCHER, C. S. (1982): *To Dwell Among Friends: Personal Networks in Town and City*. Chicago: Chicago University Press.
- GRANOVETTER, M. S. (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6): 1360–1380.
- GRANOVETTER, M. S. (1974): *Getting a Job. Study of Contacts and Careers*. Cambridge: Harvard University Press.
- GRANOVETTER, M. S. (1982): A gyenge kötések ereje. A hálózattelmélet felülvizsgálata. In: Angelusz, R. & Tardos, R. (szerk.) (1991) *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet. 371–400.
- HABERMAS, J. (1994): *Válogatott tanulmányok*. Budapest: Atlantisz.
- HÁRS, Á. (2016): *Elvándorlás, bevándorlás és a magyar munkaerőpiac. Jelenségek, hatások, lehetőségek*, Budapest: TÁRKI.
- HOGAN, B. – CARRASCO, J.A. – WELLMAN, B. (2007): Visualizing Personal Networks: Working with Participant-aided Sociograms. *Field Methods*, 19. p. 116–144.
- HÖLLINGER, F. – HALLER, M. (1990): Kinship and social networks in modern societies: a crosscultural comparison among seven nations. *European Sociological Review*, 6, 103–123.
- HUSZTI, É.: *Megismer-hetem: A személyes kapcsolathálózat feltárásának új formája: kapcsolati napló*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.
- LIN, N. (2008): A network theory of social capital. In: Castiglione, D., van Deth, J. W. & Wolleb, G. (szerk.) *The Handbook of Social Capital*. Oxford: Oxford University Press. 50–69.
- LUBBERS, M. J. – MOLINA, J.L. – LERNER, J. – BRANDES, U. – ÁVILA, J. – MCCARTY, C. (2010): Longitudinal analysis of personal networks. The case of Argentinean migrants in Spain in *Social Networks*, 32 (1), 91–104.
- LUBBERS, M. J., MOLINA, J. L. & MCCARTY, C. (2007): Personal Networks and Ethnic Identifications: The Case of Migrants in Spain. *International Sociology*, 22(6), 721–741.
- MERTON, R. K. (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- MOORE, G. (1990) Structural Determinants of Men's and Women's Personal Networks. *American Sociological Review* 55, 726–35.
- PAHL, R. – SPENCER, L. (2004): Personal Communities: Not Simply Families of 'Fate' or 'Choice'. *Current Sociology*, 52(2), 199–221.
- PARSONS, T. (1985): A társadalmi rendszerről. *Szociológiai Füzetek* 45.
- SCHARLE, Á. (2016): *Mennyit nőtt a foglalkoztatás 2008 óta Magyarországon?*, Budapest: TÁRKI.
- SZABÓ, D. (2016): *Barátság-Magyar és holland egyetemista fiatalok barátkozási szokásainak vizsgálata: mennyiségi és minőségi szempontból*. In *Diáktudomány: Verzár Frigyes Szakkollégium hallgatóinak tudományos munkái 2015-16*. 117–146
- SZABÓ, D. (2017): *Networking- Integráció a munka világába a személyes kapcsolathálózaton keresztül, holland, - és Hollandiában letelepedett fiatal munkavállalók esetében*. In: *Acta Medicinae et Sociologica: Útban a cél felé*. Nyíregyháza: Debreceni Egyetem Egészségügyi kar.
- UTASI Á. – PÁTHY Á. – HÁRI P. (2004): A kapcsolatok nemzetközi trendje másfél évtized távlatában. In Utasi Á. (szerk.) *Kapcsolatok nemzetközi met-*

szetben. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 9–39.
 UTASI, Á. (1990): Baráti kapcsolatok. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport*. Budapest: TÁRKI, 475–487.
 WEBER, M. (1987): Gazdaság és társadalom 1. Szociológiai kategóriatan. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Internetes hivatkozások:

<http://www.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/13juhasz.pdf> (Juhász Attila – Molnár Csaba: Magyarország sajátos helyzete az európai menekültválságban. Utoljára látogatva: 2017. Jan. 26.)
https://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/sajtoszoba/seemig_sajto_reszletes.pdf
 (SEEMIG A SEEMIG – Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt „Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról” című sajtótájékoztatójának sajtóanyaga Központi Statisztikai Hivatal, 2014. Október. Utoljára látogatva: 2017. 04.05.)
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2015.pdf>
 (Központi Statisztikai Hivatal MAGYARORSZÁG (2015), Felelős kiadó: Dr. Vukovich Gabriella elnök, Budapest. Utoljára látogatva: 2017.04.06.)
<http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2474/2481> (Gödri Irén: Nemzetközi vándorlás. In Monostori Judit - Őri Péter - Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2015.) Utoljára látogatva: 2017. 04. 05.)
<http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/532> (Monostori Judit - Őri Péter - Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2015. Utoljára látogatva: 2017. 04. 03.
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/hu (A migrációra és a migráns népességre vonatkozó statisztika. Eurostat, 2016. Utolsó frissítés: 2016. Május. Utoljára látogatva: 2017. 04.06.)

Adatbázisok:

EUROBAROMETER, 2012
 EUROPA PONT, 2014
 EUROSTAT, 2015
 EUROSTAT, 2016
 KSH, 2015
 KSH, 2016
 TÁRKI, 2016
 TÁRKI, 2015
 TÁRKI HÁZTARTÁS MONITOR, 2014
 SEEMIG A SEEMIG, 2014

RÉKA TÓTH

Debreceni Egyetem
Népegészségügyi Kar

RELATIONSHIPS BETWEEN ACTIVITIES OF DAILY LIVING AND HAND FUNCTION IN CHILDREN WITH NEUROLOGICAL IMPAIRMENTS

Introduction

It is always a big challenge in the medical and physiotherapy practice to determine the best treatment for diseases that affect the quality of life. In neurological diseases both the fine and the gross motor skills are frequently affected causing difficulties in the ADL functions. Gross motor skills refer to use the larger muscles of the body. For example, the core muscles help to stabilize the trunk making possible to walk, run or to throw a ball. Fine motor skills include the use of the smaller hand muscles. To have good fine motor skills we need perfect hand-eye coordination, bilateral integration, hand dominance, hand division, finger isolation, manipulation and muscle strength. The improvement of the fine motor skills is important not only in the ADL functions, but also in the study. Daily et al (2003) found relationships between the visual-motor control and the hand writing. The hand writing is essential in the performance during studies. In neurological impairments, the one of the biggest problems is the abnormal muscle tone. The

muscle tone can be spastic, rigid, or hypotonic. The physiologic movements and the proper muscle tone require unimpaired labyrinth, vestibular and reticular tracts, basal ganglia, cerebellum and cerebrum. There is also a need for good receptors that can work together. Ferenc Katona (1999) called attention to the risks factors acting during the development of the human brain such as hypoxia, ischemia, inflammation, and different kinds of traumas. The symptoms are different depending on the affected cerebral region. Sometimes the baby born healthy and the delay of the development appears in the later period of the life.

Another major problem can be the deficiency in the voluntary movements. It is important to distinguish the paresis (partial paralysis, weakness of the muscle) and the plegia (complete lack of the voluntary movements). Based on the number of altered extremities, some categories of the paresis and plegia can be defined. When both the upper and the lower extremities are affected at the same side, it is

called hemi paresis/plegia. In tetra paresis/tetra plegia all the limbs are affected.

The upper extremities can be injured during delivery. Brain damages that occur in the pre-, peri- or postnatal age (until 2 years) are called cerebral palsy (CP) (Berker and Yalcin, 2005). By Oskoui et al. (2013) the prevalence of cerebral palsy is 2.1 per 1000 live birth. Berker and Yalcin (2005) reported 2-2.5 per 1000 live birth as the prevalence of cerebral palsy. Whereas in the richer countries 2 children have cerebral palsy per 1000 live birth, in the poorer countries 1 child suffers from cerebral palsy per 300 live birth (Hinchliffe, 2007).

Cerebral palsy is a non-progressive, fetal or infant brain damage that affects the developing brain. CP cannot be fully cured; but the symptoms can be minimized. Depending on the location of the injury different kinds of symptoms can be seen (Bax et al, 2005). A cerebral paretic patient has difficulties in the ADL functions. The symptoms vary among the children,

but the musculo-skeletal system is mostly affected. The cerebral paretic children have abnormal muscle tone, their development is slower, they use the two sides of the body asymmetrically, they have fine and gross motor dysfunctions, they start to speak later, and they have difficulties in visual-hand control, as well as their movements are uncoordinated.

In the present study, it was supposed that there is a correlation between the fine motor skills and the ADL functions. We also supposed that in the control group we will not find deficiency in the measured functions.

The aim of this study was to measure the fine motor functions of the hands in young patients who suffer from neurological disorders (hemi or tetra paresis/plegia). By evaluating the data, the functions need to be improved can be revealed. Based on these findings, a physiotherapeutic program will be constructed to improve the hand functions helping the patients to do the activity of daily living more effectively and easily.

Methods

17 patients (8-25 years old) in the Immanuel Home (Debrecen) took part in the investigations mainly with cerebral palsy. We divided the patients into two groups based on the number of the affected extremities. There were 8 patients in the hemi paretic/plegic, and 9 patients in tetra paretic/plegic groups.

A control group was also used

for comparison of data in target groups. 16 children (12-14 years old) in the Károly Eszterházy University and Primary School in Eger were examined with the same methods. The ADL functions were tested by using the Functional Independent Measure (FIM). This scale involves categories about self-care, sphincter control, transfer, locomotion, communication and special cognition.

The upper extremity functions were examined by using the Quality of Upper Extremity Skills Test (QUEST) (DeMatteo, 1992) and some categories of the Bruininks-Oseretsky Test (BOT2) (Bruininks, 2005). By using the QUEST, we could measure the dissociated movements, the different kinds of grasp performances and the posture, and we could also measure the weight bearing at different positions. The BOT2 test measured the coordination of the upper extremity, the visual-motor control and speed of the dominant upper limb.

The correlation between the scores of the BOT2 and QUEST tests and the scores of the FIM's self-care category were also evaluated. For statistical analysis, the t probe or the Mann-Whitney probe and

the Pearson's correlation analysis were used. To check the differences in the mean values between the different groups the 2-sample 2-tailed unpaired t probe, and to calculate the significance between the theoretical standard values and the measured mean values the 1-sample 2-tailed t probe were used.

Results

The members of the control group did not show any retardation in the ADL functions, they could do every activity without any problem.

Deficiency in the visual-motor control and in the speed of the dominant upper limb subcategories were found in the control group by using the BOT2 (Fig 2). The coordination of the upper limb movements was appropriate to the age.

Figure 1. Equipments used in the BOT2 test: 1: placing pennies, 2: sorting shape cards; 3: stringing beads; 4: displacing pegs (clips were used)

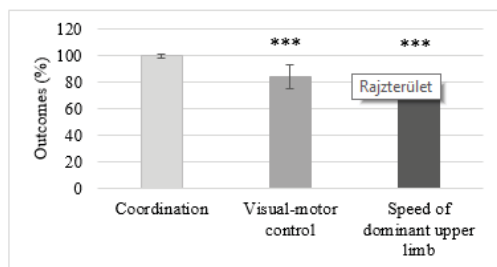

Figure 2: Results of the subcategories of the BOT2 test (upper limb coordination, visual-motor control, speed of the dominant upper limb) in the control group. The columns represent mean values, the vertical bars show the standard deviation, $n=16$, *** $p<0.001$. The 95% confidence intervals are from -20.76 to -11.01 and from -36.30 to -28.11, resp.

Similarly to the ADL functions, the dissociated movements, the grasps and the weight bearing were done without any problem.

In the target groups, the scores in the self-care subcategory of the FIM and the communication skills were reduced (Fig. 3). All these functions were significantly lower ($p<0.001$) than the standard values (reference base, 100%). The hemi paresis/plegia group showed better results in the self-care subcategory than the tetra paresis/plegia group, but the difference is not significant mathematically. There was no significant difference in the communication skills between the two groups.

The coordination of the hand movements was deeply affected in both groups (Fig. 4). It means the loss of skills to 50 and to 30 percent in the hemi and tetra paretic patients, respectively. The difference between the 2 groups is not significant. Similarly, the speed of dominant upper limb was strongly

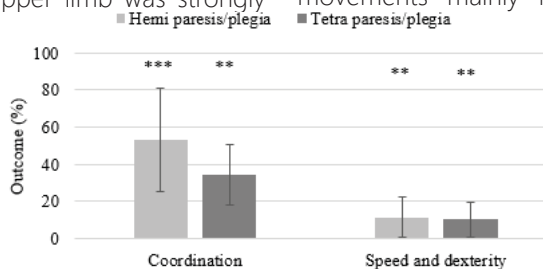

Figure 4: Upper limb coordination and the speed of the dominant upper limb in the target groups. The columns represent mean values, the vertical bars show the standard deviation, $n=8$ and 9 , resp., ** or *** reflect the significant differences between the standard and the actual mean values, $p<0.01$ or $p<0.001$, resp. The 95% confidence intervals range from 29.7 to 76.1 and from 21.7 to 47.0, from 3.08 to 17.7 and from 6.9 to 25.4, resp.

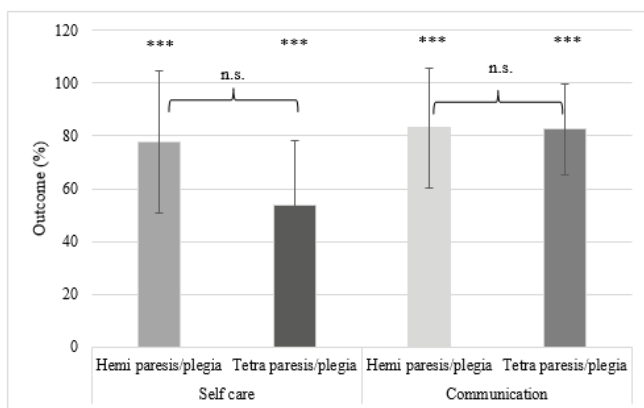

Figure 3: FIM subcategories (self-care and communication) in the impaired groups. The columns represent mean values, the vertical bars show the standard deviation, $n=8$ and 9 , resp., *** reflects the significant differences between the standard and the actual mean values, $p<0.001$. The 95% confidence intervals range from -54.3 to 99.2, from 33.6 to 71.5, from 63.3 to 100.9 and from 68.3 to 94.8, resp.

reduced in both groups (Fig. 4).

Most of the patients in the tetra paresis/plegia group had $<10\%$ of the maximal score. Three tetra paretic patients of 9 could not do the tasks at all. However, 3 of them could reach a high score. There was a hemi paretic kid who could reach the maximum score (Fig. 5).

At the dissociated movements (Fig. 6), we can see that the tetra paretic patients could reach higher scores, at the weight bearing, and at the different kind of grasps performances the hemi paretic patients had better skills. It is important to mention that the weight bearing and the dissociated movements mainly require gross

motor skills, while for the grasps we need fine motor skills. At the grasps the hemiparetic patients' performance was 60% and the tetra paretic patients' performance were only 40% (Fig. 6).

We found correlation in both groups between the self-care function scores and the scores of the BOT2 and QUEST subcategories. However, the correlation was closer in the tetra paretic patients than in the other one. Note, that the hemi paresis/plegia group was more

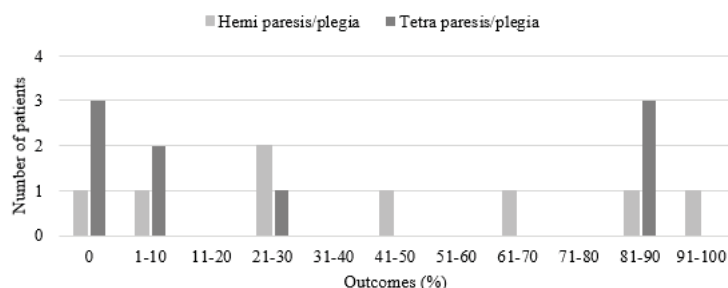

Figure 5. Distribution of the visual-motor control's data in the target groups. The columns represent the number of patients in the different categories of the relative outcome in the visual-motor control test.

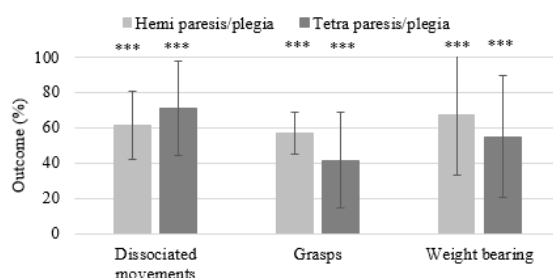

Figure 6. Results of the dissociated movements; grasps and weight bearing in the target groups. The columns represent mean values, the vertical bars show the standard deviation, $n=8$ and 9 , resp.; *** reflects the significant differences between the standard and the actual mean values, $p<0.001$. The 95% confidence intervals range from 45.2 to 77.3, from 50.2 to 91.8, from 47.3 to 67.0, from 20.9 to 62.0, from 39.06 to 96.0 and from 28.3 to 81.5, resp. Difference between the groups is not significant in any subcategories.

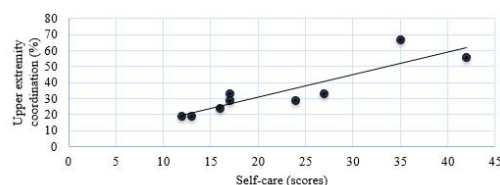

Figure 7. Correlation between the self-care functions and the upper limb coordination in the tetra paresis/plegia group ($r=0.895$, $p<0.001$, $n=9$).

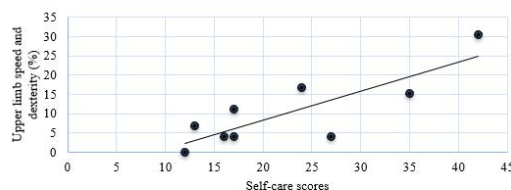

Figure 8. Correlation between the self-care functions and the upper limb speed and dexterity in the tetra paresis/plegia group ($r=0.831$, $p<0.05$, $n=9$).

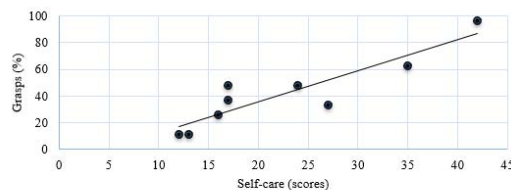

Figure 9. Correlation between the self-care functions and grasps' scores in the tetra paresis/plegia group ($r=0.903$, $p<0.001$, $n=9$).

heterogeneous in composition.

We found the strongest correlation ($r=0.90$) between the FIM's self-care functions and the different kinds of grasp performances.

Discussion

Our data are in good agreement with the literature and support new additional information about the close relationships between the fine motor skills and between the ADL functions.

Lemmens et al (2014) reported that the most preferred aims of the improvement in the age 2-2,5 is dressing, in the age 6-11 are dressing and eating, and in the 12-19 are typing and playing computer games. These data support our supposition about the significance of the improvement in fine motor skills to have better age-related ADL functions.

The biggest correlations were found in the grasp performances, at the upper limb coordination and at the upper limb speed and dexterity. During the planning of the physiotherapeutic program we should focus on the improvement of these functions.

Based on our results, the physical therapy would be useful at the healthy youngsters also, as we found deficiency in the visual-motor control and in the speed of the dominant upper extremity.

References

- Bax, M., Goldstein, M., Rosenbaum, P., Leviton, A., Paneth, N., Dan, B., Jacobsson, B., Damanio, D. (2005). Proposed definition and classification of cerebral palsy. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 47, pp. 571-576.
- Berker, N., Yalcin, S. (2010). The HELP Guide to Cerebral Palsy. Global-HELP Organization. 2nd ed. 1-145.
- Bruininks, R. H., Bruininks, B. D. (2005). BOT-2, Bruininks-Oseretsky Test of Motor Proficiency Second Edition. Minneapolis, Minnesota: Pearson Assessments
- Daily, C. J., Kelley, G. T., Kraus, A. (2003). Relationship Between Visual-Motor Integration and Handwriting Skills of Children in Kindergarten: A Modified Replication Study. *American Journal of Occupational Therapy*, 57, pp. 459-462.
- DeMatteo, C., Law, M., Russell, D., Pollock, N., Rosenbaum, P., Walter, S. (1992). QUEST: Quality of Upper Extremity Skills Test. Hamilton, ON: McMaster University, CanChild Centre for Childhood Disability Research.
- Hinchliffe, A. (2007). Children with cerebral palsy A Manual for Therapists, Parents and Community Workers. 2nd ed. New Delhi: Sage Publications, 14-25.
- Katona, F. (1999). Klinikai Fejlődésneurológia. Budapest: Medicina Könyvkiadó Rt. 62-226.
- Lemmens, R. JM., Janssen-Potten, Y. J., Timmermans, A. A., Defesche, A., Smeets, R. J., & Seelen, H.A. (2014). Arm hand skilled performance in cerebral palsy: activity preferences and their movement components. *BioMed Central Neurology*, 19, pp. 14-52.
- Oskoui, M., Coutinho, F., Dykeman, J., Jetté, N., & Pringsheim, T.A. (2013). An update on the prevalence of cerebral palsy: a systematic review and meta-analysis. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 55, pp. 509-519.

VAS JÁNOS

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Lektorálta: Bradács Gábor

VIDEOJÁTÉKOK INTERDISZCIPLINÁRIS FELHASZNÁLÁSA AZ OKTATÁSBAN

Bevezetés

Az interdiszciplinaritás – vagy multidiszciplinaritás –, a jövő kutatásainak egyik meghatározó szlogenje lesz. Köszönhetően a tudományágak egyre mélyebb ismeretanyagának, valamint az ezekből adódó felaprózódásoknak, és további specializációknak manapság már szinte lehetetlen egy-egy átfogóbb témát vagy problémát úgy megvizsgálni, hogy a kutatók ne használjanak fel másik diszciplínából segítséget, vagy konzultáljanak olyan szakemberekkel, akik másféle aspektusból képesek megvizsgálni az adott kutatási területet. Sőt mi több, a már fentebb említett felaprózódásoknak köszönhetően, a modern kor legtöbb újdonsága már eleve multidiszziplináris megközelítésből jön létre. Persze egy alapvetően tudományterületek közötti kooperációt népszerűsítő konferenciakötet kapcsán nem kell külön magyarázni a tudományterületek közötti szürke zónák a szükségességét, de azért mindenképpen kiemelendő, hogy sok esetben manapság már nem is lehet anélkül értelmezni egy médiumot, hogy azt

mindössze egy szögből nézné akár a kutató, akár a nagyközönség. Magában a szórakoztatóiparban lévő termékek is valamilyen téren már a multidiszciplinaritás termékei a 20. század elejétől. Elég csak a filmekre gondolni, amelyek eleve egy újfajta technológiával készültek el, amelyek megvan a maga szakterülete és tudományos megközelítése, és még ehhez jöttek hozzá azok a könyvekből és más, narratív elemekből átvett tudományos keretek, amelyek kapcsán az egész új médium működhetett. A kép, a mozgóanyag, és a történet kapcsolata, vagy akár csak a dialógusok szerepe a film zenéjével karöltve mind-mind olyan problémát vet fel, amelynek megválaszolására már nem elég csak egy tudományterülettel tisztában lenni, vagy ha az ember meg is próbálkozik egyoldalúan vizsgálni egy ilyen helyzetet, akkor hamar rájöhethet, félkarú óriásként akarja megoldani a problémát. Az amúgy is komplex rendszert pedig csak tovább mélyítik a különböző felhasználási lehetőségek, a különböző kapcsolatrendszerek vizsgálata, vagy pedig az oktatásban vagy a mindennapi életben történő felhasználás, így hiába

beszélünk pusztán csak egy filmről, ha eleve olyan rétegesen felépített szerkezetről van szó, amelyben bár könnyű tudás nélkül is szakértőnek tartania magát az embernek, a valódi hozzáértéshez bizony nagyon is sokrétűnek kell lenni.

Pont ugyanez igaz a 21. század egyik legfeltörekvőbb szórakoztatóipari cikkére is, amely kutatási területem egyik legfőbb szegmense, ezek pedig a videojátékok. A videojátékok is eleve egy multidiszziplináris megközelítéssel jönnek létre, hiszen maga a külső megjelenítés a grafikusok és más programozók dolga, de ahhoz, hogy ezt élettel és narratívával töltsék meg, ahhoz ugyan csak más szakemberek és művészek keze munkája is szükségeltetik. A különböző felhasználásuk, vagy esetlegesen hatásukat vizsgáló tényezők és kutatók pedig ismét más-más területről érkeznek, melynek következtében az interdiszciplinaritás kérdésköre a videojátékokra hatványozottan igaz. Ennek a komplex médiumnak a különböző területeken való felhasználása pedig külföldön immáron csaknem harminc éve foglalkoztatja a

nyakközönséget, és egyre nagyobb szeletet hasít a napjainkkutatásai között, legyen szó akár az irodalom, akár a történelem, akár a kommunikáció, akár a pszichológia tudományterületéről, egyre több kutató ismeri fel a lehetőséget abban, hogy megvizsgálja komoly keretek között ezt a médiumot is.

Az egyik ilyen tudományterület az oktatás is, amelyet szándékosan nem említettem eddig, ugyanis ez kutatási témám másik fő területe, vagyis hogy a videojátékokat hogyan lehet felhasználni az oktatásban. Persze ezzel is foglalkoztak már külföldön, így a különböző keretek adottak, hogy ha adott tárgyakat akarunk nézni, de a tárgyak között is gyakran rengeteg átjárás van, amely további lehetőségeket ad arra, hogy a videojátékok interdiszciplináris keretek között is felhasználhatók legyenek az oktatásban. Rövidke publikációmban pontosan ennek a területnek szeretném az alapvető elméleti kereteit megvizsgálni, főképp azt, hogy milyen narratív, illetve vizuális elméleti tartalmak mentén lehet megvizsgálni a videojátékokat ahhoz, hogy az oktatásban való felhasználása is lehetséges legyen, így lesz szó a videojátékok „online” és „offline” szegmenseiről, vagyis az *ergodic continuum* jelenségéről is, valamint még további, a videojátékok megértéséhez nélkülözhetetlen elméleti alapokról. Ezt követően pedig néhány fontosabb tantárgyra lebontva, hogy milyen keretek között és hogyan lehetne a jövőbeni tanároknak integrálni ezeket a produktumokat az oktatásban, mindezt az interdiszciplinaritás kereteit szem előtt tartva, tehát akár tantárgyközi oktatás felhasználásával is. A legfontosabb tárgyak között szerepel a történe-

lem, ahol már négy kategóriát felállítottam a különböző felhasználási lehetőségekkel, viszont szorosan hozzátartozik a művészettörténet és a földrajz is. A közlemény végén pedig az esetleges jövőbeni kutatási lehetőségekről és további interdiszciplináris lehetőségekről ejtenék néhány mondatot.

Elméletek, hipotézisek

Fontos megjegyezni, hogy a videojátékok akár narratív, akár a filmekhez kapcsolódó vizualizációt vizsgáló elméleti háttérhez és hipotéziseihez külföldön már csaknem könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésre. Így az itt megemlíthető szakirodalom mindösszesen csak egy kis szelete lesz annak, amely valójában elérhető, vagy amilyen hipotéziseket állítottak fel kutatók a videojátékokhoz. Ez a rész tehát a teljesség igénye nélkül lesz olvasható, de arra mindenképpen jó szolgálatot nyújt, hogy az alapvető kérdésekkel és elmélettel tisztában legyen az olvasó ahhoz, hogy jobban megérthesse azt is, miként lehet óriási potenciált látni a videojátékokban a jövőben akár az oktatásban felhasznált szerepeket tekintve, akár pedig más diszciplináris keretek között.

Mielőtt belekezdenék a különböző vizuális elméletek taglásába, megemlíteném a legfontosabb monográfiákat és tanulmányköteteket, amelyek az elmélyedésben játszhatnak szerepet. Magával a *game studies* műfajával foglalkozik a 2012-ben megjelent, csaknem 650 oldalas *Computer Games and New Media Cultures: A Handbook of Digital Games Studies*, amely még 2012-ben jelent meg a Sprin-

ger gondozásában Johannes Fromme és Alexander Unger szerkesztésében. A vaskos könyv rengeteg tanulmányt közöl a kutatási terület alapvető kereteiről és kérdéseiről, de a téma elméleti háttéréről többet tudhatnak meg azok, akik elolvassák a Routledge kiadó gondozásában megjelent *Routledge Game Studies* köteteket, amelyek szintén elméleti betekintést nyújtanak a tudományterület alapjaihoz, de ugyancsak a Routledge gondozásában megjelent *The Video Game Theory Reader* sorozat is jó beugró lehet. Aki már-már diszciplinához közelebbi kapcsolatot keresne, mint például médiatudomány, azoknak ajánlott olvasmány lehet Connie Veugen *Computer Games as a Narrative Medium* című PhD értekezése. De az oktatásban való felhasználást vizsgálja Simon Egenfeldt-Nielsen *Educational Potential of Computer Games* című munkája; további fontos munka még Jeremiah McCall tollából a *Gaming the Past: Using Video Games to Teach Secondary History*. Aki esetleg szimplán egy diszciplinát szeretne megismerni, az is megtalálja a maga számítását, a történelemhez kapcsolódó egyik legjobb tanulmánykötet például a 2012-es Matthew Wilhelm Kapell és Andrew B. R. Elliott által szerkesztett *Playing with the Past – Digital Games and the Simulation of History*. Természetesen, mint fentebb írtam, ezek a művek a teljesség igénye nélkül vannak megemlítve, még megannyi más elméleti jellegű tanulmány, tanulmánykötet és monográfia foglalkozik a témával, közülük szemezgetek kicsit az elkövetkezendő hipotézisek vizsgálata közben.

Ha alapvetően vizualizációs tényezők mentén történik a videojátékok

vizsgálata, akkor hamar észrevehető, hogy ez a platform miért is előnyösebb akkor, ha valamit el szeretnének mélyíteni a játékosokkal, valamint az esetleges felhasználási lehetőségeknél miért előnyösebb ez a szórakoztatóipari cikk, mint például a filmek. Itt ugyanis az interaktivitás nyújtja a kulcsszót, a játékosok belevonása az aktuális világba, a fejlesztők és a programozók által lefektetett világba, amely viszont nagyban növeli mind a motivációs tényezőket, mind pedig a szórakoztatási faktort. A beleélés és interaktivitás viszont nem egy állandó folyamat, mint ahogyan arra James Newman rá is világít cikkében, és az egyik legfontosabb elméleti tényezőt alkotta meg a videojátékok kapcsán. Ez pedig az *ergodic continuum* amelynek kétféle fázisa van, az „online” valamint az „offline” fázis. Röviden ezt úgy lehetne összefoglalni, hogy amikor a játékos az „online” fázisban van, akkor sokkal nagyobb a játékos beleélési affinitása – ez főleg a játszható részeknél igaz. Míg a különböző narratív elemeknél, mint az átvezető jelenetek vagy videók az „offline” kerül előtérbe, vagyis ilyenkor a játékos beleélése pusztán a nézelődésre fokozódik. A folyamatot James Newman nevezte el *ergodic continuum*-nak, ezzel is érzékeltetve az átmenetet a két fázis között – „in order to describe sections in the game where the player is experiencing as tate between being on- or offline, i.e. between direct involvement and mere observation.” (Reisner, 2013, 253).

Ez a fajta élmény pedig az egyik legjobb érv arra, hogy a többszörsen is beérkező ingerek hatására a diákok miért fognak jobban megjegyezni valamit, amelyet nem csak elolvastak, hanem megannyi látó-

szögből akár asszociatívnak is tarthatnak. Ez pedig a motivációra is nagy hatással van, különösen a *flow state* állapot elérésére és élményére. Mint ahogyan Csíkszentmihályi Mihály 1990-ben írt tanulmánya nyomán Kurt Squire *Video Games in Education* címet viselő tanulmányában összefoglalja: a *flow state* az egyik legmagasabb fokú állapot, amikor is az ember nem a külső jutalmakért teszi, amit tesz, hanem pusztán a tevéis gyönyöréért, ilyenkor még az időérzékelés is eltorzul, sőt akár az önértékelésünket is elveszthetjük. (Squire, 2003). – „[...] as a state of optimal experience, whereby a person is so engaged in activity that self-consciousness disappears, time becomes distorted, and people engage in complex, goal directed activity not for external rewards, but for simply the exhilaration of doing.” ahogyan ő fogalmazott. Hasonló folyamatot írt le már 1982-ben R. F. Bowman is, aki már akkoriban, csaknem 35 évvel ezelőtt összehasonlította a Pac-Mant a tradicionális iskola hálózattal. Tanulmányában, mint írja, a Pac-Man is egy cselekményrendszer, amelyben a képességek és a kihívások is megfelelő mértékben kiegyensúlyozottak, a célok világosak, a visszacsatolás azonnal megtörténik és a releváns megfelelően elválasztott az irrelevantstól. (Bowman, 1982)

A játékoknál viszont vannak olyan alapvető szegmensek, amelyeknek a kivizsgálására még csak a jövőben lesz maximális lehetőség, köszönhetően annak, hogy még most „ér meg” valamint „nő” meg maga az ipar ahhoz, hogy a filmekhez vagy a könyvekhez hasonlóan szórakoztatóipari, önálló, komoly médiumként lehessen rá tekinteni. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy egyre

gyakrabban előkerül a realizmus és a hitelesség kérdésköre ezekben a programokban, valamint az ezzel járó előnyök és hátrányok, vagy pedig akár politikai és etikai kérdések feltétele is.

Röviden szeretném megemlíteni a *Call of Duty – Modern Warfare 2*-t, amely a realizmus túlzott használatáért kapott főként hideget. A 2009-ben megjelent modern hadviselést bemutató *Modern Warfare*-trilógia második darabjában ugyanis a játékosok részt vehetnek egy terrorcselekményben, amelynek az a célja, hogy egy reptéren szinte az összes civil meg kell ölnie egy fedőakcióban dolgozó CIA ügynöknek, hogy a terrorista brigád bizalmát elnyerje. A *„No Russian”* címet viselő pálya hatalmas tömeghisztériát váltott ki, és még a mai napig foglalkoznak vele egyes külföldi fórumokon, hogy mennyire volt etikus egy ilyen jelenet bemutatása. Volt, aki egyet értett vele, például a Destructoid újságírója, Jim Sterling úgy fogalmazott a jelenet kapcsán, hogy a videojátékoknak nem kellene félniük a rendkívül ellentmondásos témáktól, hiszen a videojátékok alapvető célja, hogy szórakoztassanak és elborzasszanak egyszerre. Ám mások, mint a *Daily Telegraph* újságírója Tom Hoggins mereven elzárkózott az egész elől, azt mondva, hogy ez egy szörnyű, öncélú esemény volt, amelytől már csak aközben elborzadt, hogy nézte.

Az évek múltával bár a kedélyek lecsillapodtak, sőt 2012-ben már többen felfedezték annak alkalmazhatóságát, hogy talán az ilyen jelenetek miatt lehetne a játékipar sokkal kulturálisabban elfogadottabb tényező. Laura Parker szerint a játékok bizonyíthatják, hogy ezek

egyfajta eszközök arra, hogy szórakoztassanak, és olyan módon fedezhessék fel az emberi természetet, amely empátiát ébreszt a játékosokban, amellyel hamarabb elérhető a kulturális elfogadás. Hasonlóan pozitív álláspontot fogalmazott meg Matthew Payne is, aki egy könyvet is szentelt a hadviselést bemutató játékoknak 2016-ban *Playing War: Military Video Games After 9/11* címmel. Ebben a könyvben Payne külön fejezett szentelt a Modern Warfare-trilógiának *Narrative Subjectivity and Sacrificial Citizenship in Modern Warfare Series* címmel. Ennek zárófejezetében azt a megállapítást teszi, hogy a játékosok a hasonló jelenetek átélésével nem csak azt az illúziót veszítik el, hogy egy végtelenig kipolírozott, mondhatni fantasztikumot élnek át, hanem képesek ez által újra értelmezni a modern terrorizmusnak és hadviselésnek az alapvető jellemzőit. (Payne, 2016, 83-84)

A realizmus, fantasztikum, valamint a játékmekanikában található játékelemek okozta furcsa anomáliák vizsgálatára viszont külön terminológia is rendelkezésre is áll, végezetül erről szeretnék írni néhány szóban. A ludonarratív disszonancia 2007-ben került feldolgozásra Clint Hocking írásában, ugyanezt a jelenséget remekül összefoglalja az iPhon egyik munkatársa, a Neocore Games egyik fejlesztője valamint a Gamestar munkatársa, Farkas Balázs, aki a következő módon foglalta össze a ludonarratíva valamint a kognitív disszonancia definícióját (2014):

„Egy videojáték esetében a játékmenet, a történet, a történet kibontakozását elősegítő módszerek (a játékon belül pl. rádióüzenetek,

levelek, a környezetünk állapota), a hanghatások, de a grafikai stílus is hordozhat narratív komponenseket. A teljes ludonarratíva jobb esetben ezek harmonikus egyensúlya, az egyes vizsgált elemek megfelelő szintézise.”

A ludonarratív disszonancia kifejezést egyébként legfőképpen arra használják, amikor a játék alapvető koncepciójával ellentétes játékmeneti sablonelemeket ültetnek át a készítő a programokba, éppen ezért kizökkennek a játékosok a beleélés folyamatából. Ennek a hatásmechanizmusnak a megvizsgálása pedig rendkívül komoly vizsgálati tényező mindazok számára, akik videojátékokkal akarnak foglalkozni akár az oktatás, akár a kutatás berkein belül. Ugyanis még a kutatás szempontjából legjobban felhasználható programok is játékmeneti szempontból le vannak maradva a narratív elemektől. A kifejezést egyébként először a *Bioshock* első részében használták mikor is a játékmenet nem volt teljesen összhangban annak koncepciójával, amely miatt valami nem volt rendben. Ez pedig főleg a 2013-as epizódban bontakozik ki, amikor is az *Inifine* nevű részben, a főhős feladata kimenekíteni egy kislányt egy lebegő utópiából, a Columbiáról. A játék alapkonceptiója tehát ez – köztük megannyi más kutatni való témával –, az alapvető történetszál fő részében nincs más dolga a játékosnak csak az esztelen lövöldözés és gyilkolás, amely kicsit kizökkenti a játékost az állandó belső kérdéssel, hogy „mégis miért?” Mint ahogyan Farkas Balázs is írja cikkében „egyik játéknak sem indokolja a története, hogy több száz embert mészároljunk le 10-20 óra alatt.”

Persze, a ludonarratív disszonancia kérdésköre ennél sokkal-sokkal több potenciált és értelmezési lehetőséget tartalmaz, de sajnos helyhiány miatt nincs lehetőség ennek a kérdéskörnek a további taglalására, valamint arra, hogy a realizmus kérdésköre mennyire fontos akkor, ha oktatásban vagy kutatásban szeretnénk felhasználni egy-egy programot, nem beszélve a hitelesség és az *authenticity* kérdésköréről. De azt hiszem ezekből is látni, hogy melyek azok a legfontosabb csapásvonalak, amelyek mentén érdemes belevágni a leendő tanároknak abba, hogy mire érdemes figyelni, hogy ha videojátékokat szeretnének felhasználni a tanórai keretek között.

Tantárgyak

A rövidke elméleti bevezetőt követően pedig bemutatnák néhány tantárgyat, amelyben is van létjogosultsága annak, hogy ha videojátékokkal akarjuk színesíteni a repertoárt a tanórákon. Persze, fontos már az elején megjegyezni, hogy a videojátékokat nem a tanórákon való felhasználás alatt értem, hogy valóban, valós időben a diákok a programokkal játszanak tableten vagy laptopon, hanem ezek mind-mind külső tanórai foglalkozások, valamint másféle módokon történő felhasználások, de ezekről bővebben már írtam máshol, szóval most nem ejtenék rájuk több szót. Csakúgy, mint kutatásom egyik alapjául szolgáló A. Martin Wainwright híres tanulmányáról sem, aki Amerikában már komplett szemináriumokat tartott videojátékok felhasználásával az Akron Egyetemen és tapasztalatait le is jegyezte a *History Teacher* egyik 2014-es számába, *Teaching*

Historical Theory through Video Games címmel. A következőben, a már fentebb említett analógia alapján először a történelemmel szeretnék foglalkozni, mint fő kutatási témám, majd pedig a hozzá szorosan kapcsolódó művészettörténet és földrajz következik, majd pedig rövid kitekintésként a matematikáról szeretnék pár szót írni, amely bár első gondolatra nem sokat profitálhat a videojátékokból, de jobban megnézve rengeteg program épül matematikai logikára.

3.1. Történelem

A kutatási témámat annak idején a történelem mentén kezdtem el, ugyanis a videojátékok kapcsán a történelem az, amely a leggyakrabban előkerül az egyes játékokban hol történelmileg hitelesen, hol pedig kevésbé hitelesen. Elég csak a második világháborús ütközetekre gondolni, vagy pedig a középkori stratégiai játékokra, de fontos megjegyezni a különböző modern hadviseléseket bemutató kortárs játékokat is, nem beszélve a történelemmel marginálisan, de arra visszavezethető módon felhasználható játékokat. Persze, nagyon fontos megjegyezni, hogy erőteljes forráskritikát kell alkalmazni akkor, hogy ha ezeket a programokat fel akarjuk használni az oktatásban, éppen ezért különböző kategóriákra osztottam a programokat aszerint, hogy milyen módon és milyen minőségben lehet felhasználni őket. A négy kategória nem csak azt könnyíti meg, hogy esetleg más is kedvet kapjon ehhez a fajta megközelítéshez, hanem azt is, hogy átláthatóbb legyen az, hogy milyen programot, milyen módon szeretne a tanár bemutatni a tanórán. Világos

ugyanis az, hogy nem minden játék jó ugyanarra, nem minden program használható ugyanolyan mértékben. A kategóriák ettől függetlenül még a többi tantárgynál is hasznos lehet, hiszen az analógia akár alkítható az adott tantárgy kereteihez, így bár némiképpen torzul a séma, de azért valamilyen szinten csak hasonló módszereket lehet alkalmazni akár a magyar, akár a földrajz kapcsán. Kiemelendő még a négy kategória kapcsán, hogy ezek abszolút az oktatásban elfoglalt helyzetük alapján készültek, nem pedig a videojátékos sémák szerint, amelyben például Wainwright is hagyta őket, vagy pedig akár a saját műfaji besorolásuk szerint, vagy dimenzionális elrendezésük kapcsán. Hanem a didaktika és a módszertan kereteit figyelembe véve lettek megalkotva, ezáltal is előtérbe helyezve az interdiszciplinaritást, mint kulcsszót, hiszen nemcsak maga a videojátékok érvényesülnek itt, hanem a pedagógia valamint magának a történelemnek a diszciplináris keretei, szabályai, metodológiai kérdései.

Az első csoportban a különböző **komplex folyamatokat bemutató alkotások** lesznek, amelyekben a történelmi háttér a játékosok nagyfokú interaktivitása és a hatásmechanizmus alternatív lehetőségeknek teret adó mivolta miatt nem lehet tényértörténelem oktatásra használni. Am annál jobban különböző történelemhez szorosan kapcsolódó tudományágak, mint a gazdaság-kereskedelem-katonaság kérdésköréhez kapcsolódó elméletek és gyakorlatok reprezentálására. Wainwright tanulmányában szereplő **Civilization**-széria például pontosan ilyen program. Ugyanis hiába választhat a játékos a világtörténelemben részt vevő civilizációk közül,

már maga a program alapfeltevése sem alakul a valóság útján, sőt a nagyfokú interaktivitás miatt, szinte sohasem fognak kialakulni olyan határok, olyan események, amelyek a valóságban pont ott, és pont akkor megtörténtek. Ettől függetlenül viszont gazdasági-történelmi elméleteket, alapfogalmakat és komplex folyamatokat, amelyek már elve az interdiszciplinaritás mezsgyéjével foglalkoznak, tökéletesen leképezhetők, hiszen egy adott birodalom működésébe engednek bepillantást, sőt nem csak bepillantást nyer velük a játékos vagy a diák, hanem az interaktivitásnak hála saját maga is átélheti, milyen nehézségekkel kellett megküzdenie egy császárnak, vagy vezetőnek akkor, ha a birodalmát a prosperitás útján akarta tartani és elégedetten akarta tartani a népet.

Máskülönben pedig, még ha interaktívan is, de ezzel könnyebben lehet felfedezni valódi ok-okozati összefüggéseket a diákság számára, hogy könnyebben tudjon kapcsolatot hozni például arra, hogy a görögöknek nagyon fontos volt a hajózás fejlesztése ahhoz, hogy civilizációt tudjanak kialakítani a szigetes földrajzi elhelyezkedés miatt. Főleg úgy lesz ez nagy segítség, ha pont egy szigetvilágon kezdi a játékos az adott scénáriót, amely miatt hamar megtanulja, hogy a hajózás fejlesztése nélkülözhetetlen a civilizációjának a fennmaradásához. De ez egyben azt is fogja maga után vonni, hogy más aspektusokban viszont nem tud majd olyan jól fejlődni az állandó hely- és nyersanyaghiány miatt, így lehetséges, hogy hódítania kell ahhoz – vagy „gyarmatokat” létrehozni, mint azt a görögök tették –, hogy különböző fontos nyersanyagokhoz hozzá

tudjon jutni.

A következő csoportnak a **szórakoztatóipari alkotások történelmi háttérrel** nevet adtam, melyben a történelmet arra használják fel, hogy egy szórakoztatóipari produktumot hozzanak létre aktuális történelmi tényekkel. Ez a kategória helyet ad annak is, hogy a különböző grafikára kihegyezett, úgynevezett tömegjátékok hatásmechanizmusait is megvizsgálhassuk, hogy milyen narratív és játékmekanikai szinten lehet történelemről beszélni a videójátékokban. Ráadásul, ez a kategória valamilyen szinten vice versa alapon működik a fentebb említett csoporttal, hiszen ezek a játékok a legjobb beugrók ahhoz, hogy ilyen szempontból is vizsgálat tárgyai lehessenek ezek az alkotások, ugyanis ezeknek a programoknak a komplexitása messze nem olyan összetett, mint a már fentebb tárgyalt stratégiai játékoké. Így ezek a játékok képesek arra, hogy a történelmi háttér mellett gyorstalpalót és játékmekanikai vizsgálódásai alapot is nyújthassanak, amellyel könnyebben megérthetők és felhasználhatók a többi kategóriában részt vevő játékok. Vizsgálódásai szempontból viszont nem lenne célszerű előrébb helyezni ezt a közeget, mert történelmi hitelessége és vonatkozása ennek az osztálynak már jóval több, mint a **grand strategy** játékoké. Ugyanis a **grand strategy** játékok a komplexebb gondolatokat, ideákat, folyamatokat reprezentálják megfelelően, a kellő mélységű játékmennel mellett, ám a historiográfiától némileg távolabb elhelyezkedve. Hogy példát is hozzak erre a kategória, leginkább a leghíresebb valós idejű stratégiai játékok, mint az **Age of Empires**-széria, valamint a különböző háborús egyszemélyes

lövöldözős (first-person-shooter) játékok, mint a már fentebb említett **Call of Duty** sorozat, valamint akár a **Battlefield** világháborúban játszó részei is ide sorolhatók. Ezek a játékok, tehát figyelemfelkeltő elemként tekintenek a történelmi alapokra, amelyekbe később az erre fogékonnyak elmélyülhetnek, mintsem valódi tudást kapnának ezekből a programokból.

A következő kategória a **ténytörténelemmel foglalkozó alkotások** lesznek, amely az interaktív történelemtanításra legjobban alkalmas programokról szól, melyekben fontos vizsgálandó elem a valóság és a fikció kapcsolatának helyes különválasztása. A kategóriába tartozik legfőképpen kutatási területem fő alkotása, az **Assassin's Creed** széria, amelyről a tanulmány kereteit többszörösen is meghaladóan tudnék írni, amelyet most nem tennék meg. Röviden viszont megemlíthető, hogy a programban a fejlesztők éltek azzal a lehetőséggel, hogy a sorozat kerettörténetének köszönhetően történelmi helyszíntől és időtől függetlenül szinte a múlt összes fontosabb időszakát és helyszínét képesek lennének átültetni a sorozat megjelenő epizódjaiba, hiszen a két szembenálló rend – az asszaszinok és a templomosok –, örök harca tartogat annyi kontinuitást, melynek köszönhetően logikailag kikezdetlen lenne az alapfelállítás. Meg különben is, a készítőik képesek voltak egy saját kánonjában, teljes mértékben hiteles, alapvetően alternatív történelmi valóságot kreálni, de mégis úgy, hogy a történelem alapvető alakjai, személyei és városai mind-mind hitelesen jelenhessenek meg. Ráadásul a játékosok mindezt be is járhatják, hiszen a program műfaji kereteinek

köszönhetően minden egyes fő epizód egy-egy városban játszódik, amelynek kialakítása és fejlesztése történészek segítségével zajlott, tehát mondhatni vizuális reprezentációját tekintve maximálisan hiteles alkotásnak nevezhetjük a különböző programokat. Ráadásul az adott epizódban megtörténő valós idejű események is mind megpróbálták követni a valóság menetét, persze annyi változtatással, amely szükséges volt ahhoz, hogy a program fiktív történelemeit beépíthessék a játékokba. Itt azért érdemes és kötelező is forráskritikát alkalmazni, hogy azért nem minden arany, ami fénylik a játékokban történelmileg sem, de egyes mozzatokon kívül mind egyik megállja a helyét. Ilyenkor azért egy tanárnak el kell mondania, hogy amit itt látunk az fikció, nem pedig a valóság. – ha esetleg a diák nem jönne rá, hogy Cesare Borgia-t nem egy orgyilkos ölte meg. Természetesen ezekről a szegmensekről még oldalakat tudnék zengeni, és máshol meg is tettem már, de azért fontos megemlíteni ezt a programot is, mint későbbi kutatási területeim alapját.

Végezetül pedig a már fentebb említett művészetek közötti kölcsönhatásoké a főszerep, az olyan videójátékoké, amelyekben történelmi korszakok művészeti termékei, mint filozófiai ideák vagy képzőművészeti alkotások kapnak helyet, hogy egy teljesen fiktív világon keresztül kínáljanak a játékosoknak akár társadalomkritikát akár pedig különböző gondolatok reprezentálását. A **történelemmel közvetve foglalkozó alkotások**, mondhatni a játékok vizsgálódásának abszolút interdiszciplinaritását adó terület, hiszen itt nem csak a történelem-oktatás kapcsolata a releváns a játékok adott el-

méleti kereteivel együtt, hanem akár az irodalom, akár a filozófia, antropológia, szociológia, vagy akár a divat is előkerülhet, hiszen ezekben az alkotásokban, mint már írtam, leginkább művészeti stílusok vagy különböző politikai gondolkodástípusok kapnak szerepet. A már egyszer említett *Bioshock-Infinite* például sorra ösztönzi a tanulmányokat 2013-as megjelenése óta, hiszen többszörösen is felhasznált különféle szellemi irányzatokat. Elég csak az amerikai excepcionalizmusra, a rabszolgaság kérdéskörére, a fehér szupremáciára, az erőteljes valláskritikára, a multiverzumok létezésére, vagy a steampunkra, mint erőteljes művészeti hatásra gondolni, amelyek többszörösen is vonzóvá tették a játékot ahhoz, hogy publikációkat készítsenek belőle. De nem ez az egyetlen játék, amelyből különböző irányzatok reprezentációit lehet tanítani, vagy példaként felhozni, de a viktoriánus hangulatot megteremtő *Order 1886* is idesorolható, de az olyan fantasy alkotások is, mint az *Elder Scrolls* vagy a *Witcher*, amelyben a politikai berendezkedés, a heraldika, valamint a társadalmi hierarchia mind hűen tükrözi az alapvetően középkori kontextust.

A történelem és a játékok kapcsolatáról rengeteget lehetne még írni, de szeretnék még teret engedni a többi tantárgynak is, így következzen egy, a történelemhez szorosan köthető tantárgy, amely leginkább a negyedik kategóriával van kapcsolatban, de tökéletesen felhasználható a harmadik kategóriában is.

3.2. Művészettörténet

A művészettörténet, mint tantárgy tanítására megannyi interaktív le-

hetőség kínálkozik most már a videojátékoknak hála. Az *Assassin's Creed* széria felhasználható itt is, hiszen a készítőik által megalkotott városokban a lehető legtöbb emblematikus helyszínt, így az épületeket is megalkották, mindezt megfelelő történelmi hűséggel. A fejlesztők pedig szerették volna, hogy tanuljanak a játékosok ezekből a programokból, hiszen játékmenet szempontjából játszhatóvá is tették ezeket a helyszíneket.

Elsősorban úgy, hogy a főszereplőnek fel kell másznia az adott város legmagasabb épületeire, amelyek főként a legnagyobb nevezetességei is az adott városnak – mint például a Szent Péter-bazilika Rómában, vagy éppen a Notre Dame Párizsban –, ahonnan a játékosok „szinkronizálhatják” az alattuk elterülő városrészt, ezáltal a térkép egy újabb szelete nyílik meg számukra bejárható útvonalként, az alattuk elterülő utakkal, küldetésekkel, gyűjtögetni valókkal, épületekkel. A játékosok tehát rá vannak kényszerítve szinte, hogy bejárják a legfontosabb épületeket – sok ugyanis belülről is meglátogatható –, hiszen ha nem teszik, akkor a ködös térképen nem tudnak majd rendesen útvonalakat tervezni, vagy pedig tovább haladni. Sokszor pedig különböző küldetések helyszínei is a híresebb épületek belseje, például a sorozat legutóbbi, 2015-ös *Syndicate* című epizódjában mind a Buckingham Palota, a Westminster Palace és még a Parlament épülete is bejárható, felfedezhető egy küldetés során, minden belső és külső művészettörténeti értékével együtt.

A készítőik pedig minderre nagy gondot is fordítottak, nincs erre

jobb példa, az egyik legnagyobb ilyen épület a 2014-es *Unity*-ban a forradalmi Párizs Notre Dame-ja, amelyen egy fejlesztő csaknem két évig dolgozott, hogy az egy az egyben megegyező mását láthassák a játékosok a programban. Erre viszont nagy gondot is fordítottak, mint ahogyan a *Destructoid* cikke rá is világít, melyben írják, hogy a Notre Dame ábrázolása kiemelt volt a fejlesztés során és amennyire lehetséges, 1:1-es modellben szerették volna újra alkotni, amelyhez történetész segítségét is kérték. Ahogyan a cikk fogalmaz „[...] working with a historian, she researched what every individual section of the cathedral looked like during the French Revolution and went about making it as faithfully as she possibly could.”

Ezekben a programokban elég akár csak egy játékmeneti videó arról, ahogyan a játék főhőse felmászik egy-egy nagyobb épület tetejére, és a közben lévő művészeti jegyeket a tanár akár be is tudja mutatni. Legyen az egy kiszögellés, vagy egy rózsablak román stílusú épület esetén, de már a fentebb említett Notre Dame óriási méretét is impozánsan be lehet mutatni a játékon keresztül, de megemlíthetjük még akár a *Brotherhood*-ban a Vatikán épületeit, mint a Szent Péter-székesegyházat, vagy a konstantinápolyi Galata tornyot is. Azt azért megjegyezném, hogy persze a diákoknak érdemes elmagyarázni, hogy a kiszögellések, ablakok elrendezése a valóságban nem úgy van, hogy akárki felmászhatna ezekre pusztán ügyességből, tehát azért érdemes itt is erősen forráskritikát alkalmazni.

Persze, még ezen felül akad megannyi példa, hiszen a *Bioshock-Infinite*-ben található stíluselemek,

mint a Beaux Arts, vagy a retrofuturizmus is megérne egy alaposabb elemzést, de talán ebből is látható, hogy a jövőben a művészettörténet órák talán egy kicsivel érdekesebbek lehetnek a diákok számára is, ha kapnak megfelelő motivációt arra, hogy odafigyeljenek – ha ez esetleg nem lenne meg bennük, pusztán a tudás örömeért.

Földrajz

Szintén az egyik kategóriához kapcsolódó tantárgy a földrajz is, amelyet alapvetően is szoros kapcsolatok fűznek a történelemhez, hiszen a kettő együtt egy és oszthatatlan diszciplináris egységet alkotott évszázadokon keresztül. Ettől függetlenül csak röviden szeretném bemutatni az esetlegesen, saját diszciplinámból adódó lehetőségeket, a téma és a terület maximális kiaknázásához szükséges lesz a jövőben konzultálnom egy, a földrajzban járatos szakemberrel, aki jobban bele tudja ásni magát a témába földrajz szemmel, ezzel is erősítve a multidiszciplinaritás kutatások számát. Hiszen míg én főleg társadalmiföldrajz szemmel nézem a programokat, más lehet képes lesz valóban földrajz szemmel rávilágítani esetleges lehetőségekre.

Persze, a földrajzon belül se leképezhető minden szakterületre, de a különböző település- és gazdaságföldrajzi programok hatalmas segítséget nyújthatnak a tudat alatti tanulásban. Persze, nem a földrajzi fogalmak és a geográfia megértésében, de a szakavatottak talán felhasználhatják a *Cities* egyik kiegészítőjét, a *Natural Disaster*, amelyben különböző természeti katasztrófák keserítik meg a felépí-

tett városok mindennapjait, amelyeknek ennél fogva van kapcsolódása a földrajzzal. A különböző városépítő játékoknak van további gazdaság-, társadalom- és településföldrajzi vonatkozása is, hiszen a lényeg ezekben a játékokban, hogy a városok prosperitása zavartalan legyen, az emberek boldogok legyenek, a város pedig növekedjen, kihasználva mind a környezetében, mind pedig a belső erőforrásaiban rejlő lehetőségeket, akár ásványkincsekben, akár belső erőforrásokban. A programban ráadásul olyan széleskörű feladatokkal is foglalkozniuk kell a játékosoknak, mint a buszközlekedés pénzügyileg legjobban profitáló kialakítása, hiszen a program még a különböző helyi járatos közlekedésben részt vevő utasok számát is monitorozza, amely alapján a játékosok megszabhatják, hogy melyik városrészre mennyi busz járjon. Persze ennél hétköznapiabb dolgokkal is foglalkozni kell, mint a lakók szórakoztatása, a megfelelő kórházi ellátás, vagy a dugók elhárítása, egyszóval minden olyan nézőpont, amelyet egy polgármesternek figyelembe kell vennie.

Ha már városépítés, várostervezés, akkor a *Cities* sorozatot valóban használták annak idején valós idejű házak tervezésére is. Ahogyan arról a PC Guru is beszámolt, Stockholmban, egy teljesen új lakókerület megalkotására használták a programot, amellyel megpróbálták felteképezni előre virtuálisan, hogyan építhetnék fel a csaknem 12 ezer lakóhelyet és 350 ezer munkahelyet teremtő projektet. (Valyon, 2016)

Éppen ezért a jövőben még érdekes lehet majd a digitális turizmus fejlődése is, amely a különböző virtuá-

lis valóság-technológiákat ötvözve hozhat létre majd olyan virtuális tereket, amelynek segítségével különböző helyszínek egy az egyben bejárhatók lehetnek akár otthonról is. Ennek van pozitív és negatív hatása is, de mivel a technológia eléggé gyermekcipőben jár, ezért nem is írnék még róla jelenleg többet.

De megemlíthetők még a különböző településszerkezetekre épülő játékok, mint a *Farming Simulator 17*, ahol a játékosoknak nincs más dolguk, mint vetni, aratni és egy farmgazdaságot irányítani. A földrajzoktatásban itt is hangzatos lehet a talajszektor vizsgálata, bár a program szerintem nem nyújt ennyire mély vizsgálódási alapot a játékosok részére.

Összegzés, jövőbeni lehetőségek

Talán ebből a rövidke összefoglalóból is látható, hogy rengeteg potenciál lesz a videojátékok kutatásában a jövőben, az esetleges tantárgyakban való felhasználásában pedig még több, a jövőben egyenként szeretnék majd foglalkozni velük, adott tantárgyat tanító szakemberek segítségével, amellyel eleve erősíteni fogom én is az interdiszciplináris kutatások számát. Mint ahogyan az látható, a videojátékokkal egy diszciplína keretein belül nem is lehet foglalkozni, hiszen már maga a médium a különböző tudományágak harmóniájából és szintéziséből épül fel, amely esetlegesen magába olvaszthatja az oktatást, a pszichológiát, az irodalmat, a történelmet, a földrajzot, de akár a matematikát is, amelyre végül nem tértem ki. A jövőben, amint elkezdődik iskolai gyakorlatom már én magam is fel

tudom majd mérni, hogy ez hogyan lehetséges Magyarországon, valamint milyen eszközök állnak rendelkezésre a magyar oktatási rendszerben, vagy egyáltalán a tanulók otthonaiban, esetleg milyen más lehetőségek merülhetnek fel az oktatás és a videojátékok házasításában.

Felhasznált irodalom

Bowman, R. F. 1982. A Pac-Man theory of motivation. Tactical implications for classroom instruction. *Educational Technology*. 22. 9. sz. 14-17.

Csíkszentmihályi, M. és Larson, R. 1980 Intrinsic rewards in school crime. In: M. Verble (szerk.): *Dealing in Discipline*. Omaha. University of Mid-America.

Farkas Balázs 2014. augusztus 16. Ludonarratív disszonancia - Mi baj a kedvenc játékaikkal? Hozzáférés dátuma: 2016. december 10. Elérhető: https://ipon.hu/jatekok/ludonarrativ_disszonancia___mi_baj_a_kedvenc_jatekainkkal/2226

Fromme, J. és Unger, A. 2012, szerk. *Computer Games and New Media Cultures: A Handbook of Digital Games Studies*. Springer Science & Business Media, Berlin.

Hoggins, Tom. 2009. október 29. Call Of Duty: Modern Warfare 2 leaked footage analysis Hozzáférés dátuma: 2016. december 9. Elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/technology/video-games/6460444/Call-Of-Duty-Modern-Warfare-2-leaked-footage-analysis.html>

Kapel, M.W. és Elliott, A.B.R. 2013, szerk. *Playing with the past: Digital games and the Simulation of History*. Bloomsbury Publishing, USA.

Makedonski, Brett. 2014. október 6. Onedevs pent two years making the Notre Dame in Assassin's Creed – Unity Hozzáférés dátuma: 2016. december 12. Elérhető: <https://www.destructoid.com/one-dev-spent-two-years-making-the-notre-dame-in-assassin-s-creed-unity-282133.phtml>

McCall, J. 2013. *Gaming the Past: Using Video Games to Teach Secondary History*. Routledge, New York.

Newman, J. 2002. "The Myth of the Ergodic Video game. Some Thoughts on Player-character Relationships in Video games," *Game Studies* 2 Hozzáférés dátuma: 2016. december 27. Elérhető: <http://www.gamestudies.org/0102/newman/>

Parker, Laura. 2012. június 25. Is it Time for Game to Get Serious? Hozzáférés dátuma: 2016. december 9. Elérhető: <http://www.gamespot.com/articles/is-it-time-for-games-to-get-serious/1100-6384304/>

Payne, Matthew. 2016. *Playing War: Military Video Games After 9/11*. NYU Press, New York.

Reisner, Clemens 2013. „The Reality Behind It All Is Very True” The Reality Behind It All Is Very True”: Call of Duty: Black Ops and the Remembrance of the Cold War. In: Kapel, M.W. és Elliott, A.B. R. (2013, szerk.): *Playing with the past: Digital games and the simulation of history*. Bloomsbury Publishing

USA. 247-261

Simon Egenfeldt, S. és Nielsen, S. 2007. Educational Potential of Computer Games. Continuum, London.

Squire, K. 2003. "Video games in education." Int. J. Intell. Games & Simulation. 2.1. 49-62.

Sterling, J. 2009. november 2. Why I will support Modern Warfare 2? Hozzáférés dátuma: 2016. december 9. Elérhető: <https://www.destructoid.com/why-i-will-support-modern-warfare-2-153852.phtml>

Valyon Tamás 2016. augusztus 23. Valódi lakótelepek megtervezésére használják a Cities: Skylinest Hozzáférés dátuma: 2016. december 14. Elérhető: <http://www.pcguru.hu/hirek/valodi-lakotelek-megtervezesere-hasznaljak-a-cities-skylinest/38142>

Vas János 2016. október 20. Elméleti kérdések a videójátékok felhasználásáról a történelem oktatásában, valamint a külföldi szemináriumokon történő alkalmazásának kritikai vizsgálata. In Dr. Koncz István és Szova Ilona (2016. szerk.): XIII. PhD.-Konferencia előadásai (Budapest, 2016. október 10.). Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest. 161-171. Hozzáférés dátuma: 2016. december 30. Elérhető: <http://peme.hu/userfiles/PEME%20XIII.pdf>

Veugen, C. 2011. Computer Games as a Narrative Medium. Computer Games and New Media Cultures. Springer. Hollandia. Hozzáférés dátuma: 2016. október 10. Elérhető <http://www.veugen.net/dd/index.html>

Wainwright M. A. 2004. Teaching Historical Theory through Video Games. The History Teacher. 47. 4. sz. 579-612. Hozzáférés dátuma: 2016. október 10. Elérhető: http://www.societyforhistoryeducation.org/pdfs/A14_Wainwright.pdf

VÁSÁRHELYI ANNA MÁRIA

Debreceni Egyetem
Kossuth Lajos Gyakorló Gimnáziuma és Általános Iskolája
Lektor: Sáriné dr. Gál Erzsébet

VIDEOJÁTÉKOK INTERDISZCIPLINÁRIS FELHASZNÁLÁSA AZ OKTATÁSBAN

Az emberi tevékenység a Debrecen környéki erdőpusztákban már a múltban is jelentős változásokat eredményezett és napjainkban is meghatározza a táj képét. A beavatkozások hatására átalakult a terület felszínborítottsága, csökkent a vízfelületek aránya, és a növényzet is lényegesen megváltozott. A művelés alá vont erdők területének növekedésével az őshonos fajok helyét fokozatosan betelepített fajok vették át. A legnagyobb változást mégis a terület vízrendezése idézte elő, mely a mai napig megoldásra váró vízutánpótlási problémákhoz vezetett.

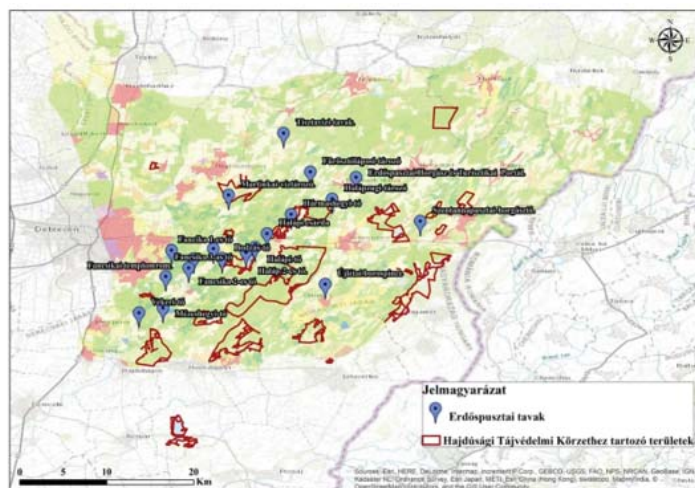
Az Erdőpuszták területének lehatárolása

Az erdőpuszták fejlődése már a kezdetektől összefonódik Debrecen városával: a 14. század végétől a városhoz kerülő erdőbirtokok közül Erdőpusztának nevezték a Dél-Nyírség területén Nagycserét, Fancsikát, Pacót, Halápot, Bánkot és Gútót (Módy, 1977). A terület lényegében ma is e települések természeti környezetére terjed ki, bár pontos lehatárolása nehéz. A forrá-

sok megegyeznek abban, hogy az Erdőpuszták Debrecentől keletre és délkeletre fekszenek, nagyjából a mai országhatárig, illetve délen Létavértes vonaláig. (A dél-nyírségi Erdőpuszták, 1996; Debrecen Erdőpuszta, 1989; Módy, 1977; Szermerédi, 2002) (1. ábra). Ez a terület lefedi az erdőpusztai növényzettel jellemezhető Hajdúsági Tájvédelmi Körzet illetve az erdőpusztai jóléti tavak területét. A középkorban lakott falvai elnéptelenedésük után kerültek Debrecenhez (Módy, 1977).

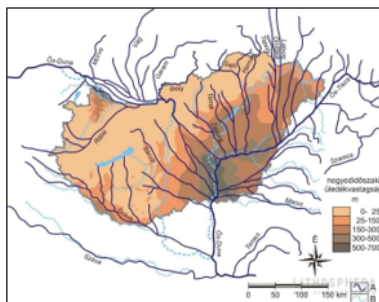
Az Erdőpuszták ösföldrajzának vázlata

A negyedidőszak folyamatainak kiemelkedő szerepük volt a jelenlegi felszín, illetve a felszíni formák kialakításában. A Nyírség (mely déli részén az eredeti természetes növényzet az erdőpuszta volt) a pleisztocén folyamán az Északkeleti-Kárpátokból érkező folyók által felhalmozott hatalmas, 120-300 méter magas hordalékkúp maradványa. Az utolsó eljegesedés idején a Tisza és mellékfolyói medret váltot-

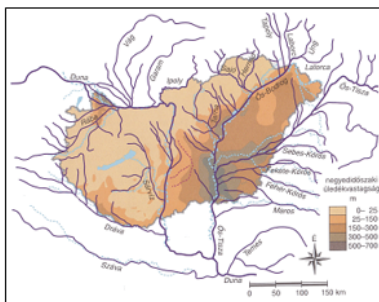

1. ábra. A Debreceni Erdőpuszták elhelyezkedése a Dél-Nyírség területén

tak a Bereg–Szatmári-sík, a Rétköz és a Bodrogeköz megsüllyedése miatt. A szárazulattá válást követően a hordalékkúp felszínének alakítását a szél vette át (Mezősi, 2011) (2. és 3. ábra).

2. ábra. A vízhalálzat a középső würmben (Borsy Z. 1991)

3. ábra. Egykori folyóhálózat a késő pleisztocénban (Borsy Z. 1989 és Gábris – Nádor 2007)

Az utolsó eljegesedés után alakultak ki a Nyírség futóhomokformái, pl. a parabolabuckák, melyek oldalainak szárazabb mikroklimája a homokpusztai vegetációnak (homokpusztagyep, homoki tölgyes) kedvezett (A dél-nyírségi Erdőpuszták, 1996; Borsy, 1961). A jégkorszak végső szakaszában és az azt követő nedves időszakban a parabolabuckák közötti északkeleti–délnyugati irányú deflációs mélyedésekben és az ősi folyóvölgyekben nyírvízlaposok alakultak ki, melyek lefolyástalan, állandóan nedves környezete kedvezett a lápi-mocsári növényzet (láprét, éger, illetve nyír láperdő) megtelepedésének (A dél-nyírségi Erdőpuszták, 1996; Borsy, 1961; Frisnyák, 1985).

Az Erdőpuszták növényzetének változása

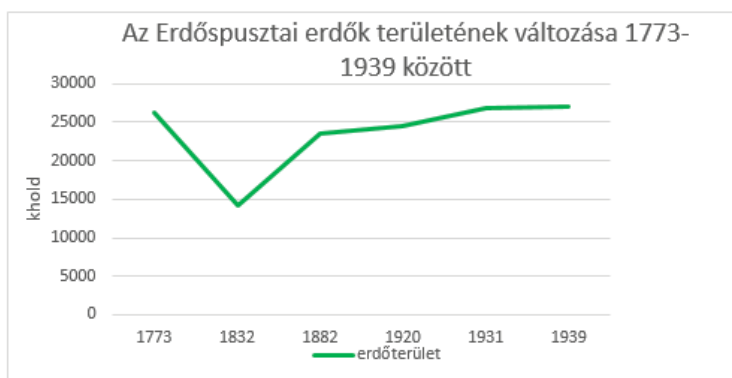
Az elmúlt évezredekben sokat változtak a táj éghajlati és vízrajzi viszonyai, de a ma ismert képét a közvetlen és közvetett emberi te-

vékenység által okozott változások határozzák meg.

Az ember egyik legkorábbi tájalkító tevékenysége már a 16-17. századi török időben megkezdődött, az erdőpuszták faállományának

elkezdődött az erdők állapotának leromlása.

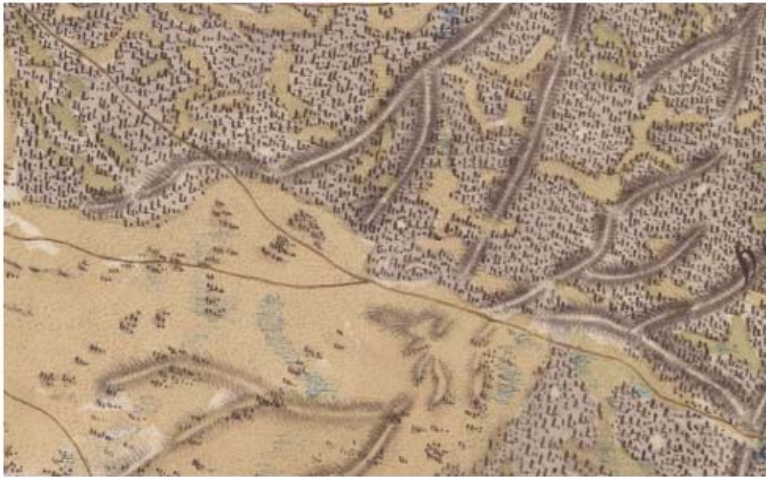
Az 1820-as években megindult az emberi betelepülés első hulláma. Ekkor már nemcsak a jószágok teleltetéséhez szükséges ólakat, hanem lakóépületeket is emeltek. Ezen a tanyákon laktak a majorosok, akik saját hasznukra művelték a bérbe kapott földet, és a birtokosok is elkezdtek feltörni a kaszálókat. Az elkövetkező két évtizedben a betelepülés mértéke már az erdőállományt fenyegette, ezért a városi tanács (a királyi biztos nyomására) az 1830-as évek második felében elrendelte a lakóépületek lerombolását a jószágot teleltető pásztorok

4. ábra. Az Erdőpuszták összesített erdőterületének változásai

lényeges átalakulását, valamint az erdőterület csökkenését okozva (A dél-nyírségi Erdőpuszták, 1996). Ez a folyamat felgyorsult a 18. században, amikor Debrecen városa zálogbirtokként, majd öröklevéllel egyre több erdőpusztai területet szerzett (Módy, 1977). Az erőltetett birtokszerzést (mely szakszerű erdőgazdálkodással elkerülhető lett volna) a gyarapodó városi lakosság növekvő faigénye, másrészt a jószágállomány téli legeltetésének biztosítása motiválta. A túlzott haszonéltségre törekvéssel (pl. legeltetés, makkoltatás, kaszálás, tisztások felszántása)

kunyhóinak kivételével. Az állandó betelepedést így sem tudták megakadályozni, csak megszakítani (Módy, 1977). Mégis sikerült megfékezni az erdőpusztai erdők területének csökkenését, majd ettől az időtől kezdődően növelni is az erdők területét (4. ábra).

5. ábra. Az I. Katonai Felmérés térképkivágata (1763-1787)

6. ábra. A II. Katonai Felmérés térképkivágata (1806-1869)

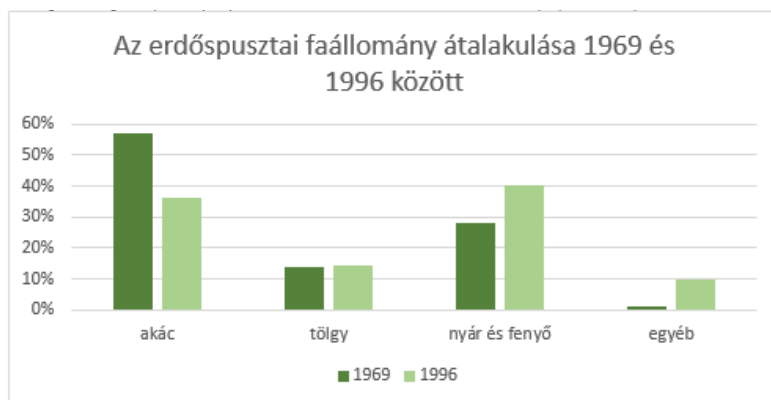
7. ábra. A III. Katonai Felmérés térképkivágata (1869-1887)

Ez a folyamat megfigyelhető a mintaterületemen, a Fancsika I. illetve a Fancsika II. tározó környékén. Az 1700-as évek végén, az I. Katonai Felmérés idején (5. ábra) még viszonylag nagy erdőterületet láthatunk, amely az II. Katonai Felmérés idejére (6. ábra), az 1800-as évek első felére gyakorlatilag eltűnt. Az 1800-as évek végének viszonyait tükröző III. Katonai Felmérés térképén (7. ábra) ismét kiterjedtek az erdőterületek.

Az Erdőpuszták betelepítésének második hulláma az 1850-es években a földművelő tanyák elszaporodásával következett be, amikor a tanyák a kincstári zálogos puszták végleges megvásárlásával a polgárok kezébe kerültek. Az 1880-as években a népesség beáramlása megszűnt, az erdőterület és a mezőgazdasági művelés alá vont terület aránya állandósult.

Az erdőségek leromlásának másik oka az 1850-es évektől kezdve széles körben elterjedt erdőtelepítő vákáncsos rendszer. (Módy, 1977). Ez a rendszer volt hivatott a leromlott állapotú tölgyesek fafaj cseréjére, mely a szárazságot jobban tűrő akáccal látszott megoldhatónak. A fafajok cseréje az I. világháború után gyorsult fel.

Az 1920-as évekig még magas (85%) volt a tölgyesek aránya (Rapacs, 1925), az 1960-as évek végére ez az arány mintegy 14%-ra csökkent, az akác aránya pedig jelentősen megnőtt. Az 1950-es évektől egyéb tájidegen fafajok, elsősorban fenyő- és nyárfélék (erdei fenyő, nemes nyár) betelepítése is megkezdődött, mára ezek aránya (40,2%) már meghaladja az akácállomány arányát (36%). (Süli-Zakar, 1996;

8. ábra. Az Erdőpuszták összesített területének faállomány-változása

Orosz, 1996) (8. ábra).

Az Erdőpuszták vízrajzának változása

A legnagyobb, de korántsem az első beavatkozás a nyírvizek lecsapolása volt. Ezeket a munkálatokat már a 18. századtól kezdődően tervezték, megvalósításukra először az 1808-tól épített, úgynevezett vármegyei árkokon keresztül került sor. Ezek viszont nem voltak alkalmasak a nagyobb mennyiségű csapadékvíz elvezetésére, és a víz rendszerint elöntötte a környező mezőgazdasági területeket. Szükséges volt a vízelvezetési rendszer továbbfejlesztése (Frisnyák, 1999). A nyírvízmentesítő társulatok a 19. század végén, 1892-től kezdve építették ki azt a csatornarendszert, amely a lefolyástalan vagy részben lefolyástalan területek vizét a Berettyóba vezeti (Borsy, 1961). Erre több szempont miatt is szükség volt:

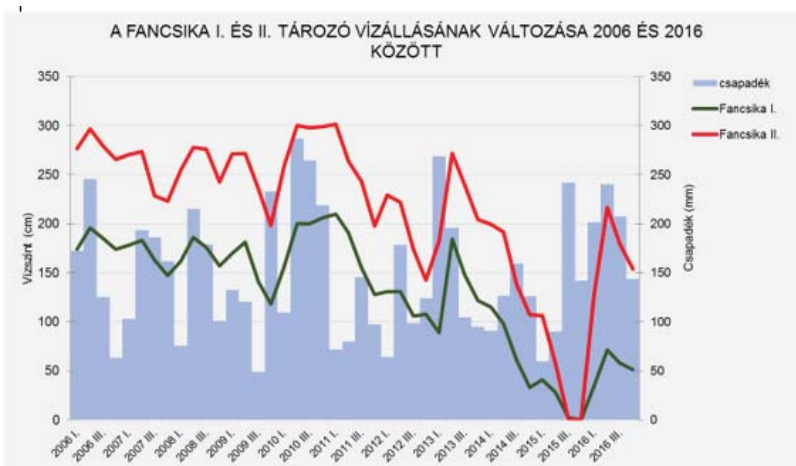
- A számos ér és mocsár különféle parazitáknak, szúnyogoknak adott otthont, melyek többek között maláriát terjesztettek és veszélyeztették Debrecen és környéke lakosságát.
- Különösen a csapadékos esztendőben a vízzel borított területek

megnehezítették a közlekedést, ellehetlenítették egyes szántóföldek művelését.

– A legfontosabb indok mégis elsősorban a termőföld nyerése volt, mert a nyírvizek elvezetésével megművelhetőek lettek a jó minőségű talajjal rendelkező völgyfenékek. Hátrányos következményként azonban csökkent a vízfelületek kiterjedése, a levegő relatív páratartalma az őshonos láprétek és láperdők szinte teljes kipusztulását eredményezve, továbbá megindult a lecsapolás által művelhetővé tett földek gyors talajeróziója (Szemerédi, 2002).

Az 1940-es illetve az 1970-es években ismét előkerült a terület vízelvezetésének kérdése (Türi, 2012). A 19. századi vízrendezés során készült csatornák ugyanis nem voltak képesek a csapadékosabb évek vízmennyiségét elvezetni, ezért jelentős szántóterületek kerültek víz alá, a kevésbé csapadékos években viszont súlyos vízhiány érintette a területet (Borsy, 1961). Mivel az évi átlagos kb. 550 mm csapadékból 500 mm csak a párolgás útján távozik, így szükségessé vált egy korszerűbb vízgazdálkodási rendszer kiépítése (Molnár, 1977). 1974-ben megszületett a Debreceni Erdőpuszták Parkerdő Fejlesztési Terve, szinte egy időben a TIVIZIG újszerű vízgazdálkodási elveket követő Hajdúsági Többcélú Vízgazdálkodási Rendszer Tervével, mely tartalmazza Debrecen város vízellátását, a hajdúhát-sági területek öntözésfejlesztését, valamint a jóléti vízfelületek létrehozásának lehetőségét (Szemerédi, 2002; Türi, 2012).

A Fejlesztési Terv újszerűsége a vízgazdálkodásban a felszíni vizek fokozottabb használatában és a környezetfejlesztésben rejlik, mely

9. ábra. A Fancsika I. és II. tározó vízállásadatai az elmúlt tíz évben, negyedéves bontásban

szerint az erdő és a vízfelület együttesen nyújtják a leghatásosabb egészségvédelmet és felüdülést. E célkitűzések megvalósulására jött létre a Debrecenről keletre található jóléti tavak rendszere, illetve az ezekhez tartozó közlekedési infrastruktúra és több üdülőkompexum (Panoráma út, Zsuzsi vasút).

Megvalósításuk azonban a mai napig sem teljes (Szemerédi, 2002). Ennek egyik oka a terület továbbra is fennálló vízutánpótlási problémája, melyet a Fancsika I. és II. tározó (az elmúlt 10 évre visszamenő) vízállás és csapadék adataival is alátámaszthatunk. A tározók vízszintje jelentős, akár méteres ingadozások mutat a területre hullott csapadéktól függően; több évben részben, 2015. III. negyedévében pedig hónapokra teljesen ki is száradt (9. ábra). Az adatok alapján megállapítható, hogy a tavak kialakítását nem kezdte meg alapos fenntarthatósági vizsgálat, vízutánpótlásukat nem oldották meg.

Ezekre a problémára adhat megoldást a CIVAQUA program, melynek keretében az erdőpusztai tavak vízpótlását a Keleti-főcsatornából, szivattyúrendszeren keresztül tervezik megoldani. A program céljai között szerepel Debrecen város és környéke vízellátásának javítása, az ökológiai célú vízpótlás, az öntözés fejlesztése, továbbá a rekreációs és sportlehetőségek bővítése (Orbán, 2010).

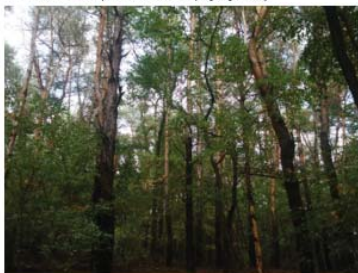
A terület vízellátásának mielőbbi megoldása azért is lényeges kérdés, mivel a területen élő őshonos és veszélyeztetett növények és állatok fennmaradása is függ ettől, mivel ezek leginkább a vízrendezés előtt, jóval nedvesebb környezethez

alkalmazkodtak (Szemerédi, 2002). Ilyen védett lágyszárú növények például az európai zergeboglár, a fehér zászpa és a réti angyalgöyök is, melyek élőhelyeit legfőképpen az emberi tevékenység okozta kiszáradás fenyegeti (Túri, 2012).

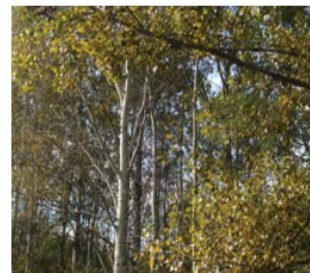
Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évszázadok alatt az Erdőpuszták képe az antropogén tájtalakítás hatására jelentősen változott. Napjainkban a legsürgősebb feladat a vízutánpótlás megoldásához és ezen keresztül a jóléti tavakhoz kapcsolódik, melyek fennmaradása nemcsak rekreációs szempontból, hanem az Erdőpuszták teljes élővilága szempontjából indokolt.

1. melléklet. Telepített akácerdő (saját forrás)

2. melléklet. Tájédegen fajok (balról jobbra): erdei fenyő és nemes nyár (saját forrás)

3. melléklet. A Fancsika II. tározó vízállása 2014. III. negyedévében
<https://erdospusztaihang.wordpress.com/2014/10/23/lo-kpek-a-fancsika-ii-es-trozrol/#more-6636>
(2016. 11. 20. 16:40)

4. melléklet. A Fancsika II. tározó vízállása 2016. III. negyedévében (saját forrás)

Irodalomjegyzék

1. A dél-nyírségi Erdőpuszták. Szerk. Cs. Tábori Hajnalka In.: Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára, 1996. 547. szám. pp. 1-3, 7.
2. Borsy Zoltán: A Nyírség természeti földrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. pp. 99-128.
3. Debrecen Erdőpuszta. Szerk. Cs. Tábori Hajnalka In.: Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára, 1989. 354. szám. pp. 1-4.
4. Frisnyák Sándor: Magyarország történeti földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. pp. 92-101.
5. Frisnyák Sándor: Történeti földrajz. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár megyei Pedagógus Továbbképző Intézet. 1985. pp. 31-33.
6. Mezősi Gábor: A Tisza vízrendszerének alakulása a Kárpát-medencében. In: Magyarország természetföldrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011 pp. 54-64.
7. Módy György: A debreceni erdőpuszták története 1945-ig. Debrecen: Alföldi Nyomda K. 1981. pp. 7-8, 32-44
8. Molnár László: Többcélú vízgazdálkodás a Keleti főcsatornától a debreceni Erdőpusztákig In.: Vízügyi Közlemények. Szerk. Ihrig D. Bp.: 1977. Lapkiadó Vállalat. pp. 397-409.
9. Rapaics Raymund: A Nyírség növényföldrajza. Debrecen, Tisza István Tudományos Társaság. 1925. pp. 96-101.
10. Süli-Zakar István: Az Erdőpuszták természeti erőforrásai In.: Az erdőpuszták kistérség terület- és településfejlesztésének stratégiai alapjai. Szerk. Süli-Zakar István. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Közgyűlése. 1996. pp. 21-27.
11. Szemerédi Miklós: A debreceni erdőpuszták parkerdei. Debrecen, Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata. 2002. pp. 11-14, 17, 27-39.
12. Túri Zoltán: A környezetátalakítás vízhálózatra és növényzetre gyakorolt hatásainak vizsgálata a Nyírségben. In.: A Nyírség környezetminősítése vízellátottság szempontjából. Szerk. Demeter Gábor. Debrecen, 2012. pp. 17-19, 30-36.
13. Orbán Ernő: A CIVAQUA-program jelentősége, megvalósításának feltételei. Nagyerdő Konferencia, 2010. <http://slideplayer.hu/slide/2638685/> (2017. 01. 22. 17:36)
14. Orosz G. Tamás: A környezet állapota az Erdőpusztákon In.: Az erdőpuszták kistérség terület- és településfejlesztésének stratégiai alapjai. Szerk. Süli-Zakar István. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Közgyűlése. 1996. pp.162-164.

Ábrák jegyzéke:

1. ábra Saját szerkesztés (CORINE2012 (1:100 000) adatbázis, Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer és a <https://erdospusztaiorg.wordpress.com/> (2016. 11. 15) adatai alapján)
2. ábra Mezősi Gábor: A Tisza vízrendszerének alakulása a Kárpát-medencében. In: Magyarország természetföldrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011 pp. 58.
3. ábra Mezősi Gábor: A Tisza vízrendszerének alakulása a Kárpát-medencében. In: Magyarország természetföldrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest,

2011 pp. 61.

4. ábra Saját szerkesztés (Borsy, 1961; Módy 1977 és Szemerédi, 2002 nyomán)

5. ábra

<http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2413293.743590924%2C6022664.551159751%2C2426345.3661706178%2C6027795.386683393> (2016. 12. 10.)

6. ábra

<http://mapire.eu/hu/map/secondsurvey/?bbox=366897.0342822843%2C5268747.484707692%2C3708112.4146839087%2C6702094.639111317> (2016. 12. 10.)

7. ábra

http://mapire.eu/hu/map/hkf_75e/?bbox=474520.3701078128%2C5194374.476761357%2C3815735.750509437%2C6627721.631164982 (2016. 12. 10.)

8. ábra Saját szerkesztés (Orosz, 1996 és Szemerédi, 2002 nyomán)

9. ábra Saját szerkesztés (a Tiszántúli Vízügyi Igazgatóság adatbázisa alapján)

VATHY VERONIKA

Debreceni Egyetem
Gazdaságtudományi Kar

TEHETSÉGESEK A FELSŐOKTATÁSBAN

BEVEZETÉS

A felsőoktatásban működő tehetséggondozó program napjainkra egyre nagyobb szereppel bír. A munkaerőpiacon felmerülő hiányokat gyakran a szakmailag tehetséges felsőoktatási hallgatók felkészítésével biztosítják.

A kutatásomban a szakirodalmi áttekintésen belül dokumentum-elemzést végeztem el, amelyben a Magyarországon található öt legjelentősebb felsőoktatási tehetséggondozó program működését tekintettem át. A szakirodalmi áttekintésben jelen van a tehetség meghatározására, fejlesztésére, illetve a tehetség összetevőinek vizsgálatára irányuló kitekintés.

Az évek során különféle megközelítés született a tehetség definiálására. Imre Sándor véleménye alapján: „A legfontosabb az a nevelés, amely a nemzet körében folyik és a nemzetre hat vissza”. Továbbá: „Nem a zsenikkel, hanem azokkal kell foglalkozni, akikben általában megvan a munkára való képesség. Lehetőleg pontosan meg kell határozni a te-

hetség fogalmát, az iskolai oktatást kell olyanná tenni, hogy a gyermek képességei kifejlődhessenek”. Valamint „a tehetség fejlődésére nagy hatást gyakorol a család is, amely segítheti és akadályozhatja is az egyéni erő kibontakozását. A családi légkör, a szülők becsvágya, műveltségi színvonala, a család anyagi helyzete ebben nagy szerepet játszik”. „A tehetség egyéni, az iskola munkája pedig tömegmunka.” (MÁRTINKÓ, 2006). A tehetséggondozó programok lehetővé teszik a hallgatóik számára, hogy egyénileg fejlődhessenek. CZEI ZEL E. (1997) 4*2+1 faktoros táltentum modelljében is megjelenik a család, az iskola, társadalom, a kortársak illetve a sorsfaktor, mint külső formáló tényező. A modell azt mutatja be, hogy az általános értelmesség adottságra, a speciális mentális adottságokra, a kreativitás adottságra, illetve a motivációs adottságokra hogyan hatnak a külső tényezők. CZEI ZEL E. (2000) által meghatározásra került, hogy mely tényezők tartoznak az örökletes tulajdonságok közé, valamint az ezekhez kapcsolódó külső tényezők milyen mértékben tudják azokat módosítani.

A tehetségek összetevőinek vizsgálata után a tehetség azonosítása, mint folyamat meghatározása került előtérbe. Az azonosításban kiemelkedőt alkotott Francois Gagné (2009), aki különválasztotta a veleszületett képességet a konkrétan meghatározott tehetségtől (PÉTER-SZARKA SZ. 2015). A tehetség azonosítása már az általános iskolai versenyeken megmutatkozik, melyeken véleményem szerint a gyermekek többnyire oktatóik támogatásával, kiemelésével vesznek részt. A felsőoktatásban résztvevők esetében viszont úgy vélem, ez a folyamat megváltozik, és a hallgatók önelhatározásból indulnak el ezen az úton, amelyen tehetségüket kibontakoztathatják, illetve különböző szakterületekbe betekintést nyerhetnek, és ezáltal végső kutatási területet választhatnak maguknak.

Véleményem szerint a tehetséggondozó program sikeressége megmutatkozik abban, hogy az évenkénti felvételin hány fővel bővül a létszám, valamint hogy a tagok milyen elégedettséggel, többlettudással távoznak a tagság megszűnése után. Fontos kiemelni, hogy a tehet-

séggondozó programok résztvevői olyan hallgatók, akik megfelelnek a program által előírt követelményrendszernek.

A vizsgálatom arra irányult, hogy a programban résztvevők miként vélekednek arról, milyen tényezők rendelkeznek meghatározó szereppel, és melyek azok, amelyek egyáltalán nem a saját tehetségük kibontakozásában. A kutatásom célja, hogy meghatározzam, mely szempontok befolyásolják nagymértékben a tehetséges hallgatók kibontakozását. Hipotéziseim a következők:

1. A nemek szerinti vizsgálat esetében az általam választott tehetséggondozó programban a nők nagyobb arányban vesznek részt.
2. Az 51 féle szempont és a csoportképző ismervek között kapcsolat van.
3. Az általam összeállított 51 féle szempont mindegyike egymással szignifikáns eltérést eredményez (kereszt táblában vizsgálva).

Összességében elmondható, hogy a kutatásomban a tehetséggondozás, a tehetségfejlesztés meghatározó tényezői kulcsfontosságú szerepet töltenek be. A tehetséggondozó programban résztvevők véleménye fontos, mivel a jövő szakember-kutató nemzedékét fogják alkotni.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A témában elsőként szakirodalmi áttekintést végeztem. Ezt követően úgy véltem, hogy a hazánkban működő felsőoktatási tehetséggondozó programok közül az egyik legrégbben működő komplex tehetségprogramot vizsgálom tovább, amely a Debreceni Egyetemen

működik immár 2008 óta. Választásom oka, hogy a DETEP különböző tudományágakban kutató hallgatók széleskörű közösségét öleli fel.

Primer kutatásom eszközeként kérdőívet választottam, a kérdőívem alapjául szolgált a hazánkban tehetséggondozást kutató szakember, Szabó János által összeállított kérdőív.

A kérdőívemben a tehetséggondozó program résztvevőit, illetve a végzett hallgatók véleményét vizsgáltam. A kérdőív célja megtudni, hogy mely személyiség-tulajdonságok fontosak, illetve mely tényezők azok, amelyek nagymértékben hatással vannak a tehetséges hallgatók fejlődésére. A kérdőívben szerepelnek demográfiai adatok, amelyből látható többek között, hogy a nemek aránya hogyan oszlik meg a kitöltők között, valamint a válaszadók milyen korosztályba tartoznak. A célcsoport a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának aktív hallgatói, valamint a régebbi tagok voltak. A Tehetséggondozó Program által nyilvántartott hallgatókat elektronikus formában kerestem fel. A kitöltők száma 146 fő volt, de a számomra érdemben vizsgálható válaszok száma 139 fő volt (N=139.) A minta reprezentatívnak tekinthető az eredmények alapján.

A kérdőív két elkülöníthető részből tevődik össze. Mivel a kérdőív elektronikus formában került kitöltésre, annak érdekében, hogy csak az érintettek töltsék ki, egy kizáró kérdéssel kezdtem. A következő szakaszban 51 szempontból álló 7 fokú Likert-skála lett elhelyezve, ahol a válaszadóknak arra a fő kérdésre kellett válaszolni, hogy hogyan vélekednek az adott szempont esetén az egyetemista fiatalok tehetségé-

nek kibontakozására vonatkoztatva. A kérdőív második része pedig a kitöltőkhöz kapcsolódó háttérváltozókat tartalmazza.

Egyes háttérváltozók esetében az adatok transzformációjára volt szükség, a nem egyenletes elemszám eloszlás miatt. Az átalakítást az SPSS Recode into Different Variables funkciójával végeztem el.

A statisztikai elemzés három fő szakaszból áll. Az első az adatbázis előkészítése, amelynek célja a megbízhatóság tesztelése, valamint a Likert-skálák elemzésre való előkészítése. A második szakasz az adatbázis vizsgálatából áll, amelynek célja a normalitásvizsgálat, valamint a leíró statisztika elkészítése. Végül pedig a harmadik szakaszban vizsgáltam a szempontok közötti összefüggéseket, valamint a szempontok és a szoci-demográfiai tényezők kapcsolatát.

A kapcsolatok azonosítására a Khi-négyzetpróbát végeztem el. A szignifikancia-szint értékét vizsgáltam, a kapcsolat erősségét pedig a Cramer-V értéke meghatározásával kaptam meg (értékerőssége 0-1). Ezután a kapcsolatok részletesebb elemzésére a Mann-Whitney, és a Kruskal-Wallis tesztet alkalmaztam. Az elemzések elkészítéséhez az IBM SPSS 22 Statistics programot használtam. A következő vizsgálatokhoz vettem igénybe e szoftvert: a normalitásvizsgálat, megbízhatósági szint megállapítása, illetve kapcsolatvizsgálat. A diagramokat az Excel programmal készítettem.

Eredmények

A vizsgálat előtt a kérdőív megbíz-

hatóságának vizsgálatát végeztem el, ahol a Cronbach's alfa értéknek vizsgálata volt az elsődleges. A kapott eredmény 0,924 értéket vett fel, amely alapján elmondható, hogy a kiválóan megbízható kategóriába tartozik.

A vizsgálatot két nagy csoportra lehet osztani: az egyik csoportosítást a Likert-skálán elhelyezett szempontok és a csoportképző ismérvek összehasonlítása, a másikat pedig a szempontok egymáshoz való viszonyának elemzése adja.

A vizsgálat során az 51 kérdésből álló Likert-skálában elhelyezett tulajdonságokat vizsgálom. Elsősorban a csoportképzőkhöz viszonyítva tekintem át az összefüggéseket, másodsorban pedig az egymáshoz való viszonyukat. Mely tényezők, tulajdonságok azok, amelyek egymással összefüggésben állnak a tehetséggondozó program résztvevőinek véleménye alapján, valamint melyek emelkednek ki jelentősen a tulajdonságok közül. A beérkezett válaszok közül 139 válasz volt értékelhető, elemzésre használható.

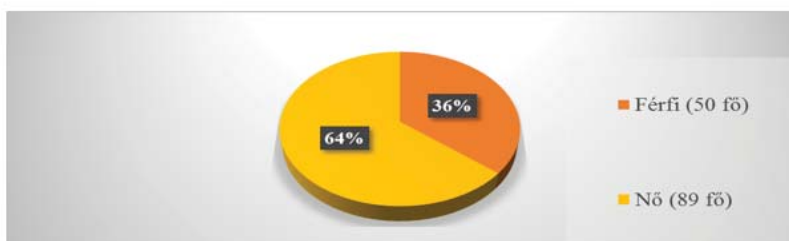
A kérdőívem tartalmaz szocio- és demográfiai csoportképző kérdéseket is. A csoportképző kérdések esetén részletesen mutatom be azokat, amelyek a vizsgálat során befolyásolási-összefüggési hatással vannak a kutatásom céljának eléréséhez. A következő csoportokat mutatom be: nemek szerinti megoszlás, életkor, állandó lakhely, jelenlegi státusza, valamint a DETEP-ban való részvétel időtartama.

A legelején a válaszadókra vonatkozó kimutatást készítettem el. Elsőként a nemek arányát vizsgáltam. Ez világosan bemutatja, hogy a szakirodalomban feltüntetett állí-

tások alapján, a nők vagy a férfiak vesznek nagyobb arányban részt a tehetséggondozásban, ez miként alakul a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjában, aminek eloszlását a 1. ábra mutatja meg.

reditet teljesítettek 54 %-ban nők, 46 %-ban pedig férfiak, amit a következő 2. ábra szemléltet.

A Debreceni Egyetem Statisztikája alapján az egyetemen a nemi elosz-

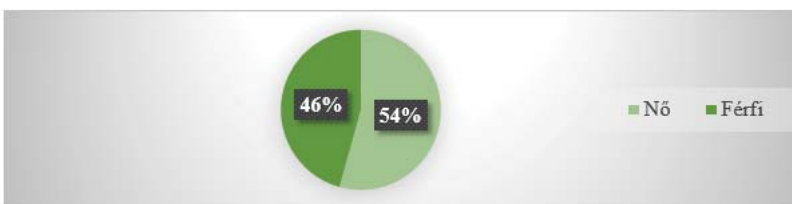
1. ábra: Nemek szerinti megoszlás

Forrás: Saját szerkesztés, 2016

A 1. ábrán látható, hogy a sokaság szempontjából a szakirodalom azon állítása támasztható alá az általam vizsgált Tehetséggondozó Program esetében, hogy a nők nagyobb arányban vesznek részt az tehetséggondozásban. A DETEP által nyújtott dokumentumok alapján a taglétszám 239 fő. A dokumentum az ösztöndíjban részesülő hallgatók névsorát tartalmazza az általuk teljesített kreditek rangsorolásában. A rangsorból azon hallgatók nemét vizsgáltam, akik legalább 10 teljesítménykreditet szereztek az előző tanév során: ez 127 főt tett ki. Tehát a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának résztvevői aránya, akik legalább 10 teljesítményk-

lás a következő: 57%-a nő, és 43%-a férfi. Ez alapján a szakirodalmi állítások e tehetséggondozó forma esetén nem igazolhatóak, hiszen a DETEP-ben való nemi részvétel arányos az egyetemre járó hallgatók nemi megoszlásával, és a DETEP tagok közül a teljesítményekkel rendelkezők között is több a nő. A kérdőívet kitöltők száma 139 fő volt. A 127 fő elemzésénél láthatóvá vált, hogy a nemek aránya a következőképp alakult: a férfiak 46%, a nők 54 %-át tették ki.

A korosztály vizsgálata során elmondható, hogy 93 %-ban 20 és 30 év közöttiek töltötték ki. Az állandó lakhely vizsgálata során a kapott

2. ábra: DETEP nemek arányának megoszlása (10 teljesítménykredit teljesítésének függvényében)

Forrás: DETEP adatbázis, 2016

eredmények alapján a község, valamint a főváros csoportok nagyon alacsony elemszámmal rendelkeztek, ezért a vizsgálatokat végül a következő csoportosítás alapján végeztem, mert az eredeti csoportosítással számolva irreális összefüggéseket mutatott volna. Ebből kifolyólag az állandó lakhely megjelölése a következőképp alakul: a község-falu kategória 14 %, a város 41 %, főváros vagy megyeszékhely esetében pedig 45 % volt.

Továbbá vizsgáltam a kitöltőket a jelenlegi státuszuk alapján, ahol döntő többségben voltak az alap-mestereképzésben részt vevők, valamint a PhD képzésben résztvevő hallgatók. Továbbá a szempontok között szerepelt a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjában eltöltött évek alapján történő csoportosítás, valamint a végzett hallgatók esetében a jelenleg betöltött munkakör, ahol három nagy csoport generálódott a válaszok alapján: oktatás, gazdaság, és jogi-adminisztratív munkakörben helyezkedtek el.

A Likert-skála szempontok átlagának és szórásának értékelése

A szempontokat a válaszadók a skálán 1-7-ig értékelhették. Összesen 51 szempontot tartalmazott a kérdőív, amire a válaszokat irányított kérdés kezdeményezte. A következő volt a kérdés: Mennyire tartja fontosnak az adott tényezőt az egyetemista fiatalok tehetségének kibontakozásában? Az 1-es jelentette az „egyáltalán nincs jelentősége” a 7-es pedig a „nagyértékben meghatározó szerepe van”.

A szempontokra vonatkozó átlag-

ok a következő képpen alakultak: itt kiemelném azokat a tényezőket, amelyek a 6-os értéket vagy annál nagyobbat vesznek fel. Ide tartozik például a tájékozottság igénye, a szakmai tudás, valamint a lényeg kiemelésének fontossága. A legmagasabb értéket többek között a kitartás, elköteleződés, logikus gondolkodás, mentorok szerepe, ambíciózusság szempont képviselte.

A szórás értékét tekintve 0,70 és 1,88 értékek között alakul. A legkisebb eltérés a kíváncsiság, érdeklődés szempont esetén jelent meg, a legnagyobb eltérés pedig az éretlenség vizsgálata esetén volt.

Normalitásvizsgálat eredményeként a szignifikancia szint értéke minden esetben 0,000 értéket vesz fel. 0,05-nél kevesebb, tehát emiatt kijelenthető, hogy a minta nem normál eloszlású. A nem normál eloszlás eredményezte, hogy a továbbiakban a szempontok és a csoportképző ismérvek között folytassam vizsgálatomat. Ehhez Mann-Whitney és Kruskal-Wallis rangteszteket alkalmaztam. Amennyiben a csoportképző ismérv maximum két elemből áll, a Mann-Whitney módszert alkalmazom, amennyiben kettőnél több elemből áll a csoportképző kategória, akkor pedig a Kruskal-Wallis rangtesztet alkalmaztam.

Kapcsolatelemzés

A következő táblázat (1. táblázat) mutatja be, hogy milyen kapcsolatokat lehet megállapítani a csoportképző ismérvek és a szempontok között. Látható, hogy a nemek, állandó lakhely és a tagság időtartalma esetében míg az életkor esetében 7, a jelenlegi státusz vizsgálata esetében

6 tényezővel van kapcsolat. A kapcsolat erősségét vizsgálva látható, hogy gyenge közepes és gyenge kapcsolatot mutat a táblázat.

A 2. számú táblázat pedig azt az eredményt mutatja be, hogy mely tényezők között van kapcsolat, valamint hogy milyen értéket vesz fel a korrelációs együttható a két szempont vizsgálata esetében. Itt kiemelném a legmagasabb értéket, ami 0,677 r , amely a társak hatása és a szociális kompetencia között jött létre. Az eredményeket a Spearman-vizsgálat elvégzésével kaptam meg.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatásomat a Debreceni Egyetemen működő tehetséggondozó programjával kapcsolatban végeztem. Elsőként megvizsgáltam a magyarországi felsőoktatásban működő jelentősebb tehetséggondozó programokat. A választásom a DETEP-re irányult, mert ez a legrégebben működő komplex felsőoktatásbeli tehetséggondozó program.

A vizsgálatot a nemek eloszlásával kezdtem, ami az első hipotézisemre adott választ. Az alapfeltételezésem az volt, hogy a tehetséggondozó programban nagyobb arányban vesznek részt a nők, mint a férfiak. A válaszadók közül 64%-ban jelentek meg a nők. A viszonyítási alapom az Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programja, valamint a Debreceni Egyetemen tanuló hallgatók aránya volt. A programban azok a hallgatók, akik legalább 10 teljesítménykreditet teljesítettek az előző tanév során és nők, 54%-ot tettek ki. A Debreceni Egyetem összes hallgatója közül a nők aránya pedig

1. táblázat: Kapcsolatelemzés I.

Csoportképző ismerv	Személyiségi faktor	Szignifikancia szint (0,05>p)	Cramer's V	Kapcsolat erőssége
NEMEK	Perfekcionizmus	0,011	0,292	Gyenge
ÉLETKOR	1. Érzelmi intelligencia (EQ)	0,006	0,234	Gyenge
	2. Szakmai tudás	0,029	0,212	Gyenge
	3. Tanulás sebessége, alaposága	0,010	0,252	Gyenge
	4. Kockázat vállalás	0,0009	0,322	Gyenge közepes
	5. Kiegészítő tevékenység	0,024	0,312	Gyenge közepes
	6. Bátorság	0,010	0,323	Gyenge közepes
	7. Nézőpontok változtatása	0,034	0,236	Gyenge
ÁLLANDÓ LAKHELY	Társas deficit, magány introverzió	0,046	0,313	Gyenge közepes
JELENLEGI STÁTUSZ	1. Társadalmi pozícióba való elhelyezkedés	0,032	0,189	Gyenge
	2. Éretlenség	0,043	0,244	Gyenge
	3. Játékosság	0,047	0,215	Gyenge
	4. Nonkonformitás	0,045	0,220	Gyenge
	5. Mentorok szerepe	0,014	0,236	Gyenge
	6. Belső motiváció	0,042	0,219	Gyenge
TACSÁG IDŐTARTAMA	Genetikai szerep	0,034	0,279	Gyenge

Forrás: saját szerkesztés, 2016

57%. Ebből látható, hogy az első hipotézisem valós, a feltételezésem igaznak bizonyult.

A továbbiakban azt vizsgáltam, hogy a háttérváltozók mennyire vannak kapcsolatban a Likert-skálán feltüntetett tehetség kibontakozását befolyásoló szempontokkal. A háttérváltozók esetében vizsgáltam a nemek szerinti, korosztály szerinti, állandó lakhely szerinti, jelenlegi státusz szerinti arányt, illetve a programban eltöltött időt.

Elsőként összesítve vizsgáltam a szempontokra adott értékeket. A tényezők minimum 3-as értéket (kevésbé van jelentősége) vettek fel átlagosan. A 6-os és a 7-es értéket viselő szempontok a következők voltak: a tájékozottságra irányuló igény, szakmai tudás, kiemelés fontossága, a kitartás, elköteleződés, nyitottság, lehetőségek meglátása, önállóság, illetve a kíváncsiság. A csoportképző ismérvek és a tényezők kapcsolatát is elemeztem. A nemek közti vizsgálat esetén a perfekcionizmusnál volt szingifikáns eltérés, de a kapcsolat erőssége gyengének tekinthető. Az életkor és a szempontok közötti vizsgálat esetén több esetben eredményezett a teszt eltérést. A hipotézis elvetésre került 7 szempont esetén is: az érzelmi intelligencia (EQ), szakmai tudás, tanulás sebességének alaposága, kockázattvállalás, kiegészítő hobbik szerepe, bátorság, valamint a nézőpontok változtatása esetében. A kapcsolat erősségét vizsgálva gyenge kapcsolat van a szakmai tudás, érzelmi intelligencia (EQ), tanulás sebességének alaposága, illetve a nézőpontok változtatása tényezők esetében. Továbbá gyenge közepes kapcsolat van a kiegészítő tevékenységek, hobbik

2. táblázat: Skálák közötti kapcsolatvizsgálat

Szempont 1.	Szempont 2.	Korrelációs együttható (r)
Érzelmi intelligencia (EQ)	Erkölcsei és morális érzékenység	0,563
Lényeg kiemelése, meglátása	Érettség	0,513
Lényeg kiemelése, meglátása	Összefüggések, ok-okozatok felismerése	0,557
Érettség	Összefüggések, ok-okozatok felismerése	0,538
Hétköznapi, kreatív személyiség, praktikus gondolkodás	Szakterületi kreativitás	0,514
Nyitottság	Szakterületi kreativitás	0,567
Játékosság	Nonkomformitás	0,567
Nonkomformitás	Változatosság	0,500
Kíváncsiság, érdeklődés	Logikus gondolkodás	0,501
Kockázat vállalás	Makacsság	0,552
Ambíciózusság	Lehetőségek meglátása	0,538
Ambíciózusság	Fókuszálás	0,546
Önuralom, akaraterő	Ambíciózusság	0,594
Önuralom, akaraterő	Fókuszálás	0,569
Interdiszciplináris gondolkodás	Szociális kompetencia	0,514
Társak hatása	Szociális kompetencia	0,677
Társak hatása	Kultúra hatása	0,521
Külső motivációk	Mentorok szerepe	0,514
Bátorság	Kockázat vállalás	0,564

Forrás: saját szerkesztés, 2016

szerepe, kockázat vállalás és a bátorság vizsgálata esetén. A következő vizsgálatot az állandó lakhely kapcsolatára végeztem. A társas deficitek, magány introverzió szempont és az állandó lakhely között is van kapcsolat, a kapcsolat erőssége szempontjából gyenge közepesnek tekinthető. A jelenlegi státusz alapján 6 szempont estében került elvetésre a null hipotézis. Ezek a következők voltak: társadalmi pozícióba való elhelyezkedés, éretlenség, játékosság, nonkomformitás,

mentorok szerepe, illetve a belső motiváció. A kapcsolat erősségét tekintve viszont gyenge kapcsolat van a csoportismérv és a 6 tényező között. Az utolsó csoportképző ismérv vizsgálatából eltérés pedig csak egy tényező esetében volt. A teszt eredménye alapján a genetika szerepének megítélése során volt kapcsolat, a kapcsolat erőssége szempontjából pedig gyenge kapcsolat valósul meg.

A második hipotézisemmel, misze-

rint az 51 szempont és a csoportképző ismérvek között kapcsolat van, részben igaz eredményre jutottam.

A tehetség kibontakozását befolyásoló szempontok közötti vizsgálat során az 51 féle szempont között 19 pár között valósult meg kapcsolat. A korrelációs együtthatót tekintve állapítottam meg a kapcsolat erősségét. A 19 pár között érzékelhető kapcsolat figyelhető meg, a legszorosabb kapcsolat a társak hatása és a szociális kompetencia szempontok között valósult meg.

A harmadik hipotézisem esetében is részben igazolódott csak be az állításom. 19 pár esetében szignifikáns eltérés van a teszt eredménye alapján.

A tehetséggondozó program véleményem szerint jól működő tudományterületeket összekötő program, ahol a táltumoknak lehetőségük van betekintést nyerni a saját, illetve más területek aktuális kutatási eredményeibe. A program keretein belül többlettudásra, valamint a későbbiekben jelentős kapcsolatokra tehetnek szert.

Javaslataim a következők: a program sikeresebb működését eredményezhetné a versenyszférából érkező támogatások, amelyek lehetővé tennék a vállalatok számára a korai munkaerőképzést. Amennyiben ez megvalósulna, a vállalatoknak lehetősége nyílna a hallgatók legjobbjai közül válogatni, ezzel elkerülhetnék a kivételes szakképzettséggel és elhivatottsággal rendelkező munkaerő hiányát.

IRODALOMJEGYZÉK:

1. MARTINKÓ J. (2006): Fejeztek a magyar tehetséggondozás történetéből. Neveléstörténet. Székesfehérvár.2006. évfolyam:3-4.szám.
2. CZEIZEL ENDRE (1997): Sors és tehetség. FITT IMAGE és Minerva Kiadó, Budapest.
3. CZEIZEL ENDRE (2000): Költők, gének, titkok, Galenus Lapkiadó Kft., Budapest. 211-235p.
4. PÉTER.SZARKA SZILVIA (fordító) (2015): A tehetségfejlesztés nemzetközi horizontja az esélyteremtés szemszögéből, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, D-Plus Nyomda, Budapest
5. Szabó János (2016): Kérdőív, Pécsi Tudományegyetem
6. Szitnyai Elek (1905): A szellemi tehetség